

بۇلاق

1981

1

Altunqax

كۆتۈپ تۇر بىلىمىنى

ئۇيغۇر

بۇلاچ

ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە ئېغەز
ئەدەبىياتى مەجمۇئەسى

1

AltunOq

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
1981 - يىلى . ئۈرۈمچى

بۇلاق

(1981 - يىل 1 - سان)

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسى تارقىتىدۇ
شىنجاڭ شىنخۇا 1 - باسما زاۋۇدىدا بېسىلدى

1981 - يىل 1 - ئاي 1 - نەشرى

1981 - يىل 6 - ئاي 1 - بېسىلىشى

كىتاپ نومۇرى: M 10098.478

باھاسى: 0,86 يۈەن

مۇندەرىجە

- ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇلۇغ ئالىمى مەھمۇت قەشقىرى ۋە ئۇنىڭ
 «دىۋان لۇغەتت تۈرك» ئەسىرى ..... مەھەممەت ئىمىن 1
 گۈل ۋە نەۋروز ..... لۇتپى 35
 نەشرگە تەييارلىغۇچى: ر. جارى
 قەلەندەر غەزەللىرىدىن 130
 نەشرگە تەييارلىغۇچى: تېيىپجان ئېلىيېف
 دىۋانى مەھزۇن ..... مەھزۇن خوتەنى 185
 نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئابدۇرىشىت ئىسلام
 نۇزۇگۇم ..... موللا بلال بىننى موللا يۇسۇپ 208
 نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەھەممەت تۇرسۇن باھاۋىدىن
 ئابدىقادىر دامۇللا (تارىخىي ئۆچپەن) ..... خېۋىر تومۇر 226
 مىڭ ئوي ۋە پەرھاد - شىرىن ..... نىم شېھىت 270
 نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئېلى ئېزىز

خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىن

- سەنوبەر (خەلق داستانى) 347
 قۇمۇل قوشاقلاردىن تاللانما 390
 خاسىيەتلىك ئەڭگۈشتەر (چۆچەك) 438
 ۋەلى باپكا (چۆچەك) 454
 «ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى» نىڭ تەتقىقات تېمىلىرى ...
 ئابدۇشۈكۈر مەھمىتىن 466

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇلۇغ ئالىمى مەھمۇت قەشقىرى
ۋە ئۇنىڭ «دىۋان لۇغەتت تۈرك» ئەسىرى

مەھمۇت قەشقىرىدىن

مەھمۇت قەشقىرىدەك ئۇلۇغ ئالىم ۋە ئاتاقلىق تىلشۇناس
ھەققىدە مۇناسىپ ۋە ئوز لايىخدا مۇلاھىزە يۈرگۈزۈش ئىنتايىن
قىيىن ۋە مۇرەككەپ بىر ئىش. بىزنىڭ قولىمىزدا تا بۈگۈنكى
كۈنگىچىلىك ئۇنىڭ ھاياتى، تۇرمۇش شارائىتى ۋە ئۇ ياشىغان
دەۋر ھەققىدە تولۇق مەلۇمات بېرىدىغان ماتىرىياللار يوق. مەھ-
مۇت قەشقىرى ھەققىدىكى ھەر بىر مەسىلىگە ئېنىق ۋە توغرا
جاۋاب بېرىش ئىنتايىن قىيىن بولسىمۇ، لېكىن باشلانغۇچ ساۋات
ھىساۋىدا ئاز-تولا مۇلاھىزە يۈرگۈزۈپ كۆرسەك يامان بولماس،
ئەلۋەتتە.

بىزنى مەھمۇت قەشقىرى ۋە ئۇنىڭ ئىجادىي ئەمگەكلىرى
ھەققىدىكى بەزى كېرەكلىك ماتىرىياللار بىلەن پەقەت ئالىمنىڭ بىباھا
ئەسىرى — «دىۋان لۇغەتت تۈرك» («تۈركى تىللار لۇغىتى») —
نىڭ ئوزىلا تەمىن قىلىدۇ. «دىۋان لۇغەتت تۈرك» ئەسىرىدە
ئۇنىڭ ھاياتى ۋە ئىجادىي پائالىيىتى ھەققىدىكى بەزى مەلۇمات
لار خۇددى ئاز ئۇچرايدىغان قىممەت باھالىق تاشتەك ئۇيەر.

بۇ يەردە كوزگە چېلىقىپ پارلاق نۇر چېچىپ تۇرىدۇ. ئەسەر-
نىڭ ئۆزىدىكى بۇ مەلۇماتلار ئارقىلىق ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇلۇغ
ئالىمى ۋە ئاتاقلىق تىلشۇناسى مەھمۇت قەشقىرى ھەققىدە پەقەت
بەزىبىر بىلىملەرنى ئۆگىنىش مۇمكىن.

مەھمۇت قەشقىرىنىڭ تولۇق ئىسمى مەھمۇت ئىبنول ھۈ-
سەين ئىبنى مۇھەممەد دىل قەشقىرى. ئۇ 11- ئەسىرنىڭ باشلى-
رىدا قەشقەردە تۇغۇلغان. مەھمۇت قەشقىرىنىڭ مىللىتى ھەققىدە
شۇنى مۇئەييەنلەشتۈرۈپ ئېيتىش كېرەككى، ئۇ قەشقەرلىق ساپ
ئۇيغۇردۇر. چۈنكى ئۇ، ئۆزىنىڭ «دىۋان لۇغەت تۈرك» ئەسى-
رىدە ئۇيغۇرلار ھەققىدە ئېنىق مەلۇمات بەرگەندە، ئۆزىنىڭ
ئۇيغۇر مىللىتىگە مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى ئېيتىدۇ. ئۇ يەنە شۇ 1-
تومنىڭ 136- بېتىدە ئۇيغۇر ئۆلكىسىنى ئىران قېنىدىن بولغان
سامانىلارنىڭ قولىدىن ئۇرۇش بىلەن ئۆتكۈزۈۋالغان قارا-
خانلار خاقانىنى ئۆزىنىڭ چوڭ بوۋىسى دەپ كورسىتىدۇ. بۇ
پاكتىلار، مەھمۇت قەشقىرىنىڭ ساپ ئۇيغۇر ئىكەنلىكىنى ئىس-
پاتلايدۇ. مەھمۇت قەشقىرى ئۆزىنىڭ بوۋىلىرىنى سوز بېشىدىكى
«ئا» نى «ھا» قىلىپ سوزلەيدىغان قەبىلىلەردىن ئىدى، دەپ
كورسىتىدۇ. ئۇنىڭ بۇ كورسەتمىسىدە ئۆزىنىڭ قايسى قەبىلىدىن
ئىكەنلىكىنى ئېنىق كورسەتمىسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ ناھايىتى بۇرۇنقى
دەۋرلەردىن تارتىپ شۇ تېرىتورىيىدە زور ئورۇن تۇتقان بىر
قەبىلىنىڭ پەرزەندى ئىكەنلىكى تولىمۇ ئېنىقتۇر. چۈنكى قەدىمقى
يازما ئەدىبىياتلارنىڭ تىل پاكتىلىرىغا ئاساسلانغاندا، شۇنىڭدەك
ھازىرقى تىل پاكتىلىرى خۇسۇسىيەتلىرىگە ئاساسلانغاندەمۇ بۇ خىل
تىل ئالاھىدىلىكلىرىگە ئىگە بولغان قەبىلىلەر ناھايىتى كوپچىلىكىنى
تەشكىل قىلىدىغان قەبىلىلەر بولۇپ ھىساپلىنىدۇ. بۇگۈنكى كۈندە،

بىزدە ئاتۇش ئۇيغۇرلىرىدا "ئا" نى "ھا" دەپ تەلەپپۇز قىلىش ھادىسىسى ئومۇمىي يۈزلۈك ساقلانغان. مەسىلەن ئۇلار: "ئابدۇللا" نى "ھابدۇللا"، "ئابلز" نى "ھابلز" دەپ ئېيتىدۇ. بۇ قەبىلە «دىۋان لۇغەتت تۈرك» يېزىلغان دەۋرىگە نىسبەتەن ئېيتقاندا ئىنتايىن كەڭ زىمىنغا تارالغان ئۇيغۇر قەبىلىلىرىدۇر. كېيىنكى دەۋرلەرگە، بولۇپمۇ ئەلىشىر ناۋايى دەۋرىگە بارغاندا بۇ قەبىلىلەر ئىنتايىن زور نوپۇسقا ئىگە بولغان.

مەھمۇت قەشقىرىنىڭ ئاتىسى — ھۈسەيىن ئىبنى مۇھەممەت بارساگان (بارىسخان) شەھرىدە تۇغۇلغان ۋە شۇ يەردە ئۆسكەن ئىدى. بۇ شەھەر ھازىرقى ئىسسىق كۆلىنىڭ جەنۇبىي قىرغىغىغا توغرا كېلىدۇ. مەھمۇت قەشقىرىنىڭ ئاتىسىنىڭ بارساگان (بارىسخان) شەھرىدىن ئىكەنلىگىنى مەھمۇت قەشقىرىنىڭ ئۆز بايانىدىن بىلىمىز. مەھمۇت قەشقىرى مۇشۇ شەھەر ھەققىدە قىلغان باياندا "ئۇ شەھەر مەھمۇتنىڭ ئاتىسى چىققان شەھەردۇر"، دەيدۇ. بۇنىڭدىن باشقا مەھمۇت قەشقىرىنىڭ ئاتىسى ۋە ئۇنىڭ ياشاش شارائىتى ھەققىدە ئېنىقراق مەلۇمات بېرىدىغان ھىچقانداق ئاساس يوق. ئۇنىڭ ئىسمى ھەققىدىكى مەلۇماتقىمۇ پەقەت مەھمۇت قەشقىرىنىڭ بۇرۇن ئۆتكەن بوۋىلىرى ھەققىدىكى بايانى ئارقىلىقلا ئىگە بولىمىز. مەھمۇت قەشقىرىنىڭ ئاتىسىنىڭ قانداق قىلىپ، قاچان بارساگان (بارىسخان) دىن قەشقەرگە كېلىپ ئولتۇراقلاشقانلىغى ھەققىدىمۇ ھىچقانداق مەلۇمات يوق.

مەھمۇت قەشقىرىنىڭ ئوقۇش تارىخى ھەققىدىمۇ بەزىبىر ئىمزا-ئىشارەتلەردىن باشقا قوللىمىزدا ھىچقانداق ئاساس يوق. مەھمۇت قەشقىرى باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەلۇماتلارنى قاراخانىلارنىڭ پايتەختى قەشقەردە ئالغان. بەزىبىر رىۋايەتلەرگە قارىدۇ.

غاندا، ئۇ ئالى مەلۇماتنىمۇ قەشقەردە ئالغان. بۇ رىۋايەتلەرنىڭ ئىشەنچلىك ئىكەنلىكىنى بەزى ھۆججەتلەردىن بىلىشكە بولىدۇ. بەزى ئەرەپ ۋە خەنزۇ سودىگەر ياكى ساياھەتچىلىرىنىڭ باياناتلىرىغا قارىغاندا، ئۇ دەۋردە قەشقەر ئۆزىنىڭ ئەڭ ئالى دەرد. جىملىك بىلىم يۇرتلىرى (مەدرىسلىرى) بىلەن شوهرەت تاپقان مەدەنىيەت ئوچاقلارنىڭ بىرى ئىدى. 10- ئەسىردە ياشاپ ئۆتكەن خەنزۇ ساياھەتچىسى ۋاڭ يەندەن ئۇيغۇر ئۆلكىسىگە قىلغان ساياھەتتە ئۇيغۇر ئۆلكىسىدە، بولۇپمۇ قەشقەردە ناھايىتى شوهرەتلىك، باي كۈتۈپخانىلارنى كۆرگەنلىكىنى ئالاھىدە سۆزلەيدۇ. بۇندىن باشقا، ئىران، ئەرەپ سودىگەرلىرىمۇ، ساياھەتچىلەردىمۇ قەشقەرلىق تالىپلارنىڭ (ئوقۇغۇچىلارنىڭ) باي ۋە چوڭقۇر مەلۇماتقا ئىگە ئىكەنلىكىنى ھىكايە قىلىدۇ. مەشھۇر ئىران مۇتەپەككىۋى، شائىرى — سەئىدى شىرازى ئۆزىنىڭ «گۈلىستان» ناملىق ئەسىرىنىڭ 152- بېتىدە قەشقەرگە قىلغان سەپىرى ۋاقتىدا بىر قەشقەرلىق تالىپ بىلەن كۆرۈشكەنلىكىنى، ئۆزىنىڭ زىيادە شەھرى دىگەن ئالىمىنىڭ «ئەرەپسەپ ۋە نەھۇ» دىگەن ئەسىرىنى ئىلمىي ئاساستا تەكشۈرگىنىنى ئىنتايىن ھەۋەس بىلەن ھىكايە قىلىدۇ.

كېيىن مەھمۇت قەشقىرى ئۆزىنىڭ ئالجىزىپ غايىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ۋە بىلىمىنى تېخىمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈش مەقسىدى بىلەن بۇخارا، سەمەرقەنت، مەرۋە ھەم نىشاپۇر قاتارلىق شەھەرلەرگە بېرىپ بۇ شەھەرلەردىكى ئاتاقلىق ئالىملاردىن ئۆگىنىدۇ. چۈنكى بۇ شەھەرلەردە مەھمۇت قەشقىرى ياشىغان دەۋردە مەشھۇر بولغان بىرىنچى دەرىجىلىك ئىلىم-پەن ئالدىمى-پىلىمى بار ئىدى. بۇ شەھەرلەردىكى (مەرۋە ھەم نىشاپۇردىكى)

ئاكادېمىيەلەرنى 3- ئۇيغۇر دولتى سەلجۇقلارنىڭ ۋەزىرلىرىدىن نىزامۇلمۈلۈك - تەشەببۇس قىلىپ تەشكىل قىلغان ئىدى. بۇ شەھەرلەرگە كېلىپ بىلىم ئاشۇرۇش مەھمۇت قەشقىرى ئۈچۈن تولىمۇ ئەھمىيەتلىك بولدى.

شۇ زامان نۇقتىسىمۇ زىرى بىلەن ئېيتقاندا، مەھمۇت قەشقىرى ئۇيغۇر فېوداللىق تۈزۈمى روھىدا تەربىيەلەنگەن ئىدى. چۈنكى مەھمۇت قەشقىرى كۆپ ۋاقىت خەلق ئوقۇشىنى مەركەز قىلغان مەدرىسەلەردە باشلانغۇچ، ئوتتۇرا ۋە ئالى ئىلىم-پەن بىلىملىرىنى ئۆگىنىشتىن تاشقىرى يەنە فېوداللىق ھەربى تەلىم-تەربىيە بىلىملىرىنى ئۆگەنگەنلىكى بىزگە مەلۇمدۇر. ئۇ «دىۋان لۇغەتت تۈرك» ئەسىرىدە "مەن ناھايىتى ياخشى قورال ئىش-لىتىمەن"، "كونا قەبىلىلەر ئەپچىدە ئۇستا نەيزىۋازلىرىدىن ئەدىم... دەيدۇ. بۇ خۇسۇستا ئىستامبول ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پېرو-فېسورى تۈركشۇناس نەجمىپ ئاسىم ئۆزىنىڭ بىرقەدەر مۇ-كەمەل يېزىلغان «تۈرك تارىخى» دىگەن شانلىق ئەسىرىدە: "خەلق ئوقۇتۇشى بىلەن بىر قاتاردا بالىلارغا ھەربى تەلىم-تەربىيە بېرىش، ئۇيغۇر ئۆلكىسى يۇقۇرى قاتلام ۋەكىللىرى ئوتتۇرىسىدا، ئۇلارنىڭ يۇقۇرى ھەربى فېودال تەبىقىلىرىگە مەنسۇپ بولۇشلۇق ئالاھىتى بىلەن خىزمەت قىلاتتى" دەيدۇ. شۇبەسىزكى، ئوتتۇرا ئاسىيا قاراخانىلار ھاكىمىيىتى دەۋرىدىمۇ ئەنە شۇنداق قوشۇمچە ھەربى تەلىم-تەربىيە ئۇسۇللىرى بار ئىدى. بۇ مەسىلە ئۈستىدىكى مۇلاھىزىدە مەھمۇت قەشقىرىنىڭ ئۆزىنىڭ كۆرسىتىشى ۋە ئېتىراپ قىلىشى ھەرقانداق گۇمانغا ئۇ-رۇن قويمايدۇ. بىز مۇشۇ ئاساستا شۇنداق دېيىشكە مەنئەقەمىزكى، ياش مەھمۇت قەشقىرىگە شۇ دەۋرنىڭ ئەڭ ئىلغار، ئەڭ باي

تەربىيىسىنىڭ بېرىلگەنلىكى ئىسپات تەلەپ قىلمايدىغان بىر ھەقىقەتتۇر. مەھمۇت قەشقىرى ئوز دەۋرى ئېتىۋارى بىلەن مۇ-كەمەل تەربىيە كورگەن ۋە يۇقۇرى سەۋىيىلىك ئۇلۇغ شەخس بولغىنى ئۇچۇن، شۇ دەۋر جەمىيىتىنىڭ كوزگە كورۇنگەن ئىلىم-پەن ئەھلى قاتارىدىن ھەم ساراي-فېودال يۇقۇرى قات-لاملىرىنىڭ قەشقەردىكى ئالى دائىرىلىرى ئىچىدىن ناھايىتى ئو-ڭايلىق بىلەن ئورۇن ئېلىشقا مۇيەسسەر بولغان.

مەھمۇت قەشقىرىنىڭ باشلانغۇچ، ئوتتۇرا ۋە ئالى مەلۇ-ماتلارنى ئوز يۇرتى قەشقەردە ئالغانلىغى يۇقۇرىدا دەلىللەپ ئوتكەن تارىخىي پاكىتلىرىمىز ئاساستا راستۇر. لېكىن ئۇنىڭ باغدات شەھرىگە بېرىپ ياشىغانلىغى كىشىنىڭ دىققىتىنى ئوزىگە جەلپ قىلىدىغان ئالاھىدە بىر ئەھ-ۋالدۇر. بەزىبىر شەرئەشۇ-ناس ئالىملارنىڭ پىكىرلىرىگە قارىغاندا، مەھمۇت قەشقىرى ئوز بىلىمىنى ئاشۇرۇش-تولۇقلاش ئۇچۇن باغدات شەھرىگە بارغان-مىش. بۇ پىكىرلەر مەھمۇت قەشقىرىنىڭ بىر قاتار ئىشارەتلىرىد-گە قارىغاندا تولمۇ ئاساسسىز ۋە يالغاندۇر. چۇنكى مەھمۇت قەشقىرى باغداتقا كەلمەستىن بۇرۇنلا ئۇيغۇر (تۇرك) لارنىڭ كەڭ زىمىنىدىلا ئەمەس، بەلكى ئەرەپ تىلىنى، پارس تىلىنى بىرقەدەر مۇكەممەل بىلگەن ئالىملار دائىرىسىدىمۇ ئالاھىدە كوزگە كورۇنگەن نوپۇزلۇق ئالىم ئىدى. ئىككىنچىدىن، مەھمۇت قەشقىرى باغدات شەھرىگە كېلىشتىن بۇرۇنلا باي ئىلمىي تەج-ربىگە ئىگە ئالىم ۋە تەكشۇرگۇچى ئىدى. يەنى ئۇ كەلگۇسىد-دىكى ئىلمىي-ئىجادىي پائالىيىتى ئۇچۇن قىزغىن مۇھەببەت بە-لەن تىل، تارىخ، خەلق ئېغىز ئەدىبىياتى ۋە باشقىلار ساھەسىدە ئىنتايىن قىممەتلىك ماتىرىياللارنى (”...تاغلاردا، دەريا قىر-

غاقليرىدا ۋە كوللەر ئەتراپلىرىدا توپلاپ يازغان نەرسىلىرىمنىڭ كوپىنچىسىنى مۇسۇلمان ئۇيغۇر خەلقىلىرىنىڭ ئىلىكىدە بولغان ئۆلكىلەردە يۇرۇپ توپلىدىم، مۇھىم بولمىغان نەرسىلەرنى تاشلىدىم، يەنە بىر قاتار نەرسىلەرنى مۇسۇلمان بولمىغان ئۇيغۇر ئۆلكىلىرىگە بېرىپ ئالدىم» توپلاپ چىققان ئالىم ئىدى. مەھ- مۇت قەشقىرى يۇرتىمۇ- يۇرت يۇرۇپ توپلىغان مول تۇرمۇش مائىرىيالى ھىساۋىغا ئىككى يىل ۋاقىت ئىچىدىلا مۇنداق زور ھەجىملىك بىر ئىلمىي ئەسەرنى يېزىپ تاماملايدۇ. «دىۋان لۇ- غەتت تۇرك» دەك ئالەمشۇمۇل ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان بۇ زور ئىلمىي كىتابنى يېزىپ تاماملاش ئۇچۇن ئىككى يىللىق ۋاقىت تولىمۇ ئازلىق قىلىدۇ. ۋاھالەنكى، مەھمۇت قەشقىرى باغ- داتقا كېلىپ پەقەت ئىككى يىل ۋاقىت سەرپ قىلىپلا «دىۋان لۇغەتت تۇرك» دەك كاتتا بىر قامۇسنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا تاماملايدۇ. ئۇنىڭ مۇنداق ھەممىنى قايىل قىلىدىغان ئىجادىي ئەمگەك پائالىيىتى ۋە ئەملىيىتى، ئۇنىڭ باغداتقا كېلىشتىن بۇرۇنلا ئەتراپلىق يېتىشكەن، ئىنتايىن قابىلىيەتلىك، مول ئىلمىي تەتقىقات تەجرىبىسىگە ئىگە ئىستىداتلىق ئۇلۇغ زات ئىكەنلىكىنى ئىسپات- لايدۇ. ئۇچىنچىدىن، مەھمۇت قەشقىرى «دىۋان لۇغەتت تۇرك» ئەسىرىدە ئۆزىنىڭ باشقا بىر ئىلمىي ئەسىرى «كىتاۋى جەۋائى- رى نەھۋى فى لۇغەتت تۇرك» («تۇرك تىللىرى گىرامماتىكى- سىنىڭ گوھەر دانىلىرى كىتاۋى») ھەققىدە سۆزلەيدۇ. ئەمما ئا- لىمنىڭ بۇ ئەسىرى ھازىرغىچە ئىسپاتلىق ئىسپاتلىق دۇنياسىغا مەلۇم ئەمەس. مەھمۇت قەشقىرىنىڭ ئۆز سۆزىگە ئاساسلانغانىمىزدا «دىۋان لۇغەتت تۇرك» ئۇنىڭ بىرىنچى ئەسىرى بولماستىن، بەلكى سان ئېتىۋارى بىلەن 2، 3- ياكى 4- ئەسىرى بولۇشى

مۇمكىن. بۇ مەھمۇت قەشقەرنى يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا چوڭ-قۇرراق ئۆگىنىشىمىز ئۈچۈن ئىنتايىن ئەھمىيەتلىك بولغان مۇھىم مەسىلىدۇر.

تۆيىغۇر خەلقىنىڭ ئۇلۇغ پەرزەندى مەھمۇت قەشقەرى ئەبۇ نەسر فارابى، ئەبۇ ئەلى ئىبنىسىنادەك ئەرەپ تىلىنى مۇكەممەل ئىگەللىگەن ۋە ئىنسانىيەت مەدەنىيەت تارىخىدا شۇلار قاتارىدا كاتتا پەخىرى ئورۇنغا ئىگە بولغان مەشھۇر ئالىمدۇر. ئۇنىڭ ئەرەپ تىلى بىلەن يازغان «دىۋان لۇغەتت تۇرك» تىن ئىبارەت بىباھا قىممەتلىك ئەسىرى شۇ دەۋر ھاياتىدا ۋە تىلشۇناسلىق تارىخىدا ئالاھىدە يىپ-يېڭى بىر سەھىپە ئاچتى. ئۇنىڭ ئەسىرى ئوز دەۋرى ئۈچۈن ئىنتايىن زور ئاچىپ بىر ۋەقە بولغىنى ھالدا تۈركىلوگىيە پېنى ساھەسىدىمۇ ئاچىپ بىر تەڭداشسىز نەمۇنە بولدى. مەھمۇت قەشقەرى تۈركىلوگىيە پېنىنىڭ تەڭدىشى يوق ئۇستازى بولۇشى بىلەن تۈركىلوگىيە ئىلمىنىڭ مەخسۇس پەن سۈپىتىدە راۋاجلىنىشىغا يىمىرىلمەس ئاساس سالدى. تۈركىلوگىيە تارىخچىلىرى، ئەدەبىياتشۇناسلىرى، تارىخىلوگىلىرى مەھمۇت قەشقەرىگە ئۇلۇغ ئۇستاز سۈپىتىدە چوڭ-قۇر ھۆرمەت بىلەن يانداشتى. ئەپسۇسكى بۇ ئۇلۇغ ئالىمنىڭ مەشھۇر ئەسىرى جامائەتچىلىك نەزىرىدىن چەتتە قېلىپ قالغان ۋە جىددى يوسۇندا ئۆگىنىلمەي قالغان ئىدى. بۇ ئەھۋال «دىۋان لۇغەتت تۇرك» ئەسىرى ھەققىدە بەزى بىسەنە-تۇتۇق-سىز پىكىرلەرنىڭ پەيدا بولۇشىغا ۋە ئەسەرنىڭ ئاپتورى شەننىگە بەزى بوھتانلارنى چاپلاشقا سەۋەپ بولدى. بەزى شەخسلەر مەھمۇت قەشقەرى تۈركى تىلىنى ئەرەپچىلەشتۈرۈپ بۇزغان دىسە، بەزىبەر شەخسلەر «دىۋان لۇغەتت تۇرك» ئەردىچىدىن تەرجىمە

قىلىنغان دىدى. يەنە بەزىلەر مەھمۇت قەشقىرى تۈركلەشكەن ئەردەپ باكى غەيرى ئۇيغۇر (تۈرك) دىدى. مەسىلەن، نېمىس تۈرك ئوگى بىرگىشتىرىسى «دىۋان لۇغەتت تۈرك» ئەسىرى 850- يىلى ۋاپات بولغان ئەبۇ ئىبراھىم ئەلپارابىنىڭ ئەرەبچە «دىۋانۇ ئاداپ» دىگەن ئەسىرىنىڭ تەرجىمىسى دەپ يازدى. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇلۇغ ئالىمى ۋە تىلشۇناسى مەھمۇت قەشقىرى ئۈستىدە قىلىنغان مۇنداق بۇرەملاشلارغا تارىخىي پاكىتلار ئارقىلىق رەددىيە بېرىش ھەر بىر ۋەجدانلىق ئادەمنىڭ تارىخ ئالدىدا ئوتەشكە تېگىشلىك شەرەپلىك مەجبۇرىيىتى.

مەھمۇت قەشقىرى تۈركى تىللار ساھەسىدە بىرىنچى بولۇپ قائىدە ياراتقان ۋە ئۇنى ئەتراپلىق يېزىش چوڭقۇر شەرھىلەپ بەرگەن ئالىمدۇر. ئۇ غايەت پىرىنسىپاللىق، تەقلىت-چىلىكتىن يىراق، مەسىلىنى پاكىتلار ئاساسىدا ھەر تەرەپلىمە پۇختا ئىگەللەپ ئىش كوردىغان ئالاھىدە تەبىئەتلىك ئالىم ئىدى. ئۇ ئىلىمگە، خۇسۇسەن تىل ئىلىمىگە قاتتىق مۇھەببەت باغلىغان تىلشۇناس بولۇپ، ئۇنىڭ «دىۋان لۇغەتت تۈرك» ئەسىرىنى يېزىشتىكى قەتئى پائالىيەتلىرى بۇ نۇقتىنى يېتەرلىك دەرىجىدە ئىسپاتلايدۇ.

مەھمۇت قەشقىرى دىۋان يېزىش ئۈستىدە ئۇزۇن يىللار چىدام ۋە غەيرەت قىلىپ ئىشلىدى. دەسلەپ ئۇ، كۆپ يىللار يۇرتىمۇ- يۇرت يۇرۇپ ماتىرىياللار توپلىدى، ئۇ قەشقەردىن تارتىپ پۈتۈن ماۋارەننۇنەھىر، خارىزىم، پەرغانە، بۇخارا، موڭغۇل، گەنسۇ دالىلىرىغىچە بولغان كەڭ ۋە چەكسىز تېرىتورىيىلەرنى كېزىپ چىقتى ۋە بۇ تېرىتورىيىدە ياشىغۇچى ئۇرۇقلار، قەبىلىلەر، خەلىقلەرنى ۋە ئۇلارنىڭ كەسپلىرىنى، تۇرار جايلىرىنى،

نوپۇسلىرىنى ھەمدە ئۇلارنىڭ تىللىرىنى ئىنچىكىلىك بىلەن ئىگەللەپ چىقتى. ھەتتا ئۇ ھەر بىر سوزنىڭ قايسى قەبىلىگە تېگىشلىك ئىكەنلىكىنى، سوزلەرنىڭ قەدىمقى ۋە ئەينى ۋاقىتتىكى ۋارىيانتلىرىنى، سوزلەرنىڭ مەنە ۋە شەكىللىرىنى، سوزلەر تە - لەپپۇزىدا قەبىلىلەر ئارىسىدىكى ماسلىق ۋە پەرقلەرنى ھەر تە - رەپلىمە ئېنىقلاپ چىقتى ۋە ئۇنى تەرتىپكە سالدى. ئۇزاق ۋاقىت چىداملىق بىلەن ئېلىپ بارغان ئەمگەكلىرى بەدىلىگە ئوزىنىڭ «دىۋان لۇغەتت تۇرك» ناملىق ئەسىرىنى يېزىپ چىقتى. ئۇ مۇنداق دەيدۇ: "مەن تۇركلەر (ئۇيغۇرلار)، تۈركمەنلەر، ئوغۇز - لار، چىگىللەر، ياغمالار، قىرغىزلارنىڭ شەھەرلىرىنى، قشلاق ۋە يايلاقلىرىنى كۆپ يىللار ئارىلاپ چىقتىم، لۇغەتلەرنى توپلىدىم. تۇرلۇك سوز خۇسۇسىيەتلىرىنى ئېنىقلىدىم. مەن بۇ ئىشلارنى تىل بىلىمىگە ئىگىم ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى بۇ تىللاردىكى ھەر بىر كىچىك پەرقلەرنى ئېنىقلاش ئۈچۈن قىلدىم، بولمىسا مەن تىلدا ئۇلارنىڭ ئەڭ تولغانلىرىدىن، ئەڭ كاتتا مۇتەخەسسسلردىن، خوش پەھىملىرىدىن، كونا قەبىلىلىرىدىن جەڭ ئىشلىرىدا ئۇستا نەيزىۋازلىرىدىن ئىدىم".

مۇشۇلارنىڭ ئوزىلا مەھمۇت قەشقىرىنىڭ ئىش تەرتىۋىدە - نىڭ قانچىلىك پۇختا ئىكەنلىكىنى، ئوز ئىشىدا قانچىلىك مۇ - كەمەل ئىلمىي ئۇسۇل قوللانغانلىغىنى، تىل پاكىتلىرىغا قانچىلىك توغرا يانداشقانلىغىنى، ئىشقا ھەددىدىن ئارتۇق ھىرىسلىگىنى، ئېھتىياتچانلىغىنى، ئوز دەۋرىنىڭ كوزگە كورۇنگەن تىلشۇناسى ئىكەنلىكىنى كورسىتىپ بېرىدىغان قۇياش نۇرىدەك پاكىتلاردۇر. مەھمۇت قەشقىرىنىڭ ئۇزاق يىللار يۇرتىمۇ - يۇرت ئارىلاپ توپلىغان ماتېرىياللىرى ئۇنىڭغا بىرىنچىدىن شۇ دەۋر تىلىنى

ھەر تەرەپلىمە ئىشلەشكە ئىمكانىيەت تۇغدۇرغان بولسا، ئىككىمىز -
چىدىن بۇ ئۇسۇل بىلەن توپلىغان ۋە بار بولغان تىل پاكىتى -
لىرى ئاساسىدا پۇختا ئىلمىي خۇلاسەلەر چىقىرىشقا مۇھىم يول
ئىچتى. ئۇ ماتېرىياللار مەھمۇت قەشقەرگە شۇ دەۋر تىلىنىڭ
فونىتىكىسىنى، لېكسىكىسىنى، مورفولوگىيىسىنى ۋە باشقىلارنى ناھا -
يىنى ئىنچىكىلىك بىلەن ئىلمىي ئاساستا ئىزاھلاپ بېرىشكە ئا -
ساس بولدى.

مەھمۇت قەشقىرى ئىش ئۇسلۇبى جەھەتتىمۇ ئۆزىگە خاس
مىتوتقا ئىگە ئالىم ئىدى. «دىۋان لۇغەتتە تۇرك» تە بېرىل -
گەن ئىزاھلارغا ئاساسەن ئۇ ئۆز ئەسىرىنى ئىشلەشكە كىرد -
ششتىن باشلاپ، قانداق ئۇسۇل قوللىنىش ۋە قانداق تاماملاش
جەھەتلىرىگىچە ئەستايىدىل مۇلاھىزە يۇرگۈزدى، ئىش ئۇسۇلىنى
پۇختا پىلانلاشتۇردى، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ مەھمۇت قەشقىرى ياشىغان
دەۋرگە نىسبەتەن ئېيتقاندا ئىنتايىن ئۇلۇغ ۋە مۇرەككەپ ھە -
ساپلانغان بۇ زور ھەجىملىك كىتاپنى ئۆز ۋاقتىدا مۇۋەپپەقىيەت -
لىك ھالدا تاماملاشقا مۇيەسسەر بولدى. ئۇ دەۋرلەردە لۇغەت -
چىلىك ساھەسى تېخى ئۆزلەشتۈرۈلمىگەن بوز يەردەك يېڭى مە -
سىلە ئىدى. لۇغەت توپلاش، سوزلەرنى توغرا ۋە ئۆز لايىغىدا
ئىزاھلاش، زورۇر بولغان ئورۇنلارغا تېگىشلىك بولغان مىساللار -
نى تېپىش، ئېلىپبە تەرتىپىگە ماسلاشتۇرۇش ۋە يەنە شۇنىڭغا
ئوخشاش لۇغەتچىلىككە دائىر كۆپلىگەن ئىشلارنىڭ ھەممىسى
يېپ - يېڭى بىر ئىش ئىدى. مانا مۇشۇنىڭغا ئوخشاش ئىجادىي
تەمگەك تەلەپ قىلىدىغان كەشپىياتلارنى پەقەت مەھمۇت قەشقەر -
رئىلا باشلاپ بەردى ھەمدە ئۆزى ئويلىغاندىنمۇ زور دەرىجىدە
ئاشۇرۇپ، سۈپەتلىك ھالدا تاماملاپ، لۇغەتچىلىك ئىشىدا يېپ -

يېڭى كەشپىيات ياراتتى. مەھمۇت قەشقېرىنىڭ بۇنداق زور ئەھمىيەتلىك ئىلمىي ئىشنى باشلاشتىن بۇرۇن، ئۆز ئالدىغا پۇختا، مۇكەممەل، ئەتراپلىق پىلان تۈزۈشكە ۋە ئۆز ئالدىغا قويغان بۇنداق بۈيۈك ۋەزىپىنى قەتئىيەتلىك بىلەن ئىشلىشىگە، مەھمۇت قەشقېرىدە بار بولغان ئاجايىپ قابىلىيەت ۋە ئەقىل-پاراسەت زور ياردەم بەردى. ئۇنىڭ ئۆز پىلانى ئاساستا يۇرت-مۇ-يۇرت يۇرۇپ، خەلق ئېغىزىدىن توپلىغان لۇغەتلىرى ئۇنىڭغا سوزلەرنى ئوڭۇشلۇق ھالدا ئىزاھلاشقا ۋە ئىلمىي ئۇسۇل بىلەن پاكىتلار ئاساسدا توغرا بىر تەرەپ قىلىشقا كاتتا ياردەم بېرىش بىلەن بىللە، ئەسەرگە كۆپلىگەن يېڭى مىساللارنى كىرگۈزۈشكە، ئەسەر مۇندەرجىسىنى تۇرلۇك قائىدىلەر بىلەن بېيە-تىشقا تولۇق ئىمكانىيەت بەردى ھەمدە بۇ لۇغەتلەر-سوزلەر ياردىمى بىلەن شۇ دەۋر تىلىنىڭ پۈتۈن لېكسىكىلىك خۇسۇسىيەتلىرىنى ئېنىقلاشقا مۇيەسسەر بولدى.

«دىۋان لۇغەتت تۇرك» تىكى تىل پاكىتلىرى يالغۇز 11 - ئەسىرگىلا ئائىت بولماستىن، بەلكى ئۇلار يەنە ئۇزاق قەدىمقى دەۋرلەر تىلىدىنمۇ ئاجايىپ بىر نەمۇندۇر. چۈنكى مەھمۇت قەشقېرى تىل پاكىتلىرىغا تارىخىي ئاساستا ياندىشىدۇ. ئۇ تىل تارىخىنى يارىتىشنى ئۆز ئالدىغا ئاساسىي ۋەزىپە قىلىپ قويدۇ. بۇنى ئۇنىڭ ئۆز سوزى بىلەن ئېيتقاندا، ئۇ، بۇ ئەسىرنى تىلنىڭ قەدىمقى ھالىنى ئۈگەنگۈچىلەرگە پايدىلىق خىزمەت قىلغۇچى قوللانما، كېيىنكى دەۋردىكى تىل ئۈگەنگۈچى تەتقىقاتچىلارغا بۇنىڭغا قىياس قىلىپ پايدىلىنىشلىرى ۋە كېرەكلىك ئىلمىي خۇلاسىلەرنى چىقىرىۋېلىشلىرى ئۈچۈن كۆۋرۈك قىلماقچى ئىدى. شۇڭلاشقىمۇ ئۇ، ئۆز ئەسىرىدە تىل پاكىتلىرىنىڭ شۇ دەۋرگە

خاس خۇسۇسىيەتلىرىنىمۇ، بۇرۇنقى ھالەتلىرىنىمۇ، قەدىمقى دەۋر-
دىن باشلاپ كىتاپ يېزىلغان دەۋرگىچە مەيدانغا كەلگەن ئۆزگە-
رىشلەرنىمۇ ھەيران قالدۇرۇشقا ھالدا تارىخىي يوسۇندا توغرا ئىزاھ-
لاپ بەردى. بۇ جەھەتتىن «دىۋان لۇغەتت تۇرك» نىڭ تىلى
ئىنتايىن قەدىمقى تارىخى، ئۇرۇقچىلىق دەۋر تىلىنى ئېچىپ
بېرىش ئەھمىيىتىگىمۇ ئىگە بولغان مۇھىم مەنبەدۇر. مەھمۇت
قەشقىرى يالغۇز تىلشۇناس بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئۇلۇغ
ئەدىبىياتچى، تارىخچى ۋە ئۆز دەۋرىنىڭ ئاتاقلىق پەن ئەربابىدۇر.
11 - ئەسىردە بىرقانچە ئىلمىي ئەسەرلەر يېزىلغانلىغى مەلۇم.
ۋاھالەنكى بۇ ئەسەرلەرنىڭ مۇتلەق كۆپلىرى بىزگىچە يېتىپ
كەلمىدى. خەلىپە قۇتايىيا دىگەن جاللات-قانخور شۇ دەۋردە
مەۋجۇت بولغان نۇرغۇن ئاجايىپ نادىر ئەسەرلەرنى ھەر تەرەپلەردىن
يىغدۇرۇپ كېلىپ، كويدۇرۇپ تاشلىغان. ھەتتا بۇ قانخور بۇ
قىلمىشلىرىنى ئاز دەپ شۇ دەۋردە يېزىق بىلگەن بارچە ئادەم-
لەرنى قىرىپ تاشلىغانلىغى ھەققىدە مەلۇمات بار. ئۇندىن كېيىن
چىڭگىزخاننىڭ ئوتتۇرا ئاسىياغا يۇرگۈزگەن قىرغىنچىلىغى بىلەن
يەنە ئاز بولمىغان ئىلمىي ئەسەرلەر كويدۇرۇپ تاشلاندى. ئۇ
دەۋردىن بىزنىڭ دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كەلگەن نادىر ئەسەرلەر،
نىڭ بىرى «دىۋان لۇغەتت تۇرك» تۇر. ئەسەرنىڭ يېزىلىپ
تۇرگىنى يىلى (1072 — 1074) ئېنىق بولسىمۇ، ئەمما ئەسەر
ئۈستىدە ئومۇمەن قانچىلىك ۋاقىت ئىشلىگەنلىگى ھەققىدە ئېنىق بىر
مەلۇمات يوق. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ قوليازما ئۈستىدە ئىشەنچ-
لىك پىكىر ئېيتالمايمىز. بۇ قوليازمىنى مەھمۇت قەشقىرىدىن
200 يىل كېيىن سۇرىيەنىڭ دەمەشق شەھرىدە كۆچۈرگۈچى
كاتىپ مۇھەممەت بىننى ئابابەكر دەمەشقى مەلۇماتىغا ئاساس

لانغىنىمىزدا، مەزكۇر قوليازما، مەھىيۇت قەشقەرنىڭ ئۆز قولى بىلەن يازغان نۇسخىسىدىن كۆچۈرۈلگەندۇر.

«دېۋان لۇغەتت تۇرك» نىڭ مۇندەرىجىسىگە ئاساسەن، كىتاپنى ئىككى ئاساسىي بۆلۈمگە ئايرىشقا بولىدۇ. بىرى مۇقەددىمە، ئىككىنچىسى لۇغەت قىسمى. مۇقەددىمىدە ئاپتور تۇرك تىلىنىڭ ئەھمىيىتى، خۇسۇسىيەتلىرى، ئۆز ئالدىغا قويغان مەقسىدى، ئەسەرنىڭ تۈزۈلۈشى، قوللىنىلغان يېزىق، پىللاردىن ياسالغان ئىسىملار، سۆزلەرنىڭ تۈزۈلۈشى ۋە ئۆزگىرىشى، زىكىر قىلىنمىغان سۆپەتلەر، تۇرك تەبىقىلىرى ۋە قەبىلىلىرى ھەققىدە قىسقىچە ئىزاھات ۋە باشقىلارنى بەرگەن. ئەمدى لۇغەت بۆلۈمىدە بولسا، ئاپتور شۇ دەۋردە ئىستىمالدا بولغان ھەممە سۆزلەرنى قوللىنىشقا ئىنتىلگەن ۋە ئۇلارنى يېتەرلىك دەرىجىدە ئىلىپ، تارىخىي نۇقتىئىنەزەر بىلەن كەڭ ۋە تولۇق ياراتقان؛ مەھىيۇت قەشقەرنىڭ ئۆز سۆزى بىلەن ئېيتقاندا، ئۇ، ئۆزىنىڭ بۇ ئەسىرىدە شۇ دەۋردە ئىستىمالدىن چىققان سۆزلەرنىلا تاشلىۋەتكەن. يەنى «مەن دېۋاندا ئىشنى ئىخچاملاشتۇرۇش مەقسىدى بىلەن، تىلدا ئىشلىتىلىۋاتقان سۆزلەرنىلا بەردىم، ئىستىمالدىن چىققانلىرىنى بولسا قالدۇردۇم.» مەھىيۇت قەشقەرنى دېۋاندا ئارخائىزم سۆزلەرنىڭمۇ نەمۇنىسىنى كورسىتىپ، ئۇلارنىڭ بەك كۆپ ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇرۇپ ئوتتۇرىدۇ. بۇ ئەھۋال «دېۋان لۇغەتت تۇرك» تە ئىزاھلانغان تىل تولمۇ قەدىمقى ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ.

«دېۋان لۇغەتت تۇرك» ئەسىرىنىڭ يەنە بىر مۇھىم ئالاھىدىلىكى شۇكى، ئۇنىڭدا مىسال ئورنىدا كەلتۈرۈلگەن ماقالدا ۋە ئەدىبىي پارچىلار، قەدىمقى ئەدىبىي ژانىرلارنىڭ نەمۇنىسى سۈپىتىدە فولكلور ۋە ئەدىبىيات تارىخى ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىم

مەنبەدۇر. دىۋاندىكى ئەدەبىي پارچىلار بىر پۈتۈن ئەسەر ھالدا بېرىلمىگەن بولسىمۇ، ئەمما بۇ ئەدەبىي پارچىلار ھەققىدىكى مەھمۇت قەشقىرىنىڭ كورسەتمىلىرى، ئۇ ئەدەبىي پارچىلارنىڭ قانداقتۇ بىرەر قەسىدە، قوشاق ۋە باشقا داستانلارنىڭ بىر بولۇشىمى ئىكەنلىكىدىن دالەت بېرىدۇ. بۇ ئەدەبىي پارچىلارنى: با- ھار سۇيگۈلىرى، جەڭ سادالىرى، باتۇرلارنىڭ قوشاقلىرى، سۇيگۈ تۇيغۇلىرى، تەلىم - تەربىيە پارچىلىرى، تەبىئەت تەسۋىرى ۋە باشقا ماۋزۇلار ئۈستىدە ئايرىم ئەسەرلەرگە بىرىكتۈرۈش مۇمكىن. «دىۋان لۇغەتتە تۇرك» تىكى ئەدەبىي پارچىلار ۋە ئۇلار ھەققىدىكى مەھمۇت قەشقىرىنىڭ چۈشەندۈرۈشلىرى، مەھمۇت قەشقىرىنىڭ ئەدەبىي ئەسەرلەرگە زور ھەۋەس قويغانلىغىنى، ئەدەبىي ئەسەرلەرنى بېرىلىپ ئۈگەنگەنلىكىنى دەلىللەيدۇ. مەھمۇت قەشقىرى دىۋاندا بەزىدە ۋەزىن ۋەزىن ھەققىدە، بەزىدە ئەدەبىي ژانىرلار ھەققىدە (مەسىلەن، ناخشا - قوشاقلار، ماقال - تەمسىللەر، ھىكايە - چۆچەكلەر، رىۋايەتلەر، ھىكمەتلىك سۆزلەر...) مەلۇمات بېرىدۇ. بۇ خىل پاكىتلارغا ئاساسەن، ئۇ دەۋرلەردە يەنە باشقىچە بىرقانچە مۇھىم ئەسەرلەرنىڭ يارىتىلغانلىغىنى قىياس قىلىش مۇمكىن. بۇ پىكىرنى دىۋاندىكى ئايرىم پارچىلار تولۇق تەستىقلايدۇ. مەسىلەن:

كۈچەندى بىلەگىم، ياغۇدى تىلەگىم
تىلىندى بىلەگىم، تىگىرىپ ئەنگەر جەرتىلۇر.

(مەزمۇنى: كۆپ يېزىش نەتىجىسىدە بىلەكلىرىگە ئاغرىق كەلدى، تالدى ئەمدى، ئەمدى مەقسەتكە ئاز قالدى، دىلىدا

ھىكمەت بۇلاقلەرى ئېچىلدى. زامان مېنى شۇ دەرسىمگە يېتىن
 لاشتۇرغاندا ئومۇم تۈگەي دەپ قالدى.)

بۇنىڭدىن كورۇشكە بولىدۇكى، ئۇ دەۋردە پۇتۇن ھاياتنى
 ئىلىپىيى ئىجادىي ئىشلارغا بېغىشلانغان ۋە ئاجايىپ نادىر ئەسەر-
 لەرنى ياراتقان ئاتاقلىق يازغۇچى، شائىرلار بولغان. ۋاھالەنكى،
 بۇ ئەسەرلەر بىزنىڭ دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كەلمىدى.

شۇنى ئىپتىدائىي كېرەككى «دىۋان لۇغەتتە تۇرك» تە
 بېرىلگەن ئەدىبىي پارچىلار يالغۇز 11 - ئەسىردىكى ئەدىبىياتتىنلا
 نەمۇنە بولۇپ قالماستىن، بەلكى ئۇلارنىڭ زور بىر قىسمى ناھا-
 يەتى ئۇزاق بىر ئۆتمۈش بولۇپ قالغان دەۋرنىڭ قىممەتلىك
 مەھسۇلاتىدۇر. مەسىلەن، ئەسەردىكى يابۇقۇ ۋە بەسىملەر كۈردىشى
 ھەققىدىكى پارچىلار تولمۇ ئۇزاق ئۆتمۈشكە مەنسۇپ پارچىلار-
 دۇر. تارىخىي مەلۇماتلارغا قارىغاندا، يابۇقۇ قەبىلىسىنىڭ باشلىغى
 ئارسلان تىكىننىڭ ئۇزاق ئۆتمۈش تارىخى جامائەتچىلىككە مە-
 لۇمدۇر. بۇ پارچىلارنى كۆلتىكىن ئابدەلىرىدىكى يابۇقۇ ۋە بەسى-
 مىللارنىڭ كۈرىشىگە قارىتامۇ بېرىش مۇمكىن. دىۋاندا بېرىلگەن
 تەبىئەت تەسۋىرى ھەققىدىكى پارچىلار، سۇيگۇ ھەققىدىكى رۇبا-
 ئىلارنىڭ زور بىر قىسمى يەنىمۇ ئۇزاق ئۆتمۈشكە دائىر پارچى-
 لاردۇر. بۇ جەھەتتىن ئېيتقاندا، دىۋاندىكى پارچىلار، ئەدىبىي
 پائالىيەتنىڭ ناھايىتى ئۇزاق ئۆتمۈش تارىخىنى بەلگىلەش ئۈچۈن
 خىزمەت قىلىدىغان ئەڭ قىممەتلىك ھۆججەتتۇر. «دىۋان لۇغە-
 تتە تۇرك» تە يېزىلغان گىسوگىراپىك مەلۇماتلارمۇ ئالاھىدە
 دىققەتكە سازاۋەردۇر. مەھمۇت قەشقىرى ئۆز ئەسىرىدە شۇنچە
 كەڭ سوزۇلغان تېرىتورىيىدە شۇ دەۋردە مەۋجۇت بولغان بار-
 لىق شەھەر ۋە يېزىلاردىن، دېھقانچىلىق ۋە كۆلەردىن، ئۇلارنىڭ

تارىخىدىن ھەتتا ئۇ يەرلەردە بار بولغان ھايۋانلاردىن، ئوسۇم
لۇكلەردىن ۋە باشقا تۇرلۇك - تۈمەن ھادىسە، مەۋجۇداتلاردىن،
مول مەلۇمات بېرىدۇ. بۇ جەھەتتىن بۇ «دىۋان لۇغەتتە تۈرك»
نىڭ قىممىتى ئىنتايىن ئۇلۇغ ۋە تەڭداشسىزدۇر.

مەھمۇت قەشقىرى 11 - ئەسىردە ياشىدى ۋە ئىسپات
قىلدى. بۇ ئۇلۇغ ئالىم ياشىغان دەۋر بىلەن بىزنىڭ ئارىمىزنى
9 ئەسىرلىك ناھايىتى ئۇزاق تارىخىي جەريان ئايرىپ تۇرىدۇ.
لېكىن ئۇنىڭ ئۆز دەۋرىدە ئۇيغۇر (تۈرك) خەلقى ئۈچۈن
چىدام ۋە غەيرەت بىلەن قىلغان ئالەمشۇمۇل ئەھمىيەتكە ئىگە
ئۇلۇغ ئەمگىكى ئۇنى بىزگە يېقىنلاشتۇرىدۇ. ئادەم بالىسىنىڭ
قان - تەر توكۇپ قىلغان ئەمگەكلىرى ۋە ئىلىم - پەن ئەرباپلىرى
نىڭ، ئالىملارنىڭ ئىلمىي پائالىيەتلىرى كۆككە كۆتىرىلىۋاتقان
بۈگۈنكى 20 - ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇلۇغ
ئالىمى ۋە ئاتاقلىق تىلشۇناسى مەھمۇت قەشقىرىگە شەرەپ بىلەن
يۈكسەك ئورۇن بېرىدۇ. ئۇنىڭ بىباھا ئىلمىي ئىنسىكلوپېدىيىسى
(پۈتۈن بىلىملەر توپلىمى) ئەقىل - پاراسەتلىك، ئەمگەكچان، باتۇر
ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۆز تارىخىنى بىلىشى ۋە ئۆگىنىشى ئۈچۈن
بىباھا گوھەر بولۇپ خىزمەت قىلىدۇ.

«دىۋان لۇغەتتە تۈرك» نىڭ قەيەردە يېزىلغانلىغى مەسىلە -
سى ئۈستىدە بىرنەچچە پەرەز داۋام قىلماقتا. بەزىبىر مۇلاھىزىچىلەر
مەھمۇت قەشقىرى ئۆزىنىڭ بۇ قامۇسىنى شۇ دەۋردىكى مۇسۇلمان
لار دۇنياسىنىڭ ئەڭ يىرىك مەركىزىي بولغان باغدات شەھىرىدە
يازغان دېيىشكەتتە. بۇ پەرەز باشقا پەرەزلەرگە قارىغاندا ھەقىقەتكە
بىر ئاز يېقىندۇر. 10 - ۋە 11 - ئەسىرلەردە باغدات شەھىرىدىن
باشقا يەنە ئىسلام ئەللىرىدە قەشقەر، بۇخارا، سەمەرقەنت، مەرۋە،

نەشاپۇر ۋە باشقا كاتتا مەركىزىي شەھەرلەر بولسىمۇ، لېكىن بۇلارنىڭ ئىچىدە سىياسى، ئىقتىسادىي، مەدەنىي جەھەتلەردە باغدات ئالاھىدە ئۈستۈنلۈككە ئىگە ئىدى. 9 - ئەسىردىن بۇرۇنقى دەۋرلەردە سىياسى ۋە ھەربىي كۈچ جەھەتتە قۇدرەتلىك بولۇپ كەلگەن باغدات خەلىپىلىكى 9 - ئەسىردىن باشلاپ سىياسى جەھەتتە، بولۇپمۇ ھەربىي كۈچ جەھەتتە قاتتىق ئاجىزلىشىشقا باشلىدى. بۇنداق ئاجىزلىقتىن پايدىلانغان ئىران ۋە شۇنىڭغا ئوخشىغان ئوتتۇرا ئاسىيادىكى كەڭ تېرىتورىيىلەردە مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان يەرلىك چوڭ فېوداللار باغدات خەلىپىلىكىگە بوي سۇنماي، ئۆزلىرىنى مۇستەقىل پادىشاھلىق دەپ ئېلان قىلىپ، ئاز بولمىغان شەھەرلەر ۋە يېزىلارنى ئۆزلىرىنىڭ ئىشغالىيىتىگە ئېلىۋالغان بولسىمۇ، ئەمما يەنىلا باغدات ئۆزىنىڭ زور سىياسى تەسىرىنى ۋە مەدەنىيەت ئورنىنى ساقلاپ، بەزى ھاللاردا ئەنە شۇ يېڭىدىن قۇرۇلغان مۇستەقىل پادىشاھلىقلار ئۈچۈن ھەر جەھەتتىن نەمۇنە كۆرسىتىپ كەلمەكتە ئىدى.

مەھمۇت قەشقىرى زامانىسىغا كەلگەندىمۇ، باغدات يەنىلا ئۆزىنىڭ ئاتاقلىق ئالىملىرى، شائىرلىرى، يازغۇچىلىرى، پەيلاسوپلىرى، كاتتا سەنئەت ئەربابلىرى بىلەن مەشھۇر بولۇپ تۇرغان مەركىزىي شەھەر ئىدى. مەھمۇت قەشقىرىنىڭ مانا مۇشۇنداق ھەممە جەھەتتىن ئىمكانىيەتلىك بولغان مەنەۋى مۇھىتقا كېلىپ ئۆز ئەسىرىنى يېزىشى تولىمۇ ئېھتىمالغا يېقىندۇر. مەھمۇت قەشقىرى «دېۋان لۇغەتت تۈرك» نى قايسى شەھەرلەردە يازغانلىغى ھەققىدە ھېچقانداق مەلۇمات بەرمەيدۇ. مەھمۇت قەشقىرى بۇ ئەسەرنى باغداتتىن باشقا قەشقەر، بۇخارا، سەمەرقەنت، نىشاپۇردەك مەركىزىي شەھەرلەردە يېزىشى ھەم مۇمكىن ئىدى. ئەمما بۇ يەردە نەزەردە تۇتۇۋاتقان مەسىلە — مۇبادا باغداتنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى باشقا

مەركىزىي شەھەرلەردىن سىياسى، مەدەنىي، سودا - سېتىق تەرەپلە - رىدىكى ئۇستۇنلۇقى ئېتىۋارغا ئېلىنغان بولسا، مەھمۇت قەشقىرى ئۆز ئەسىرىنى ئېھتىمال باغداتتا يازغان بولۇشى مۇمكىن. دىگەن پەرەز ھەقىقەتكە يېقىن كېلىدۇ. بۇ پەرەزنى ھەقىقەتكە يېقىنلاشتۇرد - دىغان مۇنداق بىر پەرەزمۇ بار: مەھمۇت قەشقىرى «دىۋان لۇغەتت تۇرك» نى ئەرەپ تىلىدا يېزىپ، ئابباس خەلىپىسى مۇقتەدى بىئەرۇللانىڭ ئوغلى ئوبۇلقاسم ئابدۇللاغا بېغىشلاپ تەقدىم قىل - شدۇر. بۇ سەۋەپ ئىنتايىن مۇھىم بولۇش بىلەن «دىۋان لۇغەتت تۇرك» نىڭ باغداتتا يېزىلغانلىغىنى ھەقىقەتكە يېقىنلاشتۇرىدىغان مۇھىم دەلىلدۇر.

مەھمۇت قەشقىرى «دىۋان لۇغەتت تۇرك» تەك مۇ - شۇنداق زور ھەجىملىك كىتاپنى نىمە زورۇرىيەت، نىمە مەقسەت بىلەن يازغانلىغى ھەققىدە ھەممىنى قايىل قىلىدىغان ئېنىق بىر مەلۇمات بەرمەيدۇ. گەرچە «دىۋان لۇغەتت تۇرك» تە مەس - لىنىڭ بۇ تەرىپىگە دائىر بەزى ئىما - ئىشارەتلەر بولسىمۇ، ئەمما ۇ ئىما - ئىشارەتلەر تولسىمۇ ئاز ۋە ئوزئارا قارىمۇ - قارشى بو - لۇشى نەزەردىن يىراقتا تۇرمايدۇ. ئىلىم، پەن ئەھلىگە مەلۇمكى، ئۇ دەۋرلەردە ۋە كېيىنكى دەۋرلەردە بولسۇن، ئاپتورلار، يازغۇ - چىلار، شائىرلار، تارىخچىلار ۋە پەيلاسوپلار ئۆز ئەسەرلىرىنى نىمە زورۇرىيەت ۋە نىمە مەقسەت بىلەن يازغانلىغىنى تەكىتلەپ ئو - تشەتتى. ۋاھالەنكى مەھمۇت قەشقىرى بۇ قائىدىگە ئانچە ئەمەل قىلمىغان. شۇنداق بولسىمۇ ئەسەردە بۇ نۇقتىغا قارىتا ئېيتىلغان پەقەت بىرلا جۈملە سوز بار. ئۇ "تۇرك (ئۇيغۇر) تىلىنى ئو - گىنىش ئىنتايىن ۋاجىپ نەرسە" دىگەن ئىشارەتنى بېرىدۇ. بۇ جۈملىنىڭ كەڭ مەنىسىنى چۈشىنىش ئۈچۈن دىۋان يېزىلىشتىن

بۇرۇنقى ۋە ئەسەر يېزىلغان دەۋردىكى تارىخىي شارائىتقا بىر قۇر كوز يۇگۇرتسە، كىلا، بۇ جۇملىنىڭ كوپ تارىخىي ئەھمىيەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى، بۇ جۇملىنىڭ ھېچبىر تاسادىپى ھالدا ئوتتۇرىغا توپ-يۇلۇپ قالمىغانلىغىنى مۇقىملاشتۇرغىلى بولىدۇ. «دىۋان لۇغەتتە تۇرك» نىڭ ئەرەپ تىلى بىلەن يېزىلىشى ۋە ئابدۇلغاسىم ئابدۇللاغا تەقدىم قىلىنىشىدىن ئىبارەت بۇ ئىككى مۇھىم سەۋەپ، مەھىيۇت قەشقەردىن بۇ جۇملىسى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ مۇھاكىمە قىلىنسا، ئۇ ھالدا ئۇ ئۈچ نەرسە ئوتتۇرىسىدا قانداقتۇ مەلۇم بىر باغلىنىشنىڭ بارلىغى پۈتۈنلەي روشەنلىشىدۇ. ئەسەرنىڭ يېزىلىشىدىكى تۈپكى غەرەزنى ئەنە شۇ ئۈچ مۇھىم پاكىتتىن تېپىش كېرەك. بۇنىڭ ئۈچۈن «دىۋان لۇغەتتە تۇرك» ئەسىرى يېزىلىشتىن بۇرۇنقى يېرىم ئەسىرلىك تارىخىي شارائىتقا قاراپ چىقىمىز ساق يامان بولماس، ئەۋەتتە.

ئۇ دەۋردە ئىسلام دۇنياسىنىڭ شەرقىدىكى ئۇيغۇر ئۆلكىسىدە ۋە ئوتتۇرا ئاسىيادىكى باشقا ئۆلكىلەردە بىر قاتار چوڭ سىياسى ۋە ئىجتىمائىي ھادىسىلەر بولدى. بۇ ھادىسىلەر پۈتۈن يېقىن شەرق ئۆلكىلىرى ھەتتا شۇ زاماندىكى پۈتۈن مەدىنى دۇنيا ئۈچۈن چوڭ تارىخىي ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان نەتىجىلەرنى مەيدانغا چىقاردى. 10 - ئەسىردە ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ شەرقىدىكى ئۈيغۇر ئۆلكىسىدە ئۇيغۇرلار سۇلالىسى بولغان قاراخانىلار باشچىلىقى ئاستىدا تۇرك (ئۇيغۇر) خەلقلەرنىڭ ئۇيۇشقان چوڭ بىر دولتى قۇرۇلدى. بۇ دولەت بەزى ۋاقىتلاردا شۇ دەۋردە چوڭ دولەت دەپ ئاتالغان سامانىلار ۋە خارىزىم شاھ دولەتلىرىگە ئېغىر ھالدا تەھدىت سالدى. خارىزىم ۋە سامانىلار دولەتلىرىدە ھەربىي ۋە زىيالىي ئوتتۇرىچى كېلىۋاتقان تۇرك (ئۇيغۇر) زىيالىيلىرى

ئىچكى جەھەتتىن قاراخانىلار باشچىلىغىدىكى ئۇيغۇر دولىتىگە ھىسداشلىق قىلىپ ۋە ئۇلار بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، تۈرك بولمىغان (ئىران قېنىدىن بولغان) سامانىلار دولىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاش ئۈچۈن ھەركەت قىلدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە 10 - ئەسىر - نىڭ ئاخىرىدا سامانىلار دولىتىگە قاراشلىق بولغان ئوتتۇرا ئاسىيا - نىڭ غەزىنە ۋىلايىتى رايونىدا ياشايدىغان تۈرك (ئۇيغۇر) قەبىلىسىنى بىرلەشتۈرگۈچى سەبۇڭ - تەكىن قۇللۇقتىن بىراقلا مەشھۇر سەركەردىگە كۆتىرىلىپ، غەزىنە ۋىلايىتىنىڭ ھاكىمى سۈپىتىدە قەدەممۇ - قەدەم ئىلگىرىلەپ، مۇستەقىل پادىشاھلىق دولىتى تۇزۇشكە كىرىشتى ۋە سامانىلارغا قارشى كۈرەش سىياسىتىنى يۈرگۈزدى. سەبۇڭ - تەكىن ۋاپات بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئوغلى مەھمۇت غەزىنى ۋىلايىتىنىڭ غايىسىنى داۋاملاشتۇردى.

ئۇنىڭدىن باشقا، يەنە ئۇزۇن ئۆتمەي، سەلجۇقلار باشچىلىغىدا بىر قاتار تۈركمەن قەبىلىلىرى ۋە تۈرك (ئۇيغۇر) قەبىلىلىرى بىرلىشىپ ئويلىمىغان يەردىن زور ھەرىسى كۈچ بولۇپ ئۇيۇشتى.

10 - ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا (999 - يىلى) ئۇيغۇر خاقانى نەسىر ئىبنى قاراخانى (مەھمۇت قەشقەرنىڭ چوڭ بوۋىسى)، ئىران قېنىدىن بولغان سامانىلار دولىتىگە ھۇجۇم قىلىپ، ئۇنىڭ پايتەختى بولغان بۇخارانى ئىشغال قىلدى ۋە پۈتۈن سامانىلار دولىتىنى ئۆزىگە بوي سۇندۇرۇپ، پۈتۈن ماۋارەننۇننىڭ ھەرگە خاقان بولدى. ئۇزۇن يىللار ھۆكۈم سۈرۈپ كەلگەن سامانىلار دولىتىنىڭ ئۇيغۇرلار تەرىپىدىن يىمىرىلىشى، پۈتۈن يېقىن شەرقتە زور سىياسى ئۆزگىرىشكە ۋە قەبىلىلەردىكى بۇ ھادىسە ئىران ۋە ئەرەپ دەلىلىك تىلىرىنى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تىلى ۋە ئەدەبىياتىنى ئۆزگىرتىشكە مەجبۇر قىلدى. بۇنىڭ

بىلەن ئوتتۇرا ئاسىيانى ئوز ئىلكىدە تۇتقان قۇدرەتلىك ئۇيغۇر دولتى ھەمدە خوراسان، شىمالىي ئافغانىستان ۋە ئىراننىڭ شەرقىي شىمال قىسمىدىكى تۈرك (ئۇيغۇر) خەلقىنى بىرلەشتۈرۈپ، ئۇنى ئاساسىي گەۋدە قىلغان مەھمۇت غەزىنىلەر دولتى؛ ئۇندىن باشقا يەنە ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ شىمالىي رايونىدىكى تۈركى خەلقلىرىنى گەۋدە قىلغان خارىزىم شاھلار دولتىدىن ئىبارەت بۇ قۇدرەتلىك ئۈچ دولەت ئەرەپ دۇنياسىنى قاتتىق ئويغا سالغان زور ھەربىي كۈچ بولۇپ قالدى. بۇنداق زور ئۈچ ھەربىي دولەتنىڭ ئالدىدا تۇرغان ئەرەپ ئابباس خەلىپىلىكى نىمە قىلىشىنى، قانداق سىياسەت قوللىنىشىنى ۋە قانداق تاختىكا بىلەن تاقابىل تۇرۇشىنى بىلمەي، ئېغىر ئەھۋالدا قالدى. ئوزئارا يانداش تۇرغان بۇ ئۈچ قۇدرەتلىك ھەربىي دولەتنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ئەرەپ خەلىپىسىنى بۇ دولەتلەر بىلەن يېقىن مۇناسىۋەتتە بولۇشقا ۋە ئاكتىپ چارىلەر بىلەن ئۇلارغا يان بېرىشكە مەجبۇر قىلدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ئۈچ دولەتنىڭ تەھدىتى ئالدىدا نىمە قىلىشىنى بىلمەي گاڭگىراپ قالغان ئەرەپ خەلىپىسى كۇتۇلمىگەن يېڭى بىر ھادىسىگە يەنى تۈركمەن ۋە تۈرك (ئۇيغۇر) قەبىلىلىرىنىڭ بىرلىشىشىدىن تەشكىللەنگەن سەلجۇقلار دولتىنىڭ زور كۆلەملىك باسمىچىلىق ھۇجۇمىغا دۇچكەلدى. بۇ ئەھۋال ئەرەپ خەلىپىسىنى تېخىمۇ ئاجىز ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويدى. 11-ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئۇيغۇر قاراخانىلار دولتى بىلەن مەھمۇت غەزىنىلەر دولتىنىڭ ئوتتۇرىسىدا جىددى تارىمۇ - قارشىلىق پەيدا بولدى. بۇ ئىككى دولەت ئوتتۇرىسىدىكى قارىمۇ - قارشىلىقتىن پايدىلانغان ۋە ئوز دولتىنى كۈچەيتكەن سەلجۇقلار دولتى 1040 - يىلى ئۇيغۇر قاراخانىلار دولتىنىڭ قوللىشى ۋە ياردەم

بېرىشى ئارقىسىدا غەزىنىلەر دولىتىگە ھۇجۇم قىلىپ، مەشھۇر دەنداكەن ئۇرۇشىدا غەزىنىلەر دولىتىنى تېرى - پېرەك قىلىپ، خۇددى زور كەلكۈندەك ئېقىپ، پۈتۈن شەرق ئۆلكىلىرىنى ئىشغال قىلدى. كۆپ ئۆتمەي بۈيۈك سەلجۇقلار ئىمپېرىيىسىنى قۇرۇپ، ئۆز ئىمپېرىيە دائىرىسىنى ھازىرقى ئىستامبولغىچە كېڭەيتتى. سەلجۇقلار ئىمپېرىيىسى 1055 - يىلى شۇ دەۋردىكى ئىسلام دۇنياسىنىڭ ۋە ئەرەپ خەلىپىلىكىنىڭ پايتەختى باغداتنىمۇ ئىشغال قىلدى ۋە پۈتۈن ئەرەپنى ئېغىر ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويدى. ئوتتۇرا ئاسىيالىق تۈرك (ئۇيغۇر) خەلقىنىڭ جەڭگىۋار يۇرۇشلىرى ئارقىسىدا مەغلۇپ بولغان ئەرەپ خەلىپىلىكى تۈركلەر - نىڭ بارلىق تەلەپلىرىنى ماقۇل كورۇشكە مەجبۇر بولدى ھەم ئۇلارنىڭ ئالدىدا خۇددى قوچاققا ئايلىنىپ قالدى.

قاراخانىلار دولىتى 9 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن 12 - ئەسىرنىڭ ئاخىرىغىچە ھۆكۈم سۈردى. بۇ ۋاقىت ئۇيغۇر خەلقى تارىخىدا ئەڭ گۈللەنگەن دەۋر بولۇپ، بۇ دەۋرنى "ئالتۇن دەۋر" دەپمۇ ئاتايدۇ. لېكىن بۇ گۈللىنىش، ئۇيغۇر خەلقى تارىخىدا تۇيۇقسىز پەيدا بولغان تاسادىپى ھادىسە بولماستىن، بەلكى ئىرادىن بۇرۇن باشلانغان ئۇيغۇر مەدىنىيەت تارىخىنىڭ داۋامى ئىدى. ئۇيغۇر خەلقى تۈركى خەلقلەرنىڭ ئىچىدە ئەڭ قەدىمىي خەلق بولۇپ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مىلادىدىن ئىككى مىڭ يىل بۇرۇن ئۆزلىرىنىڭ ۋۇجۇتقا كەلتۈرگەن مۇكەممەل يېزىقلىرى ۋە مۇستەقىل ئېلىپبەسى بار ئىدى.

گەرچە قاراخانىلار دولىتى 12 - ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا يىمىرىلگەن بولسىمۇ، ئەمما قاراخانىلار دەۋرىنىڭ گۈللەنگەن مەدەنىيىتى تاكى 15 - ئەسىرگىچە داۋام قىلدى.

قاراڭغۇ جاھالەت دەپ ئاتالغان فېودالزىم جەمئىيەتدە ئىزچىل بولغان تەرەققىيپەرۋەر ئېقىم مەۋجۇت ئىدى، بۇ تەرەققىيپەرۋەر ئېقىم مەدەنىيەتنىڭ يۈكسىلىشىگە ھىسداشلىق قىلاتتى.

يەنە بىر تەرەپتىن فېوداللار دىخانچىلىقنىڭ راۋاجلىنىشىدىن، ئىچكى ۋە تاشقى سودىنىڭ راۋاجلىنىشىدىن، سېپىل، قورغان، ئوي - ئىمارەت ۋە شەھەرلەرنىڭ مەيدانغا كېلىشىدىن تولۇق مەنپەئەتدار ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن فېودالزىم جەمئىيەتدە بەزىبىر تەرەققىيات ۋە گۈللىنىش بارلىققا كەلدى.

فېودالزىم نىگىزى ئاساستا گۈللەنگەن قاراخانىلار دەۋرىگە كەلگەندە ئۇيغۇر خەلقى دىخانچىلىق، باغۋەنچىلىك، يىپەكچىلىك، يىپ تۇقۇمچىلىق، مەرمەر، زىننەت بۇيۇملىرىنى ئىشلەپچىقىرىش، تۇرلۇك قول ھۈنەرلىرى، سودا - سېتىق، بىناكارچىلىق ۋە باشقىلار جەھەتتە خېلى ئىلگىرىلەپ كەتكەن ئىدى. ئۇيغۇرلارنىڭ ئىقتىساد، مەدەنىي ھايات ۋە باشقىلار جەھەتتە قانچىلىك ئىلگىرىلەپ كەتكەنلىكى ھەققىدە 10 - ئەسىردە ياشىغان ۋە ئۇيغۇرلار تۇرمۇشىغا ئېقىپ كىرگەن بۇددا دىنى ئېقىملىرىنى تەكشۈرۈش ئۈچۈن ئۇيغۇر ئۆلكىسىگە ساياھەتكە كەلگەن خەنزۇ ساياھەتچىسى ۋاڭ يەندەن تۇرپاندىكى قاراغوجا ھەققىدە ئەڭ ياخشى مەلۇماتلارنى قالدۇرۇپ كەتكەن ئىدى. ئۇ: "ئۇيغۇرلار پايتەختى قاراغوجا شەھىرى ھەيۋەتلىك سېلىنغان بولۇپ، ئۇنىڭدا ئاسمانغا تاقاشقان نۇرغۇن مۇنارلار بار. شەھەردە مەدەنىي يوسۇندىكى ئىستىراھەت باغچىلىرى، گۈلخانلار، شىپاڭلار، سۇنئىي كۆللەردە ئۇزۇپ ئويىناپ يۈرگەن خەلق، كۆل ئەتراپىدا ساز - نەغمىلەر بولۇپ تۇرغان....." دەپ تەسۋىرلەش بىلەن بىرلىكتە

يەنە ئۇيغۇرلارنىڭ ئالتۇن، كۈمۈش، مىس، تومۇردىن تۇرلۇك ئەسۋاپلارنى، ئىسىل تاشلاردىن مارجان ياسايدىغانلىغىنى، گۈللۈك رەخت، قاما - قوندۇزلاردىن كىيىم - كېچەك ئىشلەيدىغانلىغىنى يازغان ئىدى. ئۇ يەنە ئۇيغۇرلارنىڭ سازنى ياخشى كوردىغانلىغىنى، ھەممىسى دىگۈدەك ساز بىلىدىغانلىغىنى ۋە سازلارنىڭ ئارىسىدا ساتا (پىپى)، كۈنخو (25 تارلىق گىتار) لىرى بارلىغىنى يازىدۇ. بۇنىڭدىن شۇ چاغلاردىمۇ ئۇيغۇرلارنىڭ قالۇن، چوڭ - كىچىك زىڭ ۋە باشقا بىر قاتار ساز ئەسۋاپلىرى، 12 مۇقامدا ساۋلانغان مۇقام ۋە ناخشا تۈرلىرى، ئويۇن، ئۇسۇل، توي - توكۇن، مەشرەپلەردىكى سەنئەت ئويۇنلىرىنىڭ بارلىغى ئىسپاتلىنىدۇ.

ئۇيغۇر خەلقى قەدىمدىن تارتىپ رەسسام، نەپىس نەقىشچى، ئۇستا بىناكارچى ۋە ھەيكەلچىلىككە ماھىر خەلقتۇر. بۇنىڭغا «مەڭ ئوي»، «قالماق ئوي»، «ھوجا» ئوخشاش كۆپلىگەن قىممەتلىك گۈللۈك كېمىرلەرنىڭ بولۇشى ياخشى مىسال بولالايدۇ. بۇ خەلدىكى كېمىرلەردىن قاراشەھەر، كۇچار، باي، توقسۇ، قەشقەر ۋە تۇرپان تاغلىرىدا 700 چىسى بار. ئويلەرنىڭ بىناكارلىق قۇرۇلۇشى 13 خىل پورمىدا بولۇپ، ئىنتايىن سىلىق ۋە گۈزەل ئىشلەنگەن.

10 - ئەسىردە ياشىغان يازغۇچى گارنىزى ئونىڭ يازغان ئەسىرىدە ئۇيغۇرلارنىڭ ياشىغان جايلىرىدا مەۋىلەرنىڭ كۆپ ئىكەنلىگىنى، بۇغداي، تېرىقنىڭ كۆپ بولۇشىدىن ئاياقنى ئېلىپ مېڭىشقا بولمايدىغانلىغىنى، باغلاردا مەۋىلەرنىڭ ھەممە خىللىرىنىڭ بارلىغىنى، يېپەكچىلىكنىڭ ناھايىتى تەرەققى قىلغانلىغىنى يازغان ئىدى.

قازاق خەلقىنىڭ مەشھۇر ئالىمى چوقان ۋەلىخاننومۇ ئۇيغۇر

غۇرلارنىڭ ئويۇن - كۈلكىگە ھەۋەس قىلىدىغان، خۇش چاخچاق خەلق ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ كېلىپ: "ئۇيغۇرلار ئەلنەغمە جەھەتتىن پۈتۈن ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلەرنىڭ ئىچىدە ئالاھىدە ھۆرمەتكە ئىگە"، دەپ يازغان ئىدى.

دىمەك قاراخانىلار دەۋرىدە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشى زور دەرىجىدە يۈكسەلگەنلىكى ئۈچۈن ئۇلارنىڭ سىياسى، ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىي ھاياتىدا ئاجايىپ زور ئۆزگىرىش ۋە تەرەققىيات بارلىققا كەلدى. ئۇيغۇر خەلقى ئىشلەپ چىقارغان تۇرمۇش بۇيۇملىرى غەرب بىلەن شەرق ئەللىرىگە ئېكسپورت قىلىناتتى. غەرب، ھىندىستان ۋە ئوتتۇرا ئاسىيادىكى باشقا خەلقلەرنىڭ ئىشلەپ چىقارغان ئىستىمالغا كېرەكلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرىنى ئۇيغۇر دولتىنىڭ يەرلىرىگە كېلىپ تارقىلاتتى، ھەتتا ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمقى يۇنانلىقلار بىلەن قىزىقارلىق سودا قىلغانلىقى ھەققىدە مەلۇمات بار.

قەشقەر، بالاساغۇنلارنى ئۆزىنىڭ پايتەختى قىلغان قاراخانىلار دولتى ئوتتۇرا ئاسىيادىكى تۈركى تىلىدا سۆزلىشىدىغان خەلقنىڭ زور كۆپچىلىكىنى ئۆز ئەتراپىغا بىرلەشتۈردى ۋە ئۆزىنىڭ تەسىرىنى ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ شەرقىگە شۇنىڭدەك يېقىن شەرق ئەللىرىگىچە كېڭەيتىدۇ. بۇنىڭ نەتىجىسىدە (قاراخانىلار دەۋرىنىڭ گۈللەنگەن دەۋرىدە) ئۇيغۇر تىلى ھەم دولەت تىلى، ھەم ئەدىبىي تىل بولۇپ قالدۇ. بۇ دەۋردە قاراخانىلار دولتىدە قاراشلىق قەشقەر، بالاساغۇن، بارساگان، تۇرپان، غۇلجا..... قاتارلىق شەھەرلەر ئۇيغۇر تىلىدىكى مەدەنىيەت ۋە ئەدىبىياتنىڭ ئەڭ تەرەققىي قىلغان مەركەزلىرى بولۇپ قالغان ئىدى. بۇ مەزگىلدە ئۇيغۇر زىيالىلىرىنىڭ ئۇيۇشقان كۈچلىكتىن مەنئىيە

مۇھىتى بارلىققا كەلگەن ئىدى. ئەنە شۇ مۇھىتتا ئىسلامغىچە ۋە ئىسلامدىن كېيىن يارىتىلغان ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ بارلىق ئۇتۇق-لىرىنى تېخىمۇ راۋاجلاندۇرۇش كەيپىياتى كۈچەيگەن ئىدى. ئۇيغۇرلارنىڭ ئومۇملاشقان ۋە تەرەققى قىلغان بۇ ئىلغار سەۋد-پىدىكى مەدەنىيىتى ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە كىچىك ئاسىيالاردا تۈركى تىلدا سوزلەشكۈچى بارلىق خەلقلەرنىڭ مىللى مەدەنىيىتىنى بىر ئىزغا سېلىش ۋە گۈللەندۈرۈشتە، بىرنەچچە يۈز يىل غايەت زور دەرىجىدە ئاكتىپ رول ئوينىغان ئىدى. مانا مۇشۇنداق گۈللەنگەن مەنىۋى مۇھىتتا ياشىغان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ يەنە بىر ئۇلۇغ ئالىمى يۈسۈپ خاس ھاجىپ ئۆزىنىڭ «قۇدا تەقۋىبلىك» ئەسىرىنى يازغاندا، ئۆزى مەنسۇپ بولغان، بۇ مەرىپەتلىك مەنەۋى مۇھىتنىڭ ئەڭ ياخشى، ئەڭ ئىلغار ئارزۇ-ئىستەكلىرىنى ئاجايىپ ماھارەت ۋە چىچەنلىك بىلەن ئىپادە قىلدى. ئەسەر ئەينى ۋاقىتتا دولەت ئاپاراتلىرىنى ياخشىلاش، ساغلاملاشتۇرۇش ۋە ئۇنى كۈچەيتىش جەھەتلىرىدە، خەلقنى ئىلىم-مەرىپەت كۆز-قارشى بىلەن تەربىيەلەش ۋە ئۇلارنىڭ ئاڭ-سېزىمىنى يۇقۇرى كوتىرىشتە بىباھا گوھەر ئىدى.

يۈسۈپ خاس ھاجىپ بىلەن بىر مۇھىتتا يېتىلگەن مەھ-مۇت قەشقىرى بولسا باشقا بىر يولنى يەنى ئۇيغۇرلارنىڭ ۋە ئوتتۇرا ئاسىيادىكى تۈركى تىلدا سوزلەشكۈچى باشقا خەلقلەرنىڭ مەدەنىي بايلىقلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش يولنى تاللىدى. ئۇ ئەرەپ تىلىدا سوزلىشىدىغان خەلقلەرگە تۈرك تىلىدا سوزلىشىدىغان خەلقلەرنىڭ گۈزەل مىللى مەدەنىيەتلىرىنى تونۇشتۇرۇش ۋە زىپى-سىنى ئۆز ئالدىغا مەقسەت قىلىپ قويدى. مەھمۇت قەشقىرىنىڭ «دىۋان لۇغەتت تۈرك» نى ئەرەپ تىلىدا يېزىپ، ئۇنى ئابباس

ئوبۇلتاسىم ئابدۇللاغا بېغىشلەشسۇ ئاسادىيى ھال ئەمەس، ئەلۋەتتە. بۇ دەۋردە ئۇيغۇر تىلى ئوتتۇرا ئاسىيا، خوراسان، جەنۇبىي ئەزەربەيجان ۋە باشقا تۈركى تىلىدا سوزلىشىدىغان خەلقلەر ياشايدىغان ئۆلكىلەردە پارس ئەدىبىي تىلى بىلەن ئەسەر يازغۇچى (شۇ ۋاقىتلاردا پارس تىلى بىلەن ئەسەر يېزىش ماختاشقا سازاۋەر ئىدى) يۇقۇرى قاتلام زىيالىلىرىمۇ ئۇيغۇر تىلىنىڭ قۇدرىتى ئالدىدا ئىلاجىسىز ئورۇنغا چۈشۈپ، ئۆز مەۋقەلىرىنى ئۆزگەرتىپ، ئۇيغۇر ئەدىبىي تىلى بىلەن ئەسەرلەر يېزىشقا مەجبۇر بولدى. بۇ دەۋردە تۈركى تىلىدا سوزلىشىدىغان خەلقلەر - نىڭ مىللى ئاڭ سېزىمى زور دەرىجىدە ئۈستى. بۇنىڭ بىلەن ئوتتۇرا ئاسىيادا ياشىغۇچى ئىرانلىقلارنى تۈركلەشتۈرۈش ھەرىكىتى ئالاھىدە كۈچىيىپ كەتتى. مۇنداق تەرەققىيات ھالىتىدىكى زور ئىجتىمائىي ھادىسىنى ئۆز كوزى بىلەن كورگەن مەھسۇت قەشقىرى: "خۇدا دولەت قۇياشنى تۈركلەر (ئۇيغۇرلار) بۇرچىدا ياراتتى. پەلەكسىز شۇلارنىڭ مۈلكىگە ماسلاشتۇرۇپ ئاپلاندىردى، ئۇلارنى تۈرك (ئۇيغۇر) دەپ ئاتىدى، ئۇلارنى مۈلۈككە ئىگە قىلدى، ئۇلارنى زامانىمىزنىڭ خاقانلىرى قىلىپ كوتەردى. زامان ئەھلىنىڭ ئىختىيارىنى شۇلارنىڭ قولىغا تاپشۇردى، خەلىققە باش قىلدى، ئۇلارنى توغرا يولغا يۇرۇشكە قادىر قىلدى. بۇلارغا قاراشلىق كىشىلەرنى غالىپ قىلدى. ئۇلارغا قاراشلىق كىشىلەر مۇرات - مەقسەتلىرىگە يېتىپ، بىشەملەرنىڭ زۇلمىدىن قۇتۇلدى. ئۇلارنىڭ (ئۇيغۇرلارنىڭ) ئوقلىرىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئۇلار - نىڭ قەتئىي ھەرىكەتلىرىنى مەھكەم تۇتۇش ھەر بىر ئەقىلىلىق كىشىگە لايىق ۋە مۇناسىپ ئىشتۇر. بۇلارغا يېقىن بولۇش ئۈچۈن

ئەڭ ئاساسىي يول — ئۇلارنىڭ تىللىرىدا سوزلىشىشتۇر.....“دەپ يازىدۇ.

بۇ دەۋردە تۈرك (ئۇيغۇر) تىلىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە كىچىك ئاسىيانى ئۆز ئىچىگە ئالغان كەڭ تېرىتورىيىدە ھۆكۈم - ران تىل بولۇپ قېلىشىدەك كۈچلۈك ئەھمىيەت، ئەرەپ زىمە - نىدا ئوتتۇرا ئاسىيالىق تۈرك (ئۇيغۇر) خەلقىنىڭ تارىخىنى، باي تىل - ئەدەبىياتىنى، ئەپسانىلىرىنى ۋە باشقا ئالغا كەتكەن تەرەپ - لىرىنى ئۆگىنىش زورۇرىيىتىنى بارلىققا كەلتۈرىدۇ. بۇ ئەھۋال ئىرانلىقلار ۋە ئەرەپلەردە ئۇيغۇرلارغا بولغان قىزىقىشى شۇنداقچىلىك قوزغىدىكى، بۇ بۇناسىۋەت بىلەن تۈرك (ئۇيغۇر) تىلىنى ئۆگىنىش ساھەسى بويىچە نۇرغۇنلىغان ئۇيغۇر گىرامماتىكىسىغا ئائىت كىتاپلار، ئۇيغۇرچە - ئەرەپچە لۇغەتلەر، ھەر خىل ئوقۇش كىتاپلىرى ۋە سوزلۈكلەر تۈزۈلگەن ئىدى. شۇنىڭغا ئالاھىدە دىققەت قىلىش كېرەككى، ئەرەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ زورۇرى ئېھ - تىياجلىرىنى ھىساپقا ئېلىپ، بۇ كىتاپلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى ئەرەپ تىلىدا يېزىلغان ئىدى، ۋاھالەنكى، بۇ كىتاپلارنىڭ نام - لىرى تارىختا مەلۇم بولسىمۇ، ئەمما مۇتلەق كۆپ قىسمى بىزنىڭ دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كېلەلمىگەن.

ئۇ دەۋردە ئەرەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ تۈرك (ئۇيغۇر) تارىخىنى، ئۇيغۇر تىلى ۋە ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى ئۆگىنىشكە بولغان قىزىقىشى ھەۋەس ۋە ئېھتىياجلىرىنى قاندۇرۇشتا ئۇيغۇر تىلىنى بىلىدىغان ئەرەپ ئالىملىرىنىڭ يوقلۇقى سەۋەپلىك بۇنداق زور تارىخىي ئەھمىيەتلىك ئىلمىي ئىشنى بىر تەرەپ قىلىش ۋە زىيەتسىز تارىخىي يوسۇندا ئەرەپ تىلى ۋە ئۇنىڭ گىرامماتىكىسىنى مۇكەم - مەل بىلىدىغان ئۇيغۇر زىيالىلىرى ۋە ئالىملىرىنىڭ زىمىنىگە

چۈشتى. مۇبادا بىزنىڭ بۇ مۇلاھىزىمىز ماقۇل كورۇلسە، ئۇب داقتا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇلۇغ پەرزەندى مەھمۇت قەشقىرى مۇنداق زور تارىخىي ئەھمىيەتلىك ۋەزىپىنى بىرىنچى بولۇپ ئوز ئۇستىگە ئالغان ھەمدە ئۇنى شەرەپ بىلەن مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا تاماملىغان ئالىمدۇر.

مەھمۇت قەشقىرىنىڭ «كىتاۋى جەۋائىرى نەھۋى فى لۇغەتت تۇرك» («تۇرك تىللىرى گىرامماتىكىسىنىڭ گوھەر دانىلىرى كىتاۋى») بىلەن «دىۋان لۇغەتت تۇرك» («تۇركى تىللار لۇغەت توپلىمى») ئەسەرلىرى تۇرك (ئۇيغۇر) خەلقى ئەرەپلەر دۇنياسىدا زور سىياسى ۋە ئىجتىمائى ئەسىر كورسىتىۋاتقان، ئەرەپلەر دە ئۇيغۇر تىلى ۋە ئۇيغۇر ئەدبىياتىغا ئىنتايىن ئېھتىياج تۇغۇلغان بىر تارىخىي شارائىتتا يېزىلدى. ئۇيغۇر ۋە باشقا تۇرك تىل سېستىمىسىدىكى خەلقلەر تىللىرىنىڭ بۇ ئىككى بىباھا ئىنىسكولوپېدىتسىيىسى ئەرەپلەرنىڭ ئۇيغۇر تىلىغا ۋە ئەدبىياتىغا تۇغۇلغان ئېھتىياجلىرىنى زامان ئېتىۋارى بىلەن تولۇق تەمىن ئەتكەن ئەڭ داڭلىق قەدىمقى مەدىنى يادىكارلىقتۇر.

«دىۋان لۇغەتت تۇرك» نىڭ يېزىلغاندىن كېيىنكى تارىخىي تولمۇ قىزىقارلىقتۇر. بۇ كىتاپنىڭ ئوز بېشىدىن كەچۈرگەن تارىخىي تەقدىرىنى باشقا ھەرقانداق تارىخىي كىتاپلار ئوز بېشىدىن كەچۈرمىگەن بولۇشى مۇمكىن.

«دىۋان لۇغەتت تۇرك» مەھمۇت قەشقىرىدىن 200 يىل كېيىن سۇرىيىنىڭ شام شەھرىگە كېلىپ قالدۇ. دىۋان يېزىلىپ پۈتكەندىن كېيىن ئابباس خەلىپىسى مۇقتەدى بىئەمرۇللانىڭ ئوغلى ئوبۇلتاقسىم ئابدۇللاغا تەقدىم قىلىنغانلىغى كىتاپنىڭ ئوزىدىن ئەل جامائەتكە مەلۇمدۇر. مەيلى ئەھۋالنىڭ قانداق بولۇ-

شېمىدىن قەتئى نەزەر، دىۋانىنىڭ مەھمۇت قەشقىرىدىن توپ - توغرا 200 يىل كېيىن شامغا پەيدا بولغان نۇسخىسى كىتاپتىكى مۇقەددىمىگە قارىغاندا مەھمۇت قەشقىرىنىڭ ئۆز قولىيازىمىدىن كۆچۈرۈلگەن ئىككىنچى نۇسخىسى بولۇپ، ھازىرقى دۇنيادا مۇشۇ كۆچۈرۈلگەن 2 - نۇسخىسىدىن باشقا نۇسخىسىمۇ يوق. بۇ نۇسخىنى قەشقەردىن سۈرىيىگە كېلىپ ئولتۇراقلىشىپ قالغان ئوبۇلپەتە ساۋى ئوغلى ئابابەكرىنىڭ مەھەممەت ئىسىملىك ئوغلى كۆچۈرگەن ئىدى. مەھەممەت شامدا تۇغۇلۇپ ئۆسكەنلىكى، ئۇيغۇر ۋە باشقا تۈركى خەلقلەرنىڭ تىللىرىنى ۋە ئەرەپچىنى دىگەندەك چۈشىنىپ كېتەلمىگەنلىكى ئۈچۈن، كۆچۈرۈش جەريانىدا يا ئۇنداق، يا بۇنداق كەمچىلكلەرگە يول قويغان بولسىمۇ، ئەمما ھورمەتلىك كاتتۇمىز مەھەممەت ئابابەكرى بۇ كىتاپنى كۆچۈرۈپ قالدۇرۇشتا كاتتا ئەمگەك سىڭدۇرگەن شەخس تۇر. كېيىن بۇ كۆچۈرۈلگەن نۇسخا يەنە يوقىلىپ كېتىپ، 700 يىلغىچە ئىنسانىيەت دۇنياسىغا مەلۇم بولمايدۇ. 700 يىلدىن كېيىن ياكى مەھمۇت قەشقىرى ۋاپات بولۇپ، 900 يىلدىن كېيىن بۇ كۆچۈرۈلگەن نۇسخا شامدىن ئىستامبولغا كېلىپ قالدۇ. بۇ نۇسخىنىڭ قانداق قىلىپ، قاچان، نىمە سەۋەپ بىلەن شامدىن ئىستامبولغا كېلىپ قالغانلىغى ھەققىدىمۇ ھېچقانداق مەلۇمات يوق.

1910 - يىللىرىدا بۇرۇنقى تۈركىيىنىڭ مالىيە ۋەزىرلىرىدىن نەزىق پاشانىڭ ئولۇمىدىن كېيىن ئۇنىڭ قېرىنداشلىرىدىن بولغان بىر خوتۇن پۇلغا مۇھتاج بولۇپ كونا كىتاپلارنى ساتىدىغان بازارغا (بۇرھان دىگەن كونا كىتاپچىغا) بىر قولىيازما كىتاپنى ساتماقچى بولىدۇ. بۇرھان بۇ كىتاپنى سېتىش ئۈچۈن

تۈركىيە مائارىپ ۋە زىيارەت ئىشلىرى بۆلۈمىگە ئېلىپ بارسا ئۇ ۋەزىرلىك كىتابىنىڭ ئوتتۇز ئالتۇن لىرا نەرقىنى قىممەت كۆرۈپ ئالمايدۇ. كېيىن بۇرھان بۇ كىتابنى كونا قوليازما ھەۋەسكارى بولغان ئەلى ئەمىرىگە كۆرسىتىدۇ ۋە بۇ كىتابنى ئېلىشنى ئەلتماس قىلىدۇ. بۇ كىشى دىۋاننى كۆرۈشى بىلەنلا سورىغان باھاسىنى بېرىپ كىتابنى كۆپ خۇرسەنلىك بىلەن ئېلىپ كېتىدۇ. ئەلى ئەمىرى بۇ كىتابنى ئالغانلىقى ئۈچۈن ئىنتايىن خوشال بولىدۇ. ھەممە تونۇش - بىلىشىگە «دىۋان لۇغەتتە تۈرك» ھەققىدە سۆزلەيدۇ ۋە كىتابنى ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئېلىپ ماختايدۇ. ئەمما دىۋاننى ھېچكىمگە كۆرسەتمەيدۇ. ئوسمانلى تۈرك يازغۇچىلىرىدىن زىياگۈك ئالىپ بۇ كىتابنى ئاڭلاپ، ئەلى ئەمىرىگە دىۋاننى بىر كۆرۈپ بېقىشنى ئەلتماس قىلىشىمۇ كۆرەلمەيدۇ. ئاخىرىدا دىۋاننى باستۇرۇش پىكرى كېلىپ چىقىدۇ. ئەلى ئەمىرى بۇ پىكىرلەرگە قوشۇلمايدۇ، ھەتتا بۇنداق پىكىرلەرگە قارشىلىق بىلدۈرۈپ، زىياگۈك ئالىپ بىلەن قاتتىق ئۇرۇشۇپ قالىدۇ. بۇ كىتابنىڭ قىممەت باھالىق كىتاب ئىكەنلىكىنى ياخشى چۈشەنگەن ئەلى ئەمىرى دىۋاننى خۇددى كۆزىنىڭ قارىچۇغىدەك ئاسرايدۇ. بۇ ئىشقا نۇر - غۇن ماجرالاردىن كېيىن، تۈركىيىنىڭ باش ۋەزىرى تەلئەت پاشا ئارىلىشىدۇ. ئاخىرىدا ئەلى ئەمىرى بۇ كىتابنى باستۇرۇشقا ئاران دېگەندە ماقۇل بولىدۇ. لېكىن ئەلى ئەمىرى كىتابنى باستۇرۇشتا ئۆزىنىڭ ئىشەنگەن كىشىسى مۇئەللىم رىپىئەتنىڭ نازارەت قىلىشىنى تەلەپ قىلىدۇ. شۇنداق قىلىپ «دىۋان لۇغەتتە تۈرك» 1914 - يىلدىن باشلاپ 3 يىل جەريانىدا بېسىلىپ چىقىپ، ئەل - جامائەت بىلەن يۈز كۆرۈشىدۇ. دىۋان 1916 - يىلى 3 توملۇق چىرايلىق كۆرۈنۈشتە بېسىلىپ بولىدۇ. كىتاب دۇنياغا

كەلگەندىن بۇيان (1072 - 1074 - يىلىدىن بۇيان) ئۇنىڭ نامى ياكى مەھمۇت قەشقەرنىڭ ئىسمى ھېچقانداق بىر تەزكىرىگە ياكى ئىلمىي تارىخىي ئەسەرلەرگە ھەتتا ئىسلام دۇنياسىدا ۋە باشقا شەرقشۇناسلار دۇنياسىدا مەشھۇر بولغان شەمسىدىن سامنىڭ شوھرەت تاپقان «قامۇس ئالائىلام» گىمۇ كىرگۈزۈلمەي قالغان.

ئەڭ ئاۋال بۇ كىتاپ ئۈستىدە ئىلمىي تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغان ئالىم — بىرسلاۋ ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ سامى تىللىرى پىروفېسسورى مەشھۇر شەرقشۇناس بىروكېلمان (Brokelman) دۇر. بۇ ئالىم 1928 - يىلى دىۋاندىكى ئۇيغۇر سۆزلىرى ۋە باشقا سۆزلەرنى يېڭىۋاشتىن جەدۋەللەپ، بىر تومغا توپلاپ، ئىزاھلىرى بىلەن باستۇرغان ئىدى. شۇ يىل (1928 - يىلى) ئەزەربەيجان دولەت ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ شەرق پاكۇلتېتى پىروفېسسورى ئەرەپ تىل-شۇناسلىغى مەدرىسى (سۇرىيەلىك ئەرەپ) ئەلچەۋزى «دىۋان لۇغەتىت تۇرك» كە ئەرەپ تىلىدا كىچىككىنە بىر ئىلمىي تەكشۈرۈش رىسالسى يېزىپ ئۇنى باستۇردۇ. 1933 - يىلى يەنە ئەزەربەيجاندا خالىت سەئىت تەھرىرلىگى ئاستىدا ئىلمىي تىل كودىسىسى تۈزۈلۈپ، دىۋاننىڭ بىر قىسمىنى باستۇردۇ. 1939 - يىلى ھازىرقى تۈركىيىدە بەسىسم ئاتالاي دىگەن بىر كىشى ئەرەپچىدىن ئاناتولى تۈركچىسىگە تەرجىمە قىلدۇ. لېكىن بۇ تەرجىمان دىۋاننى تەرجىمە قىلىش جەريانىدا ئۆزىنىڭ سۈبىكىتىپ خاھىشىغا يول قويۇپ، مەھمۇت قەشقەرنىڭ مۇدداسىغا يات بولغان بەزى خاھىشلارنى سادىر قىلىپ قويىدۇ.

1960 - يىلى ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئا. س.

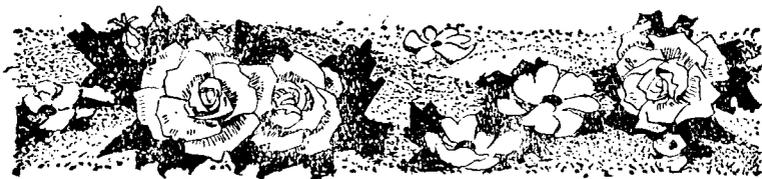
پۇشكىن نامىدىكى تىل - ئەدەبىيات ئىنىستىتۇتى ۋە ئابۇرەيھان

بورنى نامىدىكى شەرقشۇناسلىق ئىنىستىتۇتىنىڭ يېتەكچىلىگىدە ئاتاقلىق تىلشۇناس سالخ مۇتەللىبۇپ ئەرەپچىدىن ھازىرقى زامان ئۆزبېك تىلىغا تەرجىمە قىلدۇ.

«دىۋان لۇغەتت تۇرك» 1916 - يىلى تۇركىيىدە 3 توملۇق چىرايلىق كورۇنۇشتە بېسىلىپ چىقىپ، ئەل - جامائەت بىلەن يۇز كورۇشكەندىن كېيىن نېمىسچە، ئىنگلىزچە، فرانسۇزچە، ۋېنگرىچە، ياپونچە، ئۆزبېكچە، ئەزەربەيجانچە تىللارغا تەرجىمە قىلىندى ۋە كىتاپ ھەققىدە بىر تالاي ئىلمىي ماقالەلەر يېزىلدى.

بۇگۈنكى يېڭى تارىخىي شارائىتتا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇلۇغ ئالىمى ۋە تىلشۇناسى مەھمۇد، قەشقەرنىڭ «دىۋان لۇغەتت تۇرك» كىتابى مەھمۇت قەشقەرى ۋاپات بولۇپ 906 يىلدىن كېيىن ئۆز ئانا تىلىغا (ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا) تەرجىمە قىلىنىشقا باشلىدى. شۇنىڭدەك ئۇيغۇر تىلى تەرجىمىسىگە ئاساسەن خەنزۇ تىلىغىمۇ تەرجىمە قىلىنماقتا.

گۈل ۋە نەۋروز

(داستان)

لۇتپى

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ر. جارى

نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن

«گۈل ۋە نەۋروز» داستانى شائىر لۇتپىنىڭ ئەڭ قىممەتلىك نادىر ئەسىرىدۇر. لۇتپى 15-ئەسىر ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدىبىياتىدا ئىنتايىن مۇھىم ئورۇن تۇتقان شائىرلارنىڭ بىرى. شائىرنىڭ ئەسلى ئىسمى مەلۇم ئەمەس، لۇتپى ئۇنىڭ تەخەللۇسى. لۇتپىنىڭ ھاياتى ۋە ئىجادىيىتى ھەققىدە تولۇق مەلۇماتقا ئىگە ئەمەسمىز، بۇ توغرىدا پەقەت ئەلىشىر ناۋاينىڭ «مەجالىسون نەفايس»، «ھالەت سەئىد ھەسەن ئەردەشر»، تارىخچى خانىدە مىرنىڭ «مەكارمۇل ئەخلاق» ناملىق كىتاپلىرىدا بەزىبەر مەلۇمات.

مانلار بېرىلگەندىن تاشقىرى، «سەفئە توش شوئرا» ناملىق شائىرلار تەزكىرىسىدە ھەم شەمسىدىن سامىنىڭ «قاموسۇل ئەئلام» ناملىق چوڭ ئەسىرىدە ئاز-تولا قىسقا بايانلار بېرىلگەن. ئەنە شۇ مەنبەلەرگە ئاساسلانغاندا، لۇتپى ھىجرىيەنىڭ 768 - يىلى تۇغۇلۇپ، 867 - يىلى ۋاپات قىلغان (مىلادى 1365 - 1464 - يىللارغا توغرا كېلىدۇ). شائىر ماۋەرائوننەھردە ياشاپ ئىجادىي پائالىيەت ئېلىپ بارغان.

شائىر ئەرەبچە - پارسچە تىللارنى ياخشى بىلىگەن ۋە ياشلىغىدىن تارتىپ ئۆز زامانىسىدا مەۋجۇت بولغان بىلىملىرىنى ئىگەللەشكە بەكمۇ تىرىشقان.

لۇتپى ئۆزىنىڭ ئىجادىيىتىنى لىرىك ئەسەرلەر يارىتىشتىن باشلاپ، ئەدىبىياتنىڭ شۇ چاغدىكى ئاممىباپ شەكلى بولغان غەزەل ژانىرىنى تاللىۋالغان. شائىر گەرچە سوفىزىم ۋە مەدھىيە - ۋازلىق ئەۋج ئالغان شارائىتتا ياشىغان بولسىمۇ، ئەمما ئۆز زامانىسىدىكى ساراي شائىرلىرىنىڭ ئادەتلىرىنى ئۆزىگە يۇقتۇرماستىن، ئەكسىچە دۇنياۋى ئەدىبىياتنىڭ بۈيۈك نامايەندىلىرى ئومەر ھەييىم، ھاپىز شىرازىلارنىڭ ئىزىدىن مېڭىپ، ئەدىبىياتنىڭ ياخشى ئەنئەنىلىرىنى يۇقۇرى بالداققا كۆتەردى، يار، مەي، باھار تېمىلىرى ئارقىلىق ۋاپادارلىق، ئىنسانپەرۋەرلىك، مەرىپەتپەرۋەرلىك قاراش - لىرىنى ئىپادىلىدى.

شائىر لۇتپى ئىككى تىلدا - ھەم ئۆز ئانا تىلىدا، ھەم پارس تىلىدا ئەسەر يازغان. ئۇنىڭ پارس تىلىدا يازغان شېئىرلىرى دىۋان ھالىدا بىزنىڭ دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كېلەلمىگەن. ئۇنىڭ ئۆز ئانا تىلىدىكى شېئىرلىرىنىڭ مۇكەممەل دىۋانى بولۇپ، بۇ دىۋاننىڭ بىرنەچچە قولىيازما نۇسخىسى ھازىرقى ۋاقىتتا

تاشكەنت، لېنىنگراد ۋە لوندون كۈتۈپخانىلىرىدا ساقلىنىۋاتقاندا.
بەزى مەلۇماتلارغا قارىغاندا، ئىستامبول دارىلپونۇنى كۈتۈپخانىسىدا شائىرنىڭ «لۇتىپى تۇيۇقلىرى» ناملىق بىر توپلىمى ساقلىنىۋاتقاندا ئىكەن.

شائىرنىڭ ئۇيغۇرچە دىۋانىنىڭ تۈرلۈك نۇسخىلىرىدىن قارىغاندا، ئۇنىڭ 280 پارچە ئەتراپىدا غەزەلى، ئىككى پارچە قەسىدىسى، 40 قايىقىن رۇبائىسى، قەتئە ۋە تۇيۇقلىرى بار. «گۈل ۋە نەۋروز» داستانى ئۇنىڭ چوڭ ھەجىمىدىكى ئەسىرىدۇر. بۇنىڭدىن تاشقىرى، ئۇ، 1425 - يىلى شۇ زاماننىڭ مەشھۇر تارىخچىسى شەرىپىدىن ئەلى يەزدىنىڭ «زەپەرنامە» ناملىق ئەسىرىنى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلغان.

«گۈل ۋە نەۋروز» داستانى 1411 - يىلى يېزىلغان بولۇپ، قەدىمدىن كېلىۋاتقان كىتاپ تۈزۈشنىڭ ئەنئەنىسى بويىچە، خۇداغا ھەمد، پەيغەمبەرگە نەئىت، پادىشاغا مەدھىيە ۋە ئەسەر-نىڭ يېزىلىش سەۋىيىسى قاتارلىق ماۋزۇلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان كىرىش قىسمى بىلەن باشلانغان. بۇ ئەسەر ئەنە شۇ كىرىش قىسمى بىلەن قوشۇلۇپ جەمئىي 120 باپ، 2400 مىسرادىن ئىبارەت. گۈل ۋە نەۋروز تېمىسى ئەنئەنىۋى بىر تېما. ئۆز ۋاقتىدا ئۇلۇغ پارس شائىرى ئومەر ھەيياممۇ «نەۋروزنامە» ناملىق ئەسەر يازغان. قەدىمقى چاغدا، شەرقتە ئىران كالىندارى بويىچە يېڭى يىل كۈنى (21 - مارت) باھار كىرگەن ھېسابلىنىپ، خەلق ئىچىدە نەۋروز (باھار) بايرىمى ئۆتكۈزۈش ئادەت تۇسىگە كىرگەن. بۇ بايرام ئېغىز ئەدەبىياتىدىمۇ ئىپادىلىنىشكە باشلىغان. كېيىنرەك بۇ تېما يازما ئەدەبىياتىمۇ كىرىپ كەلگەن. شائىر لۇتىپى «گۈل ۋە نەۋروز» داستانىنى ئەنە شۇ خەلق ئەپسانىسىدە

لىرىغا ئاساسلىنىپ ياراتقان.

«گۈل ۋە نەۋروز» داستانىنىڭ ئاساسى ۋە قەلىمى نەۋزادە مەملىكىتىنىڭ پادىشاھى فەررۇخنىڭ ئوغلى شاھزادە نەۋروز بىلەن فەرخار مەملىكىتىنىڭ پادىشاھى مۇشكىنىڭ قىزى مەلىكە گۈل ئوتتۇرىسىدىكى مۇھەببەت سەرگۈزەشتىلىرىدىن ئىبارەت. شاھزادە نەۋروز چۈشىدە مەلىكە گۈلنى كۆرۈپ ئاشق بىقارار بولىدۇ. ئۇيغۇرسىدىن ئويغىنىپ، گۈلنىڭ ئىشىقىدا ھۇشسىز كېتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ياقا يۇرتتىن كەلگەن جاھانكەشتە مۇساپىرلار بىلەن يو-لۇقۇپ، كۆرگەن چۈشنى بايان قىلىدۇ. تەبىرىچىلەر ئارىسىدا فەرخار مەملىكىتىدىن كەلگەن بۇلبۇلۇم بار ئىدى. نەۋروز گۈل-نىڭ ئەھۋالىنى شۇنىڭدىن بىلىۋالىدۇ ۋە ئۇنى ئۆزىگە سىرداش دوست قىلىۋالىدۇ. بۇلبۇل نەۋروزغا قولىدىن كېلىشىچە ياردەم قىلىپ، ئۇنى گۈل ۋەلىكىگە ئېرىشتۈرۈشتە چوڭ ۋاستىچى بولىدۇ. نەۋروز فەرخارغا بارىدىغان چاغدا، ئاتىسى فەررۇخ بەھ-مەن دىگەن بىر بەگنى نۇرغۇن پۇل-مال بىلەن قوشۇپ قوي-غان ئىدى. بەھمەن نەۋروزنى بۇ ئىشەكتىن توساشقا ۋە فەرخارغا بارماسلىققا ئۈندەيدۇ. نەۋروز ئۇنىڭ سۆزىنى رەت قىلغاندىن كېيىن، بەھمەن ۋاپاسزلىق قىلىپ، ئوغرىلىقچە پۇل-مالنى ئېلىپ قايتىپ كېتىدۇ.

فەرخار مەملىكىتىدە، گۈلنىڭ ئىنىكى ئانىسى سەۋسەن دەس-لەپتە گۈلنى نەۋروزغا بولغان ئىشەكتىن توسماقچى بولسىمۇ، كېيىن گۈل ۋە نەۋروزغا كۆپ ياردەم كۆرسىتىدۇ. گۈلنىڭ ئاتىسى مۇشكىن ئۇنى چىن خاقانغا خوتۇنلۇققا بەرمەكچى ئىدى. گۈل نەۋروز بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ قېچىپ كېتىدۇ. شۇ ئارىدا چىن خاقانى ۋاپات قىلىپ، بۇ ئىككى ئاشق-

مەشۇق كوگۇلسىز ئاقشۇمتتىن قۇتۇلۇپ قالدۇ. ئۇلار يول ئۇس-
تىدە بىر دەريادىن ئۆتمەكچى بولۇپ كېمىگە چۈشكەندە، تۇيۇق-
سىز دەھشەتلىك بوران چىقىپ، كېمە پارچىلىنىپ كېتىدۇ-دە،
نەۋروز بىر تاختايغا، گۈل يەنە بىر تاختايغا يامىشىپ چىقىۋال-
غانلىقتىن، دولقۇن بىلەن بىر بىرىدىن يىراقلىشىپ، قىرغاققا
چىققاندا، نەۋروز يەمەنگە، گۈل ئەدەنگە بېرىپ قالدۇ. بۇ چاغدا
بۇ ئىككى مەملىكەت ئوتتۇرىسىدا توقۇنۇش-ئاداۋەت بار بول-
غانلىقتىن، بىر بىرىگە قارشى سوقۇشقا تەييارلىنىۋاتاتتى. يەمەن
پادىشاسى نەۋروزنىڭ باتۇرلۇغىنى سېزىپ، ئۇنى ئۆزىگە لەشكەر
باشلىغى قىلىۋالدى. ئەدەن پادىشاسىمۇ گۈلنىڭ جەڭ مەيدانى-
دىكى قەھرىمانلىغىنى كۆرگەن ئىدى، شۇڭا گۈلگە لەشكەر بېشى
سۈپىتىدە جەڭگە قاتنىشىدۇ. نوۋزەت يەككىمۇ-يەككە ئېلىشىشقا
كەلگەندە، يەمەن تەرەپتىن نەۋروز، ئەدەن تەرەپتىن گۈل جەڭ
مەيدانىغا چىقىدۇ. ئەسما كۆرەش پەيتىدە بۇ ئىككى ئاشق-
مەشۇق بىر بىرىنى تونۇپ قېلىپ، دەرھال بىر بىرىنىڭ قۇچىغىغا
ئېتىلىدۇ. بۇنىڭ نەتىجىسىدە، يەمەن بىلەن ئەدەن يارىشىشقا
مەجبۇر بولىدۇ. كېيىن ھەجگە بېرىش تۈپەيلى، نەۋروز بىلەن
گۈل ئۆز ئاتىلىرىنىمۇ تېپىۋالىدۇ. ئەمدى توت مەملىكەت باشلىق-
لىرى بىر يەرگە جەم بولۇپ، مەسلىھەت ئۆتكۈزىدۇ. يىغىلىشتا
پادىشا فەررۇخ نەۋروز بىلەن گۈلنىڭ نەقىدىرىنى ئويلاپ،
نەۋزاد، فەرخار، يەمەن ۋە ئەدەن مەملىكەتلىرىنى بىرلەشتۈرۈپ
مەركەزلەشكەن بىر دولەت قۇرۇش توغرىسىدا تەكلىپ ئوتتۇرىغا
قويدۇ. توت پادىشانىڭ ھەممىسى بۇ تەكلىپنى قوللايدۇ. شۇن-
داق قىلىپ، توت مەملىكەت بىرىگە قوشۇلۇپ، بىرلىككە كەلگەن
دولەتكە نەۋروزنى پادىشا قىلىدۇ.

شائىر لۇتپى بۇ لىرىك داستاندا، ئۆز زامانىسىدا پادىشاھلار ئوتتۇرىسىدا يۈز بېرىۋاتقان قانلىق ئۇرۇشلارغا خىسانمە بېرىش، ئوزئارا جىدەل - ماجرا ۋە ئاداۋەتنى تۈگىتىپ ئىناق ئوتۇش غايىسىنى ئىلگىرى سۈرگەن.

بۇ داستاننى نەشرگە تەييارلىغاندا، ئايرىم جاي، ئايرىم باپلىرى قىسقارتىلىپ مەزمۇنى بېرىلدى.

مۇقەددىمە

- مەسىھ يەڭلىغ ① ئول خىزىرى سۇخەنساز ②،
ئانىڭدەك كورگۇرۇر خۇش مەنى ئاۋاز.
كى نەۋشاد ئېلىدە بار ئەردى بىر شاھ،
كېلوردىن ۋاقىفو، كەچكەندىن ئاگاھ ③.
ئاتى فەررۇخ ئوزى فەرخۇندە ئەختەر ④،
ئانىڭ ھوكىمىندە ئول ئىقلىسۇ كىشۋەر ⑤.
قامۇق ئالەمدە ئەدلو دادى مەشھۇر ⑥،

-
- ① مەسىھ يەڭلىغ — ئەيسا پەيغەمبەردەك (ئوتكۇر نەپەس).
② خىزىرى سۇخەنساز — خېزىردەك سوزمەن (ھىكايىچى).
③ بۇ مىسرانىڭ شەرھى: كېلىچەكتىكى ئىشلارنى بىلىدىغان، ئوتتۇرىدىكى ئىشلاردىن خەۋىرى بار.
④ فەرخۇندە ئەختەر — قۇتلۇق يۇلتۇزلۇق (تەلەپلىك).
⑤ كىشۋەر — مەملىكەت.
⑥ بۇ مىسرانىڭ شەرھى: يۇرتنى ئادالەت بىلەن سورايدىغانلىقى بىلەن پۈتۈن دۇنيادا مەشھۇر ئىدى.

- چېرىڭى بىننە ھايات، مۈلكى مەئمور ①.
- جەھاندىن بىر ئوغۇلغە ئارزۇمەند،
 مۇڭى يوق ھىچ نىمەدىن غەيرى فەرزەند ②.
- تەلەك ئۇستىندە چۈن سىدىقى بار ئەردى ③،
 تىلەگەندەك مۇرادىن تەڭرى بەردى.
- سويۇر مەھبۇبى بار ئەردى ھەرەمدە ④،
 كى دايم كۆڭلى ئەردى ئول سەنەمدە.
- سەئادەت بىرلە يۈكلەندى ۋۇجۇدى ⑤،
 يېتىلگەچ ھەددى ھەملىنىڭ ھۇدۇدى ⑥.
- ئوشۇل چاقتاكى ئالەم بولدى خۇررەم،
 سەبا ئۇردى دەمى ئېيسايو - مەريەم ⑦.
- چەمەنلەر بولدى جەننەتدىن نەمۇدار ⑧،
 ئاچىلدى گۈل، ساچىلدى مۇشكى تانار ⑨.

① مەئمور — ئاۋات.

② بۇ مىسرانىڭ مەنىسى: بالا كورۇشتىن باشقا ھىچنەمدىن
 مۇڭ - قايغۇسى يوق ئىدى.

③ بۇ مىسرانىڭ مەنىسى: چىن كۆڭلى بىلەن پەرزەنت تەلەپ
 قىلدى.

④ ھەرەم — خاس ئوي.

⑤ يۈكلەندى ۋۇجۇدى — ھامىلدار بولدى.

⑥ بۇ مىسرانىڭ مەنىسى: ئاي - كۈنى توشۇپ، تۇغۇتى يېقىنلاشتى.

⑦ ئېيسا بىلەن مەريەمنىڭ ئۆتكۈر نەپسىدىن چىققانداك، ھايات -

بەخش بۇمشاق شامال چىقاتتى.

⑧ نەمۇدار — كورۇنۇش، كورسىتىپ تۇرۇش، دېرەك بېرىش.

⑨ مۇشكى تانار — مۇشكىنىڭ خۇش بۇي بىر خىلى.

ياڭى يىلىنىڭ باشىدا، روزى نەۋروز ①،
 سەدەفدىن چىقتى بىر دۇررى شەب ئەفرۇز ②.
 سويۇنگەندىن ئاتاسى گەنجىن ③ ئاچتى،
 نەكىم قازغاندىن ④ ئالەمگە ساچتى.
 ئۇلۇغ توپىلار قىلىپ، ئىشەرەتلەر ئەتتى،
 ياراتقان بىرلە كۆپ نىيەتلەر ئەتتى.
 ئولۇستا مۇستەھمەتلارنى ⑤ قىلىپ شاد،
 ھەم ئول دەم بەندىلەرنى قىلدى ئازاد ⑥.
 چۈنەۋروز بولدى نەۋروز ئىچرە فەروز ⑦،
 ئاتادى ئوغلنىڭ ئاتىنى نەۋروز.
 سۇت ئەمگەندە، سەئادەت دايمە بولدى،
 تىلى چىققاچ ھۈنەر ھەمسايمە بولدى.
 مۇنىڭدەك خۇش كەچۈرۈپ ئومرىنى شاد،
 چىقىپ كېزەر ئىدى ئول سەرۋ ئازاد ⑧.
 خۇش ئەردى بىر كېچە ۋاقتى بىغايەت،
 كېچىپ سوھبەتدە ھەم تۇرلۇك ھىكايەت.

-
- ① روزى نەۋروز — باھارنىڭ بىر كۈنى.
 ② شەب ئەفرۇز — كېچىنى يورۇتىدىغان (نۇرلۇق).
 ③ گەنج — خەزىنە.
 ④ قازغانماق — يىغماق، توپلىماق، قولغا كەلتۈرمەك، قازانماق.
 ⑤ مۇستەھمەق — مۇھتاج، نامرات.
 ⑥ بۇ مىسرانىڭ مەنىسى: مەھبۇس-گۇناكارلارنى قۇرۇپ بەردى.
 ⑦ بۇ مىسرانىڭ مەنىسى: بۇ باھار، باھارلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ
 قۇتلۇغى بولدى.

⑧ سەرۋ ئازاد — كېلىشكەن يىگىت.

گاھ ئوكىدىلەر،^① خوتەن زىبالارىنى،
 زامانى رۇمنىڭ رەئىنلارىنى.
 ئېتىب ھەر بىرى بىر كىشۋەرنى^② تەھسىن^③،
 قىلا بىلىمەدىلەر بىر يەرنى تەيىن.
 مەلىكزادە^④ بولۇپ خوشۇۋەقتۇ خۇررەم،
 لەبى خەندان مۇسەلسەل زۇلقى دەرھەم^⑤.
 دېماغى ھوسنى ئەۋسافى بىلە تەر^⑥،
 يىگىتلىك جۇشى بىرلە بادە دەررە^⑦.
 مۇغەنىنى دەررەمەندانە غەزەلخان^⑧،
 تۈزۈب بۇلبۇل نەۋا بۇ قۇمرى^⑨ ئەلھان^⑩.
 بۇ ھالەتدە خىرامان بولدى ساقى،
 مەلىكزادەغە يەتتى دەۋر ئايىقى^⑪.

① ئوكمەك — ماختىماق.

② كىشۋەر — مەملىكەت.

③ تەھسىن — يارىتىش، ياققۇرۇش، ماختاش.

④ مەلىكزادە — شاھزادە.

⑤ مۇسەلسەل زۇلقى دەرھەم — جىڭگىلەك چېچى يېيىلغان.

⑥ مىسرا بويىچە مەنىسى: ھوسنى پەزىلىتى بىلەن دېمىغى نەملەنگەن.

⑦ مىسرا بويىچە مەنىسى: يىگىتلىك غەيرىتى بىلەن مەس

بولغان.

⑧ مىسرا بويىچە مەنىسى: دەررەمەنلەرچە ناخشا ئېيتىدىغان

ناخشىچى.

⑨ قۇمرى — پاختەك.

⑩ ئەلھان — كۆي-غەزەل.

⑪ دەۋر ئايىقى — دەۋرنىڭ قەدەھى.

نەۋروز ئۆز - ئۆزىگە ئاشىق بولغانى

ئاياق ئالب ئىچەر - ئىچمەس دە ئول شاھ،
 چاغرىدە ① كوردى ئۆز ئەكسنى ناگاھ.
 ئانىگدەك بولدى ئۆز كوركىنە ② ھەيران،
 كى چاك ئەتتى ياقاسىن سەۋرى كەيۋان ③.
 ئۆز ئۆزى بىرلە كوڭلى بولدى ماپىل،
 ۋەلى ئول دەم ئۇياتدىن بولدى ھاپىل ④.
 ئىجازەت بېرىپ ئەلگە ئۆزى قولى ⑤،
 توشەك سالدىلار، ئۇيقۇ ۋەقتى بولدى.
 تىلەدى كوزگۇ - يۇ، كوردى يۇزىنى،
 ئۆزىدىن باردى - يۇ سويدى ئۆزىنى.
 سۇرەر ئەردى لەبىن يۇز ناز بىرلە،
 قۇچار ئەردى بېلىن مىڭ زار بىرلە.
 گەھى ئېلىتىپ ئاياغىنى يۇزىنە،
 گەھى سۇرتۇپ ئىلىكىنى كوزىنە.
 مۇنىگدەك - دە چاغىر زور ئەتتى ناگاھ ⑥،

-
- ① چاغىر — مەي، شازاپ.
  - ② ئۆز كوركىنە — ئۆزىنىڭ چىرايلىقلىغىغا.
  - ③ كەيۋان — ساتورىن.
  - ④ ھاپىل — قىيىن ئەھۋالغا چۇشۇپ قېلىش.
  - ⑤ ئۆزى قولى — ئۆزى سوردى.
  - ⑥ مىسرا بويىچە مەنىسى: ئاشۇ ئەھۋالدا شاراپنىڭ كۇچى ئۆزىنى

كورسەتتى.

ئۇيۇدى ①، نە كورەر ئۇيقوسىدە شاھ.
 بۇتى نېيۇد ② مەگەر ھورى پەرىزاد،
 لەبى نازىك، بويى چۇن سەرۋى ئازاد.
 پەرىشان ساچلارى گۈل ياپراغىندە،
 تۇمەن مىڭ شۇەلەر ③ ھەر باقماغىندە.
 كوزى، قاشى قىلىب مىڭ فىتىنە ئەنگىز ④
 لەبى پۇرشۇەيو زۇلفى دىلاۋىز ⑤.
 قۇمۇلغان ئارەزى ⑥ جانلارغە لايىق،
 ئاياقدىن باش بويى خانلارغە لايىق.
 ئېلىندە ⑦ بىر بىيالە بادەئى ناب ⑧،
 مۇنىڭدەك كەلدى ئول گولبەرگى سىراب.
 شەھەنشاھغە ⑨ ئاياق تۇتتىكى، ئىچكىل،
 مېنى دەپ ئوزگەدىن بىر يولى كەچكىل.
 چۇنەۋروز ئول قەدەھنى نۇش قىلدى ⑩،
 ئىچى قاينار قازاندەك جۇش قىلدى ⑪.

① ئۇيۇدى — ئۇخلىدى.

② بۇتى نېيۇد — ئالەمدە يوق بىر سەنەم.

③ شۇە — ناز قىلىش.

④ فىتىنە ئەنگىز — غۇلغۇلا قوزغايدىغان، پىتىنە تۇغدۇرىدىغان.

⑤ دىلاۋىز — كوڭۇلنى مەپتۇن قىلىدىغان.

⑥ قۇمۇلغان ئارەزى — نۇرلۇق يۇزى.

⑦ ئېلىندە — قولىدا.

⑧ بادەئى ناب — ساپ مەي.

⑨ شەھەنشاھ — شاھلارنىڭ شاھى، ئالى پادىشاھ.

⑩ نۇش قىلدى — ئىچتى.

⑪ جۇش قىلدى — قاينىدى.

ئايامىن ئوپدى - يو دىدىكى: "ئەي ماھ،
 نە يەردىن سەنكى تۇشتۇڭ مۇندا ناگاھ؟
 تىلەرسەم مەن سېنى قايدا تىلەين ①،
 سوراغىڭنى سوراب كىمدىن بىلەين؟
 ئەگەر جانسەن، نىچۇن تەندىن يىراقسەن،
 ۋە گەر خۇد ھورسەن تاپقايمۇ رىزۋان ②؟

گۈل ئوز بەلگۈسىنى نەۋروزغا تۇشىدە ئەيتقانى

قىيا باقتى تەبەسسۇم بىرلە ئول ھور،
 دىدىكىم، ئەي ئوزى ئوزىنە مەغرور.
 مەن ئول سەرفىتىنەئى ③ ئاخىر زامانىمەن،
 كى ھوسن ئىقىلىمىدە ساھىبقىرانمەن ④،
 كوزۇم جادۇسىدىن كەشىمىر پۇرشور ⑤،
 ساچىمىدىن چىن ئىچىدە غارەتى شور ⑥،
 لىبىم نۇقىلى شەكەرتەك ئاتەش ئەنگىز ⑦،
 سالۇر يۇزمىڭ كوڭۇلدە ئاتەشى تىز.

-
- ① مەسرا بويىچە شەرى: سېنى تاپماقچى بولسام نەدىن تاپمەن.
 ② رىزۋان — جەننەت ئىشىگىدىكى پەرىشتە.
 ③ سەرفىتىنە — پىتىنىڭ بېشى.
 ④ ساھىبقىران — بەختلىك.
 ⑤ پۇرشور — عۇلغۇلغا تولماق.
 ⑥ غارەتى شور — ئىشقى - مۇھەببەتنى بۇلاڭ - تالاڭ قىلماق.
 ⑦ ئاتەش ئەنگىز — ئوت ياقىدىغان.

قەدىمىنىڭ سەرۋىدىن تاپچاس كىشى بەر،^①
 مېنى كۆرمەس پەرتەك ئادەمىلەر.
 ئاتىم گۈلدۈر ۋەلى فەرخاردىنمەن،
 نە ئول گۈلكىم دىگەيسەن خاردينمەن.^②
 چۈ سوزلەدى بۇ سوزنى گولەندام،
 شەھەنشاھنىڭ ئەلىدىن ئالدى ئول جام.

نەۋروز ئۇيغۇسىدىن ئويغانىپ بىھۇش بولغانى

كىنەتتە^③ سەسكەنىب ئويغاندى نەۋروز،
 ئۇنىڭتەك ئوردى بىر ئاھى جىگەر سوز^④.
 كىم ئورتەي دىدى ئالەمنى ساراسەر^⑤،
 تىلەدى، كۆرمەدى گۈلنى بەرابەر.
 يەقاسىن چاك ئېتىب، فەرياد قىلدى،
 كۈيۈكلۈك نەۋھەلەر^⑥ بۇنىياد قىلدى^⑦.
 ئوزىن يەرگە ئۇرۇپ كوپ يىغلادى زار،
 يىغىدىن ئوزگە خۇد نە چارەسى بار؟

-
- ① بەر — مېۋە.
 ② خار — تىكەن.
 ③ كىنەتتە — توساتتىن.
 ④ جىگەر سوز — باغرىنى ئورتەيدىغان، بۇرەكنى قىمىنايدىغان.
 ⑤ سەراسەر — باشتىن — ئاياق، پۇتۇنلەي.
 ⑥ نەۋھە — قاتتىق يىغا، نالە.
 ⑦ بۇنىياد قىلدى — پەيدا قىلدى.

تۈگەندى سەبرو ئارامى قەرارى،
 يىغى كوپ بولدى، ھەددىن ئاشتى زارى.
 چۈپەيدا بولدى مىڭ تۈرلۈك ئالامەت،
 ئەيتىپ ”لاھەۋل“ ئۈزىن قىلدى مەلامەت.

نەۋروز تۇشىنىڭ تەبىرىنى ئەلدىن تىلەگەنى

يانا ئەل تىلىدىن ئەندىشە قىلدى،
 زەرورەتتىن تەھەممۇل ① پىشە قىلدى.
 ۋەلى ئەرتە - كېچە ئولتۇرسا، تۇرسا،
 بۇ غەمدىن خالى ئەرمەس بىردەم ئۇرسا،
 جاھانگەشتە مۇسافىرلارنى ئۇندەر،
 سورار بۇ تۇشىنىڭ ئەھۋالنى سەراسەر،
 تىلەپ ئىستەپ نىشان تاپماس كىشىدىن،
 تەقى دەرىماندەراق بولدى ئىشىدىن.
 ئۈزىن ھەردەم بىر ئىش بىرلە ئاۋۇتۇر،
 تەسەللىلەر بېرىپ كوڭلىن ساۋوتۇر.
 چۈناگاھ ئىشقى ئوتى بىر شوئىلە ئۇرسا،
 ياقىندوركىم كۈلىن كوككە ساۋۇرسا.
 تەھەممۇلسىز بولۇپ ئاتلاندى ئول دەم،
 چىقىپ سەيران ② بىلە دەفئە ئېيتۇر، ③ ئول غەم.

---

① تەھەممۇل پىشە قىلدى — بەرداشلىقنى كەسپ قىلدى.
 ② سەيران — سەيىر قىلىش.
 ③ دەفئە قىلىش — يوقىتىش.

① گاه ئەيتتۇر بىنەۋا يانە سۇرۇدى
 گاه ئافىزار سېرىشكى ② بىرلە رۇدى ③.
 گەھى لالە بىلە باشلار ھىكايەت،
 گەھى گۈلنى كورۇب سوزلەر شىكايەت.
 گەھى سەرۋىنى ئوخشاتار قەدىنە،
 سەمەننى ④ مىگىزەتور، ⑤ گەھى خەدىنە ⑥.
 كى بۇ دەردىنە بىر كۈن ئاتلاندى ئول،
 يۇرۇر ئەردى، يولۇقتى بىر ئۇلۇغ يول.
 كېلۇر بىر كارۋان ئول يول بىلە راست ⑦،
 يولۇقۇشتى شەھەنشاھ بىرلە بېخاست ⑧.
 يىغىلىب كارۋانلار سەراسەر،
 قىلىب شەھزادەغە تۇرلۇك دۇئالار.
 نىسار ئەفشان قىلىب ⑨ دۇررى جەۋاھىر،
 تابوقدا ⑩ قىلدىلار ئىخلاسى زاھىر.

-
- ① سۇرۇد — ناخشا - غەزەل.
 ② سېرىشك — كوز بېشى.
 ③ رۇد — ئېقىن، دەريا.
 ④ سەمەن — ئاق سېرىق ئېچىلمىدىغان گۈل.
 ⑤ مىگىزەتور — ئوخشاتار.
 ⑥ خەد — مەڭىز، ياڭاق (يۈز).
 ⑦ راست — ئۇدۇل، تۇپ - تۈز.
 ⑧ بېخاست — ئىختىيارسىز.
 ⑨ نىسار ئەفشان قىلىپ — چېچىپ.
 ⑩ تابوقدا — خىزمەتتە؛ ھوزۇرىدا، ئالدىدا.

يۇرۇب نەۋروز ئۇلارنى گەرم سوردى ①،
 تۇشۇب بىردەم ئۇلار بىرلە ئولتۇردى.
 سواردا ھەربىرنىڭ زادو بۇدىن ②،
 كىنەتتە كوردى بىر ساھىب ۋۇجۇدىن ③،
 يۈرەكى قوپتى ④، كوڭلى بولدى خۇررەم،
 ئانى ئىندەب دىدى: ئەي يارى ھەمدەم.
 بىغايەت كوڭلۇم ئىچرە ئاشنا سەن،
 دېگىل قايدىن كېلۇرسەن ھالىيا ⑤ سەن.
 يەر ئوپتى - يۇ دىدى: ئەي خىسرەۋى دەھر ⑥،
 كى فەرخار ئاتلو باردۇر بىر ئۇلۇق شەھر.
 مەن ئول يەردىن، مېنو ئاندىن كېلۇرمەن،
 ئول ئەلدىن ھەرنە سورساڭىز بىلۇرمەن.
 ئېرور ئاتىم ئول ئەلدە بۇلبۇلى مەست،
 بىلۇرمەن تۇمەن داستان بىلە دەست ⑦،
 زەبۇر ⑧ ئىلھانىلىك يەرلەر بىلۇرمەن،
 نەدىملىك ⑨ ئىچرە تەدبىرلەر بىلۇرمەن.

-
- ① ئۇلارنى گەرم سوردى — ئۇلار بىلەن قىزغىن تېپىلىق سوراشتى.
 ② زادو - بۇد — تۇغۇلغان يېرى، يۇرت.
 ③ ساھىب ۋۇجۇد — ۋۇجۇت ئىگىسى، كىشى.
 ④ يۈرەكى قوپتى — يۇرىڭى قوزغالدى، ھاياجانلاندى.
 ⑤ ھالىيا — ھازىر، شۇ تاپتا.
 ⑥ دەھر — زامان.
 ⑦ دەست — ئەھۋال.
 ⑧ زەبۇر — مەلھەم كىتاۋى.
 ⑨ نەدىم — سىرداش، يولداش.

بۇ سوز ئەنگىزمەن ئەفسانە پەرداز①،
 نەۋادا زوھرە - يۇ زوھراغا دەمساز②.
 مەسھاتەك دەمىدىن جان تاپار ئەل،
 ئۇنۇمنىڭ دەردىدىن دەرمان تاپار ئەل.
 چۈ فەرخار ئاتنى شاھ گۇش قىلدى③،
 ئوزىدىن باردى - يۇ، بەھۇش بولدى.
 تۇتۇپ بوينىنى قۇچۇپ ئوپتى يۇزىدىن،
 ئايرماس بولدى بىر سائەت ئوزىدىن.
 ئالىب كەلدى ئانى ئوز مەسنەدىن④،
 ئىسرغاندۇردى⑤ لۇئفى بەھەدىن⑥.
 ئانى چۇن شەھ نەدىسى خاس قىلدى⑦،
 ئىنايەت بىرلە خاس ئىخلاص قىلدى⑧.

نەۋروز بۇلبۇل بىلەن دوست بولۇپ قالىدۇ. ئۇلار ئۇزاق
 سوھبەت قۇرىدۇ. بۇلبۇلدىن ئوزىنىڭ سۇيگەن يارى گۈل توغ
 رىلىق خەۋەر تاپىدۇ:

-
- ① ئەفسانە پەرداز — ھىكايىچى.
  - ② دەمساز — ماس، ھەمئەپەس.
  - ③ گۇش قىلدى — ئاڭلىدى.
  - ④ مەسنەد — تەخت.
  - ⑤ ئىسرغاندۇرماق — تويدۇرماق.
  - ⑥ بەھەدىن — ناھايىتى.
  - ⑦ نەدىسى خاس قىلدى — يېقىن سىرداش كىشى قىلدى.
  - ⑧ مىسرا بويىچە شەرھى: غەمخورلۇق كورسىتىپ ئالايىتەن ئىخلاص

قىلدى.

كى فەرخار ئېلىدە بىر خانىمىز بار،
 شەھى مۇشكىن دىگەن سۇلتانىمىز بار.
 ئېرور جەمشىد ئۇرۇغىدىن نەژادى ①،
 فەرىدوندىن ② ھەم ئارتۇق ئەدلو دادى.
 ئەدەمول مىسىل ③ ئېرور ئىككى جاھاندا،
 تەڭى يوقتۇر زەمىنو ھەم زاماندا.
 ئوغۇل - قىزدىن گۈل ئاتلىق بىر قىزى بار،
 كىم ئەسرار خەلقىدىن پىنھان پەرىۋار ④.
 جامالنىدىن ھىكايەت قىلسا بولماس،
 كەمالاتىن ھەقىقەت بىلسە بولماس ⑤.
 ئۇزارى ⑥ ئەكسىدىن كۈن خىمرە بولۇر،
 يۈزى ئوتراسىدا ئاي تىرە بولۇر ⑦.
 سويۇر ئول گۈل بۇ بۇلبۇلنىڭ نەۋاسى،
 كى بار بۇ بىنەۋا بىرلە ھەۋاسى ⑧.
 چۇ شاھ ئۆز تۇشىنە تەدبىر تاپتى،
 تىلەگەن ئىشىنە تەدبىر تاپتى.

-
- ① نەژاد — نەسەپ، ئىرق، كېلىپ چىقىش.
 ② جەمشىد، فەرىدون — «شاھنامە» دىكى ئىران پادىشاھلىرى.
 ③ ئەدەمول مىسىل — تەڭدىشى يوق.
 ④ پەرىۋار — پەرى سۆپەت.
 ⑤ مىسرا بويىچە شەرىھى: كامالەتكە تولغانلىغىنى راستىن دىگىلى

بولمايدۇ.

- ⑥ ئۇزار — يۈز.
 ⑦ تىرە — قاراڭغۇ، قارا.
 ⑧ ھەۋا — ھەۋەس، خاھىش.

نەۋرۇز ئۆز سەمىرىنى بۇلبۇلغا ئەيتقانى

قىلىپ بۇلبۇلنى ئۆز ھالىدىن ئاگاھ،
ئەيتتى جۇملەنى ئەھۋالنى شاھ.
كويۇب بۇلبۇل ئىچى نەۋرۇز ئۇچۇن زار،
دېدىكىم، ئەي شەھەنشاھى جاھاندار.
ئاياقىدىن بىر زامان ئولتۇرمايىن خوش،
تىرىك بارىنچە بىردەم ئۇرمايىن خوش^①.
چىداغانچە قىلىپ ئەفسونو نەيرەك،
بارىب ئەفسون ئېتەيىن مىڭ تۇمەن فەك^②.
مەگەر كىم ئول پەرى تەسخىر^③ بولغاي،
زۇلەيخا بىرلە يۇسۇف بىر بولغاي.
چۇ بۇلبۇلدىن ئىشىمتتى ۋەئدە نەۋرۇز،
چىقاردى جانىدىن ئاھى جىگەر سوز.
ئويۇب بۇلبۇل ئاياقىن، يىغلادى زار،
دېدى: ئەي يارى ھەمدەردو ۋافادار.
بېلىڭ باغلاب ئاياق باسقىن كوزۇمگە،
رەۋان بولغىن، قەدەم قويغىن يۇزۇمگە.
بۇ يول ئەمگەكىدىن^④ فەكىر ئەتمەگىن ھىچ،

---

① بۇ مىسىرانىڭ شەرھى: ئومۇر بويى بىر نەپەس خوش بولماي.

② فەك — پەن، ھىلە - مىكىر.

③ تەسخىر — بوي سۇنۇش.

④ ئەمگەكىدىن — جاپاسىدىن.

مۇرادىڭ تەڭرى بەرسە قالمايىن كېچ.
 بۇ بادەدىن ئاڭغا ھەم بىرئايانى تۇت،
 بوسوغاسىن ئويۇپ، مەندىن قۇلاق تۇت.
 مېنىڭ ھالىمنى بىر ياخشى مەھەلدە،
 تابوغىنىدا ئادا قىل بىر غەزەلدە.

نەۋروز بۇلبۇلىنى گۈل ھوزۇرىغە ئىمبەرگە ئىلمىكى

يەر ئۆپتى بۇلبۇلى شۇرىدە ① دەرھال،
 قىلبان زەرقۇ كوشىشتىن پەرو بال ②.
 كۈننى بۇلجىب ③ ھەم ئول كۈن يولغە تۇشتى،
 ئۇزۇپ فەرخار مۈلكىنە ياۋۇشتى ④.
 ئانىڭتەك چاغدا يەتتى بۇلبۇلى مەست،
 كى گۈل ئىشرەتدە مەشغۇل ئەردى پەيۋەست.
 بولۇپ فەرخار جەننەتدىن نەمۇدار،
 بىمەشتى ئەدەنتەك شەھر گۈلزار.
 ھەۋا ئەيسا دەمدەك روھپەرۋەر ⑤،
 يەغاچلار تۇبىسى ⑥ — يۇ، ئاقار سۇ كەۋسەر.

-
- ① شۇرىدە — ھاپاجانلانغان.
 ② بۇ مىسرانىڭ شەرىھى: ھىملە ۋە تىرىشچانلىقتىن قانات ياساپ.
 ③ بۇلجىب — مولچەرلەپ، ئېنىقلاپ.
 ④ ياۋۇشتى — يېقىنلاشتى.
 ⑤ بۇ مىسرانىڭ شەرىھى: ھاۋاسى ئەيسا پەيغەمبەرنىڭ نەپەسەدەك ھاپاتىبەخش ئىدى.
 ⑥ يەغاچلار — دەرەخلەر؛ تۇبا ياكى تۇبى — جەننەت ئىشىگىدىكى

دەرەخ.

چەمەنلەر ئىچرە قۇشلارنىڭ سەفىرى ①،
 يەغاچلار ئۇچۇ گۈللەرنىڭ سەرىرى.
 يەنە دىۋانەلىك ② باشلاپ خىرەدمەند ③،
 بولۇپ دىۋانەلەرگە مەۋسۇمى بەند ④.
 بۇ كۈنلەر گۈل قىلىپ گۈلشەن ھەۋاسىن،
 تىلەدى خاتىرى ⑤ بۇلبۇل نەۋاسىن.
 تىلەدى تاپمادى ئوز بۇلبۇل گۈل،
 پىسەند ئەتمەدى كوڭلى ئوزگە بۇلبۇل.
 بۇ كۈن ئىشرەتنى مەۋقوفى ⑥ ئەتتى ئول ماھ،
 كى ناگاھ يەتتى بۇلبۇل ئول سەھەرا.

بۇلبۇل گۈل ھوجراسى ئەتراپىدا نەۋروز يادى بىلە ناخشا ئىيتقانلىغى

قىلىپ گۈل ھوجراسى گىردىندە ⑦ جەۋلان.
 نەۋايى باشلادى گىريانو نالان ⑧.
 رەۋان نەۋروز ئاھەڭنى تۇزدى،

-
- ① سەفىر — يېقىملىق ئاۋاز؛ سەرىر — تەخت.
  - ② دىۋانەلىك — ئەقىلدىن ئېزىش.
  - ③ خىرەد مەند — ئەقىللىق ئادەم.
  - ④ بەند — توسىلىش.
  - ⑤ خاتىرى — كوڭلى.
  - ⑥ مەۋقوفى — توختىتىپ قويۇش.
  - ⑦ گىردىندە — ئەتراپىدا.
  - ⑧ گىريانو نالان — يىغا - زارە.

ئىشىكتەن خەلقنىڭ باغرىنى بۇزدى.
 ئانىڭتەك نالەلەر باشلادى پۇردەرد①،
 كى سۈبە ئول نالەدىن ئۇردى دەمى سەرد②.
 چۈ گۈل ناز ئۇيقۇسىدىن بولدى بىدار،
 كورەر بۇلبۇل قىلادور نالەئى زار.
 نە ئاھەڭدۇر نەۋروز بىرلە،
 نەۋاسى بارچە دەردو سوز③ بىرلە.

گۈل بۇلبۇل ئۇنى بىرلە نەۋروز سوپەتلىرىنى ئىشىتىپ ئاشىق بولغانى

بۇيۇردى گۈلكى، ساقىلار ئويانسۇن،
 قەدەھ گەردان بولۇپ④، ئىشرەت ئۇلانسۇن.
 گۈل مۇشكىن يەنە ئوت ئوستونىدە،
 كوزى ئەلدە، ئوڭى بۇلبۇل ئۇنىدە.
 يۈرەكى ئورتەنور، كوزدىن توكەر ياش،
 ئاياق ئىچكەن سەيو ھەردەم قويار باش.

گۈلنىڭ سەۋسەن دىگەن ئىنىكىئانىسى بار ئىدى. گۈل،
 بۇلبۇلنىڭ نەۋروز ھەققىدىكى ھىكايىسىنى ئىشىتىپ، نەۋروزغا

① پۇردەرد — دەرتلىك.

② دەمى سەرد — سوغاق نەپەس.

③ سوز — كويۇك.

④ قەدەھ گەردان بولۇپ — قەدەھلەر ئايلىنىپ.

غايىبانە كوڭۇل بەرگىنىنى سەزگەن سەۋسەن ئۇنى يولدىن قايتىپ تۇرۇشقا ھەركەت قىلىدۇ:

ئىنەگەسى بار ئىدى ئاتى سەۋسەن،
تېلى گام خەنجەر ئەردى گام سوزەن ①.
ئانىڭ تۇققان تۇراغان يېرى كەشمىر،
ئول ئەلدە كەسب قىلغان مەكرو تەزۋىر ②.
خىيەل ③ ئىچرە كىچىك شاگىردى ئىپلىس،
ئايلاقىدىن باش ۋۇجۇدى مەكرو تەلبىس ④.
نەچۈك ئۇيقۇسىدىن ئويغاندى ناگام،
كورەر گۈل زار - زار يىغلاپ ئۇرار ئام.
ئۇرۇنۇپ، سەسكەنىپ قوپتى يېرىدىن،
يەچىمىدىن ئوت ياقىلىپ كوزلەردىن.
ھەم ئول دەم فىتىنەئى ئاخىر زاماننىك،
مۇنەققىس ⑤ قىلدى گۈل ۋەقتىن خازاننىك.

گۈل ئوز سوزىنى سەۋسەنگە ئەيتقانى

نە ئوت تۇشتى ئىچىمگە بىلمەن ⑥ ئاخىر،

-
- ① سوزەن — يىگنە.
  - ② تەزۋىر — ئالدامچىلىق.
  - ③ خىيەل — ھىلىگەرلەر.
  - ④ بۇ مىسرانىڭ شەرھى: ۋۇجۇدى باشتىن - ئاياق ھىلە - مىكر بىلەن ئورالغان.
  - ⑤ مۇنەققىس — كوڭلىمنى غەش قىلماق.
  - ⑥ بىلمەن — بىلمەيمەن.

خەلاسىنى ئەسەۋۋور قىلماڭ ① ئاخىر.
 كويە، جانىم، يۈرەكىم ئورتەنور زار،
 نەسەب ئەتسەم بولور، نە تاقەتم بار.
 نە كوردوم، بىلمەدەم بۇلبۇل ئۇنىدە،
 كى تۇشتۇم بۇ ئۇلۇق مەنەت كۈنىدە.
 قوپۇب سەۋسەن چىقىب بۇلبۇلنى كوردى،
 شىكايەت بىرلە ئەھۋالنى سوردى.
 كى ئەي پۇرگۇنى بىمەغزى ② پەرىشان،
 يەنە قايدىن كېتوردۇڭ ئوشبو داستان.
 بۇ نە ئاۋازە - يو، نەۋروز كىمدور؟
 بۇ خۇرشىدى جاھان ئەفروز ③ كىمدور؟
 بۇ ئاھو نالەدىن نەدور مۇرادىڭ؟
 ياشۇرماغىن نە كىمدور ئېتىقادىڭ؟

بۇلبۇل سەۋسەنگە نەۋروزنى تەئىرىق قىلىدۇ. سەۋسەن
 كېلىپ بۇلبۇلنىڭ سوزلىرىنى گۈلگە ئېيىتىدۇ ۋە ئۇنىڭ بىزىڭ-
 تەلىنىشىنى كورگەچ يەنە مەلامەت باشلايدۇ.

مەلامەت باشلادى گۈلگە (كى)... ئەي ماھ،
 ئاتاقلىقنىڭ تۇرۇر خاقان كەبى شاھ.
 گەر ئاندىن فىكىر قىلماسسەن سەن ئاخىر،

① قىلماڭ — قىلالمايمەن.

② پۇرگۇنى بىمەغزى — گېمپىنىڭ مەنىسى يوق ۋالاقىتەككۇر.

③ خۇرشىدى جاھان ئەفروز — جاھاننى يورۇتمىدىغان قۇياش.

ئاتاڭ بىرلە ئاناڭدىن ئەيمەن ئاخىر.
 ئەگەر ئەندىشە قىلماسسەن ئوزۇڭدىن.
 يازوقسىز ① بىزنى ئولتورتورموسەن ② سەن.
 مەلامەت بىرلە ئارتار ئىشقا پۇرشۇر ③.
 نەچچە تىيغان سەيو ④ ئانچە قىلۇر زور.
 سويۇك سەۋگەن ئولۇمدىن فىكىر قىلماس ⑤،
 ئېتىن قايچا بىلە توغراسا بىلمەس.

گۈل سەۋسەنگە ئاچىغلازىپ ناز قىلغانى

چۇ گۈل مۇنداق قاتتىق سوزلەر ئېشىتتى،
 تەۋازو بىرلە سەۋسەنگە ئەيتتى:
 مېنى دەردىم بىلە قوي، يىغلايسن زار،
 جەراھەت بىرلە قىلماس مەرھەم ئازار.
 چۇ مەرھەم بەرمەسەڭ، نىش ⑥ ئۇرماغىڭ نە؟
 نەمەك بار سىنەئى رىش ئۇرماغىڭ نە ⑦؟

① يازوقسىز — گۇناسىز.

② ئولتورتورموسەن — ئولتۇرەمسەن.

③ پۇرشۇر — مۇھەببەت تېخىمۇ كۇچىيىدۇ.

④ نەچچە تىيغان سەيو — قانچىلىك ئوزىنى تۇتۇۋالغانسېرى.

⑤ ئولۇمدىن فىكىر قىلماس — ئولۇمنى ئويلاپ قويمايدۇ.

⑥ نىش — نەشتەر، تىغ.

⑦ بۇ مىسرانىڭ شەرھى: جاراھەتلەنگەن يۇرەككە تۇز قۇيىغىنىڭ

نىجىسى؟

مېنىڭ ئۈچۈن نە ئېمگەندىڭ ①، نە كوردوڭ،
 نە بىتمەي قالغان ئىشىمنى بۇتۇردىڭ.
 مېنى قويغىل تۈگەنمەس ئۈشبو غەمغە،
 بارىب ئايغىل ئاتام بىرلە ئانامغە.
 ساڭا نەچە يالنىب يالبەرەيىن،
 نە كىم كەلسە ئايغىمنى ② كورەيىن.
 چۈ سەۋسەن كوردى گۈل ۋەقتى پەرىشان،
 ئايغان پەندىگە ③ بولدى پوشايماي.
 سورار گۈل ھەر زامان نەۋروزدىن راز ④،
 قىلۇر ھەرلەھزە بۇلبۇل بىر نەۋا ساز.
 نىچۈك نەۋروز گۈلى تۇشدا كوردى،
 نە تۇرلۇك سىرىنى ئەلدىن ياشوردى.
 نە قىلغانىن، نە دىگەننىن سەراسەر ⑤،
 ئەيىتتى بارچەسىن گۈلگە بارابەر.
 ئېشىتكەن سەيو گۈلىنىڭ دەردى ئارتار،
 سېرىشكى گەرمو ⑥، ئاھى - سەردى ⑦ ئارتار.
 ياقا يىرتىب قاچانكىم ئۇرسا بىر ئاھ.

-
- ① ئېمگەندىڭ — چاپا چەكتىڭ.
  - ② ئايغىمنى — كورگۈلىگىمنى.
  - ③ ئايغان پەندىگە — ئېيتقان نەسەھىتىگە.
  - ④ راز — ئىچكى سىر.
  - ⑤ سەراسەر — باشتىن - ئاياق، پۈتۈنلەي.
  - ⑥ سېرىشكى گەرم — ئىسسىق ياش تامچىلىرى.
  - ⑦ ئاھى سەرد — سوغاق ئاھ.

دەرىندۇر كىم ①، جەھان ئورتەنسە ناگاھ.
 كۈنىنچە كەلتۈرۈپ بۇلبۇلنى خىلاۋەت،
 تۇتار نەۋروز ۋەسىپى بىرلە سوھبەت.
 نەدىمى، ھەمدەمى نەۋروز ئادى ②،
 كېچە - كۈندۈز غەمى نەۋروز يادى.
 نە كىم سوزلەر سوزى نەۋروز، نەۋروز،
 بېلىڭلەسە سوزى ③ نەۋروز، نەۋروز.
 گۈلى مۇشكىن بۇ دەرد ئىچرە گىرىپتار،
 كۈنىنچە سەبىر ئېتەر ناكامو، ناچار ④.

نەۋروز بۇلبۇلنى فەرخارغە ئىبەرگەندىن كېيىن گۈل يادى بىلەن بولغانلىغى

نەچكۈك بۇلبۇلنى پەھرۇد ⑤ ئەتتى نەۋروز،
 بۇگەز ھەددىن ئاشۇردى ئاھى دىلسوز ⑥.
 ئۇيۇماس بولدى ئىشرەت خۇد نە بولۇر ⑦،
 جانىندىن توپىدى، سوھبەت خۇد نە بولۇر.

① دەرىندۇر كىم — ئازقالدىكى.

② ئادى — ئىسمى، ئېتى.

③ بېلىڭلەسە سوزى — كويۇك ئوتى قوزغالسا.

④ ناكامو ناچار — مەقسىدىگە ئېرىشەلمەي نائىلاج.

⑤ پەدرۇد — يولغا سېلىش.

⑥ ئاھى دىلسوز — ئوتلۇق يۈرەكتىن چىققان ئاھ.

⑦ بۇ مىسرانىڭ شەرھى: ئۇخلىمىيالىماس بولۇپ قالغان چاغدا

ئىشرەت نەدە تۇرسۇز

قۇلاغىنى سۇرۇدى رۇد ① ياتماس،
 ئويۇن چىنىدىن ② كىشى بۇزىنى باقماس.
 يىمەك - ئىچمەك دىن ئاچو ئومرىدىن سېر ③،
 باغرىدىن قان ئىچەر، كوڭلىنىدە غەم يەر،
 ئوزى خىلۋەتدە يالغۇز ئولتورور زار،
 ئوڭىنىدە گۈلۈ لېكىن كوڭلىدە خار ④،
 بولوب ئەردى بۇ سوزدىن فەررۇخ ئاگاھ،
 ھەمىشە فىكىر ئېتەر ئەردىكى ناگاھ.
 كېرەكمەگەيىكى نەۋروزى پەرىروى،
 ئەزىمەت ساز ئېتىب ⑤ كەتگەي پەرىجۈي ⑥،
 ئانىڭ فىكىرىنىدە كەچگەنتەك زامانە،
 كىنەتتە ئاتتى ئوقىن بىر نىشانە.

داستاندا بۇنىڭدىن كېيىنكى بىرنەچچە باپتا نەۋروزنىڭ
 گۈل يادى بىلەن قاتتىق بىزاۋتە بولغانلىغى، ئۇنىڭ بەزەن
 ئاتلىنىپ يولغا چىقىپ، گۈل مەملىكىتى فەرخارغا كەتمەكچى
 بولغانلىغى بايان قىلىنىدۇ. شاھ فەررۇخ ئوغلىنىڭ بۇ ئەھۋالنى
 كورۇپ، بەگ - ئاغچىلار بىلەن مەسلىھەت ئوتكۈزىدۇ. نەۋروزنى
 فەرخارغە ئەۋەتمەكچى بولىدۇ. نەۋروز ئاتىسى سوغا قىلغان نۇر-

-
- ① سۇرۇد — ناخشا، رۇد — ساز - مۇزىكا.
 ② ئويۇن - چىنىدىن — ئويۇن - چاخچاقتىن.
 ③ سېر — توق.
 ④ خار — تىكەن.
 ⑤ ئەزىمەت ساز ئېتىب — كېتىشكە بەل باغلاپ.
 ⑥ پەرىجۈي — پەرى سۇپەت.

غۇن بايلىقلارنى ئېلىپ، بىرمۇنچە، ھەمراھلىرى بىلەن يولغا چىقىدۇ. فەررۇخ نەۋروز بىلەن بىللە بەخمەن دىگەن بىر بەگ-نىمۇ قوشۇپ ئەۋەتكەن ئىدى. بەخمەن يولدا نەۋروزنى سەپەر-دىن قايتۇرماقچى بولىدۇ. بۇ ۋەقەلەر توۋەندىكىچە تەسۋىرلىنىدۇ:

تەفەككۈر قىلدى بىر كۈن بەخمەننى پىر^①،
كى فېكىر ئەتمەك كېرەك بىر ئۆزگە تەدبىر.
مەگەر بولغايىمۇ بۇ ئوغلان پۇشايمان،
كويۇپ يانغاي بۇ سەۋدايى پەرىشان.
كېلىپ نەۋروز بىلە يانداشتى گۇستاخ^②،
كوزىن يۇمدى - يو ئاغزىن ئاچتى گۇستاخ.
كى بىر مۇنداق سورۇپ قايدا بارۇرسىز،
ئولۇسنى كۈچ بىلە ئوتقا سالورسىز.
غەربىلىقتە بۇ ئەل كۈن نىتكۈسىدۇر،
نىتەك^③ فەرخار ئېلىنە يەتكۈسىدۇر.
يانىڭ بۇ مەنىسىز تەلبە يۇرۇشنى،
كېلىڭ "لاھەۋل" دەپ بۇ يول سوزۇشنى.
ئېرور نەۋشاد مۈلكى ھوسن كانى،
ئېرەم يەڭلىغ مەلاھەت بوستانى.
پەرىلەر يۇرتى، بۇتلەر كىشۋەرىدۇر^④،
لەتافەت شەھرى نازىكلەر يېرىدۇر.

---

① پىر - قېرى، چال.

② گۇستاخ - بەدەپ.

③ نىتەك - قانداق قىلىپ.

④ بۇتلەر كىشۋەرىدۇر - سەنەملەر مەملىكىتى.

بەخمەن ئۆزىنىڭ بۇ سۆزلىرىدىن نەۋروزنىڭ قاتتىق غەم زەپلەنگەنلىكىنى سېزىپ، خىيانەت يولىغا چۈشىدۇ. نەۋروز ئۆز دوستلىرى بىلەن ئولتۇرۇش ئۆتكۈزۈۋاتقان بىر كېچىدە، ئۇ ئەتراپىغا بىرنەچچە جاھاللارنى توپلاپ، بارچە بايلىقلىرىنى ئېلىپ ئارقىسىغا قايتىپ كېتىدۇ. نەۋروز ئۇيغۇسىدىن ئويغىنىپ، ئۆز بېشىغا چۈشكەن بۇ پالاكەتتىن تەئەججۇپ قىلىدۇ. ئۇلار فەرخارغە يېتىپ بارغاندا گۈل نەۋروز يادى بىلەن ئولتۇرغان ئىدى. نەۋروز بۇلۇل بىلەن ئۇچرىشىدۇ. بۇلۇل نەۋروز تىلىدىن غەزەل باشلايدۇ:

كەم، ئەي گۈل، گۈلشەن ئىچىرە تازە بولغىن،
جەھان ئىچىرە بەلەند ئاۋازە بولغىن.
سېنى سويگەن ھەمىشە شاد بولسۇن،
سېنىڭدەك قايغۇدىن ئازاد بولسۇن.
سېنى ئىستەگەن ئول مىسكىنى غەمخور،
ۋىسالىڭدىن يىسۇن بەر،^① ئاخىرى كار.
ئىچىرىمەن مەن ئول بىچارەدۇرمەن،
كى ھەجرىڭ جەۋرىدىن ئاۋارەدۇرمەن.
يانار ئوت ئىچىرە ئورتەب خانلىغىمنى،
قۇلۇڭ بولدۇم، قويۇپ سۇلتانلىغىمنى.
ئەگەرچە شاھ ئىدىم، ئەمدى گادامەن،
غەربىلىق دەردى بىرلە مۇبىتەلامەن.

① بەر — مېۋە.

غەربو، بېكەسۇ① مەسكىنەن، ئى جان،
 غەربو، ئاشقو غەمكىنەن، ئى جان.
 سېنىڭ ئۈمىدىڭگە كەچتىم جەھاندىن،
 كېچىپ ئاۋارە بولدۇم خانوماندىن②.
 غەربلەر نالەسىدىن بولغىن ئاگاھ،
 كى خىرمەن سوز ئېرور ئاھى سەھەرگاھ③.
 ئايا ئەي كۈن مېڭىزلىك④ موشتەرى خال⑤،
 كوز ئۇچى بىرلە باققىنىكىم نەدۇر ھال.
 كىم ئايغاي شەرھى ھالىنى قانىڭدە،
 چۇبادى سۇبە يەتمەس ھەزرەتىڭدە⑥.
 يۈزۈم كورسەڭ مەگەر بىلگەيسەن، ئى يار،
 كى ھەجرىڭدە نىچۈكدۇرمەن گىرىفتار.
 سەن ئانداق مەسنەد ئۈستىدە قەدەھ نۇش⑦،
 مەن ئوش مۇنداق ئەسرو زارو مەدھۇش⑧،
 سەن ئانداق نازو ئىشرەت بىرلە ئەنگىز⑨،

① بېكەسۇ — تاشلاندىق، ئىگىسىز.

② خانومان — ئوي-جاي، مال-مۈلۈك.

③ بۇ مىسرانىڭ مەنىسى: ئاھ چېكىدىغان سەھەر پەيتى كويۇك-نىڭ خامىنى بولدى.

④ كۈن مېڭىزلىك — كۈنگە ئوخشاش.

⑤ موشتەرى خال — پەرىشان ھال.

⑥ بۇ مىسرانىڭ شەرھى: ئالدىڭغا سەھەر شامىلى يېتىپ كەل-

مەيدۇ.

⑦ مىسرانىڭ شەرھى: سەن تەخت ئۈستىدە قەدەھ ئىچسەن.

⑧ بۇ مىسرانىڭ شەرھى: مەن بولسام ھۇشىدىن ئايرىلغان بىچارە ئەسىر.

⑨ ئەنگىز — مەشغۇل بولۇش.

مەن ئوش مۇنداق سېرىشكىم بىرلە خۇنرېز ①.
 سەن ئانداق تەختو بەخت پادىشاھى،
 مەنو فەريادو ئاھو سۇبھى گاهى.
 ئېرور ھەجرىڭ ئوتىنىدە تاقەتم تاق،
 بولۇبدۇرمەن بۇكۇن رەسۋايى ئافاق ②.
 يۇزۇڭ كورمەي، غەمىڭدىن چىقتى جانىم،
 فەلەكدىن ئاشتى فەريادو فىغانىم.
 تەرەھوم ۋەقتىدۇر ئى يار، ئى يار،
 غەرىبقا رەھم قىل زىنھار، زىنھار.

بۇلبۇل سۇرۇدىدىن گۈل نەۋروز كەلگەننى سىزىب سەۋسەن مەنئە ئەتگەننى

چۇ گۈل بۇ شەرنى بۇلبۇلدىن ئىشتى،
 تەھەمەمولىسىز بولۇب ③ فەرياد ئەتتى.
 كى بۇ ھەر كۈندەكى ئەشئار ئەمەستۇر،
 ئانىڭ تەۋرى ④ بىلە گۇفتار ⑤ ئەمەستۇر.
 بۇ سوزدە ئاشنالىقنىڭ ئىدى ⑥ بار،

-
- ① خۇنرېز — قان توكۇش، قان توككۇچى.
  - ② ئافاق — ئالەم، پۇتۇن دۇنيا.
  - ③ تەھەمەمولىسىز بولۇب — تاقەت قىلالماي.
  - ④ تەۋر — قىلىق، يوسۇن، ئۇسۇل.
  - ⑤ گۇفتار — سوز.
  - ⑥ ئىد — ھىد.

ئاڭا ئىرشاد قىلغان مۇرشىدى بار①.
 ئەيىتتى سەۋسەن: — گۈل، قوي بۇ سوزنى،
 بۇ موھمەل② سوزگە مەشغۇل ئەتمە ئوزنى.
 ھەم ئول بۇلبۇل ھەم، ئول كۇندەكى يەردۇرە
 بۇ كۇنگىسى توناۋ كۇنگىسى بىردۇر.
 ئىنانماساڭ بۇيۇركىم زوھرە دەرھال،
 سەۋال ئەتسۇن ئاڭا كىم نەدۇر ئەھۋال.
 ئىشارەت بىرلە زوھرە باشلادى چەك③،
 تۇزۇب بۇلبۇل نەۋاسى بىرلە ئاھەك.

زوھرە گۈل تىلمىدىن سۇرۇد ئەيتقانى

كىم ئەي كىب شۇەلىك مۇرغى سۇخەنسا④،
 موكەررەر نەچچە قىلغايىسەن سەن ئاۋاز.
 مۇخالىق سوز بىلە ئەي قەۋلى ناراست⑤،
 مېنى سالىدىڭ بۇ سەۋدا ئىچرە بىخاست.
 قىلۇر نەۋروز ئوز ئەۋجىندە پەرۋاز،
 ئانىڭ يادىندە سەن مۇنداق نەۋا ساز.

① بۇ مىسرانىڭ شەرھى: ئاڭا يول كورسەتمىدىغان يول كورسەت-

كۈچىسى بار.

② موھمەل — چۈشىنىكىمىز، تۇتۇقسىز.

③ باشلادى چەك — چاڭ چېلىشقا باشلىدى.

④ مۇرغى سۇخەنسا — سوزمەن قۇش.

⑤ قەۋلى ناراست — گېپى يالغان.

يىتەر، بۇ ئىشۋەلەرنى ① ئاز قىلغىن،
 ھەم بۇلتۇرقى نەقىشنىڭ ساز قىلغىن.
 گۈلى پەردە نېشىنى ② زار ئەتمە،
 بۇزۇكۇ كوچەك ③ ئىچرە خار ئەتمە،
 ئەگەرچە رەھم گىردىڭدە ياۋوماس ④،
 مېنى مۇنداق كورۇب، كوڭلۇڭ ساۋوماس.
 ياش ئەرمەسمەنكى سوز بىرلە ئاۋوتساڭ،
 مېنى ھەردەم بىر ئىشغە، سوزگە تۇتساڭ،
 چۇلۇگەن ⑤ سۇنى كورمەيىن ئەنئاناس،
 نەچە سۇدىسەلەر سۇساغى قانماس.
 گۈلى بېخار ئىدىم فەرخار ئەچىندە،
 جاھاندا خار بولدۇم خار ئەچىندە.
 مەمالىكلەرگە ⑥ رازىم ⑦ بولدى مەشھۇر،
 ھاياتىمنىڭ چىراغى قالدى بېنۇر.
 ئەگەرچە موختەلىق ⑧ ئەھۋال ئېرورسەن،
 بەھەمدوللا مۇبارەك فال ئېرورسەن.
 تۇشۇڭدە كوردومو ئول بەخت بىدار،

-
- ① ئىشۋە — ناز قىلىش.
 ② پەردە نېشىن — پەردە ئىچىدە ئولتۇرىدىغان.
 ③ بۇزۇك — ئۇلۇغ؛ كوچەك — ئۇششاق - چۇششەك.
 ④ مىسرانىڭ شەرى: گەرچە رەھم قېشىڭغا يولمايدۇ.
 ⑤ چۇلۇگەن — ئۇسسىغان.
 ⑥ مەمالىك — مەملىكەتلەر.
 ⑦ راز — سىر.
 ⑧ موختەلىق — تۇرلۇك، ھەر خىل.

كى تۇش كورگەنتەك ئەيدىك سوزنى تەكرار.
ئىسنۇرمو كىشى ئوتقا يىراقتىن،
مېنى سوگەن نىتەر نەۋشاد تەختىن.
نەچە يالغان ئېسە تىنماي ئەيتقىن،
بۇ خۇش ئىلھاننى تارتىنماي ئەيتقىن.

نەۋروز گۈل سوزلەرىن زوھرەدىن ئاڭلاپ بىھۇش بولغانى

بۇ ئەفسانە ئىشىتىتى ئەرسە نەۋروز،
يالنىتەك ① ئۇردى بىر ئاھى جىگەر سوز.
ددى: يارەب بۇنە زەخمەت تۇندۇر،
نە تۇن دەرمەن بۇ تۇن زەخمەت كۇندۇر.
ئىنانمان ② تالىتىدىن بۇ نەزەرنى،
كى بەرمەدى مۇنەججىم بۇ خەبەرنى.
يەنە بۇلبۇلغە بىر دەرخاست ③ قىلدى،
كىم ئول سوزنىڭ جەۋابىنى راست قىلدى.

بۇلبۇل نەۋروز تىلىمىدىن جەۋاب ئەيتقانى

ئالا ئەي ھوسن ئىچىنىدە ماھ فەرخار،
لەتافەت ئورداسىنىدە شاھ فەرخار.

① يالنىتەك — يالاقۇندەك.

② ئىنانمان — ئىشەنمەيەن.

③ دەرخاست — ئىلتىماس.

ئىشىكىڭ تۈزى ① جانلار تۇتىياسى،
 بوساڭ گەردى ② خانلار خۇن باھاسى.
 غەمىڭ چۈن قىلدى كوڭلۇم ئىچرە بۇنياد،
 ھەم ئول دەم ئوتقا ياقىتىم تەختى نەۋشاد.
 سېنىڭ ئىشقىڭ بارىندە بەخت كىمدۇر،
 بوساڭ ساپەسىدە تەخت كىمدۇر.
 ئاياغىڭ توپراقى ..... تاجىم نە؟ يەتمەس!
 ئۇرامىڭ گەشتى ③ مىراجىم نە ④؟ يەتمەس!
 غەمىڭ شەرى بىلە مەھبۇب ئېرورجان،
 ۋە گەر بولماسا نامەتلوب ⑤ ئېرورجان.
 خەپالىڭنى كورۇب بۇ بولدى ھالىم،
 ۋىسالىڭغا قاچان بولسۇن مەجالىم ⑥.
 ئۇمىدىم يوق ئىدى كورسەم يۈزۈڭنى،
 سوراب تاپسام ئىدىم ئەلدىن سوزۇڭنى.
 ۋىسال ئۇچۇن ئەمەس ئەردى بۇ كەلمەك،
 ھەۋەس قىلدىم تەلەب ئۈستىدە ئولمەك.
 ئىنانە بىلىمەدىم بەختىمدىن، ئى ماھ،
 مېنى مۇنداق نىچۈك يەتكۈردى ناگاھ.

-
- ① ئىشىكىڭ تۈزى — ئىشىكىڭنىڭ تۈپەسى.
 ② گەرد — چاڭ - توزان، توپا.
 ③ ئۇرامىڭ گەشتى — كوچاڭنى سەير قىلىش.
 ④ مىراجىم نە؟ — مىراجىم بولماي نىمە؟ مىراج دىنىي رىۋايەتتە مۇھەممەت پەيغەمبەرنىڭ ئاسمانغا چىقىشى.
 ⑤ نامەتلوب — كېرىڭى يوق.
 ⑥ مەجال — كۈچ - قۇۋۋەت؛ ئىمكان.

دېيە بىلمەنكى ① نە دەۋلەتغە يەتتىم،
 تۇشۇمۇدۇركى بۇ ئىشرەتغە يەتتىم.
 نە تىل بىرلە مۇنىڭ شۇكرىن قىلايىن،
 ئوغاندىن ② مۇندىن ئوزگە نە تىلەيىن.
 ئەگەر بىردەم ساڭا نەززارە قىلسام،
 ئۇگۇنچۇم ③ قالماغاي، ئولسەم - تىرىلسەم.
 تىلەكم دونىيادىن بۇ ئۇقتۇر ئاخىر،
 مۇرادىم مۇندىن ئوزگە يوقتۇر ئاخىر.

گۈل نەۋروزنىڭ كەلگەنلىگىنى سېزىدۇ ۋە ئۇنىڭ بىلەن
 ئۇچرىشىش نىيىتىدە سەۋسەندىن ئىجازەت سورايدۇ. سەۋسەن
 يەنە تۇرلۇك باھانىلەر بىلەن گۈلنى قايتۇرماقچى بولىدۇ. گۈل
 زېرىككەنلىگىنى باھانە قىلىپ، گۈلشەنگە كىرىش ئۇچۇن رۇخ -
 سەت سورايدۇ. سەۋسەن ئۇنىڭغا پەقەت ئوگىزىگە چىقىپ، شۇ
 يەردىن تاماشا قىلىشنى مەسلىھەت بېرىدۇ. گۈلنىڭ ئوگىزىدە
 تۇرۇپ نەۋروزنى كورۇپ قالغانلىغى مۇنداق تەسۋىرلىنىدۇ:

بۇ سوز بىرلە گۈلى خۇدرۇبى خۇدراي ④،
 بۇيۇردى سالدىلار تام ⑤ ئۇستىدە جاي.

-
- ① دېيە بىلمەنكى — دېيەلمەيمەنكى.
 ② ئوغاندىن — ئۇنىڭدىن.
 ③ ئۇگۇنچۇم — ئوكۇنۇشۇم، پۇشايىمىم.
 ④ خۇدرۇي — ئوز بېشىمچى؛ خۇدراي — ئوز راىى بىلەن ئىش
 قىلىدىغان.
 ⑤ تام — ئوگىزە.

نەچە مەھرەملەرى بىرلە خىرامان،
 يۇقارى چىقتى ئول خۇرشىدى تابان ①.
 كورەركىم بۇلبۇلى شۇرىدەئى مەست،
 سۇرۇد ئەيتىب، بولۇپ توپراق بىلە پەست
 يىراققىدىن تۇرۇب نەۋروزى نەۋشاد،
 قىلۇر ھەر نەقىشنىڭ تەھرىرىن ئىرشاد ②.
 بۇ ھال ئوزرە كوزىكىم گۈلگە تۇشتى،
 يۈرەكى سوستايىپ، قانى قۇرۇشتى.
 تۇشىندەكى ③ ئوڭىندە كورگەچ ئول شاھ،
 ئانىڭدەك نالە بىرلە ئۇردى بىر ئاھ.
 كى ئالەم ئورتەنەيازى دەمىندىن،
 فەلەك ماتەم تونىن كىيدى غەمىندىن.
 ھەم ئول يەردە يىقىلدى زار مەدھۇش،
 يەنە ئاندىن بەتەر ماھى قەسەبپۇش ④.
 بويى توپراق ئىچىندە بولغاشىب زار،
 نە ئاغزىندە، نە كوكسىندە دەمى بار ⑤.
 كورىپ قىزلار بۇ ئىشىدىن بولدىلار مات،
 گۇلابو رايىمە ⑥ كەلتۈردىلار بات.

-
- ① خۇرشىدى تابان — نۇرلۇق قۇياش.
 ② بۇ مىسرانىڭ مەنىسى: رەسىم سىزىشنى ئوڭىتەنۋېتىپتۇ؛ مەجازى
 مەنىسى نەمە قىلىش كېرەكلىگىنى ئوڭىتەنۋېتىپتۇ.
 ③ تۇشىندەكى — چۈشىدە كورگەنلىرى.
 ④ قەسەبپۇش — كىمخاپ كىمىم كىيگەن.
 ⑤ دەم — نەپەس.
 ⑥ گۇلاب — گۈل شەرۋىتى، رايىمە — خۇشبۇي.

بىرى نەۋھە ① قىلىپ باشقا ساچىپ خاك ②،
 بىرى فەرياد ئىتىپ كوكسىن قىلىپ چاك.
 بىرى قانلار يۇتۇپ، يىرتىپ يۇزىنى،
 بىرى يەرگە ئۇرۇپ ھەردەم ئوزىنى.
 ساۋۇق سۇلار سېپىپ گۈلنىڭ يۇزىنى،
 كى ناگاھ سەسكەنىپ كەلدى ئوزىنى.
 يۇزىدىن گەردو توپراغىن كېتەرب،
 رەۋان ئويگە كېتۈردىلەر كوتەرب.

بۇلبۇل نەۋروزنى كوتەرب ئەۋگە ③ ئېلىتگەنى

ۋەلى نەۋروز ئانىڭتەك ئەردى بەدھال ④،
 كوز ئاچمادى تاڭ ئاتقۇنچە قالىپ لال.
 باشنىڭ ئۈستىدە بىچارە بۇلبۇل،
 قىلىپ نالىش بىلە فەريادو غۇلغۇل.
 گۇلابو سۇ ساچىپ ھەردەم ياشىدىن،
 كى يىغلاپ چىۋرۇلۇر ⑤ ئەردى باشىدىن.
 دەمى چۈن شەمى رەۋشەنتەك بولۇپ زار،
 گەھى پەرۋانەتەك ئورتەب ئوزىن خار.

① نەۋھە — ھوڭرەپ يىغلاش.

② خاك — توپا.

③ ئەۋ — ئوي، (ماكان).

④ بەدھال — ھالسىزلىنىش.

⑤ چىۋرۇلمەك — چوڭلىمەك.

ئاڭ ئانقۇنچە مۇنىڭتەك باش تۇتتى،
 بەسى ① غەم يىدى - يو، خۇنابە يۇتتى.
 كوز ئاچدى سۇبەي دەم كەلدى ئوزىشە،
 يۇقارتىن گۈل كورەنمەدى كوزىشە.
 يەنە بىر ئاھ ئېتىپ مەدھۇش بولدى،
 دەمى سۇندى، نەفەس ھەم بوش بولدى.
 بۇ گەز بۇلبۇل بېلىنى باغلادى روست،
 كوتەردى بويىنىشە نەۋروزنى چۇست ②.
 چۇ تۇش ۋەقتىندە كۇنىڭ پەرتەۋىندە،
 ئالب يەتتى شەھەنشاھنى ئەۋىشە.
 نوکەر سەۋدۇر ③ ئانى ئانداق كورۇپ زار،
 قىيامەتنىڭ تاڭىن قىلدىلار ئىزھار.
 يەنە ئاچدى كوزىن نەۋروزى بىكەس،
 ئاشوردى نالەسەن ئەز چەرخى ئەتلەس ④.
 فوبۇب ئولتۇردى چۇن بۇلبۇلنى كوردى،
 كىچەكى كەچكەن ئىش شەرھىنى سوردى.
 ھىكايەت قىلۇر ئەردى بۇلبۇلى زار،
 قانسىن ⑤ يەغلار ئىدى نەۋروز ئەفگار ⑥.
 گۈلى بىچارە ھەم سەۋدا ئىچىندە،

① بەسى - كوپ، تولمۇ.

② چۇست - چاققان، تېز.

③ نوکەر سەۋدۇر - نەۋكەرلەر سۇبەر ئىدى.

④ ئەز چەرخى ئەتلەس - ئاسمان چېدىرىدىن.

⑤ قانسىن - قان - قان.

⑥ ئەفگار - جاراھەتلەنگەن، ئازاپلانغان.

مەلامەتتىن قالىب غەۋغا ئىچىندە.
 نەچچە كىم دىسەلەر غەۋغاسى ئارتار،
 يۈرەكى زەئىق ئىتىب ① سەۋداسى ئارتار.
 قۇلاغىنى كىشىنىڭ سوزى ياقماس،
 كوزى ھەيران بولۇپ ھىچ كىمگە باقماس.
 بىرەر ئاھ ئۇرسا تولغانىب ئىچىندىن،
 چىقار ئوت بىرلە تولغانىب ئىچىندىن.
 بىرەر يىغلاپ ئۇلۇغ تىنسا كوچەنىب،
 دىماغىندىن كېلۇر قان بىرلە ئېنىب ②.

سەۋسەن گۈل قاتىندە يېغى - زارى قىلىپ گۇناگە تەسەللى بەرگەنى

كىلىپ سەۋسەن يۈزىن يىرتىپ پەرىشان،
 يۈرەكى پارە - پارە باغرى بىريان ③.
 ئاياغىن ئوپتى - يو، كوب قىلدى زارى،
 ساچىب قان ياشى چۈن ئىبرى باھارى ④.
 "كىم، ئەي گۈل، نەچچە ياندۇردۇڭ مېنى سەن،
 قارا قان بىرلە قاندۇردۇڭ مېنى سەن.
 ئوزۇڭنى كۈچ بىلە ئولتۇرمەڭ نە؟
 باشىمىزغە بەلا كەلتۈرمەڭ نە؟

① زەئىق ئىتىب — ئاجىزلىشىپ.

② ئېنىب — پەسكە چۈشۈپ؛ ئىنمەك — چۈشمەك.

③ بىريان — كاۋاپ بولۇش.

④ ئىبرى باھار — باھار يامغۇرى.

تىلەر بولساڭ كوڭۇز مەقسۇدنى گۈل،
 تەھەممۇل قىل ① تەھەممۇل قىل، تەھەممۇل.
 ۋۇجۇدەم كىشۋەرىندە جان سېنىڭدۇر،
 نە خىدەمە تىكىم ② دىسەڭ فەرمان سېنىڭدۇر.
 كويۇكىڭنى كورۇب بىر يولى كويىدۇم،
 ھاياتىمنى سېنىڭ يولىڭغە قويدۇم.
 سېنىڭ ئۇچۇن نەكىم كورسەم كورەيمىن،
 ئەگەر دىسەڭ ئوزۇمنى ئولتۇرەيمىن.
 كورە بىلمەن ③ سېنىڭ دەردىڭنى، ئەي ماھ،
 چىن ئەيتۇرمەن مۇنى ”ۋەلاھو - بىللا!“ ④.

گۈل خۇشى ۋەقت بولۇپ سەۋسەننى نەۋروزغا ئىبەرگەنى

ئېشىتىب گۈل بۇ سوزلەرنى نەھۇفتە ⑤،
 ھەم ئۆلدەم غۇنچەسى بولدى شۇگۇفتە ⑥.
 چىرايمىن ئاچتى - يۈ، قىلدى تەبەسسۇم،
 كۈلۈمسەب باشلادى بىر - بىر تەكەللۇم ⑦.

① تەھەممۇل — سەۋرى قىلىش.

② خىدەمەت — خىزمەت.

③ كورە بىلمەن — كورەلمەپتىمەن.

④ ”ۋەلاھو بىللا — خۇدا ھەققى.

⑤ نەھۇفتە — يوشۇرۇن.

⑥ شۇگۇفتە — ئېچىلماق، گۈللىمەك.

⑦ تەكەللۇم — سوز.

ئوزلەر قىلدى سەۋسەندىن فەراۋان،
 كىم، "ئەي دايا، مېنىڭ دەردىمگە دەرىمان،
 جەراھەتلىك كوڭۇلنىڭ مەرھەمىسەن.
 بۇ ھەسرەت ئىچرە جانىم ھەمدەمىسەن.
 باردى كورگىل غەربىيى بىننەۋانى،
 تەكەللۇف بىرلە مەندىن سورغىل ئانى.
 ئەيىتىقىل: ئەي ۋەفالىق مېھرىبانىم،
 يۈرەكىم قوۋۋەتى، جانو - جەھاننىم.
 مېنىڭ ئۇچۇن مۇنىڭدەك زار بولغان،
 غەربىي بىكەسو غەمخار بولغان.
 كورۇب مىڭ نىش خۇن ئالود① ھەردەم،
 كىشىدىن كورمەگەن بىر لەھزە مەرھەم.
 نىچۇك سەن بۇ ئۇزۇن يول ئەمگەكىندىن②،
 بۇ ئەمىسىز③ ئىشقى بىھاسىل④ ئېلىندىن.
 بۇ مېھنەتلە (غەرب) ھالىڭ نىچۇكدۇر؟
 ئەۋ، ئەلدىن باشقا ئەھۋالنىڭ نىچۇكدۇر؟
 ئەلا⑤، ئەي نازەننى، ناز پەرۋەرد⑥،
 بۇ كۇندىن سوڭرا، يارەب، كورمەگىن دەرد.

-
- ① نىش خۇن ئالود — قانلىق نەشتەر.
 ② يول ئەمگەكىندىن — يول جاپاسىدىن.
 ③ ئەمىسىز — داۋاسىز.
 ④ ئىشقى بىھاسىل — نەتىجە بەرمەيدىغان ئىش.
 ⑤ ئەلا — "ئەي" ئورنىدا ئىشلىتىدىغان خىتاپ سوز.
 ⑥ نازپەرۋەرد — ئەكە، شوخ.

- ئەگەرچە رەنجۇ مېھنەتتىن يۈدەدىڭ ①،
 ياراتقان ② ئاقىمەت بەرگەي مۇرادىڭ.
 نە مېھنەت بار ئانىڭكىم، راھەتى يوق،
 نە نەكىمەتكىم ③ سوڭىندا دەۋلەتى يوق.
 ئالار كىم قىلدىلار مەقسەد ھاسىل،
 بېرىپ جان بولدىلار جانانغە ۋاسىل ④.
 نە فىكىرىڭ بار چۇ بىلدىڭ مەن سېنىڭمەن،
 نە غەم يەرمەن چۇ بىلدىم سەن مېنىڭسەن.
 قەبۇل ئەتسەڭ تابۇقچىمەن ⑤ كەمىنە ⑥،
 تەرەھھۇم قىل تابۇقچىلار كەمىنە ⑦.
 مۇنىڭدەك كوپ ئۇمىدلىك ۋەئدە بەردى،
 بۇ سوزلەر بىرلە سەۋسەنى ئىبەردى.

سەۋسەن نەۋروزنىڭ قېشىغا بېرىپ گۈلنىڭ سالىمىنى يەت-
 كۈزىدۇ. نەۋروزدىكى ئالىجاناپ سۇپەتلەر سەۋسەننى تامامەن
 مەپتۇن قىلغان ئىدى. ئۇ ئالدىراشلىق بىلەن گۈلنىڭ يېنىغا
 قايتىپ كېلىدۇ ۋە نەۋروز توغرىلىق سوزلەپ بېرىدۇ:

- ① يۈدەدىڭ — جۇددىڭ، ھالسىزلىنىڭ.
 ② ياراتقان — ياراتقان خۇدا
 ③ نەكىمەت — بەختسىزلىك.
 ④ ۋاسىل — ئۇلاشماق، ئېرىشمەك.
 ⑤ تابۇقچى — خىزمەتكار.
 ⑥ كەمىنە — كەمتەر.
 ⑦ كەمىنە — يېتىشمەزلىكىگە.

ئەيىتى سەۋسەن: ئىبى ھورى پەرزاد،
 ئەگەر سەن گۈلسەن، ئۆلدۈر سەرۋى ئازاد①.
 ئەگەر سەن گۈلسەن، ئول ئايدىن ئەردۇر،②
 ۋەگەر سەن ھورسەن، ئول خۇد پەردۇر،③.
 تۈكۈز④ تاپتىم كەمال ئىچرە جەمالىن،
 مۇكەممەل بارچە ئىشلەردە كەمالىن.
 سەلاتىنزا دەدۇر،⑤ خانلىققە لايىق،
 يەتى ئىقلىمدە سۇلتانلىققە لايىق.
 كەرەم ئىچرە ئېرۇر ھاتەم گەداسى،
 بېرۇر بىردەمدە مىڭ جونە⑥ باھاسى.
 ئەگەر مىڭ جان يولىندە قويسام ئازدۇر،
 ئانىڭ ئۇچۇن جەھاندىن تويسام ئازدۇر.
 بار ئىشە ئەيلەدۇر كىم⑦، مەن تىلەرمەن،
 تىيە بىلمەن⑧، نەچەكىم ياخشىلارمەن.
 نەچە ئوكسەم⑨ ئەيىتمەن مېڭدە بىرىن،
 ئوزۇڭگە باق تىلەر بولساڭ نىشانىن.

-
- ① سەرۋى ئازاد — سەرۋىدەك قەددى — قامتى كېلىشكەن.
  - ② ئايدىن ئەردۇر — ئايدىنمۇ ئۇستۇن.
  - ③ خۇد پەردۇر — پەرىنىڭ ئوزىدۇر.
  - ④ تۈكۈز — تولۇق.
  - ⑤ سەلاتىن — پادىشاھلار؛ سەلاتىنزا دە — شاھزادە.
  - ⑥ جونە — ھاتەمگە ئوخشاش ئەڭ سېخى كىشى.
  - ⑦ ئەيلەدۇركى (ئۆيلەدۇركىم) — شۇنداقكى.
  - ⑧ تىيە بىلمەن — ئۆزەمنى بىغالىمايمەن، ئۆزەمنى تارتالمايمەن.
  - ⑨ ئوكمەك — ماختىماق.

نەچچە دىسسەم سىڧەت قىلغاندىن ئارتۇق،
 سەن ئاندىن ياخشىسەن، ئۇل سەندىن ئارتۇق.
 ئىلاھا تەڭرى قىلغاي بىر لەتفە ①،
 كى تاپقاي بۇ شەردەنى ئۇل شەرىفە.
 گۈل ئانداق قالدى بۇ ئەۋسافىدىن ② لال،
 كى بىردەم ئۈزگە بولدى ھالىدىن ھال.
 ئانىڭدەك قىلدى شەھەنشاھنى تەھسىن،
 كى قىزلار قىلدىلەر مېھرىنى تەيمىن ③.
 يۈزىن كورمەي كوكۇل ئولدۇردىلار پاك،
 بەرى گۈلدەك ياقاسىن قىلدىلار چاك.
 ئانىڭدەك ئەتتىلەر بارچەسى تەدبىر،
 كى بىر - بىرگە قاۋۇشقاى شەھىد باشىر ④.
 زەمانى تالەئى فىروز بىرلە ⑤،
 قاۋۇشقاى گۈل مەگەر نەۋروز بىرلە.
 ئالار بۇ فىكىر ئىچىندە گاهو - بىگاہ ⑥،
 كى كەيۋان بىر ئويۇن كورگۈزدى ناگاہ.

-
- ① لەتفە — بۇ يەردە ياخشىلىق مەنىسىدە.
 ② ئەۋساق — "ۋەسى" سوزىنىڭ كوپلىگى، سۇپەتلەش، تەرىپلەش

مەنىسىدە.

- ③ مىسرانىڭ مەزمۇنى: قىزلار ئىشقى - مۇھەببەت پەيدا قىلدى.
 ④ قاۋۇشقاى شەھىدباشىر — ھەسەل سۈتكە ئارىلاشقاى.
 ⑤ بۇ مىسرانىڭ مەزمۇنى: بىر زامان تەلىپى ئوڭدىن كېلىپ.
 ⑥ گاهو - بىگاہ — توختىماستىن، ھەر دائىم.

گۈلنى كۆچۈرمەك ئۈچۈن خاقانى (چىن) ئەلچىلىرى كەلگەنى

زامانە قەسدى بىرلە باغلادى بەل،
تەرەب شەمئىن ① ئوچۇردى فىتىئەلىك ئەل.
مەگەر خاقان ئېتىب گۈلنىڭ خىيالىن،
تىلەدى سەي ئېتىب تاپسا ۋىسالىن.
نەچە يىلدىن بېرو يىققان خەزىنە،
نە كىم فەغفۇردىن ② قالغان دەفىنە.
ئىپار بىرلە يىبەك ③ ئانبار - ئانبار ④،
نە كىم تۇرلۇك گوھەر خەرۋار - خەرۋار ⑤.
مۇرەسسە قىلغان ئەتلەس ئۇلۇغ ئەۋلەر ⑥،
پەرى ئەڭلىك ⑦، سىلىق بويۇق بېداۋلار.
نە يالغۇز چىنو ماچىن تاڭسۇقىدىن ⑧،
كى بارچە دۇنيانىڭ تاڭسۇقىلىغىدىن.

---

① تەرەب شەمئىن — خوشاللىق شامىنى (چىرىغىنى).

② فەغفۇر — چىن خاقانى.

③ يىبەك — يىپەك.

④ ئانبار — ئامبار.

⑤ خەرۋار - خەرۋار — قانچىلىغان ئىشەك - خېچىرغا يۈك بولغۇدەك.

⑥ بۇ مىسرانىڭ مەزمۇنى: كاتتا ئويۇلەر قىممەت باھا تاشلار

بىلەن بېزەلگەن.

⑦ پەرى ئەڭلىك — پەرى يۈزلۈك.

⑧ تاڭسۇقىدىن — ئاجايىپ - غارايىپ نەرسىلىرىدىن.

يىغىپ يۈكلەپ تۇرۇپ ئىبەردى بارىن،
 ئېيىپ ① بىر نەچچە ساھىب ئىختىيارىن.
 ئىشتىكەچ بۇ خەۋەرنى شاھ مۇشكىن،
 قىلىپ ئۇترۇ يىبەرۇر ئەلنى تەيىن.
 ئۇلۇغ توپىلار ياراغىن قىلدى دەرھال،
 ياساتىپ سېپ - سېرىغ توكتۇردى كوپ مال.

چىن خاقانىنىڭ ئەلچىلىرى گۈلگە ساۋچى بولۇپ كەلگەنلىكىگە
 رىنى بىلدۈرىدۇ. شاھ مۇشكىن ئۇلارنى ھورمەت بىلەن قوبۇل قىلىدۇ
 ۋە چىن خاقانىنىڭ ئىلتىماسىغا رازىلىق بىلدۈرىدۇ. ئۇ ھەرەم
 ئويگە كىرىپ، ۋەقەنى سەۋسەنگە ئېيتىدۇ. ھىكايە مۇنداق داۋام
 قىلىدۇ:

بولۇپ سەۋسەن بۇ سوزدىن لالۇ خامۇش،
 كېلىپ گۈل ھەزرەتىندە زارو مەدھۇش ②.
 دەمى چىقماي مەلامەتتىن پەرىشان،
 ئايا بىلمەي ③ ھاياتىدىن پۇشايىمان.
 كوزى تۇشمەسكى باقسا گۈل يۈزىنە،
 دەرەندۈركى ④ پىچاق ئۇرسا ئۈزىنە.
 چۇ ئول ھالەت بىلە كوردى ئانى گۈل،

① ئېيىپ — ئەگەشتۈرۈپ.

② مىسرانىڭ مەزمۇنى: گۈلنىڭ ئالدىغا كېلىپ، زار يىغلاپ ھۇ-

شىدىن كەتتى.

③ ئايا بىلمەي — نىمە دېيىشىنى بىلمەي.

④ دەرەندۈركى — يېقىندۇركى، ئاز قالدىكى.

يېرىندىن قوپتى بىسە برو تەھەممۇل.
 ئانىڭدەك چىرقىراپ سەسكەندى ناگاھ،
 كىم ئول تەگرەدەگى ① ئەل بولدى ئاگاھ.
 تۇتۇب ئول دەم تىشى تىرناغى بىرلە،
 تىتە يازدى تونى ئوبراغى ② بىرلە.
 ئەيىتىتى سەۋسەن: ”ئەي جانو جاھانم،
 سېنىڭ ئۇچۇن فېدا بولسۇن بۇ جانم.
 تىلىم كەسكىن، چىقارغىن كوزلەرمىنى،
 ئېشىتمەگىن پەرىشان سوزلەرمىنى.
 نە ئېتەيىن، نە دىيىن، نە سورارسەن،
 بۇ سىر يالغۇز يۈزۈمنى نە كورەرسەن.
 نە ئاغزىمغە سىغار بۇ سوز، نە تىلگە،
 كى بەھد ئوت تۇشۇبتۇر جانو دىلگە.
 سېنى خاقانكى، تەختى توڭتەرۇلسۇن ③،
 تىلەيدۇر كىم، تىرىكلىگى تورىلسۇن ④!“

گۈل خاقان ئەلچىلەرنىڭ سوزىن ئېشىتمەپ، پەرىشان بولغانى

ئېشىتكەچ گۈل ياقاسىن چاك قىلدى،

-
- ① تەگرەدەگى — چورسىدىكى.
 ② ئوبراغ — يىرتىق.
 ③ توڭتەرۇلسۇن — كومتۇرۇلسۇن.
 ④ تورىلسۇن — بەربات بولسۇن.

- ئېشىتكەن ئاغزىنى پۇرخاب قىلدى ①.
 باشنى يەرگە ئۇرۇپ ئانچە چالدى،
 كى بوينىدىن سوۋەكلىرى كورۇندى.
 زەمانى سوستايب مەسرولارتەك ②،
 دەمى يىغلا گەدايى دەر بەدەرتەك ③.
 يۇزى گۈل بەرگىدەك سۇلدى غەم ئىچرە،
 يىل ئاغرىغانچە بولدى بىردەم ئىچرە ④.

چىن ئەلچىلىرىنىڭ كەلگەنلىگىدىن بۇلۇلۇمۇ خەۋەر تاپقان ئىدى. ئۇ ئالدىراش سەۋسەننىڭ يېنىغا كېلىپ، ئۇ يەردە گۈل بىلەن ئۇچرىشىپ قالدۇ. گۈل قاتتىق پەرىشانلىق ئىچىدە بولۇپ، بۇلدىن نەۋروزنىڭ ئەھۋالىنى سوراقتا باشلايدۇ:

- ئاڭا سوردى ⑤: نىچۇكدۇر ئول غەربىم،
 مۇھىبىدىن ياد ئېتەرمۇ ئول ھەبىبىم ⑥.
 سىزىمۇدۇر بۇ دەريانىسىز بەلانى،

-
- ① پۇرخاب قىلدى — توپىغا تولدۇردى.
 ② مەسرول — تۇتقاقلق كېسىلى بار كىشى.
 ③ بۇ مىسرانىڭ مەزمۇنى: بىردەم ئىش-كىمۇ — ئىشىك يۇردىدىغان گادايدەك يىغلايتتى.
 ④ بۇ مىسرانىڭ مەزمۇنى: بىردەمنىڭ ئىچىدە بىر يىل ئاغرىغاندەك بولدى.
 ⑤ ئاڭا سوردى — ئۇنىڭدىن سوردى.
 ⑥ مىسرانىڭ مەزمۇنى: ئۇ دوستۇم، يىياخى كورگۇچىسىنى ياد ئېتەرمۇ.

ساغىنۇرمۇ بۇ مىسكىن مۇتەلانى؟
 قەلەكىنىڭ جەۋرىدىن ھالى نىچۇكىدۇر؟
 بۇ ماتەم ئىچىرە ئەمەۋالى نىچۇكىدۇر؟
 رەفئىقى بارمۇدۇر مېھنەتتىن ئۆزگە،
 كۆرەرمۇ ھىچ نىمە زەخمەتتىن ئۆزگە؟
 كۆپ، ئەي بۇلبۇل، ھىكايەت ۋەقتى ئەرمەس،
 مەھەل يوقتۇر شىكايەت ۋەقتى ئەرمەس.
 زامان نازىك تۇرۇر، فۇرسەت غەنىمەت،
 بۇ بىر سائەت ئېرۇر مۇھەلەت غەنىمەت.“

ئەۋرۇز خاقانى چىن ئەلچىلەرنىڭ كەلگەننى ئېشىتىپ، ئاللىشى قىلغانى

بۇ يەتتەستىن بۇرۇن ئەۋرۇزى مىسكىن،
 ئېرىكىب ① ھوجرەسىدىن چىقتى غەمكىن.
 كۆرەر كىم سوزلەشۈۋ بىر نەچچە بەد بەخت:
 كى گۈل باغلادى فەرخار ئېلىدىن رەخت ②.
 فەراۋان رەخت ئېيىبتۇر ③ خىسراۋى چىن،
 ئىبەرسۇن قىزنى دەپ ئول شاھى مۇشكىن.
 بۇ ھالەتنى ئېشىتتى ئەرسە ئەۋرۇز،
 چىقاردى جانىدىن ئاھى جىگەر سوز.

① ئېرىكىب — زېرىكىپ.

② رەخت باغلاماق — كېتىشكە تەييارلانماق؛ نەرسە - كېرەكلىرىنى

چەگمەك.

③ رەخت ئېيىبتۇر — كىيىم - كېچەك، مال ئەۋەتىپتۇ.

يانىب ئويگە تون ئوبراغىن قىلب چاك،
 ئوزىن يەرگە ئۇرۇب، باشقا ساچىب خاك.
 قىلب كوكسىن ئانگىدەك پارە - پارە،
 كى ئوخشاتىب ئىدى بەرگى چىنارە.
 زامانى قىلدى ئوز دەردىن ھىكايەت،
 دەمى ئوز بەختىدىن قىلدى شىكايەت.
 گەھى قىلدى فەلەك جەۋرىنى تەقىرىب ①،
 گەھى ئەتتى باھانە دەستى تەقدىر.
 بۇ دەرد ئۇستىندە دەردىن تونكۇلدى ②،
 جاھاندىن توپىدى - يو جاندىن تونكۇلدى.
 ئولۇمنى خۇش قىلب ھىجران ئېلىندىن،
 سۇۋۇردى خەنجەرى بۇررا بېلىندىن ③.
 دەردىن ئەردىكى باغرىن چاك قىلسا،
 يۇرەكىنى چىقارىپ باك قىلسا.

بۇلۇل نەۋروزغا تېزىرەك گۈل قېشىغا بېرىش كېرەكلىگىنى
 ئېيتىدۇ. نەۋروز گۈل بىلەن سەۋسەن ئويىدە ئۇچرىشىدۇ.

كىرىپ سەۋسەن قاشىندە شاھى نەۋشاد،
 يەر ئوپتى بەندەتەك ئول سەرۋى ئازاد.

① تەقىرىب — بايان قىلىش.

② دەردىن تونكۇلدى — دەردىن كەتتى.

③ مىسرانىڭ مەزمۇنى: بېلىندىن ئونكۇر خەنجىرىنى سۇغۇرۇۋالدى.

كەنتتە پەردەدىن يۈز كورگۈزۈپ ① گۈل،
ئسۇردى ② كورگەچ ئول نەۋروزنى بېمۇل ③.
ئول ئاندىن نالەلەر بىرلە خىرامان،
بۇ ھەم مۇندىن فىراق ئوتىندە بىريان.
ياۋۇقلاشپ ④ قۇچىشتى ئىككى دىلدار،
تاپىشىپ بىر زامان ۋەسل ئىچرە دىدار.
فەلەك يارىب نىچۈكىدىن بولدى غافىل،
كى تۇشتى ئىككى يار ئانداق مۇقابىل.
بولۇپ بىر لەھزە ھەم زانويو ھەمدۇش ⑤،
رەقىقى ھەمىنىشىن، ھەمدەم، ھەماغۇش ⑥.
ئەرادا غەمزەلەر غەممازلىقتا ⑦،
كەرەشمە شۋە دەست ئەندازلىقتا ⑧.
دەمى نەۋروز ئەلى گۈلگە ھەمايىل ⑨.

① يۈز كورگۈزۈپ — يۈزنى كورسىتىپ.

② ئسۇردى — ھۇشىنىزلىدى.

③ بېمۇل — كەيپىمىز.

④ ياۋۇقلاشپ — يېقىنلىشىپ.

⑤ زانويو ھەمدۇش — تىزى تىزىغا، يەلكىسى يەلكىسىگە يېپىشىپ.

⑥ مىسرانىڭ مەزمۇنى: دوستلارچە يېقىن ئولتۇرۇپ، ھەممەنەپەس

بولۇپ، قۇچاقلىشىپ.

⑦ مىسرانىڭ مەزمۇنى: ئىككى ئارىدا غەمزىلەر بىر بىرىنىڭ

سىرىنى ئېچىپ.

⑧ مىسرانىڭ مەزمۇنى: نازوكەرەشمىلەر ھوكۇمرانلىق قىلىپ.

⑨ مىسرانىڭ مەزمۇنى: بىردەم نەۋروز قولىنى گۈلنىڭ يەل-

كسىدىن ئېسىلدۇرۇپ قۇچاقلىسا.

زەمانى گۈل تاغى نەۋروزغە مايىل.
 مۇساھىب ① ئىككى دىلدارى مۇۋاپىق،
 نە ئەغيار ئاندى ھازىر، نە مۇناپىق ②.
 مۇنىڭدەك بىر زامان ھەمرازلىقتا ③،
 كەچۈردىلەر دەمى دەمسازلىقتا ④.
 كۈتەر مەيى كۈز بىرى بىرنىڭ يۈزىدىن،
 قۇرۇماس ياش ئىكسىنىڭ كۈزىدىن.
 ئارادا بۇلۇلو سەۋسەن چىگەر خۇن،
 ئاقىزىپ كۈزلەرنىدىن رۇدى جەيھۇن ⑤.

شۇ ئارىدا سەۋسەن نەۋروزدىن: ”بۇنىدىن كېيىن شەھەن-
 شاھ نىمە قىلماقچى ئىكەن“ دەپ سورايدۇ. نەۋروز ساداقەت
 بىلەن توۋەندىكىچە جاۋاب ئېيتىدۇ:

... سەباتەك بۇ چەمەن فەرراش دۇرمەن ⑤،
 نە يەرگە بارسا گۈل يولداش دۇرمەن.
 قىلىپ يەكروپە دۇنيادىن ئىشىنى ⑦،

-
- ① مۇساھىب — سوھبەتداش.
 ② مىسرانىڭ مەزمۇنى: بۇ يەردە نە رەقىپ، نە مۇناپىق يوق ئىدى.
 ③ ھەمرازلىق — سىرداشلىق.
 ④ دەمسازلىق — ماسلىشىش.
 ⑤ رۇدى جەيھۇن — ئامو دەريانىڭ ئېقىنى.
 ⑥ فەرراش — ئوي خىزمەتكارى.
 ⑦ مىسرانىڭ مەزمۇنى: دۇنيادىن ئىشىمنى بىر يولى تۇڭىتىپ.

قوبۇبدۇرمەن، ئاياغىنى باشىمنى.
 مېنى مەن ئەتمەڭىز، كىرمەڭ قانمىغە،
 گەر ئولسەم يولدا مىننەت جانمىغە.
 ئۇنۇتساڭىز مېنى بولماسمۇ ئاخىر،
 غەرىبىغە رەھىمىڭىز كەلمەسمۇ ئاخىر.
 تىلەسۇن، گەر تىلەمەسۇن مېنى گۈل،
 قۇلدۇر (مەن) بولنىچە توپراغىم كۈل،
 مەن ئول مەنىكم ئاياغىنىڭ ئىزىمەن،
 ئەگەر ئولسەم بوساغاسى تۈزىمەن...
 ئېلىك ① مەندىن يۇۋۇڭ ئەي مېرىبانلار،
 جانمىدىن نە تىلەرسىز، ئەي فەلانلار.

گۈل نەۋروزنىڭ چىن ئېتىقادىنى ئاڭلاپ ھەيكايەت قىلغانى

ئېشىتىب گۈل بۇ سوزنى شاد بولدى،
 بەكۈللى ② قايغۇدىن ئازاد بولدى.
 تۇتۇب نەۋروز يۈزىن ئوپتىكىم: ئەي شاھ،
 مېنىڭ سىرىمىدىن ئەمدى بولغىن ئاگاھ.
 ئەگەر سەن قىلماس ئەرسەڭ مەندىن ئوزگە،
 مېنىڭ بارى كىمىم بار سەندىن ئوزگە.
 يۈز ئۇيۇرساڭ تاغى مەن يۈز چۈۋۈرمەن ③،

① ئېلىك — قول.

② بەكۈللى — پۈتۈنلەي.

③ يۈز چۈۋۈرمەن — يۈز ئورمىمەيمەن.

غەمگىدىن باشقا بىللاھكىم ① دەم ئۇرمان ②،
 گەر ئەر بولساڭ مېنى بۇ غەمدە قويما،
 قەدەم تارتىپ مېنى ماتەمدە قويما.
 چۇ سەيد ئەتتىڭ ③ كىيىكىنى بىلگىل، ئەي دوست،
 بۇغۇلۇپ ئولمەسۇن بەسىمىل قىل ④، ئەي دوست.
 ئەگەر ئورتەسەلەر دۇنيىنى يەكسەر ⑤،
 مېنىڭ يانئەمدە بولساڭ سەن نە غەم بار؟
 سېنىڭ بىرلە تاموغ ⑥ خۇلدبەرىندۇر ⑦،
 بەشىتم سەنسىزىن تەھتوش شەرىندۇر ⑧.
 ئوشۇل تەڭرى ھەققىم جان ياراتتى،
 ھەم ئول ۋەسلو ھەم ئول ھىجران ياراتتى.
 رىزا بەردىم نە كم بولسا ياراغىڭ ⑨،
 باشمىدۇر ئاندا كم بولسا ئاياغىڭ.
 بېرىپ ئوز ئىختىيارىمنى قولۇڭغە،
 باشىمنى مەن قويۇبدۇرمەن يولۇڭغە“.

-
- ① بىللاھكىم — خۇداغا قەسەم بولسۇنكىم.
  - ② دەم ئۇرمان — دەم ئۇرمايمەن؛ سوز ئاچمايمەن.
  - ③ سەيد ئەتتىڭ — شىكار قىلىدىڭ، ئولمىدىڭ.
  - ④ بەسىمىل قىل — قۇربانلىق قىل.
  - ⑤ يەكسەر — پۇتۇنلەي، بىردىنلا.
  - ⑥ تاموغ — دوزاخ.
  - ⑦ خۇلدبەرىن — ئەڭ يۇقۇرى جەننەت.
  - ⑧ تەھتوش شەرىن — دوزاخنىڭ ئاستى.
  - ⑨ مىسرانىڭ مەزمۇنى: ئوزەڭگە يارىغان بىر كىشىڭ بولسا، مەن

بۇ سوز ئۈستىدە كوب ئانت ئىچتى ئول ماھ،
كوڭول تىندۇردى — يو قوپتى شەھەنشاھ.
تاپىب بىر - بىرىنىڭ كوڭلىن مۇۋاپىق،
تەسەللى تاپتىلار ئول ئىككى ئاشق.

شاھ مۇشكىن خاقانى چىن ئەلچىلىرىگە ئىجازەت بېرىپ، گۈلنى كوچۇرگەنى

چۇ بادى سۈبە بۇنياد ئەتتى پەرۋاز؛^①
قارا قۇزغۇن ھەزىمەت قىلدى ئاغاز؛^②
فەلەكدىن مېھرى ئەنۋار،^③ بولدى تالە؛^④
قاراڭغۇلۇقنى كوزدىن قىلدى راجە؛^⑤
ئەزىمەت قىلدى مۇشكىن ئوز يېرىنە،
ئىجازەت بەردى چىن ئەلچىلىرىنە.
بۇيۇردى يىلىقچى يىلقى كىيۇردى؛^⑥
تەكەللۇقلار بىلە گۈلنى كوچۇردى.
گۈلى ھوجرانىشىن باغلادى مەھمىل؛^⑦
ئۇزاتىب ياندى مۇشكىن نەچە مەنزىل.

---

① مىسرانىڭ مەزمۇنى: سەھەر شامىلى ئۇچۇشقا باشلىدى.

② ھەزىمەت قىلدى ئاغاز — قېچىشقا باشلىدى.

③ مېھرى ئەنۋار — قۇياش نۇرى؛ نۇرلۇق قۇياش.

④ تالە — چىقىش.

⑤ راجە — ياندۇرۇش.

⑥ كىيۇردى — كەلتۈردى.

⑦ مىسرانىڭ مەزمۇنى: گۈل ئولتۇرىدىغان كىچىككىنە شەمپاننى

توگىنىڭ ئۈستىگە ئورناتتى.

گۈل كوچىگەندىن سوڭ نەۋروز كوچىنى ئېرىشكەنى ①

- ② قىلىپ نەۋروز ھەم ئەزىمى موسەممەم.
- رەۋان چىن مۈلكىنە يۈز قويدى ئول ھەم.
- جەھاندىن مۇتلەق ئازاد ئەردى كوڭلى.
- كوچ ئېرىشمەك بىلە شاد ئەردى كوڭلى.
- نە يەرگە كىم قونۇپ گۈل كوچا ئاندىن ③.
- يۇۋار ئەردى سېرىشكى بىرلە قاندىن ④.
- نە يولدىن كىم گوزەر قىلسا بىراقى ⑤.
- تېرەر ئەردى ئىزى تۇزىن قەراقى ⑥.
- كېچە - كۈندۈز خىيالى بىرلە ھەمراھ،
- ئىشى كوچى بۇ ئەردى گاھو - بىگاھ ⑦.

نەۋروز بىلەن گۈل كېچە قاچقانى

چۈبەتتىلەر ياۋۇق ⑧ چىن سەرھەدىنە ⑨.

- ① كوچىنى ئېرىشكەنى — كارۋانى ئەگىشىپ ماڭغانلىقى.
- ② ئەزىمى موسەممەم — سەپەرگە بەل باغلاش.
- ③ مىسرانىڭ مەزمۇنى: گۈل قەيەرگە چۈشۈپ، ئۇ يەردىن كوچەمسۇن.
- ④ مىسرانىڭ مەزمۇنى: قان يېشى بىلەن يۈزىنى يۇياتتى.
- ⑤ گوزەر قىلسا بىراقى — مېنىدىغان ئېتى ئوتسە.
- ⑥ مىسرانىڭ مەزمۇنى: ماڭغان ئىزىنىڭ توپىسىغا كوزىنى سۈرتەتتى.
- ⑦ گاھو - بىگاھ — ئۇزلۇكسىز، ھەمىشە.
- ⑧ ياۋۇق — يېقىن.
- ⑨ سەرھەد — چېگرا.

شەھەنشاھ كەلدى گۇانىڭ مەسنەدىنە ①.
 جەھان ئەردى ئانىڭتەك تىرە - ۋو تار، ②
 كى نە يۇلدۇز، نە ئاي ئەردى پەددىدار، ③
 بۇلۇت كوكرەب، ياشىن ياشاب، ئېسىب يەل ④،
 بۇرەتەب قار ياغىب، يامغىر ئېتەب سەل.
 تۇشۇب ھەر بىر كىشى باشلىق باشىنە ⑤،
 قارىنداش باقماس ئەردى قەرداشىنە.
 ياراغ ئولتۇرۇكى ئاتلاناساق بۇ شەبگىر ⑥،
 قىلىب باشدىن ئاياغ تونلارنى تەغىير ⑦،
 قاچىب فەرخار ئىقلىمىندىن ئاشساق،
 بارىب نەۋشاد مۈلكىنى تىلەشساق.
 رىزا بەردى گۈلى مۇشكىن بۇ سوزگە،
 بۇرۇنقى ئەھدىنى قىلمادى ئوزگە.
 ئۇياتو نامونىكىن ⑧ كوزگە ئىلماي،
 ئاتاسى تاجو تەختىن جەۋچە ⑨ بىلمەي.

① مەسنەد — تەخت.

② تىرە - ۋو تار — قاراڭغۇ ۋە تار.

③ پەددىدار — كورۇنۇپ تۇرۇش.

④ مىسرانىڭ مەزمۇنى: بۇلۇت قۇتراپ، چاقماق چېقىپ، بىران

چېقىپ تۇراتتى.

⑤ مىسرانىڭ مەزمۇنى: ھەر كىشى ئوز بېشى بىلەن بولۇپ.

⑥ شەبگىر — كېچىلىك يۇرۇش.

⑦ تەغىير — ئوزگەرتىش.

⑧ نامونىكىن — نام - شوھرىتىنى.

⑨ جەۋچە — تېرىقچە.

كۈتەرب كوڭلىنى بارچە جەھاندىن،
 يۇۋۇب مۇتلەق ئېلىكلەرنى جاندىن.

نەۋروز بىلەن گۈل بىرلىكتە قېچىپ، ئۇزاق يول يۈرۈپ،
 بەكمۇ ھېرىپ كېتىدۇ ۋە بىر يانېغىردا دەم ئېلىشماقچى بولىدۇ.
 لېكىن ئۇخلاپ قېلىپ، چىسىن چېگراچىلىرىنىڭ قولىغا چۈشۈپ
 قالىدۇ. ئۇندىن كېيىن ۋەقە مۇنداق تەسۋىرلىنىدۇ:

بار ئەردى ئاندا بىر زەنگىنى خۇنخار،^①
 زوھەلدىن نەھسراق، مېرىخ كىردار،^②
 ئورنىنىدە ئىچىپ قان قانماغۇچى،
 يانار ئوتدىن يۈز ئورۇب يانماغۇچى.
 ئاتى يەلدا يۈزى يەلدا تۇنتەك،^③
 كوزى دوزاخ، يۈزى مەھشەركۈنتەك،^④
 ئانى قويىمىش بۇ سەرھەدلەردە خاقان:
 "كى سورماسەن ئەگەر قىلساڭ تۈمەن قان."
 ئوزنتەك بىر نەچچە زەنگى بىلە ئول،
 قاراۋۇللاب يۈرۈب ساقلاڭ ئىدى يول.

① زەنگىنى خۇنخار — قانخور ھەبەش.

② زوھەل — كونا چۈشەنچىدە نەس يۇلتۇز، نەس باسقان ئا-
 دەمنى زوھەل يۇلتۇزلۇق دەپ ئاتايدۇ. مېرىخ (مارس) — خۇراپى
 ئېتىقاتتا قان توكۇش يۇلتۇزى. قانخور ئادەمنى مېرىخ يۇلتۇزلۇق دەپ
 ئاتىشىدۇ.

③ يەلدا تۇنتەك — قىش كېچىسىدەك، (قاپ-قارا مەنىسىدە).

④ مەھشەر كۈنى — قىيامەت كۈنى.

كورۇپ ناگاھ گۇلو نەۋروز ئىزىنى،
 ياسانېب ئىزدەدى يازى ① يۇزىنى.
 كوز ئاچتى ئەرسە ئول ئىككى دىلارام،
 كورۇپ ئوزلەرنى بىدانە دەر دام ②.
 ياتىب ياتقانلىرىنى كورگەچ ئول دەم،
 ياتۇر يەردە تۇتۇب باغلادى مەھكەم.
 يۇقارى باقسالار يەلدايى خۇنخار،
 تۇرۇب بۇ ھەمچۇ تەيرى ئادەمى خار ③.
 سەلام ئەتتى رەۋان نەۋروزى نەۋشاد،
 تەۋازو بىرلە قىلدى ئافەرىن ياد.
 تۇتۇب يەلدا ئوزىن خاقانى چىنتەك،
 نە خاقانكىم شاھى رويى زەمىنتەك ④.
 بۇلار ئۇترۇ يۇكۇنۇب خەستەيو زار ⑤،
 يازۇقلۇتلار كەبى ئىككى گىرىفتار ⑥.
 سەلابەت بىرلە ئول بېرەم كافر،
 ئالارنىڭ شەرھى ھالىن ⑦ سوردى بىر-بىر.

① يازى — چول - باياۋان.

② مىسرانىڭ مەزمۇنى: شۇ ئاندىلا ئوزلىرىنى تۇزاققا كورۇشتى.

③ مىسرانىڭ مەزمۇنى: ئادەمخور يىرتقۇچ قۇشقا ئوخشاش

تۇرۇپتۇ.

④ شاھى رويى زەمىنتەك — يەر يۇزىنىڭ پادىشاسىدەك.

⑤ مىسرانىڭ مەزمۇنى: بۇلار ئاجىز-بىچارىلەردەك يۇكۇنۇپ

ئولتۇرۇشتى.

⑥ مىسرانىڭ مەزمۇنى: بالاغا يولۇققان ئىككى كىشى گۇناكارلارغا

ئوخشاش تۇرۇشتى.

⑦ شەرھى ھال — تەرجىمەھال.

يەلدا نەۋروز بىلەن گۈلنىڭ يالۋۇرۇشلىرىغا قارىسماي،
ئۇلارنىڭ قول-بويىنى باغلاپ خاقان ئالدىغا ئەۋەتىدۇ. خاقان
گۈلنى توت كوز بىلەن كۈتەتتى. خاقان نەۋروز بىلەن گۈل-
نى ياخشى قارشى ئالىدۇ ۋە ئادەت بويىچە ئۇلارنى بۇتخانغا
ئەۋەتىدۇ. نەۋروز بىلەن گۈل بۇتخانىدىن قېچىپ كېتىدۇ. شۇ
ئارىدا خاقان ۋاپات قىلىدۇ. ئاشىقلار خوشال بولۇشۇپ، ئوز
يولىنى داۋام ئەتتۈرىدۇ. بىر چاغدا دېۋلەرنىڭ مەنزىلىگە بېرىپ
قالىدۇ. لېكىن ئۇ يەردىنمۇ قېچىپ، ناچى دىگەن بىر شەيخ-
نىڭ ئويىگە كىرىشىدۇ. شۇندىن كېيىن ھىكايە مۇنداق داۋام
قىلىدۇ:

يەنە شەھزادەلەر توقتاماي ئاندا،
قاچىپ كەتتىلەر ئاندىن بىر زاماندا.
نەسەپتە تىگۈي زاھىدلار يېرىشە،
يەگانە شەيخى ناچى لەنگەرىنە.
ئىشىكىدىن ئۆتۈرۈ ① چىقتى بىر ئازازىل ②،
مۇھەققەت لايىقى تەيرى ئەبابىل ③.
ئېلىكلەردىن تۇتۇپ ئەۋگە كىيۈردى،
بارىب مەھمان ئۇچۇن سۇفرە ④ كېتۈردى.
نەسۇفرە ئارپا ئۆتمەكى ⑤ بىلە سۇ،

① ئۆتۈرۈ — ئۇدۇل، ئۆتتۈر.

② ئازازىل — شەيتان.

③ مىسرانىڭ مەزمۇنى: شۇبھىسىز قۇشقاچ - قالغاچقا ئوخشاش

بىرنەرسە.

④ سۇفرە — داستىخان، مەزەر.

⑤ ئارپا ئۆتمەكى — ئارپا نېنى.

دېگەيسەنكىم ئېرور ئاغرىقىغا دارۇ.
 ئاران قويدى ئېسە تاتماغە ① فۇرسەت،
 تاتار- تاتماسدىن يىغدى سۇفرەنى بەت.
 سوراب ئاڭلاب ئالار ھالىنى بىر- بىر،
 بۇرۇن زاھىد قاتىندە قىلدى تەقىرىر،
 غەرىبىلەر چۈن يىدىلەر ماھەزەرنى ②،
 چۈ شەيخ ئاڭلاب ئىدى بارچە خەبەرنى.
 قىياس ئۇستىندە باشلادى كەرامەت،
 قىياسى يوق ئەتتى زوھدو تائەت ③.
 ئۇزاتىب قەلب سوزلەرنى ④ بىر قۇر،
 يەشىب گۈلدىن قەبا ⑤ نەۋروزدىن قۇر ⑥،
 چۈ كوردى خىلەتەندە شەمئو شاھىد،
 تەمە بازارىنى تىز ئەتتى زاھىد ⑦.
 گۈلو نەۋروز ئالار فېئىلىنى ئاڭلاب،
 فۇسۇنو ⑧ سېھرو تەزۋىرنى ⑨ تاڭلاب.

① تاتماغە — تېتىپ كورۇشكە، يەپ بېقىشقا.

② ماھەزەر — مەزەر، راسلىغان يىمەكلىك.

③ مىسرانىڭ مەزمۇنى: تەقۋادارلىق، تائەت - ئىبادەتتىن بىر تالاي

سوز ئاچتى.

④ قەلب سوزلەرنى — يالغان سوزلەرنى.

⑤ قەبا — چاپان.

⑥ قۇر — (ئالتۇن) كەمەر.

⑦ مىسرانىڭ مەزمۇنى: زاھىت پۇل - نەرسە يۇلۇۋېلىشنىڭ كويىد -

غا چۈشتى.

⑧ فۇسۇن — جادۇگەرلىك.

⑨ تەزۋىر — ھىلە - مىكىر.

دېدىلەر: قاچتى بىر لاهەۋلدىن دېۋ،
بەنى ئادەم ① بىلەن لاهەۋلدىن دېۋ.
يۇرۇتتى دېۋ ئۆزە ھوكىمىن سولەيمان،
مۇنىڭدەكلەرنى قىلمادى مۇسۇلمان.
بۇ يول ئازغۇرغۇچى كورگۇزسە تەلبىس ②،
ئەجەب يوقتۇركى يولدىن ئازسا ئىبلىس.
قىلىپ پەرھىز ئالارنىڭ سوھبەتىدىن،
پەرلەر كەتتەلەر شەيتان قاتىدىن ③.

گۈل بىلەن نەۋروز كىمەگە كىرگەنلەرى

كىمەگە كىردىلەر ئىككى دىلارام،
بولۇپ دەريا نىشىن ناچار، ناكام ④.
چۇ نەۋروزو گۈلى مۇشكىنى فەرخار،
تېڭىزگە كىردىلەر چۇ دۇررى شەھۋار ⑤.
بىرەرتە مەۋج ئۇرۇپ دەريائى پۇرشور ⑥،
قىلۇر ئەرتە جەھەننەم قەئىرنە زور.

① بەنى ئادەم — ئادەم بالىسى.

② تەلبىس — ئالدامچىلىق.

③ قاتىدىن — قېشىدىن.

④ مىسرانىڭ مەزمۇنى: مەقسىدىگە ئېرىشەلمىگەن بۇ بىچارىلەر

ئىلاجىسىزلىقتىن دەريادا سەپەر قىلىشقا مەجبۇر بولدى.

⑤ شەھۋار — شاھلارغا خاس، شاھلارچە.

⑥ پۇرشور — شورلۇق، تۇزلۇق.

بىرەرتە ① كىمەلەرنى چايقايان يەل،
يۇۋار ئەردى زوھەل ئوز يۇرتىدىن ئەل.

نەۋروز بىلە گۈل ئەھۋالى تېڭىز ئىچىدە

مۇنىڭدەك دە ئول ئىككى يارى ھەمدەم،
كۈنىچە روبەرۇ با ھەسرەتو غەم.
قانى قاينار تېڭىزدىن فىكىر قىلماي،
ئەزىز جان خەۋقىنى بىر جەۋچە بىلمەي.
بىلە بولسا ئىككى يارى ۋافادار،
سۇ ئالسا دۇنيىنى نە قايقۇسى بار.
نە مەزىلكى بولسا ئىشقى ھەمراھ،
ھەقىقەت مەسىر تەختىگە ئىرور چاھ.
نە بولدىكىم مۇھەببەتدۇر قۇلاۋۇز ②،
نە مەھنەت كورۇنۇر، نە غەم قويار يۇز.
ئەگەر تاپسا فەرىدۇن دەۋلەتنى،
ئۇنۇتماس ئول بەلانىڭ لەززەتنى.
بۇ دەۋلەتدىن ھەسەد ئېتىب زامانە،
يەنە ئەنگىز ③ قىلدى مىڭ بەھانە.
فەلەك جەۋرى دۇ ئەسپە قىلدى تەئىجل ④،
كوز ئاچقىنچە سېنى ھەم قىلدى تەبدىل ⑤.

① بىرەرتە — بەزىدە.

② قۇلاۋۇز — يول باشلىغۇچى.

③ ئەنگىز — تۇغدۇرۇش، قوزغىتىش.

④ تەئىجل — ئالدىراش، ئالدىرىتىش.

⑤ تەبدىل — ئوزگەرتىش.

تېڭىز مەۋج ئۇرۇپ، گۈلو نەۋروز تاختا پارەدە قالغانى

مۇخالىق يەل قوپۇپ ①، چاقالدى دەريا،
قىيامەتدىن قاتىغ كۈن بولدى پەيدا.
بۇلۇت كۆكرەپ، ياشىن ئانداق چاقىلدى،
كى دەريا نەفىتتەك ② ئوتقا ياقىلدى.
دىگەيسەن چالدى ئىسرافىل سۇرىن ③،
ۋە ياخود ئاچتىلار توفان تەنۇرىن.
بار ئەردى ئول تېڭىزدە بىر ئۇلۇغ تاغ،
كۆرەرگە قاق تاغىدىن ئۇلۇغراغ.
كىمەلەرنى ئېڭىرىپ دۇر پۇرتاب ④،
ئۇرۇندۇردى قىيا باغرىندە گىرداب.
قەداقلار ساچرادى يەرلىك يېرىندىن،
ئۇزۇلدى تاختالار بىرى - بىرىدىن.

نەۋروز بىلە گۈل بەر - بەردىن باشقا تۇشكەنى

بۇ گەز ھەر بىرى تۇشتى بىر كەنارە،
تۇتۇپ ھەر بىرسى بىر تاختا پارە.

① مۇخالىق يەل قوپۇپ — تەنۇر شامال چىقىپ.

② نەفىت — نېفىت، يەر يېغى.

③ ئىسرافىل سۇرى — دىنىي ئېتىقاد بويىچە ئىسرافىل 4 چوڭ

يەرشتىنىڭ بىرسى، ئىسرافىل سۇر (كاناي) چالغاندا، دۇنيا ئاخىرلەشپ، ئۇلۇكلەر تىرىلدۈدۇ.

④ پۇرتاب — قاينام؛ سۇنىڭ ئايلىنىپ ئېقىشى.

ئايمىردى بىر بىرىنىدىن ئول ئىكى يار،
 ئانىڭتەكلىك بىلە ئول مەۋجى خۇنخار.
 فەلەكنى مۇندىن ئوزگە نە ئىشى بار،
 كى بىرنۇش ① ئورنىدا يۇزمىڭ نىشى ② بار.
 فەلەكنىڭ ئىختىيارى ئانداق ئەردى،
 كى ھەر بىرىنى بىر سارى يىبەردى.
 قايدىدىن تەڭرى تەقدىرى بىلە گۈل،
 بارۇر ئەردى قىلىپ سەبىر تەۋەككۈل.
 نە گۈل نە ۋروز ئەھۋالىنىدىن ئاگاھ،
 نە نە ۋروز ئەردى گۈل ھالىنىدىن ئاگاھ.
 مەدەد قىلدى ئىنايەت بادبانى ③،
 پىراق تاشلادى ئول ئىگىرىدىن ④ ئانى.
 سۇرۇپ تاختانى ئول مەۋجى بايانى،
 قىراققا سالدى سۇنئى سەنانى ⑤.

گۈل تېڭىزدىن چىققانى

بۇ كۈنلەر غەۋس ⑥ ۋەتتى يەتمىش ئەردى،
 ئەدەن سۇلتانى سەيپىن ئەتمىش ئەردى.

-
- ① نۇش — ھوزۇر، ھالاۋەت.
  - ② نىش — نەشتەر.
  - ③ بادبان — بەلكەن.
  - ④ ئىگىرىم — گىرداپ، قاينام.
  - ⑤ سۇنئى سەنا — خۇدانىڭ تەقدىرى.
  - ⑥ غەۋس — سۇننىڭ تېڭىگە چۈشۈش: سەيپ — خەۋەر.

- ① ئېتىب جەۋھەر دىگەن خوجە سەرايىن.
- ② ئاڭا سالدى نەكىم تەدبىرو رايىن.
- ③ ئۇغان تەقدىردىن بېغەۋ سۇ غەۋۋاس.
- ④ تېڭىزدە تاپتىلار بىر گەۋھەرى خاس.
- ⑤ تاپىب ئايتەك يۈزى كۇن تابىدىن تاب.
- ⑥ تۇتۇب كوزلەرى ياش ئورنىدە خۇناب.
- ⑦ پەراكەندە بولۇب گىسۋىي مۇشكىن.
- ⑧ نەھالى ئەرغۇۋاننەك سەرۋى سىمىن.
- ⑨ كورۇب جەۋھەر بۇ قىممەتلىك گۈھەرنى،
- ⑩ كوزىدىن سالدى بارچە ئىنجۈلەرنى.

گۈل جەۋھەرنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب بېرىپ، ئوزىنى چىن شاھزادىسى دەپ تونۇشتۇردۇ. جەۋھەرنىڭ ئىشلىرى تۈگەپ، ئەدەنگە كېتىدىغان ۋاقىتقىچە گۈل بىردەم نەۋروزنىڭ خىيا-لى بىلەن قاتتىق پەرىشان بولسا، بىر دەم ئىشرەتتە يۇرىدۇ. ئەدەنگە بارىدىغان يول بەكمۇ ۋەھىملىك بولۇپ، يولدا ئەج-دېھا ۋە يولۋاسلارنىڭ ھۇجۇم قىلىش خەۋپى بار ئىدى. گۈل يولدا يولۋاسلار بىلەن ئۇچرىشىدۇ. گۈلنىڭ مەرتلىگى ۋە قەھ-رىمانلىغى توۋەندىكىچە تەسۋىرلىنىدۇ:

- ① خوجە سەراي — ھەرەم خىزمەتكارى.
- ② بېغەۋ سۇ غەۋۋاس — غەۋۋاس سۇنىڭ ئاستىغا چۈشمەستىلا.
- ③ كۇن تابىدىن تاب — كۇندىنمۇ پارلاق.
- ④ گىسۋىي مۇشكىن — خۇش بۇي چاچلىرى.
- ⑤ سىمىن — كۇمۇش.

تەلەدى تېگرەگە قازدۇرسا خەنداق،
 گۈلى مۇشكىن ئالارنى كورگەچ ئانداق.
 ئەيىتتى: تەبىرىمەي مەھكەم تۇرۇڭمىز،
 ياراتقان تەڭرى سۇنئىنى كورۇڭمىز.
 كى ناگاھ بىر بولۇك ئارسلان قازادىن ①،
 بۇلۇتتەك كوكرەشب چىقتى ئارادىن.
 گۈل ئۆلدەم قامچىلاب ئىلگەرى چىقتى،
 ئىكى - ئۇچىن بىرەر ئوق بىرلە يىقتى.
 كورۇب ئارسلانلار ئول يىقار شەست ②،
 بارى بولدى قارا تۇپراق بىلە پەست.
 يىراقدىن كورسەلەر ئاتلىق كىشىنى،
 سالۇر جان ھەۋلىدىن ③ ئەركەك تىشىنى.
 كورۇب جەۋھەر ئانىڭ شەستو كەمالىن،
 تىلەر ئەردىكى قۇربان ئەتسە جانىن.
 ئەدەندە يوق ئىدى بۇ شېركۇش ④ شەست ⑤،
 نە بۇ مەردانىلىغ، بۇ شەستۇ بۇ دەست.
 ئەجەپ كەلدى ئەدەن مۈلكىنە بۇ ئىش،
 بەرى بارماقلارنىە باستىلار تىش.

جەۋھەر ئەدەنگە يېقىنلاشقاچ خاننىڭ قېشىغا ئالدىرايدۇ.
 ئۇ خانغا گۈل توغرىسىدىكى ھەممە خەۋەرنى يەتكۈزىدۇ:

-
- ① قازادىن — توساتىن، تاسادىپى.
 ② شەست — چاققان، تېز.
 ③ ھەۋل — قۇدرەت، كۈچ.
 ④ شېركۇش — باتۇر، قەھرىمان.
 ⑤ شەست — بۇ يەردە كۈچ مەنىسىدە.

بۇ چىن شەھزادەنى فەغفور نەسلى،
كى زاھىردۇر قىلمىقلىرىندىن ئەسلى.
نەدىنىكىم ئوكسەم ئارتۇقدۇر جەمالى،
ھەر ئىشكىم دىسەگىز بارىدۇر كەمالى.
شاھ ئول ئەۋسافلاردىن قالدى ھەيران،
سۇيۇب كورمەي ئول خۇد ئەز دىلوجان.
يىبەرىپ خاسەلەرنى ① پىشۋارىن ②،
مۇھەببىيا قىلدى خانلار ئەيشى - بارىن.
بەغايەت ۋەسغىنى تەرغىبى ئارتىپ،
سەلاتىن رەسمىچە قىلدۇردى تەرتىپ.
ئوزى ئويىندە قىلدى ئوزگە تەيىن،
كى كەلسە ئاندا تۇشگەي خىسراۋى چىن.
قەرىب ئەردى ئوزى، ئوغلى، قىزى يوق،
قارادا بويىيو، قاردا ئىزى يوق.
چۇ تاپتى ناگەھان گۈلتەك ئوغۇلنى،
ئوز ئوغلىدىن ئەزىزراق سويىدى گۈلنى.

ئەدەن خانى گۈلنىڭ ئالدىغا چىقىدۇ ۋە ئۇنى ئوز
پەرزەنتىدەك قوبۇل قىلىدۇ. گۈل نەۋروزنىڭ ئىشىدا ئازاپ
چېكىشكە باشلايدۇ. بەزىدە ئوزىگە ئوزى تەسەللى بېرىدۇ. كې-
يىنكى باپتا نەۋروز توغرىسىدىكى ۋەقە تەسۋىرلىنىدۇ.

① خاسەلەرنى — مەخسۇس كىشىلەرنى.

② پىشۋارىن — ئالدىغا چىقىشقا.

نەۋروزنىڭ ھالى دەريادا

شۇ ئول تۇفان ئانىكتەك قوپتى ناگاھ،
يىراق تۇشتى ياۋۇق خۇرشىددىن ماھ①
گەھى قەئىر ئىچرە بالىق بىرلە ھەمساز،
گەھى مەۋج ئۈستىدە كۈن بىرلە ئەنباز②.
مىزاجى زەئىق ئولۇب③ ناخۇش ھاۋادىن،
چىقىب ئول رەھم يوق تىلسىز بەلادىن.
ۋۇجۇدىن شەست ئېتىب④ دەريا ھەۋاسى،
يۈرەكىن قان ئېتىب ھىجران بەلاسى.
چىقىب سۇدىن قىراق يۇرۇردە ئول شاھ،
يىراقدىن بىر ئاللاچۇق⑤ كوردى ناگاھ.
ئاللاچۇقنىڭ ئىگەسى ئەردى بىر پىر⑥،
كى دەريادىن چىقارۇر ئەردى تەۋفىر⑦.
ئىشى بالىقچىلىق ئەردى ھەمىشە،

---

① مىسرانىڭ مەزمۇنى: ئاي ئوز قېشىدىكى كۈندىن يىراقلىشىپ كەتتى.

② ئەنباز — شىرىك، ئۆلپەت.

③ مىزاجى زەئىق ئولۇب — مىجەزى ئاجىزلىشىپ.

④ شەست ئېتىب — سۇسلاشتۇرۇپ.

⑤ ئاللاچۇق — ئوي، كەپە.

⑥ پىر — قېرى، چال.

⑦ تەۋفىر — پايدا.

تەرىك بارىنچە بىلمەس ئۆزگە پېشە ①.
 پېتىب كەلگەچ قوناق كوردى ئويىنىدە،
 كومۇلۇب كۈن يۈزى نۇرى بويىنىدە
 ئىلىكىدىن ئىچقىنىب ② بالقىنى سالىدى،
 تاڭىرغاب ③ بارماغىن تىشلەدى قالدى.
 قاۋۇردى بىر بالقىنى ئوتغە ئول پىر،
 كى ئېدىندىن ④ شەھەنشاھ تاپتى تەغىپىر.
 دىماغى خۇشلاندى كەلدى ئۆزىنە،
 كورۇندى بىر قەرى كىشى كوزىنە.
 شۇكۇرلەر قىلدى تەڭرىگە فەراۋان،
 كى ئىنئام ئەتتى لۇتقىندىن ياڭى جان.

بالمىچى نەۋروز بىلە كوروشگەنى

سالام ئەتتى قوپۇب پىرى سەبۇكروھ ⑤،
 ئانىڭدەككىم نەجات ئەسەبىنە نوھ ⑥.
 جەۋابىن بەرگەچ ئوق شەھزادە نەۋروز،
 رەۋان باشلادى تەقىرىرى دىلئەفروز ⑦.

- ① مىسرانىڭ مەزمۇنى: ئومۇر بويى باشقا كەسپنى بىلمەيتتى (قىلمايتتى).
 ② ئىچقىنىب — ھەيران بولۇپ.
 ③ تاڭىرغاب — تىڭىرقاپ.
 ④ ئېد — ئەت، گوش، بۇ يەردە بېلىق گوشى.
 ⑤ سەبۇكروھ — چاققان، تېتىك.
 ⑥ مىسرانىڭ مەزمۇنى: نوھ پەيغەمبەر ئۆز كىشىلىرىنى نىجات تاپقۇزغاندەك.
 ⑦ مىسرانىڭ مەزمۇنى: كوڭۇل خوشلۇغىنى ئېيتىشقا باشلىدى.

تەكەللومدىن ئېتىب تۇرلۇك شەكەررېز①،
 گوڭزۇل دىلدار ھىكايەت قىلدى ئەنگىز.
 ياش ئوغلانتەك مۇتئە② ئەتتى قەرنى،
 ئىگەللەدى ئويىن بەرقىن③ بارنى،
 ياتۇر يېرى توشەگى يەر ئىدى پەس.
 كۈنىچە بالىغ ئېتى يەر ئىدى بەس.
 قەرى ھەم بېۋوجۇد ئەردى-يو موھتاج،
 تويا ئاش كورمەگەن ئاچو يالاڭغاچ.
 تونىندە④ بىر خاراب ئەسكى چاپانى،
 بوينىدە چىقىماغان بىر قىلچە جانى،
 كورۇپ نەۋروز ئانىڭ ۋەزنىنى ناخۇش⑤،
 كېلىپ رەھىي، بولۇپ ۋەقتى موشەۋۋۇش⑥.

نەۋروز بالىقىچىغە تەدبىر ئوگرەتكەنى

مۇڭۇرغاب⑦ لۇتى بىرلە دىدى: ئەي پىر،
 ساڭا ئوگرەتەيىن بىر ياخشى تەدبىر.

-
- ① شەكەررېز — شەكەر توكۇش.
  - ② مۇتئە — ئىتائەت قىلدۇرۇش، بوي سۇندۇرۇش.
  - ③ ئوي بەرقىن — ئوي ۋاقىسىنى.
  - ④ تونىندە — ئەگىندە، ئۇچسىدا.
  - ⑤ ۋەزئ — روھىي ھالەت؛ ناخۇش — كەيپىسىز.
  - ⑥ موشەۋۋۇش — موشەۋۋەش — تەشۋىشلىك.
  - ⑦ مۇڭۇرغاب — مۇڭلىنىپ، مۇڭلۇق ئاۋاز بىلەن.

بارىب شەھەر ئىچىرە بىر مەھرەمنى كوزلە،
ئاڭا بىر - بىر مېنىڭ ھالىمنى سوزلە.
مەگەر بۇ ئىش بىلە بىر ئىش ئاچىلغاي،
ئۇمىدىم باركى تەڭرى لۇتى قىلغاي.
قەرى بىر ئوزگە ئىش فېكىر ئەتتى دەرھال،
بارىب سالىدى ئۇلۇغراغ يەرگە چاڭگال.

بېلىتچى قېرى يەمەن سۇلتانىنىڭ ۋەزىرى قېشىغا بېرىپ،
نەۋروزنى قۇل ئورنىدا ساتىدۇ.

نىچۇكىكىم ۋەسىق قىلدى ئول پەرنى،
ۋەزىر ساچراپ ياۋوتكەدى ① يېرنى.
ھەم ئول دەم قىلدى بالىتچىنى خۇشنىد ②،
بارىب يوسۇفنى كەلتۇر دىدى ئول زۇد ③.
چۇ كەلتۇردىلەر ئول سەرۋى رەۋانىنى،
جەھاننىڭ جانىدەك جانو جەھاننى.
يۇزۇندە بېلىگولۇك فەررى فەردۇن ④،
جەمالىنىدىن قامولۇر سۇننى بېخۇن.
ۋەزىر ئالىنىدە كەلگەچ شاھزادە،

---

① ياۋوتكەدى — يوتكىدى.

② خۇشنىد — خوشال.

③ زۇد — تېز، چاپسان.

④ فەررى فەردۇن — فەردۇنچە ئۇلۇغۋارلىق.

تەۋازو قىلدى چۈن سەرۋ بىيادە①،
 ۋەزىر ئول قەدىنى كورگەچ لال بولدى،
 ئاياقدىن تۇشتى - يو بەدھال② بولدى.
 چەقارب مەسنەد ئوزرە پادىشاۋار،
 ئوزى خىدمەتتە تۇردى بەندەتەك زار.
 ھەمول دەم كەلتۇرۇپ شاھانە خىلئەت③،
 مورەتتەب④ قىلدى بارچە زىبۇ زىننەت.
 ۋەلى فىكىر ئەتتى ئول دانايى ھۇشيار،
 كى سۇلتان لايىقىدۇر ئوشيو دىلدار.
 كېرەككىم جان بىلە بولسا مۇساھىب،
 ماڭا بۇ گەنجى گەۋھەرنى مۇناسىب.

ئەزىر نەۋروز توغرىسىدىكى خەۋەرنى خانغا يەتكۈزىدۇ.
 يەمەن خانى نەۋروز بىلەن كورۇشىدۇ:

شەھى ئالەم ھەم ئول دەم قىلدى فەرمان،
 كى كەلدى ئول شەھى سەرۋى خىرامان.
 يەر ئوپتى شاھ قاتىندە بەندەلەرتەك،
 ئەدەبىدىن يەر باقىپ شەرمەندەلەرتەك.
 يەمەن سۇلتانى چۈن كوردى جەمالىن،

① بىيادە — ئىگىز، بەلەن.

② بەدھال — ھالسىزلىنىش، يامان ئەھۋالغا قېلىش.

③ خىلئەت — تون، كىيىم.

④ مورەتتەب — تەرتىپكە سېلىش.

بەسارەت ① بىرلە بىلدى بارچە ھالنى.
 يۇزىنىدە كوردى فەرىرى كەيقۇبادى ②،
 دىدىكىم: چىن ئېرۇر خانلار زادى.
 تەۋازۇ بىرلە ساچرادى يېرىندىن،
 يۇقارى ئالدى بارچە بەگلەرىندىن.

يەمەن پادىشاھى نەۋروزنىڭ ھالىنى سورىغانى

چۇ ھەددىنىدە ئەدەب نۇرىنى كوردى،
 ئەدەب بىرلە بۇرۇن ھالىنى سوردى.
 كوتەردى شاھزادە پەردە ئەزراز ③،
 سەراسەر سەرگۈزەشتىن قىلدى ئاغاز.
 ئەيىتتى بارچە كوڭلىنىدەگى رازى،
 كەچۈرگەن قىسسەنىڭ دۇرۇ دەرازى.
 ئوشۇل مەجلىسدەگى ئەل كۈن بەيەكبىر ④،
 كوتەردىلەر بۇ سوزدىن نالەئى زار.
 يەمەن سۇلتانى ئانداق بولدى مەدھۇش،
 كى قايناغان قازانتەك باشلادى جۇش.
 سىرايەت ⑤ قىلدى بارچە ئەلگە بۇ غەم،
 تېشىلمەگەن باغىر قالمادى ئول دەم.

-
- ① بەسارەت — ئوتكۇرلۇك، ئالدىن كۆرەلمك.
 ② كەيقۇباد — «شاھنامە»دىكى ئىران شاھلىرىدىن بىرى.
 ③ مىسرانىڭ مەزمۇنى: شاھزادە ئىچكى مىرىنىڭ يەردىسىنى

كوتەردى.

④ بەيەكبىر — بىردىنلا، تۇيۇقسىز.

⑤ سىرايەت — تەسىر قىلماق.

خان نەۋروزغا نەسەت قىلدۇ. يەمەندە ئۇنىڭغا چوڭ ئىمتىيازلار بېرىشكە ۋەدە بېرىدۇ. نەۋروزنىڭ كەمتەرلىك بىلەن بەرگەن رەددىيىسىگە قارىماي، خان ئۇنىڭغا ئۇلۇغ مەرتىۋە ئىنئام قىلدۇ.

يەمەن سۇلتانى ھەم تەزىم بىرلە،
سۇيۇرغادى ① تۈمەن تەكلىم بىرلە.
ئايردى نەۋكەر ئىش تۇغۇ نەغارە ②،
ۋىلايەت گەنجو مالى بېشۇمارە ③.
ساقىرلات ④ ئەۋ سەراپەردە بىلە تەخت،
ئاڭا لايىق بۇزۇرگانە ئارىغ رەخت ⑤.
ھوكىم قىلدى جەمئىي بەگلەرىنە،
نەكىم ئەركانى دەۋلەتنىڭ بارىنە.
كى قىلغايىلار ئاڭا ئەئزازو ئىكرام،
سوزىنىدىن چىقىماسۇنلار خاسىدىن ئام.
ئۇۋۇلجىدى ⑥ دۇئالار قىلدى نەۋروز،
ئارا يەردە چۇ شەمئى ئالەم ئەفروز.

① سۇيۇرغادى — بۇيۇردى.

② تۇغۇ نەغارە — تۇغ بىلەن ناغرا - دۇمباق.

③ گەنجو مالى بېشۇمارە — سان - ساناقسىز غەزە - مال.

④ ساقىرلات — بىزەلگەن.

⑤ بۇزۇرگانە ئارىغ رەخت — ئۇلۇغلارغا لايىق ئىسىل كىيىم -

كېچەك.

⑥ ئۇۋۇلجىدى — تەزىم بىلەن قۇللۇق بىلدۈردى.

چۇ بىر ئايچە يەمەندە چىرغادى ① شاد،
كوڭۇل باغلاب ئول ئەلگە سالدى بۇنياد.
ئوۋ ئوۋلاپ، قۇش سالىب چىرغاب ② سەمىشە،
كېچە - كۈندۈز تەنەئۇم قىلدى پېشە ③.

يەمەن پادىشاھى نەۋروزغە چىرىك باشلاقمى ئەدەنگە ئۆتۈۋ يىبەرگەنى

ئەدەن خانى يەمەن سۇلتانى بىرلە،
بەغايەت دۇشمەن ئەردى جانى بىرلە.
چۇ كەلدى گۈل ئەدەن مۈلكىنە ناگاھ،
ئانىڭ كەلگەندىن كۈچلەندى ئول شاھ.
يەمەن سەرھەدىنە چاپقۇن يىبەردى،
ئۇماقسىم ④ ئەلگە كوب تەشۈش بەردى.
چىرىكلەمەك بولۇپ ⑤ جۇسسە ⑥ كورۇپ ئول،
يۇردى تۇتتۇرۇپ ھەر سارىدىن يول.
يەمەن سۇلتانى تاڭ قالدى بۇ ئىشدىن،

① چىرغادى — ياپىردى.

② چىرغاب — ئوۋ بىلەن شۇغۇللىنىپ.

③ تەنەئۇم قىلدى پېشە — ئەيش - ئىشرەت بىلەن ھايات

كەچۈردى.

④ ئۇماقسىم — پەسكەشلىك قىلىپ.

⑤ چىرىكلەمەك بولۇپ — لەشكەرلىرىنى ئۇيۇشتۇرماق بولۇپ.

⑥ جۇسسە — بىر گەۋدە؛ چوڭ ھەربى قوشۇلما.

بەغايەت قورقتى ئول ئەنگىز يۇرۇشىدىن.
 بۇشۇرغانىب تۇمەن مىڭ سوز بىرلە،
 كېڭەشتى ئولتۇرۇب نەۋروز بىرلە.
 ياراغ ئول كوردى نەۋروزى جەھانگىر ①،
 كى خان قىلغاي چېرىك يىغماغە تەدبىر.
 ھەمىل سائەت ئەۋ ئوغلى بىرلە نەۋروز،
 كىيۇرگە ئۇردى چىقتى شاھ فىروز ②.
 ئوزىنى ياخشى چېرىمىلاب ③ يۇرىب تېز،
 كەمىنلەر باغلادى بىر ئەزمى خۇنرىز ④.

يەمەندە بەھرام ئىسىملىك مەشھۇر بىر لەشكەر بېشى بار
 ئىدى. ئۇ نەۋروزغا ھەسەت قىلىشقا باشلايدۇ. شۇڭا نەۋروز دەس-
 لەپ قوشۇنىنى بەھرامغا تاپشۇردۇ. لېكىن بەھرام گۈلنى ۋە
 ئۇنىڭ لەشكىرىنى كورۇپ ئوزىنى يوقىتىپ قويىدۇ. بۇ ھالىنى
 سەزگەن نەۋروز لەشكەرگە قوماندانلىق قىلىشنى ئوز قولغا ئالىدۇ.

بۇ گەز نەۋروز غەيرەتىدىن ئۇرۇب چۈش،
 ئاچىغىلانغان بىلە بولدى زېرېپەپۇش ⑤.

---

① مىسرانىڭ مەزمۇنى: داڭقى جاھانغا پۇركەتكەن نەۋروز ئۇ -
 رۇشقا تەييارلىق كوردى.

② فىروز — بەختلىك؛ غالىپ.

③ چېرىمىلاب — قوراللاندىرۇپ.

④ مىسرانىڭ مەزمۇنى: قىرغىن قىلماقچى بولۇپ، پىستىرما قۇردى.

⑤ زېرېپەپۇش — تومۇر كىيىم (ساۋۇت - دۇبىلغا) كىيىدى.

چىرىك ئالدىن توسۇبان تۇتتى يولنى،
 سىراۋۇل تۇرغۇزۇپ توختاتتى غولنى ①.
 جىلاۋ قويدى - يو ئەۋجىدىن ئەۋجكە باردى،
 ئاياقدىن باش تۇرۇپ تۇپراق قوپاردى.
 مۇزىلار تۇرغۇزۇپ بىركىتتى قەمبىل ②،
 قارا تاغدەك ياساب تۇردى مۇقابىل.

بەھرام ئوتانىپ ③ مەيدانغە كىرىپ مۇبارىز ④ تىملەگەنى

كېدىن ⑤ باقتى ئېسە بەھرام خۇنرىز،
 خىجىل قالدى - يو قىلدى ئوزگە ئەنگىز.
 يۇرۇپ مەيدان ئىچىندە قىلدى جەۋلان،
 غەنىملەر تىلدەدى - يو مەردو مەيدان.
 ئەدەنلىقدىن كىشى تەبرەنەدى ھىچ،
 نەچەكىم تۇردى مەيدان ئۈستىدە كېچ.
 گۈلى فەرخار ئاچىغاندى بولۇپ توند ⑥،

-
- ① مىسرانىڭ مەزمۇنى: نەرە تارتىپ، غولنى توختاتتى.
  - ② قەمبىل — ئىستىھكام.
  - ③ ئوتانىپ — ئۇيۇلۇپ.
  - ④ مۇبارىز — كۈرەشچى، پالۋان.
  - ⑤ كېدىن — كېيىن.
  - ⑥ توند — تېز، ئالدىراش.

كى نىچۇن بولدى مۇنداق تىغىڭىز كوند①؟
 بىر ئەر يوقمۇ بارىب بەرسە جەۋابىن،
 ئورۇندۇسا ئۇرۇب ئومرى تەنابىن.
 ئەدەن بەگلەرى تىترەلەر سەراسەر،②
 كىم ئەرمەسىمىز ئانىڭ بىرلە بەرابەر.
 بۇدۇر ئول نامدار بەھرام خۇنخار،
 كى يوقتۇر يەر يۈزىدە مۇنچە سەردار.
 توپىنگەندە③ مىڭ ئاتلىق ئۇترۇ تۇرماس،
 ئاچىغىلانسى تۆمەندىن يۈز چىۋۇرماس.
 ئەيىتى گۈل: قويۇڭ بۇ ھەرزە④ سوزنى،
 زەبۇن⑤ ئەتمەك نېدۇر ياغىغا ئوزنى.
 مۇنى تۇتتۇمكى خۇد بىر ئەژدەھادۇر،
 بىزىڭتەك ئادەمى، ئەرمەس بەلادۇر.
 نەدۇر ئەي بېھەممىيەتلەر⑥ بۇ ھەيرەت!
 ئەر ئوغلىغە كېرەكتۇر بولسا غەيرەت!

گۈل ئاچىغىلانسىب بەھرامغە ئۇترۇ يېتىنگەنى

ئاچىغىدىن ئۇردى گۈل قامچى ئاتىنى،

-
- ① كوند — گال، ئۆتمەس.
  - ② سەراسەر — باشتىن - ئاياق، پۈتۈنلەي.
  - ③ توپىڭىگەندە — توپقا كىرگەندە، جەڭگە كىرگەندە.
  - ④ ھەرزە — بىمەنى، بىھۇدە.
  - ⑤ زەبۇن — ئاجىز، بىچارە.
  - ⑥ بېھەممىيەت — غەيرەتسىز، بوشاڭ.

تەۋەككۈل قىلدى تەڭرى ھەزرەتسە،
 تەرىد ① ئەتكەچ قۇيۇنتەك ھەملە قىلدى ②،
 بۇلۇتتەك كۆكرەدى، ئوتتەك چاقىلدى.
 ئىزەنگۈ قامچىلاپ دەفئە قىلدى ③ بەھرام،
 ئەيىتتىكىم: سەن ئەي سەردارى ئەيىپام.
 ئەدەنلىقلەرغە ئوخشاماس يۇرۇشۇڭ،
 ئېرۇر تۇرگانە ئانغە ئولتۇرۇشۇڭ.
 ئوزۇڭگە رەھىم قىل، قانىڭنى توكمە،
 تەنڭدىن كۈچ بىلە جانڭنى سوكمە.
 ئاتىڭدىن نۇش، ئاتىم تۇيىناغىنى ④ ئوپ،
 ئوزۇڭنى بىل، فۇزۇللۇق ⑤ قىلماغىن كوپ.
 ئەيىتتى گۈلكىم: ئەي جاھىل تەك ئولتۇر،
 ئىلىكىدە ئەردەمىڭ بار ئەرسە كەلتۇر ⑥.
 بۇ مەيداندا ھۇنەر كورگۈز ئەر ئەرسەڭ،
 ئوزەلۇر سوز ئەگەر موھمەل ⑦ دەر ئەرسەڭ.

① تەرىد — ھۇجۇم.

② ھەملە قىلدى — ئالغا ئېتىلدى.

③ دەفئە قىلدى — ئوزىنى ساقلاپ قالدى.

④ تۇيىناغ — تۇپاق.

⑤ فۇزۇللۇق قىلما — ھەددىڭدىن ئاشما، يۇزسىزلىك قىلما.

⑥ مىسرانىڭ مەزمۇنى: قولۇڭدا ئەرلىك جاسارىتىڭ بولسا، ئىشقا

سال.

⑦ موھمەل — بىجەنە گەپ.

بەھرام گۈلگە قىلىچ يەتكۈرگەنى

بۇ گەز بەھرام ئاچىغىدىن چەكتى بىر تىغ،
ياپىپ قالقانى كىردى ماھ دەرىخ ①.
ئانىگدەك چاپتى قالقانى ھەمايىل ②،
كى گۈل ئات ئارقاسىدىن بولدى مايىل.
سەراسەر بولدى قالقان ئىككى پارە،
دوۋۇلغادىن تاغى بولدى گۇزارە ③.
ئوتۇشۇردە ④ گۈلى فەرخار ھەم نىزە،
ھەمايىلدىن چىقاردى تىغى خۇنرىز.
ئانىگدەك چالدى غەيرەتدىن بېلىنە،
كى مىرىخ ئافەردىن قىلدى ئېلىنە.
بولۇندى ئورتادىن ⑤ بەھرام خۇنخار،
ئاتى ساغرىسىدىن تۇشدى نىگۇنساڭ ⑥.
چۈ بولدى تۇغماغانتەك ⑦ بىر زاماندا،

---

① مىسرانىڭ مەزمۇنى: گۈل قالقانىنى دالدا قىلىپ، گويما ئاي بۇلۇتنىڭ ئىچىگە كىرگەندەك بولدى.

② ھەمايىل — قالقانىنىڭ تۇتقۇچ بېغى.

③ مىسرانىڭ مەزمۇنى: دوۋۇلغىدىنمۇ ئوتۇپ كەتتى.

④ ئوتۇشۇردە — نوۋىتى كەلگەندە.

⑤ بولۇندى ئورتادىن — قاق بېلىدىن ئىككى پارچە بولدى.

⑥ تۇشدى نىگۇنساڭ — موللاق ئېتىپ چۈشتى.

⑦ تۇغماغانتەك — ئانىدىن تۇغۇلمىغاندەك.

غىرىبۇۋ ① زىلزىلە تۇشىدى جەھاندا.
 ئۇماق بىرلە ② گۈلى فەرخار چۈن باد،
 مۇبارىز يىسەرىڭ تەب قىلدى فەرياد.

نەۋروز بىلە گۈل مەيداندارلىق قىلىپ تانىشقانى

يەمەنلىقلەر ئول ئىشىدىن قاندىلار لال،
 ئاتىن قامچىلادى نەۋروز دەرھال.
 تەرىد ئەتكەچ بىلە كۇرگۈزدى جەۋلان،
 تېپىندى ھوي ئېتىپ چۈن شىرى غەرران ③.
 تاندى گۈل دىلارامىن ئۇنىدىن،
 ئوزىنى تاشلادى ئات ئۇستىنىدىن.
 بۇ ھالەتنى كورۇپ نەۋروزى نەۋشاد،
 ئاتىدىن ساچراپ ئانداق قىلدى فەرياد.
 كى قالدى بارچە ئەل ھەيرەت ئىچىندە،
 كى نە بولدى بۇ بىر سائەت ئىچىندە.
 چاپىشتىلار كېلىپ توشلۇق توشىنىدىن،
 ئولۇس فارىغ بولۇپ سانچىش ④ ئىشىدىن.
 كورەرلەر تۇپراق ئوزرە زارو ئەبگار ⑤.

① غىرىبۇۋ — قىقاس - چۇقان.

② ئۇماق بىرلە — ئوز كىشىلىرى بىلەن.

③ شىرى غەرران — ھوكىرەپ تۇرغان شىر.

④ سانچىش — نەيزە سانچىش، ئۇرۇش.

⑤ ئەبگار — ھەممىدىن ئايرىلغان.

پاتۇرلار بىخەبەر ئىككى ۋافادار.
 گۈلپ ئەفشان چۇ بولدى يۈزلەرنىنە،
 پەرىلەر كەلدى ناگاھ كۈزلەرنىنە.
 گەھى نەۋروز گۈل ئىدى ① بىلە سۇست،
 دەمى گۈل بولدى نەۋروز (ئالدا) سۇست.
 قۇچاغلاشقاچ ئول ئىككى سەرۋى ئازاد،
 مۇبارەكلىك بىلە ئاتلاندىلار شاد.
 ئۇرۇش، سانچىش كوتەرىلدى ئارادىن،
 خۇسۇمەت ② كەتتى ئىككى پادىشادىن.
 بۇ خۇشلۇقدىن بىرىكتى ئىككى ئىقلىم،
 ئارادىن قوپتى خەۋفو قالمادى بىم ③.

يەمەن پادىشاھى ئەدەن پادىشاھى بىلەن ياراشقانى

يەمەن خانى رەفئە فەررۇخى ئەختەر،
 ئەدەن خانى بەدىئە خۇبى مەنزەر.
 كورۇشتىلەر سەفا بىرلە ④ ھەم ئول دەم،
 ياراشىب توپىلادىلار شادو خۇررەم.
 تىكىلدى ئىككى ياندىن بارگاھلار،
 مۇۋافىق بولدى ئىككى پادىشاھلار.

① ئىد — ھىد.

② خۇسۇمەت — دۇشمەنلىك، ئاداۋەت.

③ بىم — قورقۇش.

④ سەفا — تېپچلىق، خاتىرجەملىك.

كېچىپ ھىجران كېچەسى، ئوچتى زۇلمەت،
يارۇدى سۇبە ۋەسلو كەتتى غۇربەت.
سائادەت يۈزلەنىپ، نەكبەت ① تۈگەندى،
يېتىلدى دەۋلەتو مەنەت تۈگەندى.
جەفاسىندىن فەلەك بولدى پۇشايما،
فەرەھ ② كەلدى - يو غەم بولدى پەرىشان.
بۇ خۇش كۈنلەركى تەڭرى بەردى مەقسۇد،
تىلەگەنتەك تىلەكلەر بولدى مەۋجۇد.
شەرفى بۇرچىندە ئەردى كۈن ھەمەلدە،
قاۋارغان ③ بارچە كوك ياشلار ئەمەلدە.
جەھان خۇررەم بولۇپ خۇددى بارىنتەك،
سۇزۇلۇپ چەشمەلەر مايبى ماينتەك.
ھەۋا ئىسا دەمىتەك روھ پەرۋەر،
قىلىپ ئالەمنى جەننەتتەك موئەتتەر.
چەمەندە بۇلبۇلو قۇمرى غەزەلخان،
تۈزۈپ دۇرراج ④ كەكلىك تۇرلۇك ئەلھان.
يېتىپ ھەج مەۋسۇمى ناگاھ بۇ كۈنلەر،
يۈز ئۇرۇپ كەتتەغە ئالەم سەراسەر.

ئەدەن بىلەن يەمەن خانلىرى نەۋروز بىلەن گۈلگە قات -
تىق ئىخلاس قويۇشقان ئىدى. شۇ كۈنلەردە ھەج مەۋسۇمى يې -

① نەكبەت — بالا - قازا، بەختسىزلىك.

② فەرەھ — خوشلۇق.

③ قاۋارغان — قورىغان.

④ دۇرراج — بىر تۇرلۇك قۇش.

تىپ كەلگەنلىكتىن، ھەممەيلىن ھەجگە كېتىدۇ. گۈل بىلەن نەۋ-
روزنىڭ ئاتالىرى ئۆز پەرزەنتلىرىنىڭ نام - دېرەكسىز يوقىلىپ
كېتىشلىرىدىن چوڭقۇر قايغۇغا چۈشىدۇ. قىسسە مۇنداق داۋام قىلىدۇ:

خەبەر كەلدى ئېسە مۇشكىنى فەرخار،
بىلىپ كەيفىيەتنى ئاخىرى كار.
قاراۋۇللار قويۇپ قاچان يولنى،
يېبەردى ئەلچىلەر نەۋشاد ئېلىنە.
ئىشىتى ئەرەسە فەررۇخ بۇ خەبەرنى،
بويىنىدىن تاشلادى تاجو كەمەرنى.
ساچىن بىر - بىر تىتىپ، تونىن قىلىپ چاڭ،
باشىنە ساچدى بۇ ئەندىشەدىن خاك.
جاھاندا بۇترەتتە ① سەيياھلارنى،
تېڭىزلەرگە ئېيىپ مەللاھلارنى ②،
سوراتىپ يەر يۈزىدە قاق تاقاق،
مەشەققەت بىرلە ئىزدەپ دۇنيىنى ساق.
نەبۇ تاپتى خەبەرنى شاھ مۇشكىن،
تۈگەندى ئاقبەت ئول ئىككى مىسكىن.
كېسب جاندىن ئۇمد ئىككى شەھەنشاه،
بۇ يىل كەلدىلەر ئەردى ھەجغە ناگاھ.
يەنە نەۋروزنىڭ نەۋكەرلەرى ھەم،
كۈنىچە يەب گۈلو نەۋروز ئۇچۇن غەم.

① بۇترەتتە — تارقىتىپ.

② مەللاھ — كېمىچى، دېڭىزچى.

كېزىپ سەيياھلار تەك ئەلدىن - ئەلگە،
 تاڭىب ھىممەت قۇردىن مەردانە بەلگە.
 كېزىپ پەيۋەستە بەھروبەر، ① ئىچىندە،
 يۇرۇب مەجمۇئى كوهو دەر، ② ئىچىندە.
 كېلۇرلار ئەردى مۇنداق ھەجگە ھەر يىل،
 قىلىپ ھەج تارقاشۇرلار ئەردى بېدىل.
 قازادىن بۇ يىل ئول بىچارەلەر ھەم،
 مەگەر ھەج ئەزمىنە كەلدىلەر ئول دەم.
 گۈلۈ نەۋروز شادو خۇررەمو خوش،
 يېتىشتىلەر ھەرەمغە بىغەمو - غەش.

گۈل ۋە نەۋروز تەۋافدا ئاتالارنى تانىغانى

تەۋاف ئىچرە ئول ئىككى سەرۋ ئازاد،
 سۇيۇنگەندىن ئۇرۇب تەكبىرو فەرياد.
 كورەرلەر كىم مەلەك سىرەت ئىكى پىر،
 ئايۇرلار ئاھو نالىش بىرلە تەكبىر.
 بىرى ئەيتۈركى: ئەي ھەييۇ تەۋانا، ③،
 ئېرۇرسەن بارچە ئەھۋالىمغە دانا.
 خازاندىن ئاسراغىل ئول تازە گۈلنى،
 كەرەم بىرلە ئاڭا يەتكۈر بۇ قۇلنى.

① بەھروبەر — دېڭىز ۋە قۇرۇقلۇق.

② كوهو دەر — تاغ ۋە ئوتكەل.

③ ھەييۇ تەۋانا — خۇدانىڭ سۈپىتى.

بىرى ئەيتتۇر كىم: ئەي دانە دەئى راز،
 ساڭا روشەندۇرۇر ئەنجامو ئاغاز.
 چۈسەن سالدىڭ مېنى نەۋروزدىن دۇر،^①
 ئانى ماڭا، مېنى ئاڭا قاۋۇشتۇر.
 كورۇب نەۋروز گۈل بۇ دەردى دىلنى،
 يۇرۇتتىلەر ئۇغان^② شۇكىنە تىلنى.
 ئانالارنى تاپىپ ئول ئىكى غەمخار،
 سۇيۇنگەندىن بەسى يىغلايدىلار زار.

تورت پادىشا، گۈل ۋە نەۋروز بەھەس قىلغانى

قويۇب ھەر قافىلە^③ ئوز مۈلكىنە يۇز،
 دۇئەسپە^④ ئىلگەرو تۇشتى قۇلاۋۇز.
 بەدىئە ئەيتتۇر: گۈلى رەنا مېنىڭدۇر،
 ئەدەن يوقكىم^⑤، ئەزىز جانىم ئانىڭدۇر.
 رەفەئە ئەيتتۇركىم: مەن نەۋروزنىڭمەن،
 بۇ زىبا ماھ مېھەر^⑥ ئەفروزنىڭمەن.
 ماڭا ئانىسىز تەن ئىچرە جان كېرەكمەس،
 بۇ تاجۇ تەختۇ ئول ئايۋان كېرەكمەس.

① دۇر — يىراق.

② ئۇغان — تەڭرى.

③ قافىلە — كارۋان، سەپەرگە چىققان يولۇچىلار.

④ دۇئەسپە — چۇپ ئات، قوش ئات.

⑤ ئەدەن يوقكىم — ئەدەن تۇگۈل، ئەدەنلا ئەمەس.

⑥ مېھەر — قۇياش، مېھەر ئەفروز — نۇرلۇق قۇياش.

ئەيىتتى شەھ مۇشكىن: ئەي سەلاتىن ①،
كېچىڭ بۇ ھاسىلى يوق ماجرادىن.
نە مەن گۈلسىز، نە گۈل نەۋروزسىز خۇش،
كى يوقتۇر جام جان ئەفروزسىز خۇش ②.

پادىشا فەررۇخ سەلاھ ئەندىشە ③ قىلىپ سوزلەنگەنى

ددى فەررۇخكى: بىر تەدبىر ئېتەلى،
تەئەسسوفى ④ تونىنى تەغىير ئېتەلى.
ئېشىتۇر بولساڭىزلار بىر سوزۇم بار،
ئېشىتىپ بولساڭىز سوزگە خەرىدار.
تىڭالى ⑤ ئىتتىپاق ئۈستىدە ئەلنى،
قىلالى ئورتادە تەيىن بىر ئەلنى.
ھەمان خۇشدۇركى جان ئورتادا بولسا،
نەكىم ئەزا ئەچىندە بارسا - كەلسە،
ئېرۇر نەۋشاد ياز فەسلى بەسى ⑥ خۇش،
ھەۋاسى خۇررەمو ئەۋلاغى دىلكەش.
يەنە ياي ⑦ مەۋسۈمدە مۈلكى فەرخار،

-
- ① سەلاتىن — پادىشالار.
  - ② مىسرانىڭ مەزمۇنى: جاننىڭ جامى يورۇمىسا خوشلۇق بولمايدۇ.
  - ③ سەلاھ ئەندىشە قىلىپ — ياخشىلىقنى ئويلاپ.
  - ④ تەئەسسوفى — ئەپسۇسلىنىش.
  - ⑤ تىڭالى — تىنچتايللى، تىندۇرايلى.
  - ⑥ بەسى — تولمۇ، بەكمۇ.
  - ⑦ ياي — ياز.

ئېرۇر فىلاجۇملە ① جەننەتتىن نەمۇدار.
 يەمەن مۈلكى قاچانكىم بولسا يابىز ②،
 بولۇر ئەتراپتەك ③ دونىادا تەگسىز.
 يېتىلۇر بەس لەتىق ئەنۋائى نىمەت ④،
 كېلىپ قىلسا بولۇر تۇرلۇك مەئىشەت.
 ئەدەن خۇد قىش كۈنى ئىشرەت يېرىدۇر،
 ئېرەم ياڭلىغ پەرىلەر كىشۋەرىدۇر.
 قىش ئورتاسىندە سەھراسى چەمەنتەك،
 جەھاندا بولماغاي خۇشلۇق ئەدەنتەك.
 مۇخالىفلىق ئەگەر قوپسا ئارادىن ⑤،
 قۇتۇلۇرسىز تۈگەنمەس ماجرادىن.

تورت پادىشا بىر بىرىدىن ۋىدائ قىلىپ ئايرىلىشقانى

كىڭەشلەر بارچە بۇ سوزگە تونكۇلدى ⑥،
 ئولۇس بەھۇدە زەھمەتتىن قۇتۇلدى.
 سەفەر قىلدى يەمەنلىقلەر يەمەنغە،
 يۈزىن قويدى ئەدەنلىقلەر ئەدەنغە.

① فىلاجۇملە — گەپنىڭ قىسقىسى.

② يابىز — كۈز.

③ ئەتراپ — جەننەت بىلەن دوزاق ئارىلىقىدىكى جاي.

④ ئەنۋائى نىمەت — خىلمۇ - خىل نىمەت.

⑤ مىسرانىڭ مەزمۇنى: ئارىمىزدىن زىددىيەت كۈتىرىلىپ كەتسە.

⑥ تونكۇلدى — يەكۈنلەندى.

گۈلو مۇشكىن بىلە فەررۇخو نەۋروز،
مەدنىيە ھىتتەسىنە قويدىلار يۈز.

گۈل ۋە نەۋروز نەۋشاد مۇلكىمە بارغانى

قىلىپ ھەججى زىيارەت رەسمىنى تۈز،
قۇچۇب نەۋشاد ئېلىنە قويدىلار يۈز.
تۇرۇب تويلاپ ئول ئەلدە بىر - ئىكى ئاي،
كېتتۇردىلەر تەرەب ① شەرتىنى بەرجاي.
نەچچە ۋەيرانلەر ئىچرە قىلىپ سەيىر،
جەمىئى مۇستەھىقلارغە ② قىلىپ خەيىر.
سەئادەت بىرلە ياي فەسلى يېتىلدى،
پەرىلەرغە ئەزىمەت ③ ۋەقتى بولدى.
گۈلو نەۋروز مۇشكىن شاھ بىرلە،
كۇچۇب يۈزلەندىلەر دىلخاھ ④ بىرلە ⑤،
نەكىم نەۋشاددىن تامۇلكى فەرخار،
قىلىپ ئەردىلەر ئارايىش چۇ بازار.
بولۇبان يول كىتە ⑥ بۇلبۇل غەزەلخان،
تۇزۇب زوھرە ئانىڭ سەۋتىن ئەلھان.

① تەرەب — شات - خوراملىق.

② مۇستەھىق — نامرات، كەمبەغەل.

③ ئەزىمەت — سەپەر قىلىش، يولغا چىقىش.

④ ⑤ دىلخاھ بىرلە — كوڭۇل خاھىشى بىلەن.

⑥ يول كىتە — يول بويى، يولدا كېتىۋېتىپ.

قامۇق مەنەت قويۇپ ① خۇشلۇق بولۇپ يۈز،
 فەلەك يارى قىلىپ ئىشلەر بولۇپ تۈز. . . .
 جەھاندا كىنىكىم كورسەڭ تەرەبىساز،
 ئولۇس خۇش ۋەقتو ئالەم ئەيمىش پەرداز.
 يەتى ئىقلىمدە سانچىشو ئۇرۇش يوق،
 كۈنىنچە چىرغالاڭدىن ② ئۈزگە ئىش يوق.
 قىلىپ نەۋروز گۈل ئاللىندە جەۋلان،
 كېزىپ بۇ تورت ئىقلىم ئىچىرە يەكسان.
 قەدەھىگەردان قىلىبان ساقىمى ئۈمەر،
 كەچۈردىلەر مۇنىڭتەك باقىمى ئۈمەر.
 فەلەك دەۋرى زەمانە ئىقتىزاسى،
 بۇ ئەيشو بۇ تاماشالار ئاراسى.
 قەدەر ③ قىلدى قازانىڭ خەنجەرىن تىز،
 ھامان ئادەت بىلە باشلادى خۇنرېز.
 ئارادىن كوچ كوتۇردى ④ تورت سۇلتان،
 سەراسەر رۇبىمى مەسكۇن ⑤ بولدى يەكسان

نەۋروزنىڭ پادىشاھىنىڭ سىمىياتى

بارىنىڭ ئورنىغا نەۋروز بولدى،

-
- ① قامۇق مەنەت قويۇپ — ھەممە جەۋرى - جاپا كوتىرىلىپ.
  - ② چىرغالاڭ — راھەت، پاراھەت.
  - ③ قەدەر — تەقدىر.
  - ④ كوچ كوتۇردى — كوچتى، سەپەر قىلدى.
  - ⑤ رۇبىمى مەسكۇن — يەر يۈزىنىڭ ئادىمىزات ياشايدىغان قىسمى.

مۇرادو بەختىنە فروروز بولدى.

جەھاندا قويدى ياخشى رەسىم ئايىن ①،
 تۈزەتتى دۇنيىنى سەرتا بەپايىن ②.

گەھى خاقانى چىن بەردى خىراجىن،
 گەھى خاقان خوتەن تاپشۇردى باجىن.

فەرەگۈ رۇم ئېتىب كەيگەن تونىن راست،
 تۇشۇرب رەي ئوزىن مالسىنى بىخاست،
 چۇ ئەردى بۇ سەئادەتغە سازاۋەر،
 تەلەب تاپتى مۇرادىن ئاخىرى كار.

شائىر كىتاپنىڭ ئاخىرقى بابىدا ئوز ئىجادىيىتى ھەققىدە
 مۇنداق دەيدۇ:

ئوشۇل كۈنىكم سەۋاد ئەتتىم بۇ تەقدىر،
 خىيالىم نەقىش باغلادى تەھرىر،
 كوڭۇل گەنجىدە ئانچە بار ئىدى گەنج ③،
 كى قىلغاي ئەردى يىللەر سەرق بىرەنج ④،
 نە مەئنىغە مۇقەررەر سوزگە فىكرى،
 نە مەئنىدىن، نە سوزدىن ئوزگە فىكرى.

① رەسىم ئايىن — قائىدە - يوسۇن.

② سەرتا بەپايىن — باشتىن - ئاياق.

③ گەنج — غەزەنە.

④ بىرەنج — مۇشەققەتسىز، چاپا چەكمەستىن.

بولۇپ مەغرور ئوز گەنجىمە سىنە،
نە مۇھتاج ئوزگەلەر گەنجىمە سىنە.....

كىتاپنىڭ خاتىمىسىدە داستاننىڭ يېزىلغان يىلى كورسىتە-
لىپ، ئۇندىن كېيىن يازغان كىشى ئۇچۇنمۇ، ئوقۇغان كىشى ئۇ-
چۇنمۇ بۇ ئەسەرنىڭ مۇبارەك بولۇشىنى تىلەيدۇ:

..... تەۋەققۇت ① ئولدۇر ئەسھابى ھونەردىن ②،
كى چۇن فەيز ئالسالار بۇ مۇختەمەردىن.
ساغىنغىلار مۇھىبى بىنەۋانى ③،
دۇئا بىرلە سويۇندۇرگەيلەر ئانى.
يەنە دەرخاستم ④ بار ياخشىلاردىن،
مۇغۇل سويىنى بىلگەن ياخشىلاردىن.
گەر ئەلغازىنى تەغىير ئەتمەگەيلەر ④،
تەسەرروف بىرلە بىر - بىر ئەتمەگەيلەر ⑤،
تارىخ سەككىز يۇز ئون توت ئەردى ھىجرەت ⑥،
كى نەقىش ئەتتىم بۇ مەنزورى مۇھەببەت.
ئوقۇغانغە، بىتىگەنگە ئىلاھى،
مۇبارەك قىل بۇ گەنجى پادىشاھى.

---

① تەۋەققۇت — ئىلتىماس، ئۇمىت.

② ئەسھابى ھونەر — ھۇنەر ئىگىلىرى، سەنئەتكارلار.

③ مىسرانىڭ مەزمۇنى: بۇ كىتاپنى ياخشى كورگۇچىلەر مەن بى-
چارىنى ئەسكە ئالسۇن.

④ دەرخاست — ئوتۇنۇش، ئىلتىماس، تەلەپ.

④ مىسرانىڭ مەزمۇنى: دىگەن سوزلىرىمنى ئوزگەرتىۋەتمىسۇن.

⑤ بۇ مىسرانىڭ مەزمۇنى: بىر-بىرلەپ ئوزىنىڭ قىلمۇالەمسۇن.

⑥ داستان ھىجرىيىنىڭ 814 - يىلى يېزىلغان بولۇپ، مىلادىنىڭ

1411 - يىلىغا توغرا كېلىدۇ.

قەلئەندەر غەزەللىرىدىن

نەشرگە تەييارلىغۇچى: تېمپەپچان ئېلىمىيەپ

نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن:

قەلئەندەر تەخەللۇسلۇق شائىرنىڭ تەرجىمىھالى توغرىلىق تېخى ئېنىق مەلۇماتقا ئىگە بولالمىدىم. ئۇنىڭ قولۇمدىكى باش تەرىپى يوق 192 بەتلەك (149 غەزەل ۋە يىگىرمىدەك مۇخەممىسنى ئۆز ئىچىگە ئالغان) قوليازما دىۋانىنىڭ ئاخىرقى بىر بېتىگە يېزىلغان "تارىخنىڭ بىر مىڭ ئىككى يۈز يىگىرمە بىر پەلەڭ يىلى ئەيد قۇربان" دىگەن خەتكە قاراپ، ئاشۇ چىسىلانى (يەنى مىلادى ھىساۋىدا 1807 - يىل 19 - فېۋرالنى) دىۋان كۆچۈرۈلگەن ۋاقىت دەپ پەرەز قىلغاندا، شائىرنى 18 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى ۋە 19 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئۆتكەن دەپ مولچەرلەش مۇمكىن.

دىۋاندىكى بىر قىسىم غەزەل ۋە مۇخەممەسلەردىن شائىرنىڭ ئۆز ئومىرىنى كۆپرەك خوتەندە ئۆتكۈزگەنلىگىنى، شېئىرلىرىنىڭ ھەممىسى دىگۈدەك ئۇنىڭ خوتەندىكى بىر گۈزەل رەئناغا

بولغان كۈچ-لۈك ئىشقى - مۇھەببىتىنى ئىزھار قىلىش سەۋىيىسى بىلەن يېزىلغان مۇھەببەت لىرىكىلىرى ئىكەنلىكىنى كورۇۋالغىلى بولىدۇ. بىرقانچە شېئىردا ئۇنىڭ يۇرتى "قۇندۇز" دىگەن جاي ئىكەنلىكى ئىپادىلەنگەن. بىراق ئۇنىڭ قايسى قۇندۇز ئىكەنلىكى - نى تېخى ئېنىقلاشقا مۇمكىن بولمىدى. شۇنداقتىمۇ بۇ ئۇيغۇرچە شېئىرلار قەلەندەرنىڭ ئۇيغۇر ئەدىبىياتىغا مەنسۇپ لىرىك شائىر ئىكەنلىكىنى كورسىتىپ تۇرۇپتۇ.

قەلەندەر شېئىرلىرى، گەرچە ئۆز دەۋرىدىكى ھوكۇمران ئىدىيىۋى ئېقىم بولغان دىنىي - خۇراپى ئەقىدىلەردىن خالى بولمىسۇ، لېكىن مۇھەببەت ھەققىدە نۇرغۇنلىغان ئالدىنقى، نازۇك ئىدىيىۋى ھىسسىياتقا ۋە تەسلىك لىرىك كۈيگە ئىگە قىيىملىك بەدىئىي مۇراسىم.

قەلەندەر دىۋانىنىڭ مېنىڭ قولۇمدىكى قوليازما نۇسخىسى گەرچە شۇنچە قىيىملىك ماتىرىيال بولمىسۇ، لېكىن بەزى جايلىرى توغرا كۆچۈرۈلمىگەن، ئىسلاھاتلىرى بىرقەدەر مۇقىمسىز، ئۇنىڭ ئۇستىگە بەزى بەتلەرنى يوقالغان، بەزى سۆزلەر ئۆچۈپ كەتكەن. بۇ بىر خىل نۇسخا بويىچەلا ئۇنىڭ ئىشەنچلىك، تەل-توكۇس توغرا تىكىشىنى تۇرغۇزۇش مۇمكىن ئەمەس. شۇڭا بۇ جەھەتتە يەنە كۆپرەك ئىزلىنىشكە، تەتقىق قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. شائىر قەلەندەر ۋە ئۇنىڭ ئەجدادىيىتى ئۇستىدە كەڭ كەلتۈرۈلگەن تاپخانىلار بىلەن بىرلىكتە ئىزلىنىش مەقسىدىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۇنىڭ بىر قىسىم شېئىرلىرىنى يېقىندا نەشرىدىن چىقىرىش ئالدىدا تۇرغان «ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدىبىياتىدىن نەمۇنىلەر» دىگەن كىتابقا كىرگۈزۈش بىلەن بىللە، يەنە بۇ غەزەللىرىنى «بۇلاق» مەجمۇئەسىدە ئېلان قىلىش ئۈچۈن تەييارلىدىم. بۇنىڭ ئۇيغۇر

كىلاسسىك شېئىرىيەتنى ئۆگىنىش ۋە تەتقىق قىلىش، شۇنىڭدەك
ئۇنىڭ ياخشى ئەنئەنىلىرىگە ۋارىسلىق قىلىش ئىشىمىزغا مەلۇم
پايدىسى بولار دەپ ئۈمىت قىلىمەن.

تا ساڭا بەردىم كوڭۇل، ئەي، مىسلى يوق ئالەم ئارا،
يۈرەكىمنى ئەيلەدىڭ زالىم، يارا ئۆزۈرە يارا.

بىلمەدىم نادانلىغىڭ، دانادۇر دەپ بەردىم كوڭۇل،
يوق ئىكەن ئەقلىڭ سېنىڭ، ئەي يۈزى ئاق، كوڭلى قارا.

تا بۇ دەمدە دەھو ئارا ئازادەئى دەۋران ئىدىم،
تۇشتى باشىغە سېنىڭ نادانلىغىڭدىن ماجرا.

بىر دەمى خۇشلۇق يۈزىنى بۇ جەھاندا كورمەدىم،
سەن پەرى پەيكەر بىلەن تا ئەيلەدىم بەيئى - شەرا.

بولسا گەر ئولۇك نىرىلۇرسەن ئانىڭ ئۈستىدە سەن،
كەلسە مەجنۇنۇڭ قۇلاغىغە كىرەر ئەۋاز دەرا.

ئەي قەلەندەر، بىۋاپادۇر بۇ جەھان، تامشالمىغىل،
قالغۇسىدۇر نىچە قىلساڭ باغىيۇ ئەيۋان - سەرا.

بولدى جانىمغە مېنىڭ ئول ئاپەتى دەۋران بەلا،
كىم زۇلەيخاغە بولۇپدۇر يۈسۈپى كەنتان بەلا.

زۇلپ ئىلە ساچى مېنىڭ كوڭلۇمگە بولدى پايىمەندە،
خىزىرغە بولدى نېچۇككۇم ئومرى بىپايان بەلا.

شۇم رەقىبىنى قىلىپدۇرمەن ئەجايىپ زىرى دەست،
بولدى ئول رۇھىنتەڭغە رۇستەمى دەستان بەلا.

باردۇرۇر دۇنيا ئىچىندە كىمىسەنىڭ بىر ئاپەتى،
ئىشق ئېلى جانىغە بولدى پۇرقەتى ھىجران بەلا.

بىلمەس ئېردى، ئەي قەلەندەر، ھىچكىشى ھالىم مېنىڭ،
شوھرەتىمگە بولدى ئاخىر دىدەئى گىريان بەلا.

× ×

ئەي پەرىزادى زەمانىم، جان بىلەن قۇل مەن ساڭا،
گۈلشەنى ھوسىزۇڭدىكى بىر دەستە سۇمبۇل مەن ساڭا.

ئەي گۈلى گۈلزارى جەننەت، دىلبەرى ساھىبچەمال،
گۈل يۈزۇڭنىڭ ئوتىدا بىر خەستە بۇلبۇل مەن ساڭا.

باردۇرۇر ۋەسلىڭ سېنىڭ بىلىقسۇ يۇسۇپدىن پۇزۇن،
مەي ئىچەر بولساڭ نىگارا ساغەرى مۇل مەن ساڭا.

ياشانىپ مەن ئىشىگىڭنى جانو دىل بىرلە مودام،
ساقلاساڭ قۇل مەن ساڭا، گەرخەجلەسەڭ پۇل مەن ساڭا.

قىل قەلەندەرغە نىگارا لۇتپىدىن بىر ئىلتىپات،
مۇددەتى بولۇپدۇرۇر ئەي دىلرەبا قۇل مەن ساڭا.

× ×

نە قىلىپدۇرمەن دىگىل، ئەي شوخ سىمەنبەر، ساڭا،
قولۇڭغا باردۇر مېنىڭ قەتلىم ئۈچۈن خەنجەر ساڭا.

تەڭرى قىلدى بارچەدىن ھاجەتسىز ئەي ھورى زەمان،
لەبلەرىڭدۇر لەئلو تىشىڭدۇر ئىلە گەۋھەر ساڭا.

بولغۇدەكسەن دەھر ئارادە پادىشاھى بەھرۇ-بەر،
دەۋلەتۇ بەختۇ سائادەت بولسە گەر ياۋەر ساڭا.

بەرمەپ ئېركەن ھەقتائالا ساڭا ھەرگىز ئېتىقاد،
مىڭ دىدىم، ئەرزىمنى بىرى بولمادى باۋەر ساڭا.

كورمادى ھەرگىز جەھاندا راھەتۇ ئىشرەت يۈزنى،
كىسكى بەردى كوڭلىنى ئەي مەھۋەشى دىلبەر ساڭا.

كورسە ئېردى گەر يۈزۇڭنى، بولۇر ئېردى بارى قۇل،
رۇستەمۇ، بەرزۇ، سەنۇبەر ھەمدە ئىسكەندەر ساڭا.

سەن بىرەر سورغىل قەلەندەر ھالنى ئەي شىردىن زەبان،
دىدى ۋەسىپىڭدىن نىگارا بىر نەچچە دەپتەر ساڭا.

× ×

ھەرقاچان كورسەم يۈزۇڭنى ئول پەراغەتدۇر ماڭا،
بىل، پەراغەت دىمەكم، ئەيش ئىلە راھەتدۇر ماڭا.

مۇسھەپى روخسارەسنى تاكى كوردۇم ئاشكار،
كېچە ئۇ كۈندۇز ئىشىم ئانى تىلاۋەتدۇر ماڭا.

بىردەمى بولسام ئەگەر غاپىل مەن ئول گۈلچىرەدىن،
تاڭ ئەمەسدۇركىم، بۇ غەپلەتدىن شەقاۋەتدۇر ماڭا.

يىغلادىم دەردۇ غەمىدىن ھەر كېچە تاڭ ئاتقۇچە،
كوزلەرىمنىڭ ھەربىرى بىر بەھرى ئاپەتدۇر ماڭا.

ئوچراسا ناگاھ ماڭا ھىجران بىلەن پۇرقات تۇنى،
ئانى سەن دەسە كېچە، بىلىكىم، قىيامەتدۇر ماڭا.

قىلسا گەر بەختىم مەدەر، سويسەم ئانىڭ باسقان ئىزىن،
ئەي قەلەندەر، دەرمەن ئانىكىم، شەراپەتدۇر ماڭا.

× ×

نە گۇناھىم بار ئىدى، قىلدىڭ پەلەك ياردىن جۇدا،
دەسەگىل سەن ياردىن، بىل، گەۋھەرى جاندىن جۇدا.

چاغلادىم دەردۇ غەمى ئىشقىڭنىكىم، پايانى يوق،
قىلماغىل يارەب ئانىڭ دەردىنى دەرمەندىن جۇدا.

قىلماغايىسەن ھىچكىشىنى ماڭا ئوخشە ناتەۋان،
لەئىل ھەم گەۋھەرنى قىلما بەھەر ئىلە كاندىن جۇدا.

جانىم ئالساڭ رازىيەن، ھىچكىمگە يوقتۇر مەننەتم،
قىلماغىل لېكىن مېنى ئول ماھىشا باندىن جۇدا.

ئاجىزۇ بىچارە ئەمەسكىن قەلەندەردۇر غەرب،
رەھىم ئېتىپ قىلغىل ئانى سەن داغى ھىجراندىن جۇدا.

× ×

ئەيلەگىل يارەب ماڭا ئول شوخ سىيمەنەمەر نەسىپ،
توتىمى بىچارەغە قىل شەھىد ئىملە شەككەر نەسىپ.

گەرچە شاھلارغا بېرورسەن تاجۇ تەختۇ ئىززۇ جاھ،
ماڭا قىلغاپسەن ئىلاھا ئول پەرى پەيكەر نەسىپ.

نالە ئو ئەپغان قىلۇرمەن بۇلبۇل ئوخشە زار-زار،
گەر مۇيەسسەسەر قىلماساڭ ئول گۇلرۇخى دىلبەر نەسىپ.

گەرچە گۇل بۇلبۇلنى قىلدى يۇرەكنى داغ-داغ،
تاپتى داغى يۇرەككىگە لالەئى ئەھمە نەسىپ.

دەۋلەتى ئولدۇر، قەلەندەر ئاياغىغە قويسا باش،
ئول بىلۇر باشىغە بولدى تاج ئىلە ئەپسەر نەسىپ.

× ×

ئەزم سەن قىلدىڭ، ۋەتەن ئىچىندە بولدۇم مەن غەرب،
سەن ئىدىڭ جانى ئەزىزم، ئولسەم ئەر يوقتۇر ئەجىپ.

ئەي مۇسۇلمانلار، كورۇڭلار، تالىسىمنىڭ شۇملىغىن،
ئەلنى ئولتۇرسە رەقىبى، مېنى ئولتۇردى ھەبىب.

تاكى كورسەتتى يۇزىنى ئول پەرىزادى زەمان،
جانىمە ئوت سالىدىۇ قويدى بەلالارنى تەرب.

زالىمى بىرەھىمى باردۇر، ئەي قەلەندەر بەھسەپ،
تا سېنى ئولتۇرمەسە قالماي ئانىڭ كوڭلى تىنىپ.

× ×

قىلماغىل، يارەب، كىشىگە دەردى ھىجراننى نەسىپ،
دەردى ھىجران بولسا بولسۇن، داغى ھىجراننى نەسىپ.

يەتتە ئىقلىم خانى دىسەم گەر ئوزۇمنى، ئورنى بار،
قىلسا گەر تەڭرىم ماڭا ئول جان جاناننى نەسىپ.

بۇلبۇلۇڭغا بەرگەسەن سەن گۈلشەنى گۈلزارنى،
توتىمى بىما نمانغە شەككەر شاننى نەسىپ.

باردۇرۇر ئانىڭ رەھىمى ھاپىزى پەۋەردىگار،
بارچە ئەلنىڭ دەردىگە سەن ئەيلە دەريانى نەسىپ.

بەر قەلەندەرغە ئىلاھا قۇندۇزى جەننەت نىشان،
يۇسۇپى كەنئانغە قىلغىل شەھرى دەۋراننى نەسىپ.

× ×

پۇرقەتى ھىجرىڭدۇدۇر جانىمغە ئەي دىلدار، خوب،
ھەر نەچە قىلساڭ جەپاۋۇ جەۋر ئىلە ئازار، خوب.

مەچىۋن ئىزدەر لەيلىنى، پەرھاد شىرىنى تىلەر
بۇلبۇلى بىغا نمانغە گۈشەئى گۈلزار خوب.

باردۇ يۇزۇڭدىن خىجىل شەمسو قەمەر ئەي سىيمەنبەر،
قىلسا ئاز ھوزۇر پەرى سەندىن پەرىۋەش ئار خوب.

نە بەلا ئوبداندۇرۇر دىۋانە كوڭلۇم بەندىغە،
باغلاماقتە باردۇرۇر ئول تۇررەئى تەردار خوب.

لەبلەرگىنىڭ ئالدىدە گويا مەسھادۇر ئولۇك،
قەتل ئېتەرگە بادۇرۇر ئول نەرگىسى خۇنخۇار خوب.

بۇلبۇلى كوڭلۇڭنى سەيدىغە، قەلەندەر، دەھو ئارا،
خار زۇلپى ئارەزى ئول شوخ گۇلرۇخسار خوب.

× ×

جان جەپا ئەيلەر ماڭا ئول دىلرەبا ئايرىلدى دەب،
قان توكەر ئىككى كوزۇم ئول مەھلىقا ئايرىلدى دەب.

تاكى باردىڭ سەيرى گۇلشەن يۇرەكم، باغرم كەباب،
يىغلاشۇر، بىگانەلەردەك ئاشىنا ئايرىلدى دەب.

بۇ تەنى خاكىم كويەر ھەجرىڭ ئوتدا زار-زار،
نە ئۇچۇن ئول مەئدەنى شەرمو ھەيا ئايرىلدى دەب.

قورساقىنىڭ ئاغرىغى باردۇر مېنىڭ ئەي دوستلار،
نىگە مەندىن ئول نىگارى بىۋەپا ئايرىلدى دەب.

چىققۇدەك بولۇبدۇرۇر جانىم، قەلەندەر، دەردىدىن،
مەن نە قىلدىم ئاڭگام، ئول پۇر جەپا ئايرىلدى، دەپ.

× ×

لەبلەرىڭدۇر شەھدۇ شەككەر يا دۇرۇر كانى نەبات،
ياكى جاننىڭ شىرەسىدىن رەز چىقىرىپدۇر قانات.

جان ئانى دەلەر ھەمىشە بولسە جانانى بىلە،
سەنسىزىن مىڭ يىل ھەيات بولسام ئېرۇر ئەينى مەنات.

گەر مۇسۇلمانزادە بولساڭ، ئوزۇڭ ئىنساپ ئەيلەگىل،
مەن سۇساپ كەتسەم ئولۇپ ھازىر تۇرۇپ ئابھەيات.

چورۇلۇرمەن باشىدىن ئول شوخنىڭ پەرۋانەدەك،
سەگ رەقىبىنىڭ قاندىن ئاقىزسە دەريايى فىرات.

ئەي قەلەندەر، گەر تاپشسام ئول پەرى پەيكەر بىلە،
شۇم رەقىپىغە نەھس، ماڭا باردۇر ئەيدى بەرات.

× ×

نە بولۇر بەرسەڭ مېنىڭ كوڭلۇمگە ئەي مەھۋەش، خۇرۇج،
تاكى قىلسام شەۋق ئىلە ئول ئالەمى ئولۇى ئۇرۇج.

تا ياراتتى بۇ جەھاننى خالقى پەرۋەردىگار،
چىقمادى ھوسن ئەھلىدىن سەندەك يەنە ساھىپ خورۇج.

تەۋسەنى دەۋلەت ئۆزە مېنىسەڭ سەن ئەي خورشىدى فەر،
قىلغۇدەكسەن سەپىر بەزمىدە بۇ ئون ئىككى بۇرۇج.

دەر قۇياش ئىرمەس، تۇشۇپدۇر بۇ پەلەكنىڭ ئۈستىدىن،
تەۋسىلىك ئۈستىدە ھەر كىم كورسە زىننەتلىك سۇرۇج.

بۇدۇرۇر مېسكىن قەلەندەرنىڭ دۇئاسى شۇبھۇ شام،
دەۋلەتنى ئىقبال بەرسۇن ساڭا دادى ھەم دورۇج.

× ×

مەقسەدىنى ئەرز قىلدىم، قىلدى ئول كۈلچەرە رەد،
نەھس ئول كۈن ئىدى ياكىم قىلمادى بەختىم مەدەد.

شۇم رەقىبىنى شاد ئېتىپ، غەمكىن ئېتەرەمەن زارىنى،
باردۇرۇر دەردۇ غەمىم ئۇشۇ سەبەپدىن بىئەدەد.

ئەي پەرىزادى زەمانىم، مەھۋەشى شىردىن زەبان،
بىر قۇلۇم دىسەڭ قىلۇرمەن ئولگۈچە پەخرى پىسەندە.

نە ھەدى باردۇر پەرىلەر ساڭا دەئۋا ئەيلەسە،
ئارەزىڭنىڭ ئالدىدا باردۇر قۇباشقە نەچە ھەد.

ئول پەرى پەيكەرنى نىدىن قىلماين مەن ئارزۇ،
يۇسۇپۇ بىلىقس كورەر بولسا يۇزىن، ئەيلەر ھەسەد.

× ×

مۇنچە كويدۇرمەك نەدۇر، خورشىدى تابانم، نەسۇد،
يۇرەكم قان ئەيلەدىك، لەئلى بەدەخشانم، نەسۇد.

قان ياشىمنى ئەيلەدىك جەيھون مېنىك، قەددىمنى خەم،
قامەتم خەم قىلماغىك سەرۋى خىرامانم نەسۇد.

پۇرقەتى ھەجرىك بىلە قىلدىك يۇرەكم چاك-چاك،
مۇنچە زۇلمۇڭدىن سېنىك ئەي ماھىتابانم، نەسۇد.

كوڭلۇڭدە يوقتۇر سېنىك بىر زەررەئى مېھرۇ ۋەپا،
سەن بىلە قىلماق مېنىك بۇ ئەھدىپەيمانم نەسۇد.

بىلدىم ئەمدى يوقتۇرۇر مەيلىك ماڭا ئەي پۇر جەپا،
بەھودە كويەك ساڭا بۇداغى ھىجرانم نەسۇد.

ئەيلەگىل رەھمى مېنىك ھالىمغە ئەي سۇلتانى ھوسىن،
پۇرقەتىڭدە كويەك جانم، ساڭا جانانم نەسۇد.

قانچە قىلدىم تائەتۇ تەقۋا، قەلەندەر، ھەيپ-ھەيپ،
خالو زۇلىپى ئەيلەدى تاراج ئىمانم، نەسۇد.

× ×

يوقتۇرۇر دۇنيا ئىچىدە بىر سېنىڭدەك ھوشمەند،
ھەم مېنىڭدەك يوقتۇرۇر كىم دىلپىگارى دەردمەند.

شېرىنە لەيلى سېنىڭدەك يوق ئىكەن ئەي دىلرەبا،
بولمىغاي پەرھادۇ مەجنۇن ماڭا ئوخشە مۇشەمەند.

مۇمكىن ئېرمەستۇر قۇتۇلماق سەزدىن ئەي ھورى زەمان،
ئەژدەھالار بويىغە سالمىشدۇرۇر زۇلپۇڭ كەمەند.

شۇكر ئېتىپ دەرمەنكى بۇ دەۋلەت ئاتا بولدى ماڭا،
يەتسە سەندىن ھەر زەمانى جانمە يۇز مىڭ گەزەند.

نەگىمە سۇن ھوسنىڭگە كوز دەب، ئەي قەلەندەر، ھەر زەمان،
ھەمدىنى كوڭلۇم ئىچىدە جانم ئەيلەرمەن پىسەند.

× ×

قەبائى لالە گۈن بىرلەن تۇشۇمگە كىردى ئول دىلبەر،
تەكەللۇم ئەيلەدى ماڭا ساچمىپ ئالەم ئارا شەككەر.

دىدى ئەي ئاشىقى سادىق ساڭا لۇتىپى كەرەم ئەيلەي،
ئەگەر نەھىسلىك مەدەد قىلسا، خۇدايىم بولسا گەر ياۋەر.

تاياغىغە قويۇپ باشىم، دېدىم ئەي مەھشەشى ئالەم،
مۇرادە - مەقسەدىڭ بەرسۇن خۇدايىم، ئەي پەرى پەيكەر.

تەبەسسۇم ئەيلەدى باقىپ، دىدى ئول نادىرى دەۋران،
ۋىسالىدىن نەسىپ ئەتكەي ساڭا بىر خالىقى ئەكبەر.

قولۇم ئاچىپ دۇئا قىلدىم، دېدىم: ھورى پەرىزادىم،
خۇداۋەندىم سېنى قىلسۇن بۇ ئالەم ئېلىگە سەرۋەر.

دىدى ئول گۈلرۇخى زىبا: ساڭا ئول قادىرى دانا،
كوزۇڭنى تا تىرىك بولساڭ يۈزۈمدىن ئەيلەسۇن ئەنۋەر.

دېدىم ئەي دىلبەرى خۇبان، قۇياشتىن ئارەزىڭ تابان،
سېنىڭدەك سۇرمىگەن دەۋران نە جەمشىدۇ نە ئىسكەندەر.

× ×

سېنىڭدەك يوقىتۇرۇر ئالەمدە ھەرگىز زالىمى جابىر،
مەگەر زولم ئەتكەلى خەلق ئەتتى جانا خالىقى قاھىر.

كويەرمەن ئوت ئىچىندە نەرگىسى مەستىڭنى تا كوردۇم،
ۋە يا جادۇدۇرۇر كوزۇڭ سېنىڭ يا باردۇرۇر ساھىر.

ساڭا قۇل بولماقم بولدى نەچە يىل، ئەي پەرى پەيكەر،
ماڭا مېھرىڭ سېنىڭ بىر زەررە ھەرگىز بولمادى زاھىر.

بۇ قاشۇ يۈزۈ كوزۇڭ سەنئەتى سۈنئى ئىلاھىدۇر،
سېنىڭدەك كورمەگەن ھەچكىم جەھاندا دىلبەرى نادىر.

دەر ئېردىم ھەر كۈنى بىر دەپتەرى ھوسنىڭ سىپاتىدا،
تىلىم گەر بولماسا ئېردى ۋەسپىگە ئەي دىلرەبا، قاسىر.

غەربۇ ئاجىزۇ بىچارە ئۇ مەھرۇمدۇرۇر يارەب،
قەلەندەرنى ئىلاھا قىلغاسەن ئىشقى ئوتىغا سابىر.

× ×

تا خوتەننىڭ شەھرىدىن قىلدىڭ سەپەر ئەي گۈلئۇزار،
نالەو-ئەپغان قىلۇرمەن بۇلبۇل ئوخشە زار-زار.

نە گۇناھىم بار ئىدى سەندىن جۇدا قىلدى پەلەك،
نە ئىلاج ئەيلەي مېنىڭ قولۇمدا يوقتۇر ئىختىيار.

مۇمكىن ئېرمەستۇركى سەندىن بىر زەمان قالسام تىرىك،
پۇرقەتۇ ھەجرىڭدە باردۇر ئىچمە يۇزىمىڭ شەرار.

ئىلتىپات ئەيلەپ بىرەر سورغىل قەلەندەر ھالىنى،
تا يۈزۈڭنى كورمىسە بىردەم ئاڭا يوقتۇر قەرار.

× ×

قولۇڭنى ناگەھان كوردۇم، دىدىمكىم: پادىشاھىمىدۇر،
قاشىڭ مېھرابىغە باقتىم، دىدىم: بۇ قىبلەگاھىمىدۇر.

جەھاننىڭ تەختى تاجىغە كوڭۇل تارتمايدۇرۇر ھەرگىز،
سېنىڭ ئىشكىڭنى ياشانسام مېنىڭ ئول ئىززە جاھىمدۇر.

كېلىپتۇر ئاچچىغىڭ بەھد غەزەپتىن بىئەدىپ دەپسەن،
قۇلۇڭدۇرمەن، دىگەن بولسام، كېچور، قاتتىق گۇناھىمدۇر.

نەچە ھەجرىڭدە كويدۇرسەڭ شىكايەت قىلماقچىم بەھد،
نېچوكمم ئەي پەرى پەيكەر بۇ تەقدىرى ئىلاھىمدۇر.

سېنىڭدەك يوق قۇلۇم دىسەڭ تانىپ ئال مەھۋەشى شوخۇم،
سېرىغ يۈز بىرلە كوز ياشم ئىكى مەقبۇل گۇۋاھىمدۇر.

شەھۇ شەھزادە رەشىك ئىلتور مېنىڭ بۇ دەۋلەتم كورسە،
كەرم ئەيلەپ قەلەندەرنى ئەگەر دىسەڭ گاداھىمدۇر.

X X

ئول پەرىزادى زەمانىمنىڭ لەيلىنىڭ قەندى بار،
ھەر زەمان ئول قەندىنىڭ يوز نەۋى شىككەر خەندى بار.

ئاپپادىم دەردۇ غەمىدىن بىردەمى ۋارەستەلىق،
گوپىيا دەردۇ غەمىنىڭ جانىمە پەيۋەندى بار.

باردۇرۇر كوڭلى ئانىڭ دەردۇ ئەلەمنىڭ مەسكەنى،
كىمىكىم ناقابىلو بەزمى ھۇنەر پەرزەندى بار.

دىگىل ئانى بۇ جەھان ئىچىندە جەمئىيەت زەمان،
ئانىكىم ئۇشبۇ زەماندا خاتىرى خورسەدى بار.

مۇمكىن ئېرىمەستۇركى كەلسەڭ ئەي قەلەندەر يار دەپ،
ئول پەرى پەيكەرنى يۈزىڭ زارو ھاجەتمەندى بار.

X X

تەنمىنى ئورتەگەن ئول دىلپەرىمنىڭ ئىشتىياقدۇر،
بەلاۋۇ دەردۇ مېھنەت كۆيىگە سالغان پىراقىدۇر.

بولۇپدۇر رىشتەئى زۇلپى ئانىڭ تەسەببەلەر باغى،
بارى ئېل سەجدەگاھى قاشنىڭ مېھرابى تاقىدۇر.

ئومىدىم يوقتۇرۇر بىر زەررە ھىچكىم ئىلتىپاتىدىن،
ماڭا لۇتپۇ كەرەم قىلغان تەمەد گۈلچىرە ساقىدۇر.

كورۇپ رەھمى ماڭا ئول زالىمى بەدخويى كەلمەيدۇر،
ئانىڭ ھىجراندا ئىككى كوزۇم ئىككى بۇلاقىدۇر.

سېنىڭدەك كورمەگەن دەۋران جەھان ئىچىرە سۇلايمان ھەم،
كى شەھلەر مەي ئىچەر جامى سەگىڭ ئەسكى يالاقىدۇر.

نىچۇك جان بەرمەسۇن ۋەسلىڭ تىلپ دەردۇ پىراقىدىن،
قەلەندەرغە ۋىسالى دەۋلەتۇ ھەم ئومرى باقىدۇر.

× ×

مۇنچە بولماق دەردۇ غەم ئېلىندە كىمنىڭ چاغى بار،
يۇرەڭزۇ باغرىم بىلە ھەر بىرنى يۇزىمىڭ داغى بار.

كورسەم ئول سەيپادنى جانىم بېلىقەدەك تەلپۇنۇر،
نە ئۇچۇنكىم قولىدا كىرىپىگىدىن قارماغى بار.

لايىقى ئولدۇركى قىلغاي شادلىق بىرلەن ۋەرەئۇ،
كىمىنىكىم مەندەك جەھان ئىچرە بىرەر ئامراغى بار؟

باقماغىل ئول گۈلغە دەپ زاھىد مېنى مەنئۇ ئېتىمەكىم،
تەلىمىنۇر يۇزىگە ئانىڭ تا كوزۇمنىڭ ياغى بار.

ئەي قەلەندەر، شۇم رەقىبىدىن مۇنچە سەن ئىگراىماغىل،
گۈل بىلە بوستان باغىنىڭ بۇلبۇلى ھەم زاغى بار.

× ×

مەقسەدىڭىز نىدۇرۇر كوڭلۇمنى ۋەيران قىلدىڭىز،
شادۇ خورەم ئېردىم، ئەي گۈل، دىدە گىرىيان قىلدىڭىز.

قىلدىڭىز جەۋرۇ جەپا جانىمغە بىھەددۇ ھىساپ،
كوزلەرىمنىڭ ياشىنى لەئلى بەدەخشان قىلدىڭىز.

بىلەمدەم جادۇمۇسىز، يا ساھىرى ساھىپمۇسىز،
بارچە ئالەمنىڭ ئېلىنى بەندە پەرمان قىلدىڭىز.

نە ئىلاج ئەيلەي مەنى، خورشىدى تابانى جەھان،
ھەيرەتى بولغان كوڭۇلنى يانە ھەيران قىلدىڭىز.

جەننەتتۇ پىردەۋسىنى قىلماسدۇر ھەرگىز ئارزۇ،
تا قەلەندەرنى سىز ئەي گۈلچىھرە مېھمان قىلدىڭىز.

× ×

ئەي پەرى پەيكەر مېنىڭ كوڭلۇمنى شەيدا قىلدىڭىز،
دەمەيىن شەيداكى، بۇ ئالەمدە رەسۋا قىلدىڭىز.

بۇدۇرۇر ئىنساپ ئىلە سىزگە مۇسۇلمانلىق ئىشى،
شۇم رەقىبىمغە مېنىڭ زىددىمغە سودا قىلدىڭىز.

مېھنەتتۇ، جەۋرۇ-جاپاۋۇ زۇلم بولدى ئىشلەرى،
بۇ نە مەزھەپ ئېردىكىم جانىمغە پەيدا قىلدىڭىز.

تا تۇغۇلدۇڭىز ئانادىن ئەي پەرزادى زەمان،
بارچە ئالەمنى ئەجەپ پۇرشور غەۋغا قىلدىڭىز.

سىزگە ئەي خورشىدى تابان تا قەلەندەر بولدى قۇل،
تەخت ھوسىن ئۆزىرە چىقىپ شەھلىقنى دەۋا قىلدىڭىز.

X X

بىر قىيا باقمادى ماڭا نەرگىسى مەستى خابىڭىز،
بولدى كوڭۇل قۇشىغە دام تۇررەئى پىچۇ تابىڭىز.

نە بولۇر ئەي پەرىۋەشم تويغۇچە ئارەزلىك كورەي،
مۇنچە غەزەپ بىلە نىدۇر قەتلىم ئۇچۇن شىتابىڭىز؟

چەرخى پەلەك..... بولدى، قۇياش نە تەۋسەنىڭىز،
ياڭى ئاي ئەيلەدى مەقدەم ئوزىن زەۋق ئىلە رىكابىڭىز.

چىن كىيىڭى ئىبارىنى خالۇ لەبىڭ بېرىپدۇرۇر،
ئالەم ئارا تولۇپدۇرۇر ناچەئى مۇشكى تابىڭىز.

بىر لەبىڭىزدۇر قاتلىم، بىرسى ئېسايى زەمان،
تىرگۈزۈدۇر خىيالىڭىز، ئولتۇرەدۇر ئېتابىڭىز.

كولبەمە كەلسەڭىز بۇگۇن جان، دىلىم پىدا قىلاي،
قانم ئېتەي شەرابىڭىز، باغرىم ئېتەي كەبابىڭىز.

قايدا باراي مەن ئەي سەنەم، يوقتۇر يەنە بارۇر بېرىم،
ئىشق ئېلىنىڭ بولۇبدۇرۇر سەجدەگەھى بۇ بابىڭىز.

قىلسە مەدەد بۇ بەختى بەد، ئۇچراساڭىز بەناگەھى،
كويدۇرەدۇر بۇ نازىڭىز، ئولتۇرەدۇر ھىجابىڭىز.

مەجلىس مەشرەبىگىنى كورسە كىم ئولگۈچە ئارزۇ قىلۇر،
جان قۇشنى سەيد ئېتەر قانۇن بىلە رەبابىگىز.

تەرلەسە گەر قۇياشنىگىز كورسە قەلەندەر ئېپتادۇر:
گۈل ئۈزە شەبەنەمىدۇر، يۈز ئۈزە ئول گۈلابىگىز؟

× ×

سېنىگدەك يوقتۇرۇر ئالەمدە شوخى پۇر جەپا ھەرگىز،
مېنىگدەك يوق سېنىڭ ئىشقىڭدا بىر ئەھلى ۋەپا ھەرگىز.

بۇ ئالەمنىڭ ئېلى تاپتى بارى بەرگو نەۋا سەندىن،
مېنىگدەك يوقتۇرۇر ئالەم ئىچىندە بىنەۋا ھەرگىز.

جەھاننى سەير ئېتىپ كوردۇم بارنى باشدىن - ئاياغ بىر بىر،
سېنىگدەك يوقتۇرۇر بىر نازىنن پارسا ھەرگىز.

ئوشۇل كۈندىن ساڭا بەردىم كوڭۇلنى ئەي پەرى پەيكەر،
مۇنىگدەك يوقتۇرۇر بىلدەمكى دەردى بىدەۋا ھەرگىز.

قەلەندەر بىاسە ئېردى بولماس ئېردى ئەي پەرى چەپرە،
سېنىگدەك كوڭلى بىر نائاشناغا ئاشنا ھەرگىز.

× ×

بۇ تىرىكلىكتىن ماڭا يۈزۈڭنى كورمەكدۇر غەرەز،
شەككەردىن لەئلى لەبىگىنى تۇشدا كورمەكدۇر غەرەز.

يوقتۇرۇر دۇنيادە ئۆزگە ماڭا مەقسۇدى ەۇراد،
خزمەتگە قۇل بولۇپ ئولگۇنچە يۇرمەكدۇر غەرەز.

بىلدىم ئەي گۇلچىرە كىم ۋەسلىڭغە يەتمەكدۇر مەھال،
پۇرقەتۇ ھەجرىڭ بىلە دەردىنى سۇرمەكدۇر غەرەز.

كېچە - كۇندۇز سېنىڭ كويۇڭنى چورۇلمەكدىن سەبەپ،
شۇم رەقىبىڭ بويىنى تىغ ئىلە ئۇرماقدۇر غەرەز.

قىلدى دۇنيا ئىشرەتنى، ئەمدى قەلەندەر مەقسەدى،
دارى ئىشقىڭدا سېنىڭ مەنسۇر بولماقدۇر غەرەز.

× ×

ئول پەرى پەيكەر مېنىڭ كوڭلۇمنى شادان ئەيلەمەس،
پۇرقەتىدىن ئوادۇمۇ دەردىگە دەرمان ئەيلەمەس.

ئولگۇدەك بولدۇم غەمدىن ئىلتىپاتىن كورمەدىم،
غۇنچەئو لەئلى لەبىنى ماڭا خەندان ئەيلەمەس.

ئەيلەمىشدۇر جەۋرى زۇلمىن ماڭا ئانچە ئاشكار،
بۇ جەپانى ئەلگە ھەرگىز ھىچ مۇسۇلمان ئەيلەمەس.

لەززەتى تاپماسدۇرۇر ھەر نىچە يۇرسە شوبىي - شام،
ھەر كىشى يۇزىگە تا كوزىگە ھەيران ئەيلەمەس.

ۋەسلى باغدىن دېماغغە ئانىڭ بويى تامار،
كىم سارىخ تا بۇزنى، كوزنى تا قان ئەيلەمەس.

نە ئىلاج ئەيلەي مۇسۇلمانلار ئوشۇل گۈلچېرەنى،
ماڭا كوڭلى بىلە ھەرگىز ئەھدىپەيمان ئەيلەمەس.

تاپماس ھەرگىز ئەي قەلەندەر دەۋلەتى دىدارنى،
ھەر كىشى تا يارىغە جاننى قۇربان ئەيلەمەس.

تا كىشى تەرك ئەتمەسە دۇنيايى دونىڭ شۇغلىنى،
ۋەسلى باغنىڭ قەلەندەر سەيرىن ئاسان ئەيلەمەس.

× ×

ھىچكىشى مەندەك سېنىڭ ئىشقىڭدا سەرگەردان ئەمەس،
باشكىنەڭدىن ئورگۈلەي، بىللان، سوزۇم يالغان ئەمەس.

دىمەگىل تەرك ئەيلە ئىشقىن ئەي زۇلەيخايى زەمان،
مەن نىچۈك تەك ئەيلەيمىن ئول يۇسۇپى كەنىئان ئەمەس.

ئۇز كوڭۇل دىمە مېنى، ئەي ناسىمى بەھۇدە كوي،
بارمۇدۇر، مۇمكىن كوڭۇل ئۆزۈمەك مەھى تابان ئەمەس.

مېنەتو دەردۇ ئەلەم كورگەن جەھاندا ئىشقى ئارا،
بولسا بولغاي، ماڭا ئوخشە بىسەرۇ سامان ئەمەس.

سورغالى رەنجىنى كەلمە ئەي مەسھابى زەمان،
دېمە ئول شىردن زەبانىم دەردىمە دەرمان ئەمەس.

قىلسا گەر جەۋرۇ جەپا، ساڭا قەلەندەر، سەبىر قىل،
ھوسىن ئېلىنىڭ تەركىن ئېتىمەك ئەي كوڭۇل ئاسان ئەمەس.

× ×

تاكى نارەنجى ئېگىنى كىيدىڭ ئەي ئالى ئاساس،
تۇشتى ئايۇ كۈن بىلە ھورۇ پەرلەرغە ھەراس.

مەن قېرى قۇلدىن ئەگەر سەن ئار قىلساڭ تاڭ ئەمەس،
باردۇ ياش قۇللار ساڭا ئالەمدە بېھەددۇ قىياس.

تاكى نارەنجى كىيىپ تەۋسەن ئوزە ئالدىڭ قەرار،
نى ھەدى باردۇر قۇياشنىڭ ساڭا بولغاي ئىقتىباس.

تاكى چىمىتنىڭ سەيرى گۈلشەن ئەي پەرىزادى زەمان،
يەر ئوزە تۇشتى قۇياش دەپ ئېلىگە بولدى ئىھساس.

تا كىيىپ چىمىتى، قەلەندەر، دىلبەرنىڭ يۈز ناز ئىلە،
ددى قۇياشقا ياراشتى تۇرپە نارەنجى لىباس.

× ×

ئارەزى خورشىدى تاباننى كورسەم ئېردى كاش،
مەقدەمىگە باش قويۇپ شۇل لەھزە ئولسەم ئېردى كاش.

بىر يولى يۈزەمىڭ كورۇپ خوتەندە مىڭ يول ئوتكۈچە،
قۇندۇزى جەننەت نىشانى شاد كورسەم ئېردى كاش.

ھەجرى پۇرقەتنىڭ ئوتدا كېچە - كۇندۇز كويگۈچە،
دەۋلەتى ۋەسلىڭ نېشات ئەيشىنى سۇرسەم ئېردى كاش.

بەرگۈچە كوگۇل سېنىڭدەك زالىمى خۇنخارغە،
كاپىرى خەنجەر قولدا قەتل بولسام ئېردى كاش.

ئوتتى ئومرۇم، ئەي قەلەندەر، مېھنەتۇ ھەسرەت بىلە،
تۇش كورۇپ لەئلى لەبىڭ بىرگىنە شورسام ئېردى كاش.

× ×

چىقسا ئويىدىن نازىنىم گەر ئېرۇر بىزگە قۇياش،
نە ئۇچۇنكىم يوق قۇياشقا ئاڭا ئوخشە كوزۇ - قاش.

دەۋزەخى ھەجرىڭدە مەندەك ھىچ كاپىر كويىمەسۇن،
مۇنچە كويدۇرمەك مېنى نىدۇر سەبەب ئەي باغرى تاش؟

ئىشىكىڭدە شۇم رەقىبەلەر ھەر يانىدىن تارتىشۇر،
بىر ئولۇكنىڭ ئۈستىدە كوپ قارغا قىلغاندەك تالاش.

تاغ ئېلە تاش يىغلاشۇر قېرى قۇلۇڭنىڭ ھالىغە،
ناز ئىستىغناسىدىن بىر باقمادى ئول شوخ ياش.

كەر ئانا بولسا زۇلەيخا، يۇسۇپ ئولسا ئاتاسى،
مۇمكىن ئېرمەستۇر تۇغۇلغاي ئاڭا ئوخشە ئېگر قاش.

پەردە ئى جانىم ئىچىندە ئاسرار ئىدىم مېھرىنى،
بىسەھەل ئەپغانلەردىم قىلدى مېنىڭ سىرىمنى پاش.

تاكى بولدۇم ئەي پەرى بەيكەر گىرىپتارنىڭ سېنىڭ،
بىر كوزۇمدىن ئاقتى قانۇ بىر كوزۇمدىن ئاقتى ياش.

ۋەسىپ ئېتەي دىسەم يۇزۇڭنى ئەقلى ئىدراك ئورتەنۇر،
دۇررى گەۋھەر ساچمۇر ھەر بىر سوزۇڭدىن جاش-جاش.

نا گەھان كورسە قەلەندەر گەر يىراقتىن يۇزىنى،
كىم تۇشەر شىددەت بىلە ئەزالارىغە ..... تاش.

× ×

چىقماغىل گۈلگۈن ئويۇڭدىن كېچەدە ئەي شوخ ياش،
ئېل ئارا غەۋغا تۇشەر كېچە تۇغۇپدۇر دەپ قۇياش.

ناز ئىلە چىقساڭ ئويۇڭدىن بۇ قەدەر رۇخسار ئىلە،
سەجدە ئەيلەر قاشلارىڭغە بۇت بىلە ھەم بۇتتەراش.

تاجەمالى با كەمالىڭنى تاماشا ئەيلەدى،
كېچە ۋۇ كۈندۈز كوڭۇلگە زەھرى غەم بولدى مەئاش.

ۋادەرىخا بىلمەدەم ئەۋۋەل بۇ خۇيۇڭنى سېنىڭ،
مەقبۇلۇڭ ئېرمەس ئىكەن ھەر كىم ساڭا، بولسۇن يەۋاش.

گەرچە كوردۇم يەر يۈزىنى سەير ئېتىپ باشدىن - ئاياق،
كورمەدەم سەندەك جەھاندا تىلى يۇمشاق، باغرى تاش.

گەر قەلەندەر سارى ئاتساڭ قاشۇ كىرىپكەلەر ئوقۇڭ،
جانۇ كوڭلۇم ئوقۇڭ ئۈچۈن ئەيلەمەش ئىكەۋ تالاش.

× ×

ئەيلەگىل يارەب مېنى سەن داغى ھىجراندىن خەلاس،
داغى ھىجران دەمەيىنىكىم دەردى ھىرماندىن خەلاس.

كېچەۋۇ كۈندۈز دۇئايم بۇدۇرۇر: قىلغىل مېنى،
كۈلپەتى ئەندۇھ بىلە ھەم دەردى دەۋراندىن خەلاس.

تائەتى تاقۇا ئىبادەتنى نەسىم ئەيلەگىل،
قىلماغىل يارەب مېنى ئولگۇنچە پەرماندىن خەلاس.

مەقسەدەم بۇدۇر مېنىڭ دۇنيادا ئەي رەببى جەللى،
پىتنەۋۇ ۋەسۋاسى بىرلەن ئەيلە شەيتاندىن خەلاس.

تاقەتىم يوقتۇر قەلەندەر كىم ئىشتىسەم ھەجر ئاتىن،
ئاندىن ئاجراتقۇنچە يارەب ئەيلەگىل جاندىن خەلاس.

× ×

مەشرەقى كويىدىن ئاتتى ماھىتابانم تولۇڭ،
يا بەدەخشان تاغىدىن ئول لەئلى رەخشانم تولۇڭ.

قەدمۇدۇر، توبىمۇدۇر يا سەرۋى يا كاكۇلۇدۇر،
تاكى جەننەت باغىدىن سەرۋى خىرامانم تولۇڭ.

يا پەرى يا ھوردۇر يا بىللىقىس ئالى نەسىپ،
يا ئويىدىن قىلدى ئول خورشىدى دەۋرانم تولۇڭ.

يا قەمەر يا شەمس يا ئايىنەئى ئىسكەندەرى،
يا كوزۇمگە قىلدى ئول شوخ جان جانانم تولۇڭ.

توتىدەك ئەپغان قىلۇرمەن ئەي قەلەندەر زار - زار،
قىلدى دىلبەرلەر ئارا ئول شەككە رىستانم تولۇڭ.

× ×

تاكى چىقتى ئول گۈلى گۈلزارى ئالەم سەيرى باغ،
گۈل ئانىڭ يۈزىن كورەر دەپ يۈرەكسىدۇر داغ - داغ.

جان لەبىگە يەتتى، زالىم، رەھىم ئېتىپ بىر سورمادىڭ،
ھەرنە بولسام، مەن بولاي تۇتسۇن خۇدايىم سېنى ساغ.

نە ئۇچۇن جان بەرمەيىن دەردىڭدە مەن پەرھاددەك،
يوقتۇرۇر سەندەك شېرىن ئالەمدە، گەر قىلسام سوراغ.

تا ساڭا بەردىم كوڭۇل ئەي مەھۋەشى خورشىدى پەر،
دەردى مېنەتدىن نىگارا تايمادىم بىردەم پەراغ.

كوڭۇل ئۆزۈمەڭ ئەي قەلەندەر، ئول پەردىن سەئب ئېرۇر،
ئولگۇچە كەتمەس كوڭۇلدىن ئىشقىدىن تۇرغان قەداغ.

× ×

سورمادىڭ ھالىمنى سەن ئەي شوخى بىپەرۋا، دەرىخ،
ئىشقى ئىلى ئىچرە مېنى قىلدىڭ ئەجەپ رەسۋا، دەرىخ.

قان يۇتۇپ دىققەت بىلەن ۋەسىپىڭنى ئىنشا ئەيلەدىم،
بىلمەدىڭ قەدىرىمنى سەن ئەي ماھ، روھ ئەفزا، دەرىخ.

تاكى كوردۇم ئەنپەر ئەپشان زۇلپى مۇشكىنىڭ سېنىڭ،
تۇشتى باشىمغا مېنىڭ ئەي شوخ مىڭ سەۋدا، دەرىخ.

تاكى كوردۇم ئاي يۇزۇڭنى، بىر زەمانى تىنمادىم،
پۇرقەتۇ ھەجرىڭ ئىچىمنى ئەيلەدى مەئۇا، دەرىخ.

مۇددەتى بولدى قەلەندەر ھەسرەتىڭدىن قان يۇتار،
قىلمادىڭ لۇتپى كەرەم ئەي دىلبەرى رەئنا، دەرىخ.

× ×

ھوسن ئېلى ئىچرە سېنىڭدەك يوقتۇرۇر ھەرگىز شەرىق،
بارچە مەھۋەشلەر سېنىڭ ئالدىڭدا باردۇرلەر كەشىق.

سەير ئېتىپ كوردۇم جەھاننىڭ بىر بىرىن باشتىن - ئاياق،
كۆرمەدىم سەندەك يەنە بىر دىلبەرى رەئنا ھەرىق.

ئەي پەرزادى زەمانىم، ھالىمە رەھىم ئەيلەگىل،
ھەجرى پۇرقەتتىن تەنىم بولۇبدۇرۇر ھەددىن زەئىقى.

يەر يۇزىنى سەير ئېتىپ كورگەن جەھان سەيياھلار،
بىر سېنىڭدەك كورمەدىلەر گۈلرۇخى زىبا زەرىقى.

پاكلىق بابىدا يوقتۇر بىر سېنىڭدەك دەھر ئارا،
كىم يۇزۇڭنى كوردى دەر: مەريەمدىن ئىرىشىدۇر ئەفىقى.

باردۇرۇر مەھۋەش، قەلەندەر، دەھر ئارادە بەھساپ،
يوقتۇرۇر لېكىن بىرى سەندەك لەتاپەتلىك لەتىقى.

× ×

ھەق بېرىپدۇر ھەزرەتىڭىغە دەۋلەتى سۇلتانى ھوسىن،
گاھى - گاھى قېرى قۇل ھالىنى سورماق ياخشىراق.

گەر مۇيەسسەر بولسا شول دۇنيادا يۇزۇڭ كورگەلى،
ھور جەننەتتىن كوڭۇل ئەلبەتتە ئوزگەن ياخشىراق.

كېچە - كۈندۈز ئوزگە مەھۋەشلەر بىلە ئەيش ئەتكۈچە،
تۇش كورۇپ لەئلى لەبىڭ بىرگىنە سويىمەك ياخشىراق.

سەن سۇلايمانى زەماندىن ماڭا يەتسە مەرتەبە،
بەندە بولۇپ ئىشىكىڭدە دەۋر سۇرمەك ياخشىراق.

ئوچراسە ئەغيار، قىلغىل ئاڭا سەن قەھرۇ غەزەپ،
گەر يولۇقسە ئوز قۇلۇڭ لوتىپ ئەيلىمەكلىك ياخشىراق.

كىم مۇھەببەت ئەھلى بولسە ئەيلەگەيسەن مەھرەمىڭ،
 كىمكى بولسە غەيرەئى مەھۋەش، ئۇزۇلمەك ياخشىراق.

مەقسەدسىمۇر كېچە - كۈندۈز، ئەي سەنەم، پەرۋانەدەك،
 گەر مۇبەسسەر بولسە باشىڭدىن چورۇلمەك ياخشىراق

بۇلەۋەسغە سەبرو - تاقەت يوقتۇر ئەي ھورى زەمان،
 قانچە بولسا جەۋرۇ - زۇلمۇڭ، ماڭا قىلماق ياخشىراق.

ئەھلى ھىكمەت دىدىلەر كىم: رەشك ئولۇمدىن يامان،
 يەتسە قولۇم شۇم رەقىب قانىنى ئىچمەك ياخشىراق.

سەنسىزىن ئەي گۈلئۇزارىم، سەير جەننەت قىلغۇچە،
 باغى ھوسنىۋىدىن نىگارا بىر گۈل ئۆزىمەك ياخشىراق.

X X

ساڭا تا بولدۇم ئەي گۈلچىھەرئى شىرىن سۇخەن، ئاشىق،
 مېنىڭدەك يوقتۇرۇر شوھرەتدە ھەرگىز كوھكەن ئاشىق.

غەم، دەردىم پىراقىڭدا زۇلەيخادىن كەم ئېرمەستۇر،
 نىچۇن بولدۇم ساڭا ئەي يۇسۇپى گۈل پىرمەن، ئاشىق؟

مېنى بىچارەنى گەر ئىلماساڭ كوزۇڭگە، تاڭ يوقتۇر،
 ساڭا يۇسۇپكە ئوخشە باردۇرۇرلەر موز دەرەن ئاشىق.

لەبىڭ بىرلە تىشىڭگە، ئەي دىلبەرى شوخى پەرىزادىم،
 ئېرۇر ياقۇتۇ لەئلىۇ گەۋھەرۇ دۇررى ئەدەن ئاشىق.

قەدىگە سەرۋ ئىلە توبى، ساچىگە سۇنبۇلى خوبى،
يۈزۈگە ئايۇ كۈن، گۈل بىلە شەمئى ئەنجومەن ئاشىق.

پىراقىدىن ئەگەر ئولسەم ساڭا نى غەددۇر ئەي مەھۋەش،
ساڭا باردۇر قەلەندەردەك نىچە يۈزىڭ تۈمەن ئاشىق.

× ×

تا سېنىڭدەك نازىنىغە ئاشىنا قىلدى پەلەك،
دەردۇ غەمدىن بەندى - بەندىمنى جۇدا قىلدى پەلەك.

ھەر نىچە قىلسام جەھاندا ئەيشى - ئىشرەت ئومرۇمە،
ھەر بىرى ئورنىدا نىڭ جەۋرۇ - جەپا قىلدى پەلەك.

كورمەدىم جەۋرۇ - جەپادىن ئوزگە ھەرگىز دەھر ئارا،
لوتپ ئېتەردىن ماڭا گوياكىم ئىبا قىلدى پەلەك.

ئەھلى فەزلو دانىش ئەھلىگە دەردۇ - ئەلەم،
دون ئىلىن ئالەم ئارا كامنى رەۋا قىلدى پەلەك.

زاھىدو شەيخى رىيايىغە قىلىپ لۇتىپى كەرەم،
ئىشقى ئېلىنىڭ ھەر بىرىنى بىنەۋا قىلدى پەلەك.

× ×

ئەي پەرىزادى زەمانەم بولسۇن ھەق يارىڭ سېنىڭ،
ئوتكەرۇر شەمسۇ قەمەردىن نۇرى ئەنۋارىڭ سېنىڭ.

كورسە ئېردى بۇ قەدەر رۇخسار ئىلە قاشۇ كوزۇڭ،
بولۇر ئېردى يۇسۇپى مىسىرى خەرىدارىڭ سېنىڭ.

توكور ئېركەنمىز دەپ ئاڭا يىغلاشۇرلەر زار - زار،
تاۋۇسۇ، كەبكى دەردى كورسە بۇ رەپتارىڭ سېنىڭ.

ھەر كىشى كورسە يۇزۇڭ بىئىختىيار ئەيلەر پىغان،
ئوزۇڭ ئىنساپ ئېتىكى، نېتىكەي ئاشقى زارىڭ سېنىڭ.

ئەيلەمىش زەۋقو تەئەججۇپ، بەلكى ھەيرەتتە قالۇر،
كورسەلەر ھورۇ پەرى بۇ بەدلو ئەتۋارىڭ سېنىڭ.

تاڭ ئەمەستۇر گەر تىرىلسە سوزلەسەڭ بولغان مەمات،
ئورگەتۇر ئېيساغە مەسىلىكىنى گۇپتارىڭ سېنىڭ.

مەن نېچۇن جان بەرمەيىن ئالدىڭدا ئەي ھورى زەمان،
ئوزگەلەرنىڭ لوتىدىن ئوبداندۇر ئازارىڭ سېنىڭ.

ئاتلانىپ چەقساڭ خەلايىققە بولۇر يەۋ مەننوشۇر،
جان نېچۇك بەرمەس قەلەندەر كورسە دىدارىڭ سېنىڭ.

× ×

مېنىڭ ھەجرىگە ئەي گۈلچىرە ۋەسىلىكىنى دەۋا قىلساڭ،
نە بولغاي ھاجىتىمنى ئەي پەرى پەيكەر رەۋا قىلساڭ.

ئۈمىدىم بار ئىدىكى، سەرۋىدەك ئەيلەرمۇ دەپ خۇررەم،
نىكىم، زۇلپۇڭ بىلە ئەي دىلرەبا قەددىنى با قىلساڭ.

تەلەكىم بۇدۇرۇر تەڭرىدىن، ئەي خورشىدى تابانم،
كۆڭۈلنى مېنەتۇ دەردۇ غەمىڭگە ئاشنا قىلساڭ.

بولۇرمەن پادىشاھى بەھرۇ - بەر، ئەي خۇسرەۋى خۇبان،
رەقىبى شۇم يۇزنى ھەسرەتتىڭدىن گەر قارا قىلساڭ.

يانارم يوقتۇرۇر مۇمكىن سېنىڭ ئىشقىڭدىن ئەي دىلپەر،
ئەگەر كىم سوڭگەكىنى بەندى - بەندىدىن جۇدا قىلساڭ.

ئوتۇپتۇر قۇللۇغۇڭ، ئەي پەرىۋەش، ياشم ئاتمىشىدىن،
ئولەر چاغىم بولۇپدۇر، نە بولۇر جانا رىزا قىلساڭ.

قەلەندەردۇر قۇلۇڭ قېرىپدۇرۇر، ئەي ھور - پەرىزادىم،
نە بولغاي زۇلم ئېتەردىن ئەي پەرى پەيكەر، ئىبا قىلساڭ.

× ×

پۇرقەتتىڭدىن يوقتۇرۇر بىرلەھزە ئارام مېنىڭ،
بولمادى ھاسىل جەھاندا زەررەچە كامىم مېنىڭ.

ئول پەرىزادى زەمانو دىلپەرى ھورى نىزار،
رام دىسەم ھەر نەچە ئول بولماھىش رام مېنىڭ.

ئول سەتەمگەر زالمۇ بىرەھىمىنىڭ ھىجراندا،
ئوتتى بىردەك ھەسرەت ئىلە سۇبھى ھەم شاھىم مېنىڭ.

تاكى بەردىم ئول پەرى پەيكەرگە كوڭۇل دەھر ئارا،
تولخۇسى خۇنى جىگەردىن ھەر كەچە خامم مېنىڭ.

يوق ئىدى مۇمكىن قەلەندەر بۇ خوتەندە تۇرماغم،
زۇلپ ئىلە ساچى بولۇپدۇر ھەلقەئى دامم مېنىڭ.

× ×

تا سەپەر قىلماققا ئەزم ئەي ماھىتابان ئەيلەدىڭ،
ئېلچىلىكىگە ئېلچىنى گويىكى زىندان ئەيلەدىڭ.

گەرچە قىلدىڭ جانغە ئەۋۋەلدە يۈز جەۋرۇ - جەپا،
شۇكرى لىلاھ ئاقبەت دەردىمگە دەرمان ئەيلەدىڭ.

مۇرنىڭ ئويىگە تۇشكەندەك سۇلايمانى زەمان،
لۇتىدىن كۈلبەمگە تا ئوزۇڭنى مېھمان ئەيلەدىڭ.

رەشىكىدىن جانىمنى كويدۇردىڭ سەن ئەي سۇلتانى ھوسىن،
شۇم رەقىبىم بىرلە سەن تا ئەھدىپەيمان ئەيلەدىڭ.

بەسكى، قىلدىڭ زىددىمە ئەغيارىمە كوپ ئىلتىپات،
كوزلەرىمنىڭ ياشىنى لەئلى بەدەخشان ئەيلەدىڭ.

مەقسەدىڭ ئىدىئەسىنىڭ ئەي مەھۋەشى ساھىبچامال
يۈرەككىنى قان ھەم سىنەمنى بەريان ئەيلەدىڭ.

تەرك ئېتىمپ دۇنيانى، كەيدى جەندە، باشغە كۈلاھ،
تا قەلەندەرنىڭ رەقىبىن سەن نىگەھبان ئەيلەدىڭ.

X X

نە بولۇر ئەي گۈلكى سەن بۇلبۇلنى خۇررەم ئەيلەسەڭ،
خىلۋەتى خاسىڭغا جانا ھېنى مەھرەم ئەيلەسەڭ.

بارچە غەمدىن ئەيلەمەشكە ھەقتەئالا شادمان،
دەردى غەمدىن گەر ھېنى بىر لەھزە بىغەم ئەيلەسەڭ.

مەن دۇئا ئەيلەيكى بولساڭ دەھر ئارادە كامران،
جەۋرۇ - زۇلۇڭنى ئەگەر كىم زەررەئى كەم ئەيلەسەڭ.

يوقتۇرۇر ھەرگىز تەئەججۇپ بۇ ئىشىڭدىن دەھر ئارا،
گەر گەدانى لوتپ ئىلە ئىسكەندەر روم ئەيلەسەڭ.

تاڭ ئەمەسدۇركى، دىسە: بولدۇم سۇلايمانى زەمان،
گەر قەلەندەرنى دەمى ئوزۇڭگە ھەمدەم ئەيلەسەڭ.

X X

ئىشرەت ئىلە جانىمە ئەي دوستلار جەۋر ئەيلەمەڭ،
بولماسا مەشرەپدە ئول گۈلرۇخ، ھېنى سىز ئىستەمەڭ.

قىلسام ئانىڭ پۇرقەتىدە گەر ياقامنى چاك - چاك،
مېنى بىر دىۋانە دەپ ئەي تېغىلىمەر سىز قوغلاماڭ.

بولسا ھەجرىدا ئەگەر رەسۋالىغىم ھەددىدىن پۇزۇن،
ياشلار ئوخشە مەنئى ئېتىپ ھەم يالبارىپ سىز ئالداماڭ.

دەردى غەمنىڭ لايدىن قىلدى ۋۇجۇدۇمنى مېنىڭ،
مەجنۇن پەرھادقە ئوخشە، دوستلارسىز، چاغلانماڭ.

يېمەرنىڭ پاتراق بارۇر يېرىمگە ئولسەم، دوستلار،
يىغلاشىپ ھەسرەت بىلە بىر لەھزە ئويىدە ساقلاماڭ.

باغلاڭىز رەختى سەپەر ھازىر ئولۇپ، تەبىئار ئولۇڭ،
بىۋەپادۇر بۇ جەھان ھەرگىز كوڭۇلنى باغلاڭ.

قويۇڭىز ئوز ئورنۇمە مەجىمەئلىق بىرلە يانىڭ،
بىر غەرىبى بار ئىدى، نە بولدى دەپ سىز يوقلاماڭ.

ئىشتىڭ ئوبدان قەلەندەردىن نەسىھەت دوستلار،
ماتەمىم قاتتىخ تۇتۇپ ئەپغان بىلە كوپ يىغلاماڭ.

× ×

يارەب ئول گۈلچىرە كوڭلىگە مېنىڭ مېھرىمنى سال،
سالماساڭ كوڭلىگە مېھرىم، پات مېنىڭ جانىمنى ئال.

نەچچە مۇددەتلەر جاھان ئىچىندە گەردۇن سەير ئىدىم،
بولدى كوكۇلۇمگە مېنىڭ بۇ زۇلىپى دامۇ، دانە خال.

يوقتۇرۇر ھوسىن ئېلىگە ئالەم ئىچىندە بۇ سۇپەت،
لەيلەرىڭدۇر لەئلى، باردۇر تىشلارنىڭ گەۋھەر مەسال.

كەشۋەرى ھوسىن ئېلىنى ئەي دىلرەبا پەتھ ئەيلەدىڭ،
تاپمىسۇن بۇ دەۋلەتى ھوسىنۇڭ سېنىڭ ھەرگىز زەۋال.

تەرك ئېتىمىتمەن بۇ جەھاننىڭ شوغلىنى باشتىن - ئاياق،
تا ئانىڭ ئىشىقىدا تەنىم ئەي قەلەندەر ئىشتىغال.

X X

ئەي پەرىزادى زەمانىم، خاتىرىمىنى شاد قىل،
بۇ بۇزۇق كوكۇلۇمنى سەن لۇتپۇڭ بىلەن ئاباد قىل.

دىلبەرىم مەكتەپتەيۇ مەن يول ئارادا مۇنەزىر،
ئەي مۇئەللىم، بىر زەمان ئول سەرۋىنى ئازاد قىل.

گەر مۇسۇلمانزادە بولساڭ ئەي مەھى نامپەرىبان،
شۇم رەقىبى بەددىيانەت جانىغە بىداد قىل.

پادشاھى ھوسىن بولدۇڭ ئەي بۇتى شىرىن زەبان،
ئەمدى سەن لۇتپۇ كەرەم بىرلەن مېنى پەرھاد قىل.

ئەيلەندىڭ جەۋرۇ جەپا بەھد قەلەندەر جانىغە،
ئەمدى سەن رەسمى مۇھەببەتنى ماڭا ئىرشاد قىل.

× ×

يوقتۇرۇر كوزۇڭگە مەندەك دەھر ئارا خارو زەلىل،
قانچە قىلسام خىزمىتىڭنى كورۇنۇر ساڭا قەلىل.

نە بولۇر گەر گۈلشەنى ۋەسلىڭ سارى بىر باشلاساڭ،
ھەجر ئوتۇڭچە بارمۇدۇر دىگىل ماڭا ئوتى خەلىل؟

ئىشتىڭلار ئەي مۇسۇلمانلار، نەسەتەتم بۇدۇر:
قىلماڭىز ئىشقى مۇھەببەت سارى ھىچكىمنى دەلىل.

بارچە ئېل قاقار ساڭا ئىشقى مۇھەببەت تەبلىنى،
پۇرقەتۇ ھەجرىڭدا مەندەك يوقتۇرۇر ھىچكىم ئەلىل.

مۇنچە كويدۇرمەك قەلەندەرنى نىدۇر ئەي بىۋەپا،
سەن ئەگەر رەھىم ئەتمەسەڭ، رەھىم ئەيلەگەي رەببى جەلىل.

× ×

ھورۇ پەرىغە يوقتۇر بۇ ھوسنۇ بۇ شەمايىل،
كىمدۇر ساڭا تەڭ ئولغاي نە سەرۋەرى قەبايىل.

خالىق سېنى نىگارا ئوز نۇرىدىن ياراتتى،
ئايۇ قۇياشقا نەھەر بولغاي ساڭا ەۇقابىل.

ئەقلۇ پەراسەتۇ ھوش، دانىشىدا يوق مەسالىڭ،
دەرلەر بۇ ئالەم ئەھلى بىر مەجمەئى فەزائىل.

ئەي گەۋھەرى يىگانە، دەي نادىرى زەمانە،
سەندەك جەھاندا يوق دەپ، ھوسىن ئېلى باردۇر قايىل.

گەرچە قۇلۇڭدىن، ئەي گۈل، ئار ئەيلەسەڭ تاڭ ئىرمەس،
كويۇڭدا ئەي پەرزاد شەھلەر بارسى سايىل.

بىلمەس قەلەندەر ھەرگىز نىدۇر گۇناھى، ئەي شوخ،
بولمايدۇ كوڭلۇڭ ئەي جان بىر زەررە ئاڭا مايىل.

× ×

ئاي يۇزۇڭنى تۇشدا كورسەم، مەھۋەشم،
شەككەرىن لەئلىڭنى شورسام، مەھۋەشم.

قۇللارىڭدەك ئىشىكىڭدە سۇبۇ شام،
تا تىرىكەن، دەۋر سۇرسەم مەھۋەشم.

مەقسەدبىدۇر خەنجەرى خۇنرىز ئىلە،
شۇم رەقب باشنى ئۇزسەم، مەھۋەشم.

مەقسەدەم بۇدۇركى، كويۇڭنى سېنىڭ
كىرىپىگىم بىرلە سۇيۇرسەم، مەھۋەشىم.

دەۋلەتۇ پەخرۇ سەئادەتدۇر ماڭا،
خىزمەتتىڭدە قانچە يۇرسەم، مەھۋەشىم

× ×

ۋەسپىڭ ئەيلەرمەن دەمى ئاغزىدا تا باردۇر تىلىم،
باغلادىم تا ئولگۇچە بۇ ئىشكە ئەي دىلىبەر بېلىم.

تولدى ئىچىمگە تۇتۇن، باشىدادۇر يۈزىڭ شەرار،
كىمكى بۇ ھالىمنى كوردى، دىدى بۇ ئېرىشىم چىلىم.

جان بېرۇر سوز بىرلە ئاغزىڭ سائىدەك باردۇر قۇياش،
رەشك ئېتەر بۇ ئىككىسىدىن ئەيسىيۇ موسا كەلىم.

كەتمەگەي مېھرىڭ مېنىڭ باشىمدىن ئەي ھورى زەمان،
قىلسە بۇ گەردۇنى دۇن سوڭەكلىرىمنى گەر رەمەم.

باردۇرۇر مېھرى گىيا، بىلىمەم، ساڭا ئەي دىلرەبا،
كىم سېنى كورسەم سويۇنۇر تەندە بولسا ھەر قىلىم.

مېھنەتۇ دەردۇ ئەلەم بولدى نەسەت سۇيەۋ شام،
كىمكى بولسا ئەي قەلەندەر دانىشو تەبىئى سەلىم.

× ×

ئەي مۇسۇلمانلار، مېنىڭ ھالىمغە رەھىم ئەيلە بۇگۈن،
ھەجرى پۇرقاتتىن بولۇبدۇر ھالىتىم ھەددىدىن پۇزۇن.

دېمەڭز باردۇر بۇتۇن كوڭلۇم مېنىڭ، ئەھبابلار،
تەڭسە مۇنچە غەم تاشى ئول شىشە قالدۇرمۇ بۇتۇن.

كەتمەڭگەي كوڭلۇمدىن ھەرگىز مېھرى رۇخسارى ئانىڭ،
ئەيلەسۇن تۇپراق تەنىمنى چەرخ ھەم قىلسۇن قۇيۇن.

مۇنچە ئوچ بولماق پەلەك ئىشقى ئەھلىگە، بىلىمەم، نىدۇر،
قىسقا قىلدى سۇبەي ۋەسلىن، شامى ھىجرانىن ئۇزۇن.

ئەيلەدىڭ مەجنۇن قەلەندەرنى قېرىلىق چاغىدا،
مەقسەدىڭ نىدۇر پەلەك ياشلارغا سەن قىلدىڭ ئويۇن.

× ×

كېلۇر بولسە ماڭا گەر مېھنەتۇ دەردى مۇپىد ئاندىن،
تاڭ ئېرمەستۇر تىرىلسە كەلسە ئولۇككە نەۋد ئاندىن.

ئوتەر باسقان ئىزىدىن جان گۈل جەننەت ئارا كىرسە،
مەھال ئېرمىش كېلۇر دەپ كۈلبەمە تۇتسام ئومىد ئاندىن.

خۇدايىنىڭ ئەزىزراق ھېچ ئانىڭدەك بەندەسى يوقتۇر،
شەقى بولسا قۇلى تاڭ يوق ئەگەر بولسا سەئىد ئاندىن.

جەپاۋۇ جەۋرى تاشىدىن قاچۇرماسمەن باشم ھەرگىز،
نە ھوكىم قىلسە، جان بىرلەن ئىرۇرمەن مۇستەئىد، ئاندىن.

نە ئېرىكن مەقسەدى، بىلىمەم، قەلەندەر، ئول پەرىۋەننىڭ،
قۇلغە كەلمەدى نامە بولۇپ ۋەقتى مەددى ئاندىن.

X X

قالمادى دەردۇ غەمىڭدىن تەندە جانىم، قايداسەن؟
جان لەبىمغە يەتتى، ئەي زالىم نىگارم، قايداسەن؟

ئالغالى كەلدى جانىمنى ھەجرىڭ، ئەي سۇلتانى ھوسنى؟
بارچە خوبلار سەرۋەرى، ئەي نامىدارىم، قايداسەن؟

سەنسىزىن بىلىمەم ئوزۇم بەلكىم ئولۇك مەن يا تىرىك،
بائىسى ئومرى ئەزىزۇ ئىپتىخارىم، قايداسەن؟

نە كوزۇمدە باردۇر ئۇيۇقۇ، بەلكى يوق جىسمىمدە جان،
ھەسرەتۇ غەمدىن ئولەرمەن، غەمگۇسارىم، قايداسەن؟

نالەئۇ ئەپغان بىلە يىغلار قەلەندەر زار-زار،
دەمەدىڭ لۇتپى - كەرەمدىن: ”دەلىپنىڭىم، قايداسەن؟“

× ×

چىقمادى ھوسىن ئەھلى ئىچرە ساڭا ئوخشە پادىشاھ،
بارچە خوبلار يۇلدۇزۇ سەن سەن ئارادە مېھرۇ ماھ.

يوقتۇرۇر ھورۇ پەرى ئىچىندە سەندەك مەھۋەشى،
كوزگۈگە باقساڭ بولۇرسەن ھوسىنۇگە ئوزۇڭ گۇۋاھ.

بىر سېنىڭدەك كورمەدى ھىچكىم ئەزەلدىن دىلرەبا،
تا تىكىلدى بۇ جاھان ئوزرە بۇ توققۇز بارگاھ.

كىمكى كوردى ئاي يۇزۇڭنى مۇمكىن ئىرمەس ئاجراغاي،
بىلىمەدىم، جانا ساڭا بار ئۇ مەگەر مېھرىگىياھ.

ئورتەدى دەردۇ غەمىڭ بىھەد قەلەندەر جاننى،
سوزىل ئانى ئەدىل ئىلە يوقتۇر سېنىڭدەك دادشاھ.

× ×

ھەجرىگە ئەپىغان قىلۇرمەن تاپىغانىم بارىچە،
قۇللارنىڭغا قۇل بولۇرمەن تەندە جانىم بارىچە.

دەردۇ غەمىڭ ئوتىدا كويگۇمدۇرۇر پەرھاددەك،
بېتوندىر مەنزىلىم، شىرىن زەبانىم، بارىچە.

يارەب ئول گۈلچىمەرەگە بىر رەھبەر - شەپقەت بىرگەسەن،
ماڭا قىلدى زۇلمىنى ئول كامىرانىم بارىچە.

تاپماغۇمدۇر دەھىر ئارا بىر لەھزە ئى سەبدۇ قەرار،
نازۇ ئىستىغنا قىلۇر، شوخى زەمانىم، بارىچە.

مېھنەتۇ جەۋرۇ جەپا جانىمغە بىھەد ئەيلەدى،
قىلدى قەھرىنى ماڭا، نا مېھرىبانىم، بارىچە.

تالىم ياندى قەلەندەر ياكى بەختىم شۇملۇغى،
جەۋرىنى قىلدى ماڭا ساھىپقىرانىم بارىچە.

× ×

ھەر ئېگىن كەيسە نىگارم تەنگە، مەۋزۇن بولغۇسى،
ئول بەدەننىڭ پەرتەۋىدىن تۇرپە گۈلگۈن بولغۇسى.

كىرسەم ئەر جەننەت ئاراغا، ئول پەرىۋەشى بولمىسا،
كوزۇمە خولە بەرىن گويىكى ھامۇن بولغۇسى.

لەيلىۋ شىرىننىڭ ئول گۈلچىمەرەدىندۇر بەلگۈسى،
كىمكى كوردى ئارەزىن پەرھادۇ مەجمۇن بولغۇسى.

ئەي مۇسۇلمانلار، كورۇڭلار ئول پەرىننىڭ دەردىدىن،
ھەجرىدىن گەر يىغلاسام بىردەمدە جەپھۇن بولغۇسى.

ئەي قەلەندەر، گەر سەھەر ۋەقتىدە قويۇپ يىغلاساڭ،
كوز ياشىڭ ھەر قەترەسى بىر دۇررى مەكنۇن بولغۇسى.

× ×

قۇياش كوردى يۇزۇڭ، خىجالەت بىلە يەر ئاستىدا ياتتى،
خۇداۋەندىم كەمەلۇ قۇدرەتنى سەندە كورسەتتى.

گۇناھىم نە ئىدىكىم قۇندۇزى جەننەت نىشانىدىن،
پەلەك سالغۇ تاشىدەك چورۇلۇپ خوتەن سارى ئاتتى.

نەچە يىل ئوقۇدۇڭ گويا مۇئەللىم، ئەي پەرى پەيكەر،
خەپا قىلماقنى ساڭا ئول مىكر ئىلمىنى ئورگەتتى.

جەھانغا تاكى چىقىتلىك ھوسىنىڭ تەختىگە سۇلتاندىك،
پەرىۋەشلەر بارى خىجالەت بىلەن باشنى قوي ئەتتى.

كۆڭۈلكىم تۇشتى دامىڭغە، قۇتۇلباقلىق ئېرۇر مۇشكۈل،
جەھاننىڭ پىتئەسىنى ئىككى جادۇ كوزۇڭ ئويغاتتى.

گۇناھىم نە ئىدى بىلمەمكى چەرخى دونى كەجرەپتار،
قەلەندەرنى سېنىڭ دەردى غەمى ھىجرانغا ساتتى.

× ×

كورمەدىم سەندەك جەھاندا مەھۋەشى دىلدارنى،
دىلبەرى شىرىن زەبانۇ شوخ گۈلرۇخسارنى.

بىر سېنىڭدەك يوقتۇرۇر دۇنيادە ئىززەت تەختىدە،
 ھەم مېنىڭدەك كىم كورۇپتۇر ساھىبى ئازارنى.

مەن ياماندىن قاچتىكىم ئول، خالىقى پەرۋەردىگار،
 گۈلغە قىلدى ھەمىشنى گۈلشەن ئىچىندە خارنى.

ئەي پەرىزادى زەمانم بىبەھا قەدىرىڭ سېنىڭ،
 تاجسەر قىلسام ياراشۇر ساڭا ئوخشە يارنى.

تا قاچانچە سەن قىلۇرسەن نازۇ ئىستىغنا ماڭا،
 بىرگىنە سوزلەت قۇلۇڭغە لەئلى شەككەر بارنى.

ئاشىق ئىرسەڭ ئەي قەلەندەر كېچە - كۈندۈز دەرد ئىلە،
 بۇلبۇل ئوخشە قىل ئوشۇل گۈل ۋەسپىغە گۈپتارنى.

× ×

نە ھەددى بار پەرىنىڭ ساڭا تەڭ، ئەي سىيىبەر، بولغاي،
 لەبى گەر لەئلو ياقۇتۇ، تېشى دۇررى گوھەر بولغاي.

ئولۇمدىن يوقتۇرۇر زارىم، ۋەلى قورقۇنچىم ئاندىندۇر:
 سەپەر قىلسام بۇ دۇنيادىن مۇھەببەت دەر - بەدەر بولغاي.

پەرلەرنىڭ ساڭا قۇل بولماقدىن ئوزگە يوق چارە،
 ئەگەرچە قەدىلەرى سەرۋى، يۈزى شەمسو قەمەر بولغاي.

ئولەر ھەجرى پىراقىڭدىن پەرزادىم، مەنى ئاخىر،
نە بولغاي بۇ غەربىي ئاجىزىڭغە بىر نەزەر بولغاي.

سېنىڭ ئىشقىڭ ئوتدەك بولمىغايمەن بىقەرار ھەرگىز،
ئەگەر دەۋزەخ ئوتدەك ئىچمە يۈز مىڭ شەرەر بولغاي.

بۇ ئومۇرۇڭگە، قەلەندەر، ئىتتىمادى قىلماغىل ھەرگىز،
كېچە ھەرنىچە كىم بولسۇن ئۇزۇن، ئاخىر سەھەر بولغاي.

قوشۇمچە: لۇغەت

ئارەز	يۈز، بەت، چىراي.
ئەنۋەر	ئەڭ نۇرلۇق، ئەڭ نۇرانە.
ئەكبەر	ئەڭ ئۇلۇغ، ئەڭ چوڭ.
ئەتۋار	پىس - ھەركەتلەر، يوسۇنلار.
ئەر	ئەگەر (ئەگەرنىڭ قىسقارتىلمىسى).
ئەر - ئەر	چىنار.
ئەزم	بىرەر ئىشقا كىرىشىش، سەپەرگە چىقىش، كېتىش.
ئەھمەر	قىزىل، قىزىلراق.
ئەنجۇمەن	مەجلىس، يىغىن، سورۇن.
ئەغيار	ياتلار، غەيرىلەر، بىگانىلار.
ئەلىل	كېسەل.
ئەپسەر	تاج، ئالى مەرتىۋە.
ئەفزا	بەرگۈچى، بەخش ئەتكۈچى مەنىسىدە.

پاك، پاكزە.	ئەففىق
سان، ھىساب.	ئەدەد
ئىشىنىش، تايىنىش.	ئىتىقاد
غەزەپ، تاپا - تەنە.	ئىتاپ
تارتىنىش، كۈنمەسلىك، ئۇيىلىش.	ئىبا
ھىس قىلىش.	ئىھساس
توغرا يول كۆرسىتىش، يوللانما بېرىش.	ئىرشاد
ئىززەتلىك مەرتىۋە، ئالى مەنەسەپ.	ئىززۇجا
ئېھتىياجسىزلىق، تارتىنىش، ناز، تۇزۇت.	ئىستىغنا
شۇغۇللىنىش، مەشغۇلات.	ئىشتىغال
ئارىيەت ئېلىش، كوچۇرۇۋېلىش، ئوخشىتىش.	ئىقتىباس
يۈكسىلىش، كۆككە چىقىش.	ئورۇج
يۈكسەك، يۇقۇرى.	ئولۇي
باپ، ئىشىك.	باب
مەي، شاراپ.	بادە
بارات ئېيى، شاتلىق مەزگىلى، ئازاتلىق خېتى.	بارات
سەۋەپ، سەۋەپچى.	بائىس
ئىشەنچ، قوبۇل قىلماق.	باۋەر
قۇرۇقلۇق.	بەر
چوڭ دەريا، دېڭىز.	بەھر
ياپراق، مەۋە، بەرگۈ نەۋا - پايىدا، بەھرە.	بەرگ
ئېلىش - بېرىش، مۇناسىۋەت.	بەيى شەرا
	بەريان

بىداد جەۋرى، زۇلۇم.
بىسەرۇ سامان ھىچكىمى يوق، ھىچنىمىسى يوق.
بۇرۇج بۇرچ، قەدىمقى ئاسترونومىيىدە يىللىق ھەركەت
دائىرىسىدىكى ئون ئىككى نۇقتىنىڭ ھەر بىرى.

تابان يورۇق، پارلاق.
تەۋسەن شوخ ئات، ئويناق ئات.
تەردار ئوغرى.
تەۋسۇ كەڭ، كەڭلىك.
تېفل كىچىك بالا.
توبى جەننەتتىكى گۈزەل دەرەخ.
تۇررە كاكول، ئورۇلىە چاچ، چاچنىڭ بۇدرەلىگى.
تۇرپە يېڭى، قىزىق، ئاجايىپ.

جابىر جەۋرى سالغۇچى، زالىم.
جانپىزا جانغا راھەت بەرگۈچى.
جەلىل ئۇلۇغ.
جەيھون دەريا، ئامو دەرياسىنىڭ قەدىمقى نامى.

خار تىكەن.
خالق ياراتقۇچى.
خەلىل دوست، ئىبراھىم پەيغەمبەر.
خىرامان چىرايلىق مېڭىش، نازلىق يۇرۇش.
خورشىد قۇياش.
خۇرۇج چىقىش، قارشى باش كوتىرىش، ھۇجۇم.

خوب ياخشى، چىرايلىق، گۈزەل، ماقۇل.
 خولد بەرىن جەننەت.

دال "د" ھەرپىنىڭ نامى، ئېگىلىگەن دىگەن مەنىسىمۇ بار.
 دام توزاق، قىلتاق.
 دانش بىلىش، مەلۇمات، دانىشمەن-بىلىم ئەھلى.
 داد ئىنساپ، ئادالەت، شىكايەت.
 دادخاھ ئادالەت تەلەپ قىلغۇچى، ئادالەتپەرۋەر.
 دۇرۇج قىممەتلىك تاشلار سېلىنغان ئىسىل قۇتا.
 دۇررى مەكنون يوشۇرۇلغاندۇر، ساقلانغان گوھەر.
 دەرا قوڭغۇراق.
 دەھر زامان، دۇنيا.
 دىيدە كوز
 دىلىپگار كوڭلى زەخمىلەنگەن.
 دون پەس، رەزىل.
 رەمىم كونىرىغان، چىرىگەن.
 رەز تەك، ئۆزۈم.
 رەخشان يالتىراق، پارلاق.
 زاھىد سوپى، تەركى دۇنيا.
 زەرىق نازۇك، زىرەك.
 زىرى دەست ئاستىدا قالماق، مەغلۇپ، مەھكۇم بولماق.
 زوھىد سوپىلىق، تەركى دۇنيالىق.

سەۋرىچان، چىداملىق.	سابىر
قەدەھ.	ساغەر
سېھرىگەر، جادىگەر، ئاجايىپ سەنئەتكار.	ساھىر
سائادەتلىك، بەختىيار.	سەئىد
ئوۋ، ئوۋ قىلىش.	سەيد
ئوۋچى.	سەيپاد
تۈز ئوسىدىغان گۈزەل دەرەخ.	سەرۋ
سالامەت، ساغلام.	سەلم
ئىت.	سەگ
كۈمۈش تەن، ئاق بەدەن.	سەيىمبەر
چىراق، نۇر.	سۇرۇج

ئۇچقۇن، يالقۇن.	شەرەر، شەرەر
شەرەپلىك، ئەزىز.	شەرىف
ھەسەل.	شەھد
كۈرۈنۈش، سۈرەن.	شەمايىل
يارماس، يامان.	شەقى
يامانلىق، يامانلىق.	شەقاۋەت
شكايەت.	شكەرە

كەچىل، ئاجىز، قىسقا.	قاسىر
غەزەپلىك، غالىپ.	قاھىر
قەبىلىلەر.	قەبائىل
ئۇزۇن سىرتقى كىيىم.	قەبا
ئاز، كەم.	قەلىل

مەقسەت، ئىستەك، بەھرە.   كەم
 مەقسىدىگە يەتكەن، بەختىيار، ھوكۇمران.   كامران
 كەكلىك، كەبكى دەرى — تاغ كەكلىگى.   كەبكى
 تەتۇر ماڭغۇچى، مەككار، پەلەك.   كەجرەفتار
 تاشپاقا.   كەشىق
 تاغ قازغۇچى، پەرھات.   كۆھكەن
 ئاغامچا، سىرتماق.   كەمەند
 سوزلىگۇچى، ھەمسوھبەت، مۇسا پەيغەمبەر.   كەلىم
 مەملىكەت، يۇرت، ۋىلايەت.   كىشۋەر

ئاپەت، زەرەر، مۇسبەت.   گەزەند
 تۇگۇن.   گىرە
 يىغلىغۇچى، ياش، يىغلىغان ھالدا.   گىريان
 گۈل رەڭلىك.   گۈلپام
 گۈل يۈزلۈك.   گۈلرۇخ
 بۇرجەك، خىلۋەت، خالى جاي، ياقا.   گوشە
 سوز، سوزلەش، سوھبەت.   گۇپتار
 گۈل رەڭلىك.   گۈلگۈن

گۈزەل، مۇلايىم، يېقىملىق.   لەتىق

ئاھ.   ماھ
 ئورۇن، تۇرار جاي، پانا جاي.   مەئۇا
 ماكان، ئورۇن.   مەسكەن
 ماقۇل كورۇلگەن، لايىقى.   مەقبۇل

پايىبەند
پىرەھەن
پەزائىل

پەزىلەتلەر.

فەر
فۇزۇن
پۇر

پارلاقلىق، ھەشەمەت، بېزەك.
ئارتۇق، ئوشۇق، زىيادە.
كۆپ، تولا.

مەدەد
مەقدەم
مەجھەد
مەۋزۇن
مەر
مۇستەئەد
مۇستەمەند
مۇپەد

سوزۇلغان، ئۇزاق.
بىرەر جايدىن قايتىش، قەدەم قويۇش.
قەدەم قويۇلغان جاي ۋە پەيت.
تۈپلىنىدىغان جاي، يىغىن، توپ.
ئۆلچەنگەن، پىچىپ قويغاندەك، سۇمباتلىق.
قۇياش، ئاپتاپ، ئىشقى، سۇيگۇ، رەھىم.
ئىستىداتلىق.
غەمكىن، باغلانغان، بىچارە.
پايدىلىق.

نەۋد
نەھىس
نىگەھبان
ۋارەستە
ۋەرەد

خۇش خەۋەر.
نەس، پىشكەللىك، يۇلتۇز (مارس).
كۈزەتكۈچى، قاراۋۇل، پايلاقچى.
قۇتۇلغان، ئازات.
مەنى قىلىنغان ئىشلاردىن ئۆزىنى تارتىش،
پەرھىزكارلىق، تەقۋا.

ھامون	بىپايان دالا، سەھرا.
ھەراس	قورقۇش.
ھەرىق	مۇقابىل، تەڭداش، شىرىك، ئۆلپەت.
ھىجاب	پەردە، ئۆيىلىش.
ھەبىب	دوست، سۆيۈملۈك.
ھەمد	ماختاش.
ھىرمان	مەھرۇملۇق، ئۈمىتسىزلىك.

يەۋمىننوشۇر قايتا تىرىلىش كۈنى.

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئابدۇرشىت ئىسلام

نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن:

ئۇيغۇر شائىرى مەھزۇن XVIII ئەسىرنىڭ يۇقۇرقى يېرىمىدا خوتەننىڭ ئېلچى ناھىيىسىدە دۇنياغا كەلگەن، شائىر مەھزۇن ئوسمۇرلۇك، ياشلىق دەۋرلىرىنى ئىلىم تەھسىل قىلىشقا بېغىشلاپ مەھەللە مەكتەپلىرىدە ۋە يۇقۇرى سەۋىيىلىك بىلىم يۇرتى مەدرىسىلەردە ئوقۇغان، ئۇ — ئىلىم تەھسىلىنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن ئالتە شەھەر (جەنۇبىي شىنجاڭ رايونى) نى ساياھەت قىلىپ جەمىيەتنى ئۈگەنگەن. ئۇ، شۇ دەۋرگە نىسبەتەن ئىلغار پىكىرلىك ۋە تەنپەرۋەر شائىردۇر.

مەھزۇننىڭ ئەسلى ئىسمى ۋە تەپسىلى تەرجىمىھالى — ھايات پائالىيەتلىرى ھەققىدە ھازىرچە ئېنىق ماتېرىيال يوق. چۈنكى ئۇنىڭ ھازىر قوللىمىزدا مەۋجۇت قوليازما ئەسىرى «دېۋانى مەھزۇن» نىڭ باش ۋە ئاخىرى زاپا بولۇپ كەتكەنلىكىدىن ئۇنىڭ تەپسىلى تەرجىمىھالىنى بېرەلمىدۇق.

پەقەت شائىرنىڭ شېئىر مەسرىلىرىدا ئۆزىنىڭ خوتەنلىك ئىكەنلىكىنى بايان قىلىپ ساياھەتتە يۈرگەن چاغلىرىدا ئۆز يۇرتى خوتەننى سېغىنىپ:

مېنى مەھزۇن نېتاي بۇ غۇربەت ئىچرە،
خوتەن مۈلكى مېنىڭ ئېردى دىيارىم.

دەيدۇ، يەنە شائىر مەھزۇن ياشىغان دەۋردىكى خوتەن جەمئىيىتىدە دىكى مەمۇرى ئەمەلدارلارنىڭ خەلققە زۇلۇم قىلغانلىغىنى ئەيىبلەپ:

شاقاۋۇل ① يوق ئىدى بۇرنا ② خوتەندە،
ئەجايىپ دىلجەم ئەردۇك ئۆز ۋەتەندە،
كى بولدى ئابدۇغاپپارى شاقاۋۇل،
ۋەتەندە تىنغالى قويمايدۇرۇر ئول.

دەيدۇ. شائىرنىڭ ياشىغان دەۋرىگە ئائىت ئەسەرنىڭ مەۋجۇت بەتلەردە ئېنىق مەلۇمات بولمىسىمۇ، شائىر مەھزۇن بۇ شېئىردا XVII ئەسىردە خوتەندە ھايات كەچۈرگەن مەشھۇر كىشىلەردىن «خوجە ئىسھاق» ③ قا دۇئاۋۇ مەدھىيە بايان قىلىپ:

- ① شاقاۋۇل (شاغاۋۇل) ۋالى.
- ② بۇرنا — بۇرۇنقى زاماندا.
- ③ بۇ يەردە بايان قىلغان خوجە ئىسھاق يەركەندىكى خوجە ئىسھاقتىن باشقا بىر كىشى.

دۇرۇدى بى ناھايەت مۇستاپاغا،
يەنە ئەۋلادى، ئەسھابى ساپاغا.
خۇسۇسەن خۇاجەئى ئىسھاق ۋەلى غە^①،
مەيى ۋەھدەتنى ئىچكەن پۇردىلى^②.

دەيدۇ. شائىر بۇ شېئىرىدا بايان قىلغان خوجە ئىسھاقنىڭ XVII ئەسىردە خوتەندە ھايات كەچۈرگەنلىكى باشقا تارىخىي ھۆججەت-لەردە مەلۇمات بار.

يۇقۇرقى مىسرالاردىن شائىر مەھزۇننىڭ ئانا ۋەتىنى خوتەن ئىكەنلىكىنى مۇئەييەنلەشتۈرسەك ئۇنىڭ XVIII ئەسىرنىڭ يۇقۇر-قى يېرىمىدا دۇنياغا كەلگەنلىكىنى پەرەز قىلالايمىز.

شائىر مەھزۇننىڭ ئەسىرى «دىۋانى مەھزۇن» نىڭ ئىلمىي، ئەدەبىي، بەدىئىي جەھەتلىرىگە كەلسەك ئاشۇ دەۋردە يېزىلغان بەزى ئەسەرلەرگە نىسبەتەن ئۇسلۇبى ئاممىياپ، تىلى راۋان — يېنىك، لىرىك تەرىزدە يېزىلغان، تىل — ئەدەبىيات تەتقىقات خىزمىتىمىزدە پايدىلىنىشقا ئەرزىيدىغان قىممىتى بار.

يەنە بۇ ئەسەردە ئۇيغۇر تىلىنىڭ يېقىنقى زامان تىلىنىڭ خوتەن رايونىغا خاس ئالاھىدە شىۋىلىرىمۇ خېلى كۆپ.

شائىر مەھزۇننىڭ قىسقىچە تەرجىمىھالىنى تونۇشتۇرۇش بىلەن ئۇنىڭ ئەسىرى «دىۋانى مەھزۇن» دىن پارچىسىلارنى بەردۇق.

① ۋەلى — ئەۋلىيا.

② پۇردىل — يۈرەكلىك - جاسارەتلىك.

I غەزەل

كېسىلگەن باشىم ئوزرە يۈز يارا

ئىشقى تىغىدىن كېسىلگەن باشىم ئوزرە يۈز يارا،
ئول يارادا خەيلى غەم ① ئەيلار چېمىندەك ماجەرا،
ھىجىر ② سەمىي ③ بىرلە ۋەسىل ④ ئۇقىمىدى دىن بولدۇم ھالاك،
گاھى ⑤ گىريان ⑥، گاھى خەندىن ⑦ تەلبە يەڭلىغ ئىشقى ئارا،
ئى رەھىم ⑧ ئول قۇياشقىدىن جۇدا گەر قىلماساڭ،
ئەبلادىڭ ئىي چەرخ ⑨ نىچۇن ⑩ روزگارم ⑪نى قارا،
ھىجىر زۇلمى بىرلە بۇزدى كەتتى ئەقلى، ھۇش، سەبىر،
چەكمە بۇ مېنەتنى بى ۋەجھە ئىي كوڭۇل سەن ھەم يارا،

① خەيلى غەم — قايغۇ - ھەسرەت گۇرۇھى.

② ھىجىر — ئايرىلىش - جۇدالىق.

③ سەمىي — زەھەرى.

④ ۋەسىل — ئارزۇ - ئارمان، سۇيگۇنىڭ ھۇزۇرى، جامالىغە

ئېرىشىش.

⑤ گاھى — بەزىدە - بەزى چاغدا.

⑥ گىريان — يىغلىغۇچى.

⑦ خەندىن — كۈلگۈچى.

⑧ ئىي رەھىم — ئىي رەھىم قىلغۇچى، كويۇنگۇچى.

⑨ چەرخ — پەلەك، تەقدىر، زامان.

⑩ نىچۇن — نىمە ئۇچۇن.

⑪ روزگارم — تۇرمۇش - ھاياتىم.

ئى سابا ① بارساڭ ئاڭا دۇشمەندەك ئەيلاپ ئېھتىيات،
 رازى پىنھانم ②نى ئەيتۈر چاغدا ھەريانغا قارا،
 ئوزگ! بولماي رىزق ③ ئەزەل تەقسىمدىن ئەيەلەپ سەبەب،
 ساكىن ئول ④ ئەنباردەك، يا ئاسيا ⑤ دەك ئالدىرا،
 مەھزۇنا ⑥ ھەرگىز جاھان بەزمىغا مەغرۇر ئولماكم،
 ئوتكارۇر ھەر كۈن سېنىڭدەك يوزنى بۇ مەنەت سەرا ⑦.

II غەزەل

ئى سابا كەلتۇرمادىڭ بىر نامە يارىمىدىن ماڭا

ئى سابا كەلتۇرمادىڭ بىر نامە يارىمىدىن ماڭا،
 يەنى قاشى، قەددى، يۈزى خوش نىگارمىدىن ⑧ ماڭا.
 شاد ئىرەرمەن جان كۆڭلۈم بىرلە بەرسەڭ مۇژدە ⑨ ئى،
 رازدارىم ⑩، مېھرىبانىم، غەمگۇسارىم ⑪دىن ماڭا،

-
- ① سابا — سەھەر ۋاقتىدا تاڭ ئالدىدا چىققان شامال.
 ② رازى پىنھانم — يوشۇرۇن سوزلىرىم، ئۇمىت، ئارمانىم.
 ③ رىزق — ھەر بىر كىشىنىڭ ھاياتىدىكى ئوزۇق - نەسۋەسى.
 ④ ساكىن ئول — جىم - شۇك تۇر.
 ⑤ ئاسيا — تۈگمەن.
 ⑥ مەھزۇنا — ئەي مەھزۇن (شائىر ئوزىگە خىتاپ قىلىدۇ)
 ⑦ سەرا — ساراي.
 ⑧ نىگارم — سۇيگىنىم.
 ⑨ مۇژدە — خۇشى خەۋەر.
 ⑩ رازدارىم — سىردىشىم، مۇڭدىشىم.
 ⑪ غەمگۇسارىم — غەمخورۇم، كويۇنگۇچىم.

كۆيى ① تۇپراغىن كوزۇمىغا سۇرمەدەك يەتكۈرماساڭ،
 تىرە ② دۇر ئالەم قاراغان روزگارىدىن ماڭا،
 بۇ غەربلىق شەھرىدە ئولگان كوڭۇل تاپماس ھايات،
 ناگېھان ئىسسە ③ نەسىمى ④ ئوز دىيارىدىن ⑤ ماڭا،
 جاننى ئانىسىز ⑥ نەيلايىن، جان نەيلاسۇن مەن خەستە ⑦ نى،
 ھەر نەپەستە يۈز مالالەت ⑧ جانى زارىم ⑨ دىن ماڭا،
 تەلبەلىكتىن كەتتى كوڭلۇم ھەجىر دەردىدىن قاچىپ،
 ھىچ خەبەر كەلمەيدۇر ئول دىۋانەۋارىم ⑩ دىن ماڭا،
 ئاشىق ئولغان چاغدا ئورتا ئانى بەرباد ⑪ ئەيلادم،
 قىلمائى ناسە ⑫، تەكەللۇم ⑬ يوقۇ - بارىمدىن ماڭا.
 مەي قۇياش بىرلە يارۇت رەھىم ئېتىپ ئى ساقىيا ⑭،

-
- ① كۆيى — يولى، كوچىسى.
 ② تىرە — قاراڭغۇ.
 ③ ناگېھان ئىسسە — تۇيۇقسىز، تاسادىپى خەۋەر پۇرۇغى كەلسە.
 ④ نەسىمى — خوش ئەسلىك پۇرۇغى.
 ⑤ دىيارىم — يۇرتۇم، ۋەتىنىم.
 ⑥ ئانىسىز — ئۇنىڭسىز (ۋەتىنىمىز جاننى نىمە قىلاي؟)
 ⑦ خەستە — بىچارە، ئىزلىق، ئاغرىق.
 ⑧ مالالەت — كوڭۇلسىزلىك، قايغۇ.
 ⑨ جانى زارىم — زارلانغان چېنىم.
 ⑩ دىۋانەۋارىم — ساراڭلارچە بىمپەرۋا مەشۇقۇم.
 ⑪ بەرباد — توزۇتۇۋېتىش، يوق قىلىۋېتىش.
 ⑫ ناسە — نەسەت قىلغۇچى.
 ⑬ تەكەللۇم — سوز، سوزلەش.
 ⑭ ئى ساقىيا — ئەي مەي - شەرۋەت قۇيغۇچى.

قىر كۇن① بولدى جاھان رەنجى خومارىدىن ماڭا.
بولما مەھزۇن ئىشقى ئارا دەردۇ بالاغە سەبرى قىل،
بۇ بالاغە ئۇچرىماق يوق ئىختىيارىدىن ماڭا.

|| غەزەل

ئۇز (گۈزەل - چىرايلىق)

ھىچ نىمە، رەسە يوقتۇرۇر ئالەم ئارا جاناندىن ئۇز،
جاننى ھەم ئۇزدەلەر ئەمما جان ئىمستۇر ئاندىن ئۇز.
خەتتى - خالى② بەندەسى بولغان جەھەتتىن تاڭ ئىماس،
گۈلشەن③ ئىچرە رەڭگى بويى بولماسا رەيھاندىن ئۇز،
ئاغزىنى ئىستاب ئەدەم④ يولدا كوڭلۇم بولدى خاك⑤،
دەھىر باغدا ئاچىلغان غۇنچە ئى خەندان⑥دىن ئۇز،
جىلۋە قىلغان چاغدا ئول گۈل قامېتىن⑦ بىر كورمادىڭ،
باغ ئارا ئەمدىكى دىدىڭ يوق غۇنچە ئى لەيزاردىن ئۇز،
نەقد⑧ تاپماي بەرگىلى قەللاش⑨ لەقتىن مەي تىلاپ،

① قىر كۇن — قاراڭغۇ، تۇمانلىق كۇن.

② خەتتى - خالى — مەھبۇب، گۈزەل يۈزدىكى مەڭ.

③ گۈلشەن — گۈللۈك باغ - بوستان.

④ ئەدەم — يوقلۇق، يوقىلىش.

⑤ دەھىر — زامان، جاھان.

⑥ غۇنچە ئى خەندان — ئېچىلىپ، كۈلۈپ تۇرغان غۇنچە.

⑦ قامېتىن — بوي - تۇرقى (پىگورى)

⑧ نەقد — پۇل.

⑨ قەللاش — يوقسۇل، كەمبەغەل.

دەير ① ئارا گادالىق پادىشا بوغاندىن ئۇز.
 سەلتەنەت ② تەختى ھەمە ئۇششاق ③ لارغە دەھر ئارا،
 كىشۋەرى ④ ئىشقى ئىچرە ئەرمەس ⑤ گوشەئى ⑥ زىندان -
 دىن ئۇز،
 ھىجرىدىن ۋەسلى ⑦ ۋە مەھزۇن تاپقالى ھەر كېچە يول،
 ئىتلارى باسقان ئىزى پەرۋىن ⑧ بىلە چولپان ⑨ دىن ئۇز.

IV غەزەل

نەچارە ئىي كوڭۇل ھەر كۇن يىتار دەردۇ بالا بىزگا

نە چارە ئىي كوڭۇل ھەر كۇن يىتار دەردۇ بالا بىزگا،
 چاپادىن ئوزگە ھىچ ئىش يازمادى كىلكى قازا ⑩ بىزگا،

-
- ① دەير — بۇتخانا - مەيخانا.
 ② سەلتەنەت — پادشالىق - ھوكۇمرانلىق.
 ③ ئۇششاق — ئاشىقلار.
 ④ كىشۋەر — مەملىكەت، دولەت.
 ⑤ ئەرمەس — ئەمەس.
 ⑥ گوشەئى زىندان — زىنداننىڭ بۇلۇڭى.
 ⑦ ھىجرىدىن ۋەسلى — ئاي-رىلىشتىن بىرلىشىشكە، ياز جامالىغە ئېرىشىشكە.
 ⑧ پەرۋىن — ھۆكەر يۇلتۇزى.
 ⑨ چولپان — تاڭ ئالدىدا شەرق تەرەپتىن چىقىدىغان بىر نۇرلۇق يۇلتۇز.
 ⑩ كىلكى قازا — تەقدىر، قازاننىڭ قەلىمى.

نەسىپ ئەتمىش پەلەك خۇنابە^① ئى ھەسرەتنى غەم بىرلە،
 كورارمۇ بادەئى ئىشرەتنى^② ئول ھەرگىز راۋا بىزگا.
 ئاتاي پەيمانى^③ دىن ئاۋارە بولدۇك دەرسەن ئى ناسىھە^④،
 پانا دەيرىدە قىلغان بى ناۋالىخ^⑤ دۇر ناۋا بىزگا.
 تەمەننا^⑥ دۇر خارابات ئەھلى^⑦ ئىچىرە خاكسار ئولماق^⑧،
 كىراكىاس دەھر ئەھلىنىڭ^⑨ بەزمىدە ئىززۇ - ئەلا^⑩ بىزگا،
 سېنى بىزدەك قىلىپ، بىزنى سېنىڭدەك قىلسا ھەم تاڭ يوق^⑪،
 خاتا ئەرمىش مالاھەت قىلما - ئى زاھىد^⑫ تولا بىزگا،
 بەس ئەردى ئاھ ئول دارۇلباقا^⑬ نىڭ راھىتى بىردەم
 نەقسىمەت ئەردى بۇدارۇلباقا^⑭ دا يۇز جاپا بىزگا.

-
- ① خۇنابە — قان ئارىلاش زەرداپ سۇ.
  - ② بادەئى ئىشرەت — خوشاللىق شارابى.
  - ③ پەيمان — ئولچەم (ئۇنىڭ پەيمانى توشتى ...)
  - ④ ناسىھە — نەسىھەت قىلغۇچى.
  - ⑤ بى ناۋالىخ — بىچارىلىق، مەھرۇملۇق.
  - ⑥ تەمەننا — ئۇمىت، ئارزۇ، تىلەك.
  - ⑦ خارابات ئەھلى — مەيخانىلاردا ھايات كەچۈرگۈچىلەر.
  - ⑧ خاكسار ئولماق — توپىغا بۇلغانماق، تەركى دۇنيا بولماق.
  - ⑨ دەھر ئەھلى — زامانە ئەھلى.
  - ⑩ ئىززۇ - ئەلا — ئىززەت، يۇقۇرى مەرتىۋە.
  - ⑪ تاڭ يوق — ئەجەپلىنىشكە بولمايدۇ.
  - ⑫ زاھىد — تەركى دۇنيا، سوپى، ئىشان.
  - ⑬ دارۇلباقا — مەڭگۈ ئالەم (ئاخىرەت ئالەمى).
  - ⑭ دارۇلباقا — يوقالغۇچى ئالەم (بۇ ئالەم).

نە ئەيش ① ئولغاي ئوتۇپ گۈل پەسلى ئى مەھزۇن بۇ باغ ئىچرە،
بولۇپدۇر ھەر نەپەس يۈز خارى مېھنەت ② مۇپتالا ③ بىزگا.

V غەزەل

يارىم يۈزى كورۇندى

يارىم يۈزى كورۇندى گۈلدەك، كوزۇمدا ئاندا،
قالدىم ھېبىشە ھەيران بۇلبۇل كېبى پىغاندا.
بىر كوردۇم - يۈتۈردۇم ئىستاب جاھاننى كەزدىم،
كورىدۇگمۇ ئى رەپەتلار ④ ئول گۈلئۇزار ⑤ قايدا؟
ئول گۈلخانامە يازدىم ھىجرىدا قان ياشىدىن،
ھالىم كورۇپ كۇلارمۇ قىرتاس ⑥ زەئىپىرانداندا ⑦.
تاپسام ھايات ئەجەپ يوق، زۇلپى، قەدى، قاشىدىن،
يوق ئوزگا نەقىش ھەرگىز ئاندىن تەن ئىچرە جاندا.
گۈل غۇنچەسى مەسەللىك ⑧ قالغان تىكەن ئىچىدا،
بولغايۇ ئوت ياشۇرماق خاشاك ئىلە ساماندا ⑨.

- ① ئەيش — خوشاللىق، راھەت.
- ② خارى مېھنەت — زۇلۇم، جەۋر - جاپانىڭ تىكىنى.
- ③ مۇپتالا — گىرىپتارلىق، تۇتقۇنلۇق، بالاغا يولۇقۇش.
- ④ رەپىق — ھەمرا، يولداش.
- ⑤ گۈلئۇزار — مەڭزى، يۈزى گۈلگە ئوخشاش.
- ⑥ قىرتاس — قەغەز.
- ⑦ زەئىپىران — زەپەر.
- ⑧ مەسەللىك — ئوخشاش.
- ⑨ خاشاك — قۇرۇپ كەتكەن ئوت خەس.

جانۇ - كوڭۇل بولۇپ كۈل پاش ئۇلدى ئىشقى ئوتى ۋاي،
 غەم خەيلى ①دىن كوڭۇلگە يۈز نىش ② ھەر زاماندا.
 نەجد ③ ئىچىدە كىيىكلار بولماس ئىدى مۇساھىب ④،
 بولسا مېنىڭ جۇنۇنۇم مەجنۇنى ناتاۋاندا ⑤،
 كەچ! بۇ جاھاندىن ئى جان، جانان بىلە ھەر زامان،
 يۇم غەيرىدىن كوزۇڭنى ⑥ يارىڭ ئىدۇر قوياندا.
 مەھزۇن يۇڭۇرما ھەريان، يار ئىستىبان بولۇپ زار،
 ئەپىش ئەت ⑦ مەي مۇدام ئىچ ⑧ يوقتۇر ۋاپا جاھاندا.

VI غەزەل

گۈل ياقا چاك ئەيلادى

گۈل ياقا چاك ئەيلادى ⑨ رۇخسارى ئالىك ⑩ نى كورۇپ،

① غەم خەيلى — قايغۇ گۇرۇھى.

② نىش — نەشتەر.

③ نەجد — ئەرەپ مەملىكىتى (ھازىرقى سەئۇدى ئەرەبىستانى) نىڭ

ھىجاز (مەككە رايونى) بىلەن ئىراق ئوتتۇرىسىدىكى بىر ئىگىزلىك يەر ئىسمى.

④ مۇساھىب — سوھبەتداش، مۇڭداش.

⑤ ناتاۋان — بىچارە، كۇچسىز، ئامالسىز.

⑥ يۇم غەيرىدىن كوزۇڭنى — باشقا كىشىلەردىن كوزۇڭنى يۇم.

⑦ ئەپىش ئەت — خوشاللىق قىل.

⑧ مەي مۇدام ئىچ — ھەمىشە مەي ئىچ.

⑨ گۈل ياقا چاك ئەيلادى — گۈل ئېچىلدى.

⑩ رۇخسارى ئالىك — ئالتۇن رەڭلىك گۈزەل يۈزۈك - جامالىك.

سەرۋى ئەر - ئەر ① تىترادى نازۇك ناھالەك ② نى كورۇپ.
 ياڭى ئاي قان يىغلادى ئەرمەس شەپەق ③ چەرخ ئۈزدە كىم،
 قامەتتىن خەم ④ ئەيلابان مۇشكىن ھىلالىڭنى ⑤ كورۇپ.
 سەيىر ئېتىپ كوڭلۇم قۇشى باغلاندى زۇلپۇك تارىخە ⑥
 دانە يەڭلىغ كىم لېمىڭ ئۈستىدە خالىڭنى ⑦ كورۇپ.
 خىزرى سۇيى ⑧ بىرلە ئەيسا ⑨ ياشۇنۇپ بولدى خىجىل،
 لەئلىك ⑩ ئىچرە ناگېھان ⑪ شىرىن زۇلالىڭنى ⑫ كورۇپ.
 ھەر نەپەس جان تۇرماسۇن تەندە سېنى گەر كورماسام،
 خىزرى ئومرىدۇر ⑬ ماڭا ئولسەم جامالىڭنى كورۇپ.

- ① سەرۋى ئەر - ئەر - تۇز ئۈسىدىغان سۇۋادان تېرەك.
- ② نازۇك ناھالەك - نازۇك بويلىرىڭ.
- ③ شەپەق - قۇياش ئولتۇرۇپ كېتىش ئالدىدا ئاسمان گىر - داۋى (ئۇپۇق) دا كورۇنىدىغان قىزىللىق.
- ④ قامەتتىن خەم ئەيلادى - بويىنى ئەگدى.
- ⑤ مۇشكىن ھىلالىڭ - ئىپارغا ئوخشاش قارا، يېڭى ئايغا ئوخ - شاش ئەگمە قاشىڭ.
- ⑥ زۇلپۇك تارىخە - چېچىڭنىڭ تاللىرىغا.
- ⑦ خالىڭنى - يۇزۇڭدىكى مەڭنى.
- ⑧ خىزرى سۇيى - ئىچكەن كىشى مەڭگۈ ھايات سۇردىغان "ئابى ھايات".
- ⑨ ئەيسا - ئەيسا پەيغەمبەر.
- ⑩ لەئلىك - ياقۇنتەك قىزىل لەۋلىرىڭ.
- ⑪ ناگېھان - تۇيۇقسىز.
- ⑫ شىرىن زۇلالىڭ - تاتلىق سۇيۇك، (لېۋىڭ).
- ⑬ خىزرى ئومرى - ئابى ھايات ئىچكەنلىكى ئۈچۈن خىزرى پەيغەمبەر قىيامەت كۈنىگىچە ئومۇر كوردۇ دېگەن سوزلەر بار.

جەننەتو لېردەۋىس① ئارا سەن بولماساڭ ئى مەھ جەبىن②
 تاڭ ئىمىستۇر كەچسام ئاندىن چۇن③ ۋىسالىڭنى كورۇپ.
 ئى كوڭۇل كويدا④ بولدۇڭ نەچچە يىلدىن ناتاۋان،
 رەھمەسى كەلمەسمۇ بىرئاز دەردى ھالىڭنى كورۇپ.
 ئەدىلى دۇنيانىڭ ئىپاك تونىنى قىلىا ئارزۇ،
 ئى پەقىر⑤ شۇكۇر ئىبىت چۇۋۇلغان ئەسكى شالىڭ⑥نى كورۇپ.
 مەھزۇنا مەي ئىستاساڭ سىندۇر كوڭۇلنى بۇ گاداى،
 دەير پىرى⑦ مەي بىرۇر سىنغان ساپالىڭنى⑧ كورۇپ.

Ⅶ غەزەل

ئۆلۈكۈن قەدەھنى تۇتقالى بىر گۇلمۇزار خوپ

مەر كۈن سەھەردە ئىچكالى مەيى نەۋ باھار⑨ خوب،

① جەننەتو لېردەۋىس — دىنىي رىۋايەتلەردىكى جەننەتنىڭ

بىرى.

② مەھ جەبىن — پىشانىسى ئايغا ئوخشاش.

③ چۇن — ۋاقتىدا.

④ كويدا — يولدا، كوچىسىدا.

⑤ ئى پەقىر — ئەي يوقسۇل.

⑥ ئەسكى شال — يۇڭدىن توقۇلغان قوپال، ئەسكى چاپان.

⑦ دەير پىرى — بۇتخانىنىڭ شىيخى.

⑧ سىنغان ساپال — سۇنۇق ساپال تاۋاق.

⑨ مەيى نەۋ باھار — باھارگۈل مەۋسۈمىدىكى شاراپ.

گۈلگۈن قەدەھنى تۇتقالى بىر گۈلئۇزار ① خوپ.
 باغ ئىچرە بەزىم ئەيشۇ - تەرەب ② قىلغالى دەمى،
 بوستان ئارا ئاقار سۇ بىلە لالەزار ③ خوپ.
 يۇز - يۇز نەھۇپتە راز ④ ئاڭا غەيرىدىن ⑤ ناھان ⑥،
 ھەر زەخمە بىرلە ئايغالى بىر پىرىستار ⑦ خوپ.
 بىر گۈل توبىدا قول تۇتۇشۇپ، مەست، مۇڭداشپ،
 يىغلاشقالى كىچىككىنە بىر غەمگۇسار ⑧ خوپ.
 ھەر كىمىسە ۋەسىل باغنى گەر ئارزۇ قىلۇر،
 ئىچمەك كىراك سەھەردە مەيى خوشگۇزار ⑨ خوپ.
 ناسە ماڭا ئىسلاھ ⑩ نى دىمە قىل ئىختىيار،
 ئىشق ئەھلى مەزھەبى ⑪ دە ئىماس ئىختىيار خوپ.
 مەھزۇن خوتەنگە ئالتە شەھەر ⑫ چاھار بائىدىن،
 كەچكىل مۇقامى ئەسلى ⑬ غە يان ئوز دىيار خوپ.

-
- ① گۈلئۇزار — قىزىل گۈلدەك چىرايلىق يۇزلۇك.
  - ② ئەيشۇ - تەرەب — خوشاللىق.
  - ③ لالەزار — لەيلى گۈللۈك چىمەنزار.
  - ④ نەھۇپتەراز — يوشۇرۇن كوڭۇل سوزلىرى.
  - ⑤ غەيرىدىن — يات ئادەمدىن.
  - ⑥ ناھان — يوشۇرۇن.
  - ⑦ پىرىستار — ھال سورىغۇچى، مۇڭداشقۇچى.
  - ⑧ غەمگۇسار — غەمخور، كويۇنگۇچى.
  - ⑨ مەيى خوشگۇزار — تەسىرلىك، خوشاللاندىرغۇچى شاراب.
  - ⑩ ئىسلاھ — سالاھىيەتكە كەلتۈرۈش، ئوزگەرتىش.
  - ⑪ مەزھەب — ئېتىقات، مەسلەك.
  - ⑫ ئالتە شەھەر — جەنۇبىي شىنجاڭ رايونى.
  - ⑬ مۇقامى ئەسلى — ئەسلى ئورنى، ئەسلى يۇرت - ماكانى.

VIII غەزەل

كوز تۇتارمەن يار قەبرەمغە بىر ئوق ئاتقايمۇ دەپ

كوز تۇتارمەن يار قەبرەمغە بىر ئوق ئاتقايمۇ دەپ،
سۇ سېپىپ پەيكانى①دىن ئۇيقۇمدىن ئويغاتقايمۇ دەپ.
يىمغلادم ئۇ شوخ ھالىمغە تەكەللۇم② قىلماغىچ،
كوزلارىمدا ئويىناغان باشمىغە سوز قاتقايمۇ دەپ.
ھىجر خەيلى خەستە جاننى③ قىلىپ بىر كۈن ئەسىر،
بار ئۆمىدىم ئىشقى بازارى ئارا ساتقايمۇ دەپ.
ئەھكىم يۈز مەرتەبە قىلدىم ساباغە ئىلتىجا④،
كويى تۇپراغىغا جىسمىم خاكىنى⑤ قاتقايمۇ دەپ.
تۇپراغىم باشىغە سالغان گۈلخەنىم⑥غە ئاغىناىپ،
مۇنتەزىر مەن⑦ ياد ئېتىپ كۆي ئىتلارى ياتقايمۇ دەپ.
بىر ۋەسىيە تىنۇر ساڭا ئى دوستلار ئوليارىنىڭ

---

① پەيكان — ئوق - يانىڭ بولات باشىغى،

② تەكەللۇم — سوز، سوزلەش.

③ خەستەجان — ئاغرىق، جاراھە تىلىك جان.

④ ئىلتىجا — ئىلتىماس قىلىش، يالۋۇرۇش.

⑤ خاكىنى — تۇپرىغىنى.

⑥ تۇپراغىم باشىغە سالغان گۈلخەنىم — مەن ئولگەندىن كېيىن

قەۋرەم ئۈستىگە ياندۇرۇلغان ئوت.

⑦ مۇنتەزىر مەن — قاراپ تۇرىمەن، كوز تۇتمەن.

كۆيىنى ئايلاندۇرۇپ نەئىشم ①نى توختاتقايمۇ دەپ.
 مەھزۇنا بۇ دەردىلىخ نەزمىگىنى كوپ پاش ئەتماگىل،
 ئوقۇماي پىنھان ② قىل، ئەمدى ئېلىنى يىمىلاتقايمۇ دەپ.

IX غەزەل

كوزۇم ئاقاردى يىمىلادىم يولۇڭغا قاراب

كوزۇم ئاقاردى نېچە يىمىلادىم يولۇڭغا قاراب،
 ياغىن ③ تولا ياغىبان تاڭ ئىماس ئاقارسا ساھاب ④.
 كوڭۇل يارۇغلىقى سەندىن خۇدا ئۇچۇن ئى مەھ ⑤،
 كىم ئانى تىرە ⑥ قىلىپ ياپما ئارنىڭ ⑦ غە نىقاپ ⑧.
 سەن ئاندا غەيرى بىلەن مەي ئىچارسەن ئى بەدەمھىر ⑨،
 نېتاي بۇ غەم بىلە مەن مۇندا يۇتمايمىن خوناب ⑩.

① نەئىشم — نابۇتوم، جىنازام.

② پىنھان قىل — يوشۇرغىل.

③ ياغىن — يامغۇر - يېغىن.

④ ساھاب — بۇلۇت.

⑤ مەھ — ئاي (ئاي يۇزلۇك)،

⑥ تىرە — قارا، قاراڭغۇ.

⑦ ئارنىڭ — يۇزۇڭ، جامالىڭ.

⑧ نىقاپ — چۆمبەل (پەردە):

⑨ بەدەمھىر — مېھرى يوق، كوڭلى قاتتىق.

⑩ خوناب — قانلىق زەرداپ.

پىراقنىڭ ئەيلادى جان يوقۇ - بارنى تاراج ①،
كى ھىجر خەيلى كوڭۇل مۈلكىن ئەتتى ئانچە خەراب،
ماڭا بىمىشتى ۋىسالنىڭ ئىماستۇرۇر مۇمكىن،
قاچانغىچە چىكايىن ھىجر دەۋزاخىدا ئازاپ،
بۇ ھىجر دەردى ماڭا سەندىن ئەردى ئى قاتىل ②،
ئىلاج يوقلىغىدىن ئەيلادىم پەلەككە خىتاپ.
ئۇنىڭ كويىدا قولۇڭنى دەپىن ئەيلاڭىل زىنھار ③،
كويۇپ پىراق ئوتىدا مەھزۇن ئولدى ئى ئەھباب ④.

X غەزەل

يولدا بىر مەھۋەشنى كوردۇم

يولدا بىر مەھۋەشنى كوردۇم ئوزگاچە رەپتارى ⑤ بار،
باشىدا گۈلگۈن جەلاسى ⑥ ئوشىندا ⑦ زۇننارى ⑧ بار،
قەتلى ئام ⑨ ئەيلاگا چىقىمىش يانىغە باغلاپ قېلىچ،

① تاراج — تالان - تاراج قىلىش.

② قاتىل — ئادەم ئولتۇرگۇچى.

③ زىنھار — ئەلۋەتتە، چوقۇم.

④ ئەھباب — دوستلار.

⑤ رەپتارى — مېڭىشى.

⑥ گۈلگۈن جەلاسى — گۈللۈك دوپپىسى.

⑦ ئوشىندا — مۇرىسىدە.

⑧ زۇننار — بويىغا ئېسىۋالغان زىننەت بۇيۇمى.

⑨ قەتلى ئام — ئومۇمى قىرغىن قىلىش.

ئەگىنىگا كەيگان غەزەبدىن چەكىمنى گۇلنارى ① بار.
 دەمبەدەم ئورتەپ ۋۇجۇدۇم خىرمېنىن ② كۇل قىلغالى،
 ھەي - ھەي ئول قاتىلىنىڭ ئىككى ئاتەشىن رۇخسارى ③ بار.
 شوخلۇقتىن ئويناشىپ جان ئالسا ھەردەم كوزلارى،
 غەم ئىمماستۇر جان بىروردىن لەئلى شەككەر يارى ④ بار.
 بوسە ئىستاب كوزلارىم سورسام ئاياغىن سۇنمادى،
 دىدى ئول بى رەھىم كاپىر ئىشۋە ⑤ بىرلە، نازى بار!
 ئى مۇسۇلمانلار ھەزەر ئەيلەپ قاپچىڭلار ھەر تەرەپ،
 دىنىنى غارەت ⑥ قىلغالى كوپىراك بۇگۇن ئازارى بار.
 ئولسە مەندەك ئاجىزۇ - مەھزۇن گادا پەرۋاسى يوق،
 بىر قولدا جام مەي، بىر ئىلگىدا دەستارى ⑦ بار.

XI غەزەل

نەدەپ ئوزۇڭگا مېنى ئەۋۋەل ئاشنا قىلاسەن؟

نەدەپ ئوزۇڭگا مېنى ئەۋۋەل ئاشنا قىلاسەن؟
 كى سوڭرا ھىجرى غېبى بىرلە مۇپتالا قىلاسەن.

-
- ① چەكىمنى گۇلنارى — ئانارگۇل رەڭلىك تاشقى كىيىمى.
  - ② خىرمېنىن — خامىنى.
  - ③ ئاتەشىن رۇخسارى — ئوتلۇق (قىزىل) يۇرى - جامالى.
  - ④ لەئلى شەككەر يارى — شەكەرەك تاتلىق، ياقۇتتەك قىزىل لەۋلىرى.
  - ⑤ ئىشۋە — مەشۇقنىڭ ئاشىقىنى ئۆزىگە تارتىش ئۈچۈن قىلغان ناز، ھەركەتلىرى.
  - ⑧ غارەت — تالان - تاراج قىلىش.
  - ⑦ دەستارى — روسىلى.

بۇ ھىجر غەم بىلە جان كوڭۇلغا رەھىم ئەتمەي،
 پىراق ئوتىغە سالپ كويدۇرۇپ ئادا قىلاسەن.
 ئەسر، زارۇ مۇساپىر قىلىپ غىرىپلىقتا،
 ۋىسالىدىن مېنى مەھرۇم ئېتىپ چۇدا قىلاسەن.
 ھېمىشەم باشم ئىدى دەرگېھىڭدا ① ئىت يەڭلىغ،
 باشىغا سەڭگى بەلا ② ياغدۇرۇپ جاپا قىلاسەن.
 ياپىپ يۇزۇڭغا قارا زۇلپ ③ نى نىقاپ ئەيلاپ،
 كوزۇمغا ئانچە ④ جاھان مۇلكىنى قارا قىلاسەن.
 بۇ جەۋر بىرلە سىنتەم - زۇلم ئىماستۇرۇر ھەرگىز؟
 قىلاي دىسەڭ ماڭا يۇز مۇنچە كوپ يەنە قىلاسەن.
 ۋىسال ئەگەر تىلاساڭ ھىجرىدىن مالال ⑤ ئولماي،
 ئوزۇڭغا پەقرى ئىلەئى مەھزۇنا پانا ⑥ قىلاسەن.

XII غەزەل

گۈل ئىسمى ئۇپۇنەت دۇر يارسىز دىماغىغىمغە

گۈل ئىسمى ⑦ ئۇپۇنەت ⑧ دۇر يارسىز دىماغىغىمغە،

① دەرگېھىڭدا — ئورداڭدا، بوسۇغاڭدا.

② سەڭگى بەلا — بالايى - ئاپەت تېشى.

③ قارا زۇلپ — قارا ساج.

④ ئانچە — شۇنچە.

⑤ مالال — كوڭۇلسىزلىك، قايغۇ - ھەسرەت.

⑥ پانا — ئۇمىت - ئارزۇ، (غايە) گە ئېرىشىش ئۇچۇن ئوز

شەخسى ۋۇجۇدىنى يوق قىلىش.

⑦ گۈل ئىسمى — گۈلنىڭ پۇردىغى.

⑧ ئۇپۇنەت — سېسىق پۇراق.

ئەيلاسام نەزەر خارى سانجىلۇر قاراغىم ① غە.
 گۈلشەن ئىچىرە گۈلگۈن مەي ② تۇتماسا ماڭا ساقى
 ئاندا نەغمەنى بۇلبۇل ③ ئەرزاس قۇلاغىغە.
 دەردىدىن چىقار جانىم، ھىجۇر ئارا يىقىلدىم كىم،
 ئەنكە بۇت ④ نىڭ تارى ⑤ چىرماشىپ ئاياغىغە.
 رەھىم ئېتىپ بۇ ھالىغە زۇئىپىم ⑥ ئاڭلاپ ئۇ قاتىل،
 جانىم ئالغالى كەلدى، كەلمادى سوراغىغە.
 ئى تەبىب ئىلاج ⑦ ئەتمە، دەردىمە دەۋا ئەيلىب،
 زەھەر تۇئىمنى ⑧ بەرمەش شەرىپتىڭ تەماغىغە.
 پەقىرى مەئىسەن بىلماي ئەيىب ئىتارلار ئېل كورگاچ،
 ئەسكى شال ⑨ نى ئەگىدا ھەر تەرەپ ياماغىغە،
 خانە مانىم ئورتانسە ۋە نە خۇشتۇر ئى مەھزۇن،
 ئىشىق بەرقى ⑩ دىن ناگەھ - ئوت توشۇپ ئوتاغىغە ⑪.

-
- ① قاراغىم — كوزۇمنىڭ قارىچۇغى.
  - ② گۈلگۈن مەي — قىزىل گۈل رەڭلىك شاراپ.
  - ③ نەغمەنى بۇلبۇل — بۇلبۇلنىڭ سايىرىشى.
  - ④ ئەنكە بۇت — ئومۇچۇك.
  - ⑤ تارى — تورى.
  - ⑥ زۇئىپىم — ئاجىزلىغىم، كۈچسىزلىگىم.
  - ⑦ ئىلاج — داۋالاش چارە - تەدبىرلىرى.
  - ⑧ زەھەر تۇئىمى — زەھەرنىڭ تەمى.
  - ⑨ ئەسكى شال — يۇڭدىن توقۇلغان ئاددى - قوپال چەكمەن،
 كونا چاپان.
  - ⑩ ئىشىق بەرقى — ئىشىق - مۇھەببەتنىڭ ئوتلۇق چاقماقلىرى.
  - ⑪ ئوتاغ — ئوي، كەپە.

XIII غەزەل

يوق دەھردە مەن كېيى يوقالغان

يوق دەھر① دە مەن كېيى يوقالغان،
مېنەت زەدە② لىكگا ئۈزنى سالغان.
مەجنۇنلۇغ③ ئىلە بولۇپ قەلەندەر،
رەند④ ئەھلىغە دەير ئارا قوشالغان.
ئىشقى ئىچرە ۋىسال⑤ بولمايىن ھىچ،
ھىجران چەھى⑥ غە توشۇپ قابالغان⑦،
باشىغە ياغىپ پىراق تاشى،
تاش باشقا تېگىپ ھەمە ئوشالغان⑧.
قەددىم خەم ئولۇب⑨ چىكالىمىم ئاھ،
غەم خەنجەرى باغرىمە قادالغان.
ھىجر ئوقلارىدىن تىنمىم ئاق ئويدەك،
كوڭلۇم قۇشنىغا قەپەس ياسالغان.

-
- ① دەھر — زامان، دەۋر.
  - ② مېنەت زەدە — جاپا - جەۋرگە يولۇققان.
  - ③ مەجنۇنلۇغ — ساراڭلىق.
  - ④ رەند — نەمۇسسۇز سەرگەردان، شاراپخور.
  - ⑤ ۋىسال — يار جامالىغە، ئارزۇغا ئېرىشىش.
  - ⑥ چەھى — (چاھى) قۇدۇغى، زىندانى.
  - ⑦ قابالغان — قامالغان.
  - ⑧ ئوشالغان — سۇنغان.
  - ⑨ قەددىم خەم ئولۇب — بوي قامىتىم ئېگىلىپ.

دېھنەت يولى ئاچىلىپ فەلەكتىن،
راھەت ئىشىكى ماڭا تاقالغان.
ئىشقىمدا نەتاك ① ساقايىپاي ئولسام،
بۇ دەردىگە كىم داۋا تاپالغان؟
مەھزۇن ئەۋۋەل قوبۇل ئېتىپ ئىشىق،
ئۆز لەبىزى بىلە بەلەغە قالغان.

VI V غەزەل

ئالدى كەڭلۈمنى مېنىڭ بىر بۇتى چوكان سىكالىك

ئالدى كوڭلۈمنى مېنىڭ بىر بۇتى ② چوكان سىكالىك،
غارىتى دىنىم ئۈچۈن قىلدى پېرىشان سىكالىك.
شەمەئى بادی سابا ③ بىر لەمەگە پۇتراتتى ④،
بولدى سەۋداسى ⑤ بىلە ئەقىل ھاراسان ⑥ سىكالىك.
كورساتىپ بوي ئىلە رەك، ئانچە ئۇيانلىق قىلىبان،
مۇشك ⑦ زۇلىپى ئارا ئەيلادى پىنھان سىكالىك.

① نەتاك — ئەجەپ ئەمەس.

② بىر بۇتى — گويكى ئۇنىڭغا باش ئۇرغۇدەك گۈزەل.

③ سابا — تاڭ ئالدىدا چىققان سەھەر شامىلى خوش پۇردىغىنى

كەلتۈردى.

④ پۇتراتتى — سىلكىپ پۇراتتى.

⑤ سەۋداسى — ئىشىق مۇھەببىتى.

⑥ ھاراسان — قورقتى، خەۋپلەندى.

⑦ مۇشك — ئىپار.

روزگارم ①نى قارا ئەيلادى ئولتۇردى مەگەر،
 ياشنى سالدى قويى ② بولدى پىنھان سىكالىك.
 چىنقىقىم ھىجر چەھى ③ نىڭ تەھى ④ دىن مۇشكۈل ئىدى،
 شۇكرىكىم يەتتى قولۇم ئەيلادى ئاسان سىكالىك.
 بۇ جاھان باغى ئارا شاھىد ⑤ ئىرۇركىم بۇيى گۈل،
 قامىتى سەرۋ، ئاڭا سۇمبۇل پىچان ⑥ سىكالىك
 مەھزۇنا دەھر ⑦ ئەرۇسى ⑧ ساچىغا باغلانما،
 نابى ⑨ ئىلە بىريان ئىرۇر، ساچىغا ⑩ بىريان سىكالىك.

(داۋامى بار)

-
- ① روزگارم — تۇرمۇش، ھاياتىم.
  - ② قويى — توۋەن قىلدى.
  - ③ چەھى — (چاھى)، زىندانى.
  - ④ تەھى — تېگى.
  - ⑤ شاھىد — مەشۇق - مەھبۇپ.
  - ⑥ ئۇنىڭ بويى سۇۋادان تېرەككە ئوخشاش، قارا رەڭلىك سۇمبۇل (چىچى) ئۇنىڭغا چىرماشقان.
  - ⑦ دەھر — زامان، دەۋر.
  - ⑧ ئەرۇس — كېلىن (قىز).
  - ⑨ نابى — كېلىننىڭ چىچىنىڭ يالتىراپ تۇرغان شولسى.
  - ⑩ ساچىغا — ئاياللارنىڭ چىچىغا باغلىغان زىننەتلىك بۇيۇملىرى.

نۇزۇگۇم

موللا بىلال بىننى موللا يۈسۈپ

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەھەممەت تۇرسۇن باھاۋىدىن

نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن:

قىسمەتلىك ئەسەرلىرى بىلەن ئەدبىيات غەزنىمىزنى بىر-
يىتقان موللا بىلال بىننى موللا يۈسۈپ XIX ئەسىر ئۇيغۇر
ئەدبىياتىنىڭ مەشھۇر نامايەندىلىرىدىن بىرى بولۇپ ھىساپلىنىدۇ.
موللا بىلال 1823- يىلى غۇلجا شەھرىدە كەمبەغەل كا-
سىپ ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلدى. ئۇ ئاتىسى موللا يۈسۈپنىڭ بىر
ۋاستە تەربىيىسى ئاستىدا باشلانغۇچ ساۋاتقا ئېرىشتى. كېيىن
بىلال ئاتىسىدىن يېتىم قالدى. ئۇ، ئېغىر تۇرمۇش مۇھىتى ۋە
يېتىملىك ئازاۋى ئىچىدە يەنىلا ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرۇپ تولۇق
ئىلمىي ساۋاتقا ئىگە بولدى.

بىلال "ئىلىكىدە زەر، ئەڭلىدە تون بولمىغان" ھالىدا
"پەقىر ۋە ھەقىر"لىكتە ھايات كەچۈردى. شۇنىڭغا قارىماي ئۇ
ئەرەپ، پارس تىللىرىنى مۇكەممەل ئۈگىنىپ، شەرق ئەدبىياتى
بىلەن چوڭقۇر تونۇشتى. باي كىلاسسىك مىراسلىرىمىزنى، خەلق

فولكلورنى ئىجتىھات بىلەن ئۆگەندى. ئىجتىمائى ھاياتنى تە-
پەككۈر كوزى بىلەن ھەر تەرەپلىمە كۈزىتىپ، "بەختىيار" لارنى،
خارۇ - زارلارنى كوردى؛ كۈلكە - سازلارنى، "مەھسۇن" ئاۋازلارنى
تىڭشىدى. نەتىجىدە — ئېزىلگەن خەلقنىڭ ئارزۇ - ئۈمىدىنى ياقلاپ
1867 - يىلدىكى ئىجتىمائى - تەڭسىزلىككە قارشى كۈتۈرۈلگەن
ئىلى دىخانلار قوزغىلىڭىغا ئىشتىراك قىلدى. بۇ ھال، بىلالنىڭ
ياقۇنلۇق رىياسىت بولۇپ يېتىلىشىگە ئالاھىدە تەسىر كۆرسەتتى.
شائىرنىڭ ئومۇمى جاھالەتلىك زاماننىڭ تومۇر ئىسكەنجە -
سىدە — غۇربەتچىلىكتە ئوتتۇ. ئەلەم بىلەن نەرە تارتىپ جەڭگە
كىرگەن، قەلەم بىلەن شېئىرىيەت مۇنبىرىدە زۇلۇم ئۈستىدىن شە -
كايەت قىلغان بۈيۈك شائىر ۋاپاتىدىن ئالتە يىل بۇرۇن ئىككى
كۈزدىن ئايرىلىپ، 1899 - يىلى ياركەنتتە دۇنيادىن ئوتتۇ.
ئۇيغۇر ئەدىبىياتىنىڭ پۈتمەس بۇلىغىدىن سۇ ئىچكىنەن
بىلال ئەدىبىي پائالىيىتىنى كىچىك چېغىدىنلا باشلىغان ئىدى.
ئۇنىڭ خەلق ئېغىز ئەدىبىياتىغا يېقىن بولغان «نازىم» نامىدىكى
نۇرغۇنلىغان شېئىرلىرى بىر ئەسىردىن بۇيان خەلق ناخشىلىرىغا
ئايلىنىپ، ھازىرغىچە ئېيتىلىپ كەلمەكتە.

تالانتلىق شائىر موللا بىلالنىڭ «غەزەلىيات» (1851 - يىل)
ناملىق شېئىرلار توپلىمى، «كىتاپ غازات دەرمۈلك چىن» (1875 -
يىل) ناملىق تارىخىي داستانى، «چاڭموزا يۈسۈپخان» (1881 - يىل)
ناملىق ساتىراسى ۋە «نۇزۇگۇم» (1882 - يىل) ناملىق قىسسىسى
ئۇنىڭ ئىجادىي مېھنىتىنىڭ - بۈيۈك سەمەرىلىرىدۇر.

شائىر بۇ قەيەتلىك ئەسەرلىرىدە، ئالەمداپ ئىنسانىي
پەزىلەتلەرنى، چىن مۇھەببەتنى، ساداقەت - سەمىيەتنى ۋە ھايات
گۈزەللىكلىرىنى قىزغىن كۆيلىدى. ئالدامچىلىق، مۇناپىقلىق، ساختە -

پەزىلىك، زالىملىقىنى ساتىرا قامچىسى بىلەن رەھىمسىز قامچىلىقى شۇنداقلا مەۋجۇت ئىجتىمائىي تۈزۈم كەلتۈرۈپ چىقارغان تەڭسىزلىك ۋە زوراۋانلىقنى چوڭقۇر پاش قىلدى. ئەركىنلىك ۋە ئازاتلىق كۈرەشلىرىنىڭ قەھرىمانلىرىغا قىزغىن مەدھىيە ئوقۇدى.

شۇنى ئالاھىدە كورسىتىپ ئوتۇش كېرەككى، شائىر بلال شەرق كىلاسسىك ئەدىبىياتىنىڭ گۈزەل تىرادىتسىيىلىرىنى جارى قىلدۇرۇپ، XIX ئەسىر ئۇيغۇر ئەدىبىياتىنى تېما، مەزمۇن، ژانىر جەھەتتىن بەلگىلىك دەرىجىدە بېيىتتى. يەنى، ئەنئەنىۋى روماننى - زىمىن رىياللىقىغا - خەلق قوزغىلاڭلىرىغا كۆچۈرتتى. قوزغىلاڭچىلارنى ئىجابىي قەھرىمان سۈپىتىدە گەۋدىلەندۈرۈپ، خەلىقنى ئازاتلىق ۋە ئەركىنلىك ئۈچۈن كۈرەشكە چاقىردى. بۇ ھال ئۇنىڭ «كىتاپ غازات دەرمۈلك چىن» ۋە «نۇزۇگۇم» ناملىق ئەسەرلىرىدە روشەن كورۇنىدۇ.

بۇ جەھەتتىن قارىغاندا «نۇزۇگۇم» ناملىق قىسسە بلال ئىجابىي دىيىتىدىكى خاراكتىرلىق ئەسەر بولۇپ ھىساپلىنىدۇ. ئۇ قىسسەدە، خەلقنىڭ ئازاتلىقى ۋە ئەركىنلىكى ئۈچۈن ئۆزىنىڭ بارلىقىنى بېغىشلىغان XIX ئەسىردىكى - جاسارەتلىك، ئەركىسۈيەر، ۋە تەنپەرۋەر، باتۇر ئۇيغۇر قىزلىرىنىڭ تىپىك ئوبرازىنى ياراتتى.

ئالى ئىنسانىي پەزىلەتلەرنى ئۆزىگە مۇجەسسەملەشتۈرگەن قىسسىنىڭ باش قەھرىمانى نۇزۇگۇم خەلقنىڭ ئەركىنلىكى ۋە ئازاتلىقى ئۈچۈن كۈرەش قىلىشنى ھەقىقىي بەخت - سائادەت يولى سۈپىتىدە تاللىۋالدى. شۇڭا ئۇ، خەلق قوزغىلاڭلىرىغا ئىش - تىراك قىلىدۇ. قوزغىلاڭ باستۇرۇلۇپ، سۈرگۈن قىلىنىشىدىن كېيىنمۇ ئەركىنلىك دۈشمەنلىرىگە قارشى ھەر خىل يوللار بىلەن يىگانە ھالدا كۈرەشى داۋاملاشتۇرىدۇ. بۇ يولدا دۇچ كەلگەن

ھىساپسىز جاپا - مۇشەققەتلەرنى چىدام ۋە جاسارەت بىلەن يې-
گىدۇ. زۇلۇم ۋە تەگسىزلىككە قارشى يالقۇنلۇق قوشاقلىرى بىلەن
نەرە تارتىپ جاھالەت قوينىدا گۇلخان بولۇپ ياندىۇ. زۇلۇم ھام-
لىرىنىڭ بېشىنى خەنجەر بىلەن ئۇزۇپ تاشلاپ، دۇشمەنلەرنى زىل-
زىلىگە سالدىۇ. قانخور جاللاتلارنىڭ قىلچى بويىغا چۇشۇۋاتقان
چاغدىمۇ ئوزىنىڭ ئىپپەت - نومۇسى، غۇرۇر - ئىپتىخارىنى ساقلايدۇ.
ئۇ ئەجداتلىرىنىڭ زۇلۇم ئالدىدا تىز پۈكمەيدىغان بۇيۇك ئەنئەنە-
سىگە ۋارىسلىق قىلىپ، شەرەپ بىلەن باتۇرلارچە قۇربان بو-
لىدۇ.

شائىر بلال ئوز قىسىمىنىڭ قەھرىمانى - تاڭنىڭ كويچىسى،
ئازاتلىق جەڭچىسى نۇزۇگۇمنىڭ شانلىق پائالىيەتكە مەنئەتدار-
لىق بىلدۈرۈپ، ئۇنىڭغا قىزغىن مەدھىيە ئوقۇيدۇ، ۋاپاتىغا چوڭ-
قۇر تەزىيە بىلدۈرىدۇ. ئەسەرنىڭ خاتىمىسى سۈپىتىدە مەخسۇس
بېغىشلىما يېزىپ، "خوتۇن - قىزلارنىڭ شۇنداق پائالىيەتىدىن
جەننەتمۇ كامال تاپىدۇ" غانلىغىنى ئالاھىدە قەيت قىلىپ ئوتىدۇ
ۋە نۇزۇگۇمنىڭ "شېھىت ئالى مۇقامى" غا يېتىشىنى تىلەيدۇ. بۇ
ئەسەر ئۇيغۇر تارىخى ۋە ئەدىبىياتىنى تەتقىق قىلىشتا مۇھىم
ئەھمىيەتكە ئىگە.

بىز تالانتلىق شائىرىمىز موللا بلال بىننى موللايۇسۇپ
«نازىم» نىڭ «نۇزۇگۇم» ناملىق بۇ قىسىمىنى XIX ئەسىر
ئۇيغۇر ئەدىبىياتىنىڭ يالدامسى سۈپىتىدە كىتابخانلارنىڭ ھۇزۇ-
رىغا تەقدىم قىلىمىز.

مانجۇرلار جاھانگىر غوجامنى قەشقەردە تۇتقاندىن كېيىن،
ئەرلەرنى ئۆلتۈرۈپ، خوتۇنلارنى ئىلى شەھىرىگە گۇناكار قىلىپ
ئەۋەتكەندە، نۇزۇگۇم توغرىسىدا چىقارغان ناخشىلار.

داۋانخان خان بولۇپ ئالتە يىل بولغاندا، جاھانگىر غوجام قەشقەرگە كېلىپ سوقۇشۇپ، قەشقەرنى ئۆزىگە تابىۋ قىلىپ، ئال-تە ئاي سورىغان ئىكەن. ئاندىن كېيىن غۇلجا شەھرىدىن چىمى-گۈنكى دىگەن جاڭجۇڭ نۇرغۇن لەشكەر ئېلىپ قەشقەرگە كەل-گەن. بېيخۇزا يان دارىن دىگەن جاڭجۇڭلار بىر بولۇپ، جاھانگىر غوجام بىلەن سوقۇشۇپ، جاھانگىر غوجامنى تۇتۇپ داۋانخاننىڭ يېنىغا ئېلىپ كېتىپ، قەشقەردىكى ئەلەرنى ئولتۇرۇپ، خوتۇنلىرىنى غۇلجا شەھرىگە ئېلىپ كېلىپ، ھەر بىر خوتۇننى بىر قالماققا خوتۇن قىلسۇن دەپ تۇتۇپ بەرگەن ئىكەن. ئەمما نۇزۇگۇم دىگەن خوتۇننى ئاكىسى بىلەن بىر قالماققا بەرگەن ئىكەن. نۇزۇگۇم شۇ كۈنى بېشىغا چۈشكەن دەرتلەرنى يادىغا كەلتۈرۈپ بۇ ناخشىنى ئېيتىدۇ.

نۇزۇگۇمنىڭ ئاۋال ئېيتقان ناخشىسى:

توگىلەر ئاغزى قاماقتا،
بىر ئاكام بار قالماقتا.
كاپىر قالماقنىڭ قەستى،
مەن نۇزۇكنى ئالماقتا.

توگىلەر جايى تاغ باشى،
بۇلجاردىمىز يار باشى.
شۇ بۇلجارغا يەتكەندە
توختىمايدۇ كوز ياشى.

ياللاڭ ئاياق سۇ كەچتىم،
تاغنىڭ سۈيىنى ئىچتىم.

چىدالماي قالماق زۇلمىغا،
ئەزىز جېنىمدىن كەچتىم.

تاغدىن چۈشكەن توت ئاتلىق،
توتەيلىسى بوز ئاتلىق.
توتەيلەننىڭ ئىچىدە
مېنىڭ دادام سۇمباتلىق.

دۇردۇن كىيگەن ئاياققا
تومۇر كىشەن بوش كەلدى.
جېنىم دادام قېشىدىن
بۇ يىللاردا كىم كەلدى؟

ئەلقسىسە، بۇ نۇزۇگۇم ئۆزى موللا ئىكەن. ئۆزى بۇغداي
ئوڭلۇك، قارا كوز، قارا قاش، نازۇك بەدەن بولغان ئۇچۇن قەش-
قەر خەلقى نۇزۇگۇم دەپ ئات قويغان ئىدى. ئەمما كۈنلەردە
بىر كۈن نۇزۇگۇم تاغدىكى بۇلجار قىلىشقان يارنىڭ بېشىغا
بارغاندا، ئاكىسى ئابدۇللا غوجا ھەم يار بېشىغا بېرىپ، ھەر ئىككىسى
يىغلىشىپ - يىغلىشىپ ھال - ئەھۋالنى ئېيتىشىپ، مەسلىھەت قىلىپ
ئاكىسى ئابدۇللا غوجا ئېيتىپدۇركىن: "ئەي، سىڭلىم نۇزۇگۇم،
سەن مۇندا تۇرمىغىن، بىر تەرەپكە قېچىپ كەتكىن. ئەگەر قاچ-
مىساڭ، سېنى قالماقلار ئالۇرلەر، تۇققان پەرزەنتلىرىڭ بارچەسى
قالماق بولۇر، ئۆزەڭ ھەم قارا كاپىرلاردەك بولۇرسەن"، - دېۋد-
دى. نۇزۇگۇم يىغلاپ دىدىكىم: "ئەي، جېنىم ئاكام، مېنىڭ ھەم
قاچىدىغان خىيالىم بار ئىدى. ئەمما سەندىن جۇدا بولۇپ، مەن

ئاجىز قانداق قىلۇرمەن دەر ئىدىم. ئەمدى سېنى خۇدايىغا تاپ-
شۇردۇم“، — دەپ غۇلجا تەرەپكە قاراپ قېچىپ يۇرۇۋەردى.

قالماقلارنىڭ ئارىسىدا توي- مەرىكە بولۇپ، ھاراق ئى-
چىپ، مەس بولۇپ، ئۇچ كېچە- كۈندۈز تاماشا قىلىشىپ يۇرۇپ،
نۇزۇگۇمنىڭ قاچقىنىنى بىلمىدى. توتىنچى كۈنى نۇزۇگۇمنىڭ
قاچقىنىنى بىلىپ، ئاكىسى ئابدۇللا غوجىنى تۇتۇپ، بىر ياغاچقا
تېگىپ قېيىندى. ئاكىسى: “مەن قاين كەتكىنىنى بىلمەيمەن” —
دەپ، ئىقرار بولمىدى.

قالماقلار ھەر تەرەپكە ئات سېلىپ يۇرۇپ ئىزلەپ، تا-
پالماي ئاخىرى يېنىپ كەلدى.

ئەمدى سوزنى نۇزۇگۇمدىن ئىشتىمەك كېرەك:

نۇزۇگۇم شۇ كېچە چوڭ يۇلتۇزدىن قېچىپ، تاڭ ئاتقاندا
بىر جاڭگالغا كىرىپ، بىر تالنىڭ تۈۋىدە ياتتى. يەنە كەچ بول-
غاندا يۇرۇپ، شۇ بۇ تەرىقىدە كۈندۈز يېتىپ، كېچە يول يۇرۇپ،
دەريا بويىغا كېلىپ، دەريا بويىدا پىچىغى بىلەن قومۇشلارنى
قىيىپ، نەچچە باغ قومۇشلار بىلەن پەيپەزە ياساپتۇ. نۇزۇگۇم
پەيپەزىگە ئولتۇرۇپ، دەريا بىلەن غۇلجا شەھرىنىڭ قىبلە تە-
رىپىدىكى ئاماتۇغا يېتىپ كەلگۈنچە، بىر قالماق نۇزۇگۇمنى كو-
رۇپ، قالماقلارغا خەۋەر قىلدىكى: “بۈگۈن توت كۈن بولدى،
بىر خوتۇن دەريانىڭ ئىچى بىلەن پەيپەزىگە ئولتۇرۇپ، قىبلە
تەرەپكە كەتتى”. قالماقلارنىڭ ئامبىلى ئىشتىپ، خەتكە بۇ ۋەقە-
نى، يەنى نۇزۇگۇمنىڭ قاچقان خەۋىرىنى يېزىپ، كۈرە شەھرد-
نىڭ ئۇلۇغى جاڭجۇڭغا ئەۋەتتى. جاڭجۇڭ خەتنى ئوقۇپ، سولان-
لارغا بۇيرۇق قىلدىكى: “ئىزلەپ نۇزۇگۇمنى تېپىڭلار! ھەر قايدا
بولسا تېپىپ، ماڭا كەلتۈرۈڭلار!” ئىككى يۈز ئاتلىق سولان بىلەن

بۇتەزەنگى دىگەن سولانلارنىڭ ئۇلۇغى ئالماتۇغا كېلىپ، ئۈچ كۈن قومۇشلۇقنى ئىزلىدى، تاپالمىدى. ئۇ ۋاقىتلاردا ئالماتۇدا قومۇش كوپ ئىدى. بىر كىشىنى يۈز كۈن ئىزلەپ ھەم تېخى تاپالماس ئىدى.

نۇزۇگۇمنىڭ قومۇشلۇقتا يۇرۇپ ئېيتقان ئىككىنچى ناخشىسى

شۇدۇر:

قومۇش ئارىلاپ كۈن چۈشتى،
يالغۇز بېشىغا مۇڭ چۈشتى.
مەن نۇزۇكنى تۇتقىلى
سولان كاپىرلار چەقتى.

خۇدا! سالىدى بۇ ئىشقا،
مېنى تۇغمىش قېچىشقا.
سولان كاپىر بەك يامان،
ئوت قويمىسۇن قومۇشقا!

كىرسەم قەشقەر يولغا،
قەشقەر يولى يول بولغاي؛
نۇزۇك ئاجىز بەندىنى
بىر خۇدايىم ساقلىغاي.

قومۇشلارغا ئوت قويماس،
مەن نۇزۇكنى تاپالماس.
مەن نۇزۇكنى تۇتقاندا
خۇدا ساقلار ئالالماس.

قومۇشلۇققا ئوت قويسا،
قېچىپ كىرەي دەرياغا.
ھەرگىز خوتۇن بولماسمەن
سولان يۈزى قاراغا.

سولانلار نۇزۇگۇمنى تاپالماي، توتىنچى كۈنى قومۇشلۇققا
ئوت قويدى. قومۇشلار كويۇشكە تۇتتى. نۇزۇگۇم ئوت تۇتاشمە-
خان تەرەپكە قاچار ئىدى. ئاخىرى يەنە كېچە بولدى.
نۇزۇگۇم قومۇشلۇقتىن چىقىپ، تاغ تەرەپكە كەتتى. مىڭ
مۇشەققەتلەر بىلەن تاققا يەتتى. بىر مالچىنىڭكىگە باردى. مال-
چى سورىدى: "سىز كىم بولىدىڭىز ۋە كىمنىڭ قىزى بولۇرسىز
ۋە ئېرىڭىزنىڭ ئېتى نىمىدۇر؟" نۇزۇگۇم بېشىغا كەلگەن ئەھ-
ۋالاتلارنى مالچىغا ئېيتىپ يىغلىدى. مالچى خوتۇن-بالىلىرى بىلەن
نۇزۇگۇمنىڭ ھالىغا ئىچى ئاغرىپ، تائاملار بېرىپ، نۇزۇگۇمنى
تويدۇردى. نۇزۇگۇم ئىككى-ئۈچ كۈن شۇ مالچىنىڭ ئاق ئو-
يىدە تۇردى.

كۈندۈزى قارىغايلىققا بېرىپ، خۇش ھاۋا يەرلەردە يۈرۈپ،
ئاتىسى يادىغا كېلىپ ئېيتقان نۇزۇگۇمنىڭ ئۈچىنچى ناخشىسى:

مەن قەشقەردىن چىققىلى
چۈشەك سېلىپ ياتقان يوق.
ئاتام قويغان چېچىمغا
تاغاق سېلىپ تارتقان يوق.

جېنىم ئاتامنى كورمەي،
ئولۇپ كېتەر بولدۇممەن.

مەن نۇزۇكتەك ھىچ خوتۇن
يالغۇز چولدا ياتقان يوق.

ئاخىر ئاشكارا بولدۇم،
ياشۇنغالى يەر بارمۇ؟
ماڭا قاتتىق كۈن چۈشتى،
ئېلىپ قاچار ئەر بارمۇ؟

تاغدىن چۈشكەن لاي سۇنى
سۇزۇپ ئىچەر ئەر قېنى؟
مېنى قەشقەر شەھرىگە
ئېلىپ قاچار ئەر قېنى؟

ئەلقسىسە، مەزكۇر ئىككى يۈز سولانلار بىرلە بۈتەزەنسى
ۋە يەنە باشقىلار نۇزۇگۇمنى ئىزلەپ، تاققا چىقىدىغان بولۇپ،
تاغ تەرەپكە ئاتلاندى. نۇزۇگۇم بۇ خەۋەرنى ئىشتىپ، كېچىلەپ
يەنە ئالماتۇ تەرەپكە قېچىپ كېلىۋېتىپ، سولانلارغا ئۇچرىدى.
سولانلار تۇتۇۋېلىپ، كۈرە شەھرىگە بېرىپ، نۇزۇگۇمنى جاڭ-
جۇڭغا تاپشۇردى. شى سەن دالوپەنىڭ خوتۇنى ھەم قەشقەرلىقنىڭ
قىزى ئىدى. شۇ خوتۇننىڭ قېشىغا نۇزۇگۇمنى تاپشۇرۇپ بەر-
دىكى: "ساڭا خىزمەت قىلسۇن!" — دەپ.

شى سەن دالوپەنىڭ قەشقەردىن ئېلىپ كەلگەن خوتۇنى
تولا خوشال بولدى. چارەكى بۇ ئىككى خوتۇن قەشقەردە بىر
مەھەللىدە ئىدى.

نۇزۇگۇمنىڭ شۇ كۈنلەردە ئېيتقان توتەنچى ناخشىسى:

كەپە قىلدىم ياۋانغا،
مانجۇ كەلدى داۋانغا.
ئون ئىككى كۈن بولغاندا
تۇتۇلدۇم بۇ نادانغا.

شى سەن مازا باقىدۇر،
ئاغىچىسى ياخشىدۇر.
دەرت ئېيتىشىپ يىغلايمىز،
لويە كەتسە ئالۋانغا.

ئاتامنى مەن سېغىنىدىم،
ئاكامنى مەن سېغىنىدىم.
تىرىكىمكىن شۇ دادام،
خەۋىرىنى بىلمىدىم.

ئاغامغا يېتەلمەسمەن،
ئاتامنى ھەم كورمەسمەن.
ئاتامنى كورۇپ ئولسەم
ھەرگىز ئارمان قىلماسمەن.

ئاتام مۇندا كېلەرمۇ؟
مېنى ئېلىپ كېتەرمۇ؟
تېچ قەشقەرگە يېتەرمۇ؟
تېچ بارۇرنى بىلمەسمەن.

ئەلئىسىسە، شى سەن دالويە نۇزۇگۇمنى سولانغا خوتۇنلۇققا بەرمەكچى بولدى. نۇزۇگۇم دالويەنىڭ خوتۇنغا يالۋۇرۇپ يىغلىدى ۋە دىدى: “مېنى سولانغا بەرمىسە، مەن سىزنىڭ خىزمىتىدە كىزنى ئولگۇنچە قىلام!” دالويەنىڭ ئاغچىسى شى سەن دالويەگە نۇزۇگۇمنىڭ ئەرزىنى ئېيتتى. شى سەن — موزانىڭ ئاچچىغى كەلدى ۋە “نۇزۇگۇم يۈرەكلىك خوتۇندۇر، سېنى ھەم يامان ئوگۇتۇر”، دەپ نۇزۇگۇمنى سولانغا تۇتۇپ بەردى. سولان ئوز يۇرتىغا — “سامۇن”غا ئېلىپ كەتتى. ئوز رەسمىچە توي قىلىپ، نۇزۇگۇمنى ئالدى.

سولان خوشاللىقتا كوپ ھاراق ئىچىپ مەس بولدى. شۇ كېچىسىدە نۇزۇگۇم سولاننى بوغۇزلاپ ئولتۇردى. قېچىپ چىقار خىيال قىلىپ، بىرمۇنچە گۇرۇچ، تۇز، بىر مىس قازان، بىر چىنە ئېلىپ، جاڭگالغا قېچىپ كىردى. ئەتىسى سولانلار بۇ ئەھۋالنى كورۇپ، جاڭجۇڭغا سولاننىڭ ئولگىنىنى، نۇزۇگۇمنىڭ قېچىپ كەتكىنىنى مەلۇم قىلدى. جاڭجۇڭ دالويەگە بۇيرۇق قىلدى: “نۇزۇگۇمنى تاپسۇن!” دالويە ئىككى جاڭگىي بىلەن يىگىرمە - ئوتتۇز يايىلارنى: “نۇزۇگۇمنى تېپىڭلار!” — دەپ ئەۋەتتى. بۇ جاڭگىيلار، يايىلار ئىزلەپ تاپالماس ئىدى.

نۇزۇگۇم شۇ قاقچاندا ئالتە ئاي قېچىپ يۇردى. نۇزۇگۇم جاڭگالدا قېچىپ يۇرۇپ ئېيتقان بەشىنچى ناخشىسى:

ئالتە ئاي ياتتىم خاماندا،
نان پىشۇردۇم ساماندا.
ئاجىز نۇزۇك جاڭگالدا،
ئاتام يۈرەر قايندا؟

سولان بېرىپ يامۇلغا،
ئەرز قىلىپتۇ جاڭجۇڭغا.
جاڭجۇڭ يايى ئەۋەتتى،
مەندەك ئاجىز خوتۇنغا.

يايى چىقتى تۇتقىلى،
ئەجدەر بولۇپ يۇتقىلى.
ئۈنۈش يايى كېلىپتۇر
نۇرۇڭۇمنى تۇتقىلى.

ھىچكىم مەندەك بولمىسۇن،
بالالارغا قالدىمىسۇن.
بىزگە كەلگەن جاپالار
ھىچ بەندىگە كەلمىسۇن.

ئالتە ئايدىن يالغۇزمەن،
قەشقەر يولىم بىلەن سەن.
خۇدا مېنى ساقلىسا،
سولانلارنى كۆرمەسەن.

ئالما تۇ بولدى جايىمە
بورە، تۈلكە، ھەمرايم.
خۇدانىڭ ھۆكۈمى بىلەن
جاڭگال بولدى ماكانىم.

ئەلئىسىمە، يايىلار ئىزلەپ يۈرگەن ھالەتتە نۇزۇگۇم قارىنى ئېچىپ، ئاش پىشۇرماق ئۇچۇن ئوت قالىدى. نۇزۇگۇم دەريادىن سۇ كەلتۈرگۈنچە، ئوت مەسلىگە تۇتىشىپ، بىر پارچە قومۇشقا ئوت كەتتى. يايىلار ئوتنى كورۇپ، ئات سېلىپ كېلىپ، نۇزۇ-گۇمنى كورۇپ تۇتۇۋالدى.

نۇزۇگۇم يىغلاپ يايىلارغا كويىتىن-كوپ يالۋۇردى. يايە-لار نۇزۇگۇمغا رەھىم قىلماي، تۇتۇپ باغلاپ، ئاتقا مىندۇرۇپ، ئاياقلىرىنى ئاتقا تېگەپ، دالويەنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى. دالو-يە نۇزۇگۇمنى كورۇپ، قولغا كويىزا سالدۇردى، ئايىغىغا ئىشكال سالدۇرۇپ، دوڭ يامۇلغا سالدى.

دالويە نۇزۇگۇمنى تۇتقىنىنى جاڭجۇڭغا مەلۇم قىلدى. جاڭجۇڭ نۇزۇگۇمنىڭ بارچە ۋاقىئاتلىرىنى خەندە يېزىپ، داۋان-خانغا ئەۋەتتى.

نۇزۇگۇمنىڭ دوڭ يامۇلدا تۇرۇپ ئېيتقان ئالتەنچى ناخشىسى.

مانجۇرلارنىڭ ياڭزىسى،
غۇلاچتا بار غاڭزىسى.
چاقاي دىسەم چېقىلماس
قولۇمدىكى كويىزىسى.

خۇدا بەرگەن غۇنچەمنى،
سولان كاپىر ئۇزىمدى.
سولان كاپىر ئويىگە
نۇزۇك جۇۋان توزىمدى.

ئايغىدا ئىشكال بار،
بوينىمىزدا تىڭگاڭزە.
ئېلىپ قاچسا نۇزۇكنى
بولسا ياخشى خوڭخەڭزە.

يامۇلدا بار ئوغنىسى،
ئونبەش غۇلاچ توغرىسى.
كورسەم ئىككى كىگىزدۇر،
سولانلارنىڭ مۇزەسى.

ئەپپۇن قەرگەن سولاننىڭ
توڭغۇز يېغى جوزىسى.
ئوڭ قولدا دوۋزىسى
سول قولدا خوۋزىسى.

ئەپپۇن تارتقان جالاتلار،
دوڭ يامۇلدا تارتىدۇ.
چۇچۇنلۇك - پەنلىك ئويدە،
نۇزۇك جۇۋان ياتىدۇ.

داۋانخاندىن خەت كەلسە،
”نۇزۇگۇمنى چېپىڭ، — دەپ.
مۇسۇلمانلار ئېيتىدۇ،
شېھىتلىقنى تېپىڭ دەپ.

موي تۇڭزىدا چايقاندا،
مەن ئۇ يەردە ئولۇرمەن.
موللارنىڭ سوزىچە
ئالى شېھىت بولۇرمەن.

ئەلئىسسە، شۇنداق نەقىل قىلۇرلەر كىم، نۇزۇگۇمنىڭ توغرىد-
سىدىن جاڭجۇڭ داۋانخانغا خەت بەرگەندىن كېيىن، نۇزۇگۇمنى
شى يامۇلغا ئوتكۈزدى. نۇزۇگۇمنى شى يامۇلغا سولاپ، كېچىدە-
دە توت يايى، كۈندۈزىدە توت يايى ساقلاپ ئىدى.
نۇزۇگۇمنىڭ شى يامۇلنىڭ ئىچىدە ئېيتقان يەتتىنچى ناخشىسى:

نۇزۇڭ بېلىڭ باغلاندى،
ئولتۇرگىلى راسلاندى.
يالغۇز غېرىپ نۇزۇگۇم
شى يامۇلغا سولاندى.

ئاتام قەشقەردە قالدى،
نۇزۇگۇم دەپ يىغلايدۇ.
يالغۇز مېھرىۋان ئاكام
قالماق ئىچىدە قالدى.

يامۇل ماڭا قىيىندۇر،
ئولۇم ۋاقتى بېتىندۇر.
نۇزۇگۇم يەككە يالغۇز
شى يامۇلغا سولاندى.

كاشكى كورسەم ئاتامنى،
قالماقتىكى ئاغامنى.
كورمەي ئولۇپ كېتەرەمەز
قەشقەردىكى ئاتامنى.

مەن كورمىگەن مومامنى،
مېنى تۇققان ئانامنى.
چەمپەن بېرىپ ئولتۇرگەن
ئۇچ ياشتىكى بالامنى.

ئالدىمىزدا جاللاتلار
قىلىچىنى ئوينىتار.
مېنى ئۇشۇبۇ ئولۇمدىن
قانداق كىشى ئاجرىتار.

بۇ ناخشىلار شۇ نۇزۇگۇمدىن قالغان ناخشىدۇر. تا بۇگۈن
گىچە خەلقلەر ئېيتىشۇرلەر.

جاڭجۇڭ خانغا ئەۋەتكەن خەت خانغا قىردىق بىر كۈندە
يېتىپ بېرىپ، خاندىن ھەم قىردىق بىر كۈندە جاۋاپ خەت كېلىدۇر.
كى: ”بۇ خەت كېچە بارسا، كۈندۈزگە قويماي ئولتۇرسۇن،
ئەگەر كۈندۈز بارسا، كېچىگە قويماي ئولتۇرسۇن“، — دەپ. خان-
غا بارغان خەتنىڭ جاۋاۋى سەكسەن ئىككى كۈندە كەلگەن كۈنى
نۇزۇگۇمنى يامۇلدىن ئېلىپ چىقىپ، ھارۋىغا ئولتۇرغۇزۇپ، موي-
تۈڭزىغا ئېلىپ يۇردى. خالايتلار پۈج-پۈج، سانجاق-سانجاق
بولۇپ مويتۇڭزىنىڭ ئەتراپىغا يىغىلدى. نۇزۇگۇمنى ھارۋىدىن

چۈشۈرۈپ، قىبلەرۇ ئولتۇرغۇزدى. نۇزۇگۇم شاھادەت ئوقۇپ ئول-
تۇردى. بىر جاللات نۇزۇگۇمنىڭ ئالدىدا قىلىچ بىلىگەن بولۇپ
تۇردى. ئارقىسىدىن بىر جاللات كېلىپ چاپتى. نۇزۇگۇمنىڭ بېشى
تېنىدىن جۇدا بولۇپ يەرگە چۈشتى.

ئىككى يۈزچە، تۇنگانلار بار ئىدى. باشنى ئېلىپ، تەنگە
تىكىپ، نامىزنى ئوقۇپ، يەرگە دەپنە قىلىپ، خەتمە-قۇرئان
ئوقۇپ ياندى.

بۇ ۋاقىماتلار كونا سال ئادەملەرنى موللا بىلال ئىبنى موللا
يۇسۇپ نازىم ئۆيىگە چىللاپ كەلتۈرۈپ، تەھقىق بىلە سوراپ،
ئاڭلاپ، بىلىپ 1299-يىلدا، روسىيە تارىخىدا 1882-ماھى
جۇمادىيەل ئەۋۋەلنىڭ بەشىنچى كۈنى... غۇلجا مەۋزىيىدە تەھ-
رىر تېپىلدى.

ئېنىڭدەك بولسا خواتۇن سالىھى پاك،
بۇ مانجۇرلەر زۇلۇمى ئاڭا نېدۇر باك.
بۇنىڭدەك بولسا خۇتۇنلەر پە ئالى،
تاپار جەننەت بۇ زەن لەردىن كامالى.
نۇزۇگۇم روھىغا ھەق رەھمەت ئەتسۇن،
شېھىت ئالى مۇقامى ئۆزرە يەتسۇن.

(تارىخىي ئۆچپەرىك)

خېۋەر تومۇر

1

قەشقەر!.....

1920 - يىلىنىڭ قىشلىقى، ئاسماننى تۇمان قاپلىغان، قۇياش خۇددى پەردە ئارقىسىدا يانىغان شامدەك غۇۋا كورۇنىمەكتە. شەھەرنى قەھرىتان سوغاق قاپلىغان. رەستە كوچىلىرى ئادەت بويىچە ھەر ئەتىگەنلىكى سۇپۇرۇلۇپ تازىلانغاندىن كېيىن نېپىز سۇ چېچىلغانلىقى ئۈچۈن بىر قەۋەت مۇز تۇتقان ئىدى. ئەنجان رەستىسى ۋە باشقا كوچىلاردىكى ھەرقايسى دۇكاندارلار بەقەسەم تون ياكى چەككەن چاپانلىرىغا سېپتە ئورۇنۇپ ئولتۇرۇپ، كىچىككىنە سەندەلدىكى يالقۇنچاپ تۇرغان چوغنى سۇنۇپ، نەسۋى تارتقان قوللىرىنى پات-پات ئىسسىتىپ، چىراغلارنى تۈزىتىپ قوياتتى. ئاشپۇزۇللاردىن قويۇق ھور پۇر-قۇراپ تۇراتتى. ئاشپەزلەرنىڭ خېرىدار چىلىنغان ئاۋازلىرى،

قاسقان ئاچقان ياكى تەخسىگە مانتۇ ساندىغان ۋاقىراشلىرى ئاڭ-
لىنىپ تۇراتتى. كوچىدا ئادەم ئوكسىمەي ئۇيان-بۇيان ئوتۇ-
شۇپ تۇراتتى. تولا ئادەملەر چەكمەن چاپانى بولۇشىچە چىڭ
يوگەپ ئىگىگىنى مەيدىسىگە تىقىپ، بىر مۇرىسىنى ئىگىز، بىر
مۇرىسىنى پەس قىلىپ، خۇددى سىڭايان مانتۇخانىدەك ئىلدام
ئوتۇپ تۇراتتى. بۇرىدىن پوتىلىسى چىقىپ تۇرغان بالىلارمۇ،
چۈرۈقلىشىپ ئازغىنا غىلتاڭ مۇزنى كورسە، شۇ ئانلا ناھال
قويۇپ تېپىلىپ ئوتۇشەتتى. ئارىلاپ سارايلىرىدىن مانتا-چەكمەن
تايلىرىنى كوتەرگەن ھاممالار يۈكنىڭ ئېغىرلىغىدىن مۈكچىيىپ
ئاستا قەدەم تاشلاپ ئوتەتتى. ھىلى ئۇ، ھىلى بۇ كولىدىن سۇ
ئېلىپ كەلگەن سۇغۇچىلار بىرەر تېمىم سۇنمۇ يەرگە توكمەستىن،
توختاداشقان ئويلىرىگە يەتكۈزۈش ئۇچۇن ئۇ كۆچمىدىن چىقىپ
بۇ كۆچمىغا ئوتۇپ كېتەتتى. سوغاقتىن دۇغدايمايدىغان، ئۇچىسىغا
بەقەسەم ياكى ئاۋات چەكمەندىن تىكلىگەن سىپتە تون، بېشىغا
كەمچەت ياكى قاما تۇماق كىيىدىغان باي ۋە بايۋەچچىلەر شا-
لاڭ كورۇنەتتى. ئومۇمەن ئاددى چەكمەن كىيىگەن يېلىڭ-
يۇپۇق ئادەملەر تولا ئىدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە چاپاننىڭ پېشىنى
كويۇرۇپ قويغان، سوغاقتا چاپاننى چىڭ يوگەپ، قولتۇغىنى
يىرتىپ مازلىرىنى چۈۈۈپ قويغان دۇغدايغۇچىلار تېخىمۇ تولا
ئىدى. كىشىلەرنىڭ تولىسى قاسقان تۇماق كىيەتتى. كوك دوۋۇت
تاشلىق قەشقەر تۇمىغى كىيگەن كىشىلەر شالاڭ كورۇنەتتى.....
قەشقەر قانداقلا بولمىسۇن نوچا شەھەر ئىدى. قەھرىتان
سوغاقتا قارىماستىن تۇمەن بويلىرىدا، يۇمۇلاق شەھەر كولىدە،
تۇرۇمىتاي كولىرىدە ياشلار ناھال قويۇپ مۇز تېپىلىپ ئاجايىپ
پىگور كورسىتىپ ئويۇن قىلاتتى.

قەشقەر ھەۋەسكار شەھەر. ناۋايخانلاردا، تونۇر بېشىدا
جاراڭلىغان راۋاپ سادالىرى قۇلاقنى ياراتتى.

شەھەرنىڭ ھامام كوچىسىدا بىر توپ جېنى چىڭ، تېخىمۇ
نوچى بالىلار بار ئىدى. بۇ بالىلارنىڭ ئۇچىسى يېرىم يالىڭاچ،
پۇتلىرى يالاڭغىداق ئىدى. بۇلار سوغاقتىن قورقمايتتى. ئەمما
ھامام كۇلخانىسىنى تولاراق چوڭلەيتتى.

“قەشقەردە ياش بالا ھامام ئاستىدا كۈلدە ياتۇرلار”

.....

بۇ مىسرا شېئىر تارىخىي يىللاردىن بۇيان ماتىرىيال سۇ-
پىتىدە تىلدىن-تىلغا كۆچۈپ ساقلىنىپ كەلمەكتە. بۇ مىسرا
تولاراق ھامام كۇلخانىسىنى ماكان تۇتقان ئاشۇ بالىلارنىڭ ئەمە-
لىي ھاياتىدىن تىزىلغان تارىخىي مەۋزىيەت بولۇشى كېرەك.

بۇ بىر توپ بالىلارنىڭ باش كوزلىرى كۈلگە بۇلغانغان،
چاچلىرى پىتىلە بولۇپ گەدەنلىرىنى ياپقان، قوللىرى قاسماق،
كىرلەشكەن، ئەمما كوزلىرى قۇمچاقتەك ئويناپ تۇرىدىغان جېنى
چىڭ بالىلار ئىدى. بۇ بالىلار زېرىكسە بىر بىرىنى كۈلگە
بېسىشىپ ئوينايتتى. قوساق ئاچقاندا، يۇڭۇرۇپ بېرىپ ناۋايخان،
ئاشخانلاردىن تىلەمچىلىك قىلىپ، تاپقان نەرسىنى يەپ قوساق
تويغۇزاتتى. كېچىسى ھامام كۇلخانىسىنى ماكان قىلاتتى. قەھ-

رىتان سوغاقتىن يىلاندەك تىللىرى، بۇ بالىلارنىڭ باش-كوزىنى
يالايتتى. يىلاندەك سوغاق ھەم زەھەرلىك قاھ-چىسىنى دەل شۇ
يىتىملارنىڭ دۇمبىسىدە ئوينايتتى. لېكىن بۇ بالىلار بوزەك
بولمايتتى. سوغاققا قارشى تەبىئىي كۈرەش قىلاتتى. ئوزلىرىنى
سوغاقتىن قەھرىتان ھوكۇمرانلىغى ئاستىدا يوقىتىپ قويۇشنى
خالىمايتتى. شۇنداق بولغىنى ئۈچۈن بۇ بالىلارنىڭ بەدەنلىرى

چىڭ، مەڭزىلىرى تولۇق ۋە قىپ-قىزىل ئىدى. كىشىلەر بۇ بالىلارنى كورگەندە "توڭ تىزەكتەك چىڭ بالىلار ئىكەن" دەپ ھەيران بولۇپ ئوتۇپ كېتىشەتتى.

شەھەر ئۆز ھاياتى بىلەن داۋام قىلماقتا. بۇ بالىلارمۇ ئۆز يولى بىلەن ياشىماقتا ئىدى. بىر كۈنى بۇ بالىلار كۇلغا-ئىدىن چوغ تېپىپ چوغنى قولدىن-قولغا يۆتكەپ كىم يىراققا يەتكۈزىدۇ، دېيىشىپ، ئەمىلىيەتتە قولىدىكى چوغنى يىراققا يەتكۈزۈش ئۈچۈن يۇڭۇرۇشۇپ شوخ ئوينىشۇۋاتاتتى. دەل شۇ ۋاقىتتا، ئوتتۇرا بوي، يوغان-يالىپۇ، كەڭ يەلكىلىك، چاقماقتەك ئۆتكۈر كوزلۇك، كەكە ساقال بىر ئادەم كېلىپ بۇ بالىلارغا ئېچىنىشلىق بىلەن نەزەر تاشلىدى ۋە ئاستا قەدەم بېسىپ يە-تىنلاپ كەلدى.

— ئېزىز بالىلىرىم، قەدىرلىك بالىلىرىم، جېنىم بالىلىرىم! —

دەيتتى بۇ كىشى چەكسىز ھېرى بىلەن.

— ئېزىز بالىلىرىم، ھالىڭلار ئۇشبۇ كۈنگە قالغانمۇ؟ بېشىڭ-

لارنى سىلايدىغان كىشىڭلار يوقمۇ؟

ئۆز-ئۆزىدىن سوزلەپ كېلىۋاتقان كىشىنى كورگەن بالىلار دەرھال كۇلخانغا توپلىشىپ، غۇزمەكلىشىپ، قۇمچاق كوزلىرىنى پارقىرىتىپ قاراپ ئولتۇرۇشتى. بۇ كىشى ئۇلارغا يېقىنلاپ سورىدى: — ئەي ئېزىز پەرزەنتلىرىم نىمە ئۈچۈن بۇ كۇلخاندا ياتىسىلەر؟ ماكانىڭلار يوقمۇ؟

— دادا! — دېدى بالىلاردىن بىرسى، — سوغاق دىگەن يامان

ئىكەن، كۇلگە كىرىۋالدىق..... — بالا سوزلەپ بولۇپلا يېنىدىكى بالىلارغا قاراپ تىلىنى چىقاردى.

— توغرا ئېيتتاك! — دېدى بۇ كىشى ئېچىنىشلىق ئاھاڭ-

دا، — سوغاق دىگەن بۇ دەھشەتلىك مەرەز ئوز نەشتىرنى
سلەردەك ئاچ-يالىڭاچلارنىڭ بەدىنىگە سانچىغاندۇر. ئەمدى
شۇنى سورايدىكى ئاتا-ئاناڭلار، ئوي-ماكانىڭلار يوقمۇ؟
— ئاتا-ئانىمىز بولسا، ئوي-ماكانىمىز بولسا بىزمۇ سەن-
دەلگە چىقىپ كىرىپ يوتقانىنى يېپىنىپ ئۇخلايتتۇق!.....
— بارىكالا، تېخىمۇ توغرا جاۋاب بەردىڭ! بارىكالا.....
بۇ چاغدا يەنە بىر كۆچىدىن بىر تىلەمچى ئايال چۈشۈپ-
ردەك ئۇچ بالىسىنى ئەگەشتۈرۈپ چىقىپ كەلدى. ھەممىنىڭ
دىققىتى شۇ تەرەپكە بۇرالدى.

“پاتىمەنىڭ كۆڭلەڭگى،
سەككىسەن يەردىن ياماتى.....
.....

بۇ كىشى ئايالغا ۋە ئۇنىڭ بالىلىرىغا قاراپ:
— سىڭلىم!..... بالىلىرىڭىز بەك يوپۇڭكەن. سوغاقتا توڭلاپ
قالمىسۇن! — دەپ ئايالغا يېقىنلاپ بالىلارنىڭ بېشىنى سىلىدى،
ۋە:

— بولماپتۇ، بولماپتۇ!..... مۇنداق قىلايلى! يۇرۇڭلار
ھەممىڭلار دېنىڭ ئويۇمىگە بېرىڭلار! ماڭا مېھمان بولۇڭلار! سلەرگە
ئوت سىندۇرۇپ ئىسىستاي، تاماق بېرىپ تويۇندۇراي، شۇنداق
قىلساق بولامدۇ.

قۇلىغىغا ئاڭلانغان بۇ گەپلەرنىڭ راست ياكى يالغان
ئىكەنلىكىدىن گۇمانلانغان بالىلار بىر بىرىگە قارىشىپ جىم
تۇرۇشاتتى. بۇ كىشى ئەھۋالنى چۈشىنىپ:

— راست سوز، مەن بىلەن يۇرۇڭلار، ئۈزەم باشلاپ
 بېرىپ مېھمان قىلاي!..... دىدى.
 — بارساق بارايلى، — دېيىشكەن بالىلار بۇ كىشىگە ئەگە-
 شىپ ماڭدى. ئايال گويا قانداق قىلىشنى بىلمىگەندەك جىم
 تۇراتتى.
 — سىلەر شۇنداق قىلسىلا. قورۇنماي ماڭسىلا، — دىدى
 بۇ كىشى.
 بۇ كىشى ئايالنى ھەم بىر توپ بالىلارنى ئەگەشتۈرۈپ
 ئۈز ئۆيىگە باشلاپ كەتتى.

2

ئابدۇقادىر داموللام يېتىملىك خانىسىدىن چىقىپ، ئۈز ئۆ-
 يىگە كىرىپلا مەخسۇم بالىسىنى چاقىرىپ، ئىچكىرىكى ئۆيدىن
 غەللى ساندىغىنى ئېلىپ چىقىشقا بۇيرۇدى. غەللى ساندىغىنىڭ
 ئېتىنى ئاڭلىغان مەخسۇم خوشاللىقتا قىن-قىنىغا پاتماي يۈگۈر-
 گەن پېتى ئىچكىرىكى ئۆيىگە كىرىپ، ساندىغىنى كۈتىرىپ چىقتى.
 بۇنىڭغا ئەگىشىپ، مەخسۇمنىڭ ۋالىدەسى نائىلە خانىم، ھەممە-
 دىن كىچىك قىزى ئامەنەلەر بىللە چىقتى.
 — يائىلا، ئۇلاش-چۇلاش ھەممىڭلار چىقىپ نىمە بولۇش-
 تىڭلا، — دىدى داموللام ھەيران بولغان تەرزىدە.
 — غەللى ساندىغىنى ئېچىلىغۇدەك دەپ ھەممىمىز خوشال
 چىقتۇق، قانداق بولماپتىمۇ؟، — دىدى نائىلە خانىم مېيخىدا
 كۈلۈپ.

— چىققانلىرى بوپتىۇ، ئەمما، ھەرقايسىلىرىغا زەررە چى-
 ۋەتەن ئۆزىمىزگە كەلگەن بولسا، ئۇلارنى ئۆزۈم بىلەن يۇرۇڭلار، ئۈزەم باشلاپ
 بېرىپ مېھمان قىلاي!..... دىدى.

مەنپەئەت تەگمەسمىكىن!

— مەيلى..... غەللىنىڭ ئېچىلغىنىنى كورسەكە-ۇ بىر پايدا، — دىدى نائىلە خانىم سەل نارازى بولۇپ، — مەن تېخى ئومۇرۋايەت ئېچىلمايدىغان ساندۇقىمىكىن دەپتەن. بىچارە مەخ-سۇم بالام غەللىنىڭ ئېچىلىشىغا تەقەززا بولۇپ ھىچ ھالى قالمىدى. ساندۇقنىڭ قۇلۇپىنى ھەر كۈنى يۈز قېتىم تاراقلىتىدۇ. تۇتمىسىلا بالام، داموللا دادىلىرى خاپا بولىدۇ، دەپ توساپ كەلدىم، مەيلى دەپ قويۇپ بېرىدىغان بولسام قۇلۇپنى ئاللىقاچان چېقىپ تاشلايتتى.

— ھە..... تېخى، مەخسۇم بالام كەپسىزلىك قىپتىكەن- دە! — داموللام مەخسۇم ئوغلىغا قاراپ قويدى. مەخسۇم بولسا سەل-پەل قىزىرىپ تۇراتتى، كىچىك قىز ئامنى سوراقتا باشلىدى:

— دادا، دادا، بۇ ساندۇقتا يىمە بار؟

— ساندۇقتا لىپايا بار.

— يىتاپنىڭ ئىچىدە يىمە بار؟

— ئۇنىڭ ئىچىدە نىمە بارلىغىنى مەنمۇ بىلمەيمەن.

— دادام سىلنى گوللاۋاتىدۇ، لىتاپنىڭ ئىچىدە لىق پۇل

بار، — دىدى مەخسۇم ئىتتىكىلىك قىلىپ.

— پۇلنى يىمە قىلىدۇ؟ — كىچىك قىز بىلىمگەنلىكتىن

سوردى.

— دادام بىزگە بەرسە، خەجلىيمىز، — دىدى مەخسۇم

سىڭلىسىغا يول كورستىپ.

— سىلە خەجلىسەڭلا توغرا كەلمەسمىكىن!، — دىدى دا-

موللا ئوز بالىلىرىغا ئېتىراز بىلدۈرۈپ.

بۇ ساندۇق نەچچە يىللاردىن بېرى ئوي ئىچىدىكىلەرنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتاتتى ۋە ئۇنىڭ ئېچىلمىغا ئاتقانلىغى ھەممە - نىڭ ئىچىنى پۇشۇراتتى.

ئابدۇقادىر داموللا ھىجرەتتىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، قەشقەر خەلقى بېشىدا كوتەرگۈدەك ھورمەت قىلدى. مېھمانغا چاقىردى، بەزمىلەرگە تەكلىپ قىلدى. بۇنداق چاغلاردا كىشىلەر داموللانىڭ ئالدىغا پۇل قويۇپ دۇئاسىنى ئالدى. ئۇنىڭدىن باشقا، داموللامغا يەنە ھەر خىل كىرىمىلەر — ئوشىرە، زاكات، سە - دىقە، ئىھسان ۋە ئىسقات لىپايىلىرى كېلەتتى. بۇ كىرىمىلەر باشقا موللا - ئالىملارنىڭ رىسقى يۇرتقا چېچىلغانلىغىغا ئوخشاش غەيرى رەسمىي كىرىم بولسىمۇ، ئەمما داموللام ئۇنى ئۆز شەخسكە ۋە ئائىلە خىراجىتىگە قىلچە تەسەررۇپ قىلماستىن، كەلگەن پۇل، لىپايىلارنىڭ ھەممىسىنى مەزكۇر غەللە ساندۇققا تاشلاپ، يوغان قۇلۇپتىن بىرنى سېلىپ، ئاچقۇسىنى ئۆزى ساقلاپ كېلەتتى. ئوي ئىچىدىكىلەر بۇ ساندۇقتا پۇل بارلىغىنى ئاللىبۇرۇن بىلەتتى. شۇڭا داموللامنىڭ ئوغلى مەخسۇم بىر نىمە يىگۈسى كەلسە ياكى پۇل خەجلىگۈسى كەلسەلا ساندۇقتىكى قۇلۇپنى تارقىلتاتتى. ۋالدىسى ئائىلە خانىم بولسا داموللامنىڭ خاپىسى ئورلەپ قال - مەسۇن دەپ مەخسۇم بالىسىنى توساتتى. ئەمما، ساندۇقنىڭ ئېچىلماسلىغىغا ئۆزىنىڭمۇ ئىچى پۇشاتتى. شۇڭا ھازىر غەللە ساندۇق ئېچىلغان پەيتتە، ئائىلە خانىم ئىچىنى بوشىتىۋالماقچى بولۇپ دەرھال سوز ئاچتى:

— بۇ غەللە قاچان ئېچىلار كىن دەپ چوڭ - كىچىك ھەممىمىز زار بولدۇق. بىزنىڭ ئويىمىز ھازىر گېلى بىلەن تەڭ قەرزگە بوغۇلۇپ كەتتى. ئەلا خېنىم ئۈچ قېتىم داستىخان قىلىپ

كەلدى. مەن تېخى بىر قېتىم ياندۇرغى قىلىپ بارالمايمدۇم. ھاجى خېنىم، ئامانگۈل خېنىم، نەچچە خېنىملارمۇ قانچە قېتىمدىن داستىخان قىلىپ كەلدى. بۇلارنىڭ ھەممىسى قەرز بولۇپ تۇرۇۋاتىدۇ. بىزمۇ داستىخان قىلىپ بارىدىغان ھەر ئىشلار چىقتى. بارايلى دىسەڭ ئۆيدە يوق، بىزنى كىم دىسە، داھوللانىڭ قۇشنانچى دەيدۇ. ئېتىمىز ئۇلۇغ، ئەمما بىر يەرگە داستىخان قىلىپ بارغۇدەك ھالىمىز يوق. ئۆزلىرىنىڭ بۇ ئىشلار بىلەن كارىلىرى يوق. تاپقان نەرسىنى غەللىگە سېلىپ، ھىچكىمگە كۆرسەتمەيلا. ھازىر مەن خىجالەت بولۇپ ئىشىكتىن بېشىمنى چىقىرالمىدىغان بولدۇم. ئادەمگە، رىچىلىكتىن چىقىپلا كەتتىم!

— خېنىم، راسا توشۇپ كېتىپتىكىنەنلا، — دىدى داھوللا كۈلۈمسەرەپ، نائىلە خېنىمنىڭ كوزىگە قاراپ، — سىلنىڭ چۈشەنچىلىرىدە، بىر يەرگە داستىخان كۆتۈرۈپ بارسا ئادەمگە رىچە. لىك بولۇپ، داستىخان كۆتۈرۈپ بارالسا ئادەمگە رىچىلىك بولمايدىكەن؟ كەينىلىرى بۇ چۈشەنچىلىرىگە قوشۇلالمىمەن. مېنىڭ نەزىرىدىكى ئادەمگە رىچىلىك باشقا گەپ. ھەرقايسىلىرىنىڭ كۆتۈرۈپ كەچى بولغان داستىخانلىرى ئادەملەر بىلەن ئادەملەر، ئائىلىلەر بىلەن ئائىلىلەر ئوتتۇرىسىدا بولۇۋاتقان رەسمىيەتلەرگە قارىتا ئېيتىلىۋاتىدۇ. كوچىلاردا مەزە كۆتۈرۈپ كېتىۋاتقانلار ياكى داستىخان - تاۋاقلىرىنى زەمبىلىگە سېلىپ ئۆتۈۋاتقانلار تولا ئۇچىرايدۇ. بۇلار بەلكىم ئادەمگە رىچىلىك قىلىپ كېتىۋاتقانلار. ئەجىبا، بۇلارنىڭ داستىخانلىرى دۇنيادا ھېچنەرسىدىن خىجالەتتى يوق بايلارنىڭ ئۆيلىرىگە، بايلاپ كەتكەن قازى - قۇززاتلارنىڭ، ئەمەلدار - بەگلەرنىڭ ئۆيلىرىگە، شۇ ئۆيلەردىكى خېنىملارغا بولۇۋاتىدۇ. بۇ، خۇددى ياغلىق ئۇچەيگە ياغ تەققاندىكى بىر

ئىش. مەن قوشۇلمايدىغانلىغىمنىڭ سەۋەپلىرى مانا مۇشۇ يەردە. خېنىلارنىڭ ئادەمگە رىچىلىك دەپ كوتىرىپ ماڭغان داستىخانلىرى كۆچىلاردا ئاچ-يالىڭاچ يۇرگەنلەرگە، تۇل خوتۇن، يىتىم ئوغۇل-لارغا ۋە ئۇلارنىڭ ئويلىرىگە زادى بارمايدىيا؟ بىزنىڭ بالىلار بىزىمىز ھامىم ئاستىدا كۆلدە ياتسا، كۆچىلىرىمىز تىلەنچىلەر بىلەن تولۇپ كېتىۋاتسا، پۇتۇن شەھەردە كەمبەغەللىك، ئاچ-يالىڭاچلىق، قەھەتچىلىك ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتسا، بۇ خارۇ-زارلىققا ھىچكىم ئادەمگە رىچىلىك قىلمىسا، قانداق قىلىش كېرەك؟ بىز مۇشۇ قەشقەردە تۇغۇلدۇق، ئوستۇق، بىزنىڭ كۈنىمىز، ئىشائاللا، بىرقەدەر ياخشى، بىزنىڭ قولىمىزدىن قانچىلىك ئادەمگە رىچىلىك كەلسە، بىز ئۇ ئادەمگە رىچىلىكنى ھالاۋەتتىن كېرىلىپ، بۇرنىدىن ياغ تېمىپ ياتقان خېنىلارنىڭ بارىكالىسىغا قىلماستىن، بىچارە، زەئىپ، مېيىپ، يىتىم-يېسىرلەرگە قىلىش-مىز كېرەك. شەھىرىمىزدە كەمبەغەلچىق، ھەممىگە قىلىشقا قۇربىمىز يەتمەيدۇ. ئەمدىگىنە يىگىرەمدەك يىتىمگە ئادەمگە رىچىلىك قىلىۋاتىمىن. ئوزلىرى بىلەن قەدىناس بولۇپ كېلىۋاتىمىز، مەن قىلغان ئىش ئوزلىرىگىمۇ تەئەللۇق، ئەلۋەتتە. قېنى، ئىككىمىزنىڭ قۇدرىتى يەتكەن بولسا، پۇتۇن شەھەرگە-پۇتۇن قەشقەرگە قىلغان بولساق بەك ياخشى بولاتتى، ھازىر بايلار، ئولمىلار، ئەمەلدارلار، شەيخ، موتىۋەرلەرنىڭ ھەممىسى ماڭا قارشى تۇرۇۋاتىدۇ. ئۇلار مەد-رىس، ۋە قىپىلەردىن بىر نەرسە ئاجرىتىپ بېرىشكە مۇتلەق رازى ئەمەس. پۇتۇن كەسپى-غەسپى ئوز يانچۇغىنى تولىدۇرۇشتا. بۇ غەللىدىكى نەرسىلەر ماڭا تەۋە. يۇرت ئالدىغا قويدى، ئالىمىم رەنجىيدۇ، ئالدىم، ئەمدى ئوز خەجىگە تەسەببۇپ قىلسام ماڭا راۋا بولامدۇ؟ مەن ئىشىمىز ئوتتۇراھال كېتىۋاتقان ئائىلە سەدىقە.

ئەسەن يەسەك توغرا كېلەمدۇ؟ كىتاپلىرىمىزدا سەددەقە - ئەسەننىڭ خوجىسى - كەمبەغەل، ئاجىز، يېتىم - مەسكىنلەر دەپ بايان قىلىنغان. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز غەللىگە قول سالمايمىز. بۇنىڭ ئىگىسى - كىيىمىسىز، ئاش - نانسىز، كوچىدا قالغان يېتىملەر بولسۇن. ماڭ - سىلا بالام، يۇگۇرۇپ چىقىپ موللا ساۋۇت ئاكىلىرىنى قىچقىرىپ كەلسە، غەللىدىكى پۇللارنى تاپشۇرۇۋالسۇن.

ئائىلە خانىم ئاجايىپ ئۇلۇغ ھەدىس ئاڭلىغان ئىدى. تولۇق چۈشەنچىگە ئىگە بولۇپ، خۇشخۇي قىياپەتتە ئۇزۇن بىر تىنىق ئېلىپ، مەخسۇم بالىسىغا قاراپ:

— ماڭسىلا بالام، چاپسان قىچقىرىپ كىرسە، — دەپ داموللامنىڭ بۇيرۇغىنى كۈچلەندۈردى. مەخسۇم چىقىپ ئانچە ھايال بولمايلا موللا ساۋۇت خەلپەت كىرىپ كەلدى.

— ماۋۇ غەللىنى بۇگۈن سىلگە تاپشۇراي. ئوز قوللىرى بىلەن ئېچىپ، ئىچىدە نىمە بولسا ئېنىق ساناپ، دەپتەرگە ئورتىلىق قىلىپ ئورنىتىپ، يېتىم بالىلارغا سەرپ قىلسىلا. بىر تىيىن، بىر مەسقال پۇل ئۇيان - بۇيان بولۇپ كەتمىسۇن. بىزنىڭ ھازىرقى ئىشىمىز ئېغىر، ۋەزىپىمىز چوڭ. خەلقىمىزنىڭ بېشىغا چۈشكەن تەنەززۇل بەكمۇ ئېغىر، ئازدۇر - كۆپتۇر ئاغە قىلمىساق بولامدۇ؟ ھازىر خەلقىمىز كانارىغا ئېسىلغان گوش، كاۋاپ زىخلە - رىغا ئۆتكۈزۈلگەن قىيما. بايلار، ئولمالار، ئەمەلدار - بەگلەر خەلقنىڭ گوشىنى بەررە كاۋاپ قىلىپ ئىشتىغا قىلماقتا. ئەغيار - لار (ئىنگىلىز، شىۋىتلەر) خەلقنىڭ ئەمگەك تەرلىرى، ئىسسىق قانلىرىنى قەدەھلەرگە تولدۇرۇپ ئىچمەكتە. موللا ساۋۇت، ھۇشيار بولسىلا، گاللىلىرىنى سىلكىسىلە. ۋەزىپە بەك ئېغىر..... قېنى، غەللىنى ساناپ ئالسىلا.

موللا ساۋۇت غەللىنى توكۇپ، قەغەز پۇل، كۇمۇش پۇل-
لارنى ئوز يولى بىلەن ساناپ دەپتەرگە چۇشۇرۇشكە كىرىشتى.
داموللام بولسا، ئوز يانچۇغىدىن بىر سەر تەگگە چەتمىرىپ
ئوي خىراجىتى دەپ نائىلە خانىمغا ئۇزاتتى. مەخسۇم بالىسى
بىلەن ئامىنە قىزنى ھەم نا ئۇمىت قىلماي، بىردىن تىيىن پۇل
بېرىپ رازى قىلدى.

3

— بېشى ئىششىپ قالغان ئادەمدە، — دىدى قارا ساقال،
يۇمۇلاق يۇزلۇك كەلگەن تاھىر داموللا، — كوچىدا يۇرگەن
بىرمۇنچە يىتىم ئوغلاقنى يىغىۋېلىپ باقمىەن، تەربىيەت قىلمىەن
دەپ يوقىلاڭ ئىشقا بىكاردىن - بىكار ئاۋارە بولۇۋاتىدۇ!
— خۇدا سالغان كوي دىسلە، ئۇنى تارتماي نە چارە! —

دىدى ھېلىم مەزىن قاپاقلىرىنى ئۇچۇرۇپ.
— ئوزەمنى چاغلىماي شىلتىڭ ئېتىپتىمەن، پالازغا يوگۇ-
نۇپ ھەپتە يېتىپتىمەن دىگەن شۇدە؟ — دىدى ئۇشلۇق ساقال،
پاكار بويلۇق كەلگەن ئوبۇلقاسم موتىۋەللى، — يىتىم ئوغلاقنى
كوچىدىن يىغىۋېلىپ ئارىدىن ھەپتە ئوتە - ئوتەيلا باقماق ئېغىر
كېلىپ، مەدرىسىنىڭ ئەۋقاپلىرىدىن بىر نەرسە ئاجرىتىپ بېرىڭلار
دەپ ھەممىنى ئاۋارە قىلىۋاتىدۇ!.....

خانلىق مەدرىسىدە پىشىنى ئوقۇپ چىققان بىرنەچچە تەقۋا-
دار كىشىلەر دەرۋازا ئاستىدىكى سۇپىدا ئولتۇرۇشۇپ ئابدۇقادىر
داموللا بىننى ئابدۇۋارىس قەشقىرى توغرىسىدا شىكايەت قىلماقتا
ئىدى.

— كۈچىدا ئوزىنىڭ كۈنىنى ئوزى ئېلىپ كېتىۋاتقان يوتقان تېشى ھارامزادىلىنى يىغىپ قويۇپ، باقماق تەس كەلگەندە ئەۋايقا چاڭگال سالسا توغرا كېلەمدىكەن؟ — دىدى تاھىر داموللا قوشۇمىسىنى تۇرۇپ، — ھەزىر مەدرىسىنىڭ ئوزىگە يارىشا قوسىغى، يىقىلغان تېمى، يامىدىغان توشۇكى بولىدۇ. مانا شۇ قوساقلنى بېقىش، توشۇكىنى ياماش كېرەك ئەمەسمۇ؟ ئەۋ-قاپنى يېتىم ئوغلاقلىغا يىدۇرۇۋەتسەك قالغان ئىشقا قانداق قىلغۇ-لۇق؟ ئويلىماستىن ئاغزىنى قاپتەك ئاچىدىكەن.

— ھازىر بۇ ئادەم شەھەرگە سىخمايۋاتىدۇ، — دىدى ھېلىم مەزىن ئوز پىكرىنى قۇۋۋەتلەپ: — ئۇنى ئۇنداق دەۋاتقان، بۇنى بۇنداق دەۋاتقان، بايلارنىڭ ياقىسىغا، ئولماننىڭ پېشىگە ئېسىل-ۋاتقان، ھەرقايسى خانقا-مەدرىسلەرگە چاپلىشىۋاتقان، بۇنىسىغۇ مەيلى، ئىنگىلىز كونسۇلخانىسى، شىۋىت دوختۇرخانىلىرىغىمۇ تىل سېلىۋاتىدۇ. بۇ ھەممىدىن يامىنى دىسىلە! ئىنگىلىزلار بىزگە نىمە قىلدى؟ شىۋىت دوختۇرخانىسى نىمە يامانلىق قىلدى؟ نىمىشقا ئويلىمايدىغاندۇ؟

— بۇ ئادەم ئوزى ئولما بولسىمۇ جېدىتلىق يولغا كىرىپ قاپتۇ، شۇڭا جىمى ئىشقا چات كېرىپ ھەممىگە چاڭ سېلىۋاتىدۇ! — ئىنگىلىز بىلەن شىۋىتلارغا چاڭ سالغىنى بەك قاملاش-مىدى. ئۇلار بىلەن چاخچاقلىشىدىغان خەق ئەمەس، ئۇلار دىگەن دۇنيانى سوراۋاتقان خەق! تەقىسىر داموللام، ”جاھانگىر“ دىگەن-نىڭ سىخىسى نىمە؟ — دەپ سورىدى ھېلىم مەزىن سوزىنىڭ ئاخىرىدا.

— ”جاھان“ دىگەن 18 مىڭ ئالەمنى كورسىتىدۇ، ”گىر“ دىگىنى تۇتقۇچى دىمەكتۇر. جاھانگىرنىڭ مەنىسى جاھان تۇتقۇچى

دىگەن بولىدۇ. “لاخشە” دىگەن چوغ دىمەكتۇر، ئوت تۇتىدىغان ئەسۋاپنى شۇنىڭ ئۈچۈن “لاخشىگىر” دەپ ئاتايمىز. ۋاللاھو ئەلەم بىسساۋاپ..... — تاھىر داموللا جاۋاب بەردى.

— يائاللا، يائاللا داموللام ئوزى ياغۇز تۇرۇپ جاھانگىر پادىشاغا مۇشت كوتەرگىنى چوڭ ئەقىلسىزلىق ئەمەسمۇ؟

— ھازىر بۇ داموللام، ئابدۇۋېلى باي مەدرىسىنى چوچۇپ ئۇماچ قىلۋەتتى، تاھىر داموللا قوشۇمىنى تۇرۇپ، چوڭ مەسلىدىن خۇلاسى چىقىرىپ چۈشەنچە بېرىۋاتقان تەرىزدە داۋام قىلدى، — مەدرىسە ئوقۇشقا جۇغراپىيە، تارىخ، ھەندەسە دەرسلىرىنى كىرگۈزۈمىز دەپ تالىپلارنىڭ كاللىسىنى ئايلاندۇرۇپ قايىمۇتتۇرۇۋەتتى. تالىپلار ھازىر يا ئۇنىڭدىن، يا بۇنىڭدىن بەھرى تاپالماي كەپتە، ھازىر ئۇنىڭ قاپىغىدەك شۇرۇقلاپ كەتتى. ئەزەلدىن ئوتتۇرۇلۇۋاتقان قائىدىسى بىلەن ماڭسا ئوز يولى بىلەن كېتىۋەر- مەنتى؟!

— مەدرىستە ناخشا ئۆگەتكەن نەدە بار؟ ئوتۇپ كېتىۋات سام ئابدۇۋېلى باي مەدرىسىدە گۇر..... گۇر..... ناخشا ئاۋازى، خۇدايا توۋا دەپ قاپتىمەن. بۇ ئادەمنىڭ قىلىقلىرىغا توۋادىمەك تىن باشقا چارىمىز يوق، بولمىسا مەدرىس دىگەننىڭ ئائەت - ئىبادەت قىلىدىغان جاي ئىكەنلىگىنى، ناخشا توۋلسا گۇنا بولىدىغانلىغىنى ئوزى ئوبدان چۈشىنىدۇ، — دىدى قاسم موتۋەللى. — ئالىمنىڭ ئۈستىدىن شىكايەت قىلۋەدۇققۇ؟! بۇ ياخشى

بولامدۇ؟ — دىدى ئەتىگەندىن سوزگە ئارىلاشمىغان تەۋەككۈل خەلىپەت سۇرلۇك قىياپەتتە، — بۇ ئادەم بىزنىڭ قەشقەردىن چىققان ئۇلۇغ ئالىم، ئۇلۇغ پەيلاسوپ. داموللامنىڭ نۇرغۇن كىتاپلىرى تاشكەنت، قازان مەتبەلىرىدە نەشرىدىن چىقتى، «ئېر-

شادىل مۇسلىمىن»، «مۇپتاھىل ئەدەپ»، «ئاقايىت زورۇرىيە»، «ئىبادەت ئىسلامىيە»، «بىدايىتى سەرىپ»، «ھىدايىتى نەھۋى»، «شەرھ ئامالى» ۋە باشقىلار. بۇ كىتاپلار نەشىردىن چىقىپ، دەرىسلىك بولۇپ ئوقۇلۇۋاتىدۇ، يەنە «جاۋاھىرۇل ئىقان» كىتابى ھىسبىدەك چوڭ ئېرفان شەھرىدە ئالاھىدە تەقدىرگە ئىگە. جۇغراپىيە، ھەندىسە (ئارخىمولوگىيە) نۇسخىسى يوقالغان بولسىمۇ، يىغىپ ئېيتقاندا، بۇ كىشى بىر ئالىم، مۇتەپپەككۈر، پەيلاسوپ، بىزنىڭ قەشقەردىن مۇشۇنداق بىر ئالىم چىقسۇنۇ، ئىستىخار بولۇشنى قايرىپ قويۇپ، غاجىغىلى تۇرساق زادى قانداق بولار؟!..... بىزنىڭ بۇ پىلىمىز! ھەي بۇ پىلىمىز بىزنى قانداق رىزالتكە تاشلاركىن!.....

ئەتىگەندىن قىزغىن شىكايەت قىلىغۇچىلار قاپاقلىرىنى سېلىپ جىمجىت ئولتۇرۇشۇپ بىر ھازادىن كېيىن تارقىلىشپ كېتىشتى.....

4

قەشقەر 1 - مەدرىس (ئابدۇۋېلى مەدرىسى دەپمۇ ئاتىلىدۇ) ئايۋانچىسىدا ئابدۇقادىر داموللا بىننى ئابدۇۋارىس قەشقىرى ۋەز ئوقۇماقتا. يۈزلىگەن تالىپلار پۈتۈن ۋۇجۇدى، تولۇق ئىشتىياقى بىلەن قۇلاق سالماقتا ئىدى. داموللام سوز ئاخىرىدا قولغا «نەسەھەتتى ئاممە» نۇسخىسىدىن بىرنى ئېلىپ ئوقۇشقا باشلىدى:

بىسىللاھىر رەھمانىر رەھىم
 ئىسلام ئالىمىنىڭ دانشمەنلىرى ۋە دىيانەت جاھاننىڭ
 ئىخلاسىمەنلىرىگە روشەن ۋە ھوۋەيدا بولسۇنكى، دۇنيا ۋە ئاخىر

رەتنىڭ سائادەت شاراپەتلىرى ياخشى ئەمەللىرى بىلەن ھاسىل بولۇر. بۇ ئەسراردىن ئىلگىرىكى ئولمىلىرىمىز ۋاقىپ بولۇپ، تامام ھىمىمەتلىرىنى ياخشى ئەمەللارنى قىلماقتا ۋە ئۇنى باشقىد لارغا بىلدۈرمەككە سەرپ قىلىشتى. شۇل ئۇلۇقلىرىمىزنىڭ ھىمىمەت ۋە غەيرەتلىرى سايبەسىدە ئىشلارنىڭ ھەقىقەتلىرىنى تامام - ئالەمگە بىلدۈرگەن ئىدى. ئىتتىپاق، ئىلىم - مەرىپەت، ئىنساپ، ئادالەت ئاشكارا بولۇپ، زۇلۇم - سەتەم، ئىختىلاپ، ئىتتىپاقسىزلىق ۋە جاھالەتلەر سىنغان ئىدى. ئەپسۇسكى، قايسى كۈنكى ئەلنىڭ ئەخلاقلىرى بۇزۇلۇپ، ئەمەل سالىھلىرىغە نۇقسان يېتىپ ئىتتىپاقلىق يوقالدى. سۇسۇلۇق، بىكارچىلىقلار زۇلۇم - خىيانەتلەر پەيدا بولدى. ئىلىم - مەرىپەت كېمەيدى. ئەلنىڭ شان - شەۋكىتى يوقىلىپ، خار زەبۇنلۇقلار يۈز بەردى. سەپەر يۇرۇشلىرىمىزگە خۇرا - پاتلىقلار ئارىلاشتى. ئىززەت - ئابىروپىلىرىمىز قولىدىن كەتتى. مۇخالىپلار (جاھانگىرلار) ۋە تىنىمىزگە قول سۇنۇشقا باشلىدى. ئىنساپ بىلەن ياخشى مۇلاھىزە قىلساق، بۇ زەبۇنلۇققا سەۋەپ ئۆز پېيلى ئېتىۋارىمىزدۇر. ھازىر بىز ھەممە جەھەتتە پەرىشان، خار - زەبۇنلۇققا، غەم - كۈلپەت، ئەپسۇس - نادامەتتىن باشقا ئىلا - جىمىز يوقىتۇر. زىرائەت، تىجارەت ۋە سانائەتلەردە ھەممە مىللەت لەر (ئەللەر - مەناسدا) دىن توۋەندۈرمىز. كېلىڭلار ئەي قېرىنداش لار! بۇ زەبۇن - جاھالەتلىرىمىز ئۈستىدىن پىكىر - مۇلاھىزە قىلايلى، ھازىرقى تەنەزۇلدىن غەم - ئەندىشە قىلايلى! ئولمىلىرىمىز ياخشى ئەمەللەرنى بىزگە كەمەيەنەبىغى بىلدۈرسۇنلار. راستلىق ۋە تەرەققىياتنىڭ يوللىرىنى كۆرسەتسۇنلار، ھالىمىزدىن ھەم يېتىم - ھىسكىنلەردىن خەۋەر ئېلىپ ئۆشەر - زاكات ۋە سە - دىقە - ئىھسانلار بىلەن ئۇلارنى تەربىيەت قىلىپ، ئۇلارنى دۇنيا -

دىكى نازۇ - نىمەتلەردىن بەھرىمەن قىلسۇنلار. ئۇلارمۇ خەلق ۋە مەللەتكە خىزمەت قىلسۇنلار. ئەر - خاتۇنغا ئوخشاشلا ئىلىم تەلەپ قىلماقنىڭ زورۇرلىقىنى مۇلاھىزە ۋە ئېتىۋارغا ئېلىپ، قىزلارغا مەخسۇس مەكتەپلەر بىنا قىلسۇنلار. شۇنىڭ ئۈچۈنكى، كىچىك بالا نادان ئانىسىنىڭ تەربىيىسىدە يامان خۇلۇق - نادانلىق كەسىپ قىلۇر، كىچىكلىكتە ئورناشقان يامان خۇلۇق ۋە نادانلىقنى تۈگەتمەك مۇشەققەتتۇر. ئەگەر ئانىسى ئوقۇغان، بىلىگەن بولسا، بالىنى ياخشى ئەخلاق بىلەن تەربىيە قىلۇر. كىچىگىدە تەربىيە كۆرگەن بالا چوڭ بولغاندا كامالەت ھاسىل قىلىمىغىلى ئاسان بولۇر. ھەممىمىز ئىنىسپ قىلايلى! ئىستىقبالىمىزدىن ئەندىشە قىلايلى، مۇقەددەس ۋەتىنىمىزنى، خەلقىمىزنى ھەر خىل تەدبىر - ئىلاجلار بىلەن مۇھاپىزەت قىلايلى. تولا بىچارە يىتىم - ئاجىز بالىلار چارىسىزلىقتىن، ئىلىم - مەرىپەتنىڭ يوقلۇقىدىن بىگىنمىلەر. نىڭ مەكتەپلىرىدە (شىۋىت مەسسىونېرلىرى ئاچقان مەكتەپنى كۆزدە تۇتىدۇ) ئاش - نان دەپ ئوقۇپ گومراھ بولۇشۇرلار. ئىنسانلىق غەيرەتلىرىمىز بىلەن ئۇلارنى خالاس قىلماقتا چارە ئىزلەيلى. بۇ زامان ئىنتىباھ (تەنپەھ) ۋە ئاگاھلىق زاماندۇر. غەپلەت ۋە بىپەر - ۋالىق زامانى ئەمەستۇر. ئىلىم - مەرىپەت دەۋرىدۇر، جاھالەت ۋە نادانلىق دەۋرى ئەمەستۇر. سەئى ۋە غەيرەت ۋاقتىدۇر. سۈست لۇق ۋە بىكارچىلىق دەۋرى ئەمەستۇر. باشقا مەللەتلەر ئىلىم - مەرىپەت ساھەسىدە ھىۋادا ئۇچماقتا، سۇنىڭ تەكتىدە گويىا قۇرۇقلۇقتا يۇرگەندەك ئۈزۈمەكتە. بىزلار ھونۇز غەپلەت ئۇيۇشۇمىدا دۇرۇمىز. ئۇيۇقۇ ئولۇھىنىڭ مۇقەددىمىسىدۇر. بۇ تەرەزدە دائىم ئۇخلىماق پانا ۋە ھىلاكەتتۇر. ئۇيۇقۇدىن بىدار بولايلى، ھىلى ھەم ۋاقىت پۇرسەت باردۇر. ئائۇمەت بولماق راۋا ئەمەستۇر.

لېكىن كەسىپ ۋە تەلەپلەر سەئىدىسىز مەتلۇپ ھاسىل بولمىغى
ئادەتتە جارى بولمىغاندۇر. جەددۇ - جەھەت سەئى ئىسجىتىھات
قىلماق زورۇردۇر.

ۋەسسالام

تالىپلار ھىياجانلانغان ھالدا داھوللامغا تەلىمۇرۇپ قاراپ
تۇراتتى. داھوللام تالىپلارغا بىر قۇر نەزەر تاشلىغاندىن كېيىن
ئاخىرقى سوزلىرىنى داۋاملاشتۇردى:

— ئۇشبو «نەسىھەتى ئاممە» ۋەرەقىسىنىڭ پۈتۈن مەزمۇنى
بىزنىڭ ھازىرقى ئەڭ كەسكىن پىكىرلىرىمىز — مۇددىالىرىمىزنىڭ
مەجمۇئەسىدۇر. بۇ ۋەرەقىلەرنى ھەر بىر تالىپلىرىمىز يۈزلەپ نۇس-
خىلار ئېلىپ خەلىق ئاممىسىغا ئوقۇپ تەشۋىق - تەرغىپ قىلىشىم
گىزلىرىنى ۋەتەن يولىدا ۋەزىپە قىلىمىز. خەلقىمىز چۈشەنسۇن،
خەلقىمىزگە بىر - بىر نۇسخىدىن تارقىتىپ بېرىمىز. ئۇلارمۇ
ئوي - ئائىلىلىرىدە ئوقۇپ چۈشەندۈرسۇن. بۇ ۋەزىپىمىزنى ياخشى
ئەمەللەر جۈملىسىدىن دەپ تونۇپ ئىجرا قىلالامىزلا؟

تالىپلار بىردىن چۇقان سېلىپ: "ئىجرا قىلىمىز!" دەپ
قىزغىن ئىپادە بىلدۈرۈشتى، داھوللام ئۈستى - ئۈستىگە "بارىكالى
لا!....." ئېيتىپ تالىپلارغا ۋەردەقە تارقاتتى.....

5

قەشقەر ھېيتىكا ئىچى. جەنۇبىي يان ئىشىك تەرەپتىكى
پىشاۋان ئاستىدا، چاتقاندىن، ئىھاتە تاغاق ئىچىگە قازىخانا جاي
لاشقان. تاغاق ئىچى پاكىز سۇپۇرۇلۇپ، بورا تاشلانغان، بورا

ئۈستىگە ئاق كىگىز، ئۇنىڭ ئۈستىگە نېپىز بوگەك كوپە ئاش
لانغان، قەشقەرنىڭ توت قازىسى يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇشقان ئىدى.
يان ئىشك تەرەپتە قازىخاندىن سەل نېرىراقتا سەللىسىگە قۇمۇش
قەلەم قىستۇرغان خەتتاتلار كىچىك كۇرسىلاردا ئولتۇرۇشقان ئىدى.
شۇ پەيتتە نە دەۋاگەر، نە ئەرز يازدۇرغۇچى يوق بولغانلىقتىن
سەل ئارا ئىدى. ئابدۇقادىر داموللا بىننى ئابدۇۋارس قەشقىرى
يان ئىشكىتىن كىرىپ كەلدى. خەتتاتلار دەرھال ئورنىدىن تۈ-
رۈپ سالام بېرىپ ھورمەت كورسەتتى. داموللام ئىلىك ئالغاندىن
كېيىن توپ - توغرا قازىخان ئالدىغا كەلدى:

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۈم!.....

— ۋە ئەلەيكۈم ئەسسالام..... — توت قازى تەڭلا سالام
ئېلىپ ئورنىدىن تۇرۇپ ھورمەت كورسەتتى ۋە بساتقا تەكلىپ
قىلدى، — كەلسە داموللام، بساتقا كەلسە!
— رەھبەت، مەن بۈگۈن باشقا بىر ئىش ئۈچۈن كەلدىم،
دەۋاگەر سۈپىتىدە مۇشۇ يەردە ئورە تۇراي، — دىدى داموللام.
— نىمە دىگەنلىرى ئۇ، كەلسە چاخچاق قىلماي، — دىدى
ھەسەن قازى كۈلۈمسىرەپ.

— چاخچاققا ۋاقت زايەدۇر. بۇ مۇھىم ئىش ئۈچۈن ھەر-
قايسىلىرىنىڭ ئويلىرىگە ئالاھىدە بىر - بىرلەپ بېرىشىم لازىم
ئىدى، ھورمەتسىزلىك قىلىپ بۇ يەرگە بېسىپ كېپتالدىم. مائاپ
قىلىشىلا، مەن بۇ ئوتۇپ كېتىۋاتقان كۈنلەرگە زادىلا قانائەت
قىلمىدىم، رازى بولمىدىم. ۋە تىنىمىز — خەلقىمىز نادانلىقتا، جاھال-
لەتتە ياتماقتا، غەپلەت پاتقاقلىرىغا پاتماقتا. بۇ ياخشى ھادىسە
ئەمەس. بۇ ئىشلارغا ھەربىر ۋىجدان ئىگىسى قانداقمۇ ئاقەت
قىلىپ تۇرالىسۇن! ھەممە ئىشلار كونا قېلىپتا — قىلچە يېڭىلىق

يوق. ۋاقت، دەۋر بىكار ئۆتمەكتە! بۇ قاتماللىققا قانداق قىلىشقا بولىدۇ؟
بولغىلى بولسۇن! قانداق قىلىشقا بولىدۇ؟ ھەرقايسىلىرى
يۇرت ئانىسى، ئولماتى - كىراپىلار، ئەلۋەتتە ۋەتەننىڭ غېمىنى
قىلىپ، خەلقنىڭ بېشىنى ئوڭشاپ، ئاۋاتلىق، مەرىپەتلىك، بەخت -
سائادەتلىك يوللارغا باشلاپ ھېڭىشلىرى لازىمدۇر. ئەگەر ئىنسان
تارازىمىز بىلەن تەپەككۈر خىياللىرىمىزنى ئولچىپ كۆرىدىغان
بولساق، بىز ئولما - فەزالارنىڭ خەلقى مەرىپەتسىز باشلاش،
ئويغىنىش ۋە زىچلىرىمىز باردۇر. ئەگەر ئۇنداق بولمىسا، بىز
نېمە ئۈچۈن ئوقۇدۇق؟ خەلق ئۈچۈن، ۋەتەن ئۈچۈن خىزمەت
قىلىدىغان ئىلىمنىڭ نېمە زورۇرىيىتى بولسۇن؟ بۇنى ئويلاپ
كۆرۈشىمىز لازىم ئەمەسمۇ؟

— كەلسە داموللام، بىساتقا كەلسە، بۈگۈن سەل - پەل
چىچىلىپ قاپلا، كەلسە، ئولتۇرۇپ ئالدىرىماي سۆزلىشەيلى! --
داموللا ئابدۇغۇپۇر تەئەددى قىلغان تەرەزدە داموللامنى بىساتقا
تەكلىپ قىلدى.

— مەنغۇ چىچىلغىنىم يوق، لېكىن چىچىلساممۇ ھەقىقىي
بار، -- دېدى ئابدۇقادىر داموللا تېخىمۇ ئېچىلىپ، -- بىز ھەم
مىمىز قانچە يىللار رىيازەت چېكىپ ئوقۇپ كەلدۇق. خەلقنى
نادانلىقتىن قۇتۇلدۇرۇپ يورۇقلۇققا، جاھالەتتىن قۇتۇلدۇرۇپ
مەرىپەتتە باشلايمىز دەپ ئوقۇدۇق. ھالا بۈگۈن يۇرتقا كېلىپ،
قازى - قۇززات، مۇپتى - ئەلەم ۋە يەنە بىر مۇنچە مەرتۇنلەرگە
ئىگە بولۇپ، خەلقنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولۇپ قانائەت قىلساق،
ھوزۇر - ھالاۋەت، راھەت - پاراغەت ئۇيقۇسىغا چۈشكەن، بۇنىڭ
قارشىسىدا يۇرتىمىز جاھالەتتە قالسا، خەلقىمىز خۇراپات پاتقاڭلىرىغا
چۈشكەن ئاقىۋىتىمىز قانداق بولار؟ بۇ ئاقىۋەتتىن نېمە ئۈچۈن

قايغۇرمايمىز. ھازىر خەلقىمىز ئىلىم - مەرىپەتكە تەشەننا، تەرەققىياتقا تەقەززائا بولماقتا، بىزنىڭ خەلقىمىز مەرىپەتكە ۋە تەرەققىياتقا باشلايدىغان ھېچقانداق ۋەزىپىمىز يوقمىدۇر؟ ئولمالارنىڭ ناماز چۈشۈرۈش، ئىسقات ئېلىش، نەزىر - چىراققا بېرىش، دۇئاخانلىق قىلىشتەك قېلىپلاشقان ئادەت ئىجراسىدىن باشقا ھېچقانداق ياخشى ئەمەللىرىمىز يوقمىدۇر؟ نىمە ئۈچۈن ئويلاشمايمىز؟

— بارغانچە قايناپ كەتتىلىغۇ! بۇ ئالەمنىڭ قاينىغۇچىلىغى يوق، تەقىسىر! — ئىسلام قازى قاينىنى سېلىپ نەسەت تەرد قىسىدە سوز قىستۇردى.

— قاينىغان بولسام ياخشى قىپتىمەن. بىز ئوقۇغان ئولمالار خۇددى كانارىدىكى گۆشكە ئولاشقان چىۋىلار دەك مەدرىسلەردىكى ئەۋقاپتا، تازىخاندىكى موھىرى ھەققىگە، ئىشقىلىپ قەيەردە مەنپەئەت بولسا، شۇ يەرگە توپلىنىۋالغانلىغىمىزغا، ئىنساپ ھەۋزىنى قۇرۇتۇپ، تەمە پانتاقلىرىغا چوڭۇۋالغانلىغىمىزغا، ۋە تەن ۋە خەلقىنىڭ ھالۇ - ئەھۋالىغا كوزىمىزنى يۇمۇپ، دادى - پەرياتلىرىغا قۇلىغىمىزنى ئېتىپ گاس - ئەما بولۇۋالغانلىغىمىزغا قانچە قاينىغان بولسام شۇنچە ياخشى. نىمە ئۈچۈن قاينىمايدىكەنمەن؟ قېنى، ھازىر ئەھۋالىمىز قانداق بولۇۋاتىدۇ؟ ئېزىز بالىلىرىمىز ھامام ئاستىدا كۈلدە ياتماقتا، تىلەمچى - سائىلىلار كۇنساناپ كوپەيمەكتە. بىز ھازىر ئوشىرە - زاكات، ئەۋقاپ مال - يىلىرىنى ئوز نەپسىمىزگە ئارتىپ، يىتىم - يېسىرلارغا سەرىپ قىلمايۋاتىمىز. نىمە ئۈچۈن ئۇلارغا خەيرىخالىق قىلمايمىز؟ مەك تەپلەر ئېچىپ ئوز بالىلىرىمىزغا غەمخورلۇق قىلساق نىمە يامىنى؟ دارىلىستان قۇرساق بولمايدۇ؟ ھەرقايسىلىرى يۇرتنىڭ كوزى، خەلقىنىڭ بېشى، ھالبۇكى خەلقىمىزنى ئىلىم - مەرىپەتكە، تەرەققى -

يانتقا باشلىماستىن، پۈتۈن ئىجتىھات، پۈتۈن ئىشتىياق بىلەن موھرى ھەققىگە مەپتۇن بولۇپ، كۈندە چۈشكەن تەڭسىلەرنى ئەۋرەزگە كومۇپ خاتىرجەم ئۇخلاشسىلا، خەلقىمىزنىڭ ھالى قانداق بولار؟ كەلگۈسى ئىستىقبالىمىز نە كۈلپەتلەرگە گىرىپىتار بولار؟ بىز ئۆز بالىلىرىمىزغا مەكتەپ ئاچماي تاشلىۋەتتۇق، ئەمما ياۋروپادىن كەلگەن ئەغىيارىلار ئۇلارنى ئۆز قوينىغا ئالماقتا. ئىنگىلىزلار، شىۋىتلار شىپاخانىلار قۇرۇپ ھەقسىز داۋالاش ئۇسۇلى بىلەن خەلقىمىزنى ئۆزىگە تارتماقتا. ئۇلار خەلققە بىر مىسقال تەسىر كورسىتىش ئۈچۈن يۈز سەرلەپ تەڭسىگە سەرپ قىلىماقتا. بىز بولساق خەلقى ئۆزىمىزدىن تېخىمۇ يىراقلاشتۇرۇش ئۈچۈن ھەدەپ خەلقنى كۆپلەپ پۇل ئالماقتىمىز. ھەر خىل جازا چارىلىرىنى قوللىنىپ خەلقنىڭ بېشىغا دەررە سېلىپ جاراھەتلەندۈرمەكتىمىز. ئەگەر بۇ توغرىدا قايتۇرمايدىغان بولساق، كەلگۈسى ئەۋلاتلىرىمىز ئالدىدا بى ناھايەت ئۇياتقا قېلىشىمىز، لەنەت-نەپىرەتكە كۆمۈلۈشىمىز مۇقەررەر گەپ!

— چېچىلىپ، قايناپ بېسىلماي، ئاخىرى ئىسيان كوتىرىشكە باشلىدىلا تەقىسىر، ئىسيانكار بولماق ياخشى ئىش ئەمەس، ئۆزىمىزنى سەل بېسىۋالايلى، ئۆز موجدلىقىمىزدىن چەتنەپ كەتمەيلى! ئىنگىلىزلار، شىۋىتلارغا تىل تەككۈزمەيلى، ئۇلار بىزگە مېھمان!..... — دىدى ئابدۇخۇپۇر داموللا قايىغىنى تۇرۇپ.

— ئەگەر ئىسيانكار بولالغان بولسام، مىڭ قەتلى شۈكرى، — دىدى ئابدۇقادىر داموللا كۆكرىگىنى كىرىپ، — تەقىسىر داموللام ئىنگىلىزلار، شىۋىتلار قانداق قىلىپ بىزگە مېھمان بولۇپ قالدى؟ ئۇلارنى كىم چىنالاپ كەپتۇ؟ ئۆزلىرى چىلىنغانمۇ-يا؟ ياكى قۇدا چۈشۈپ قويلىمۇ؟ تەقىسىر كالىنى سىلكىۋېتىپ

سوزلىسىن! ئۇلار بىرگە زادى مېھمان بولالمايدۇ. مېھمان بولۇپ شۇ مۇمكىن ئەمەس. ئۇلار ناچاۋۇزچى، ئۇلار جاھانگىر، ھازىر قۇيرۇق شىپاڭشىتىپ كەلگەن بىلەن، ئاستا-ئاستا، گىلەملىرىمىزنى ئېلىپ بىزگە بورىيا قالدۇرغۇچى بۇلاڭچى. بىز قانچە خۇرپاتقا چوكسەك ئۇلار شۇنچە خوش بولىدۇ. چۈنكى ئۇلار بىزگە خۇرپاتلىق ۋاباسىنى سەپكەندۇر. بىز قانچىكى غەپلەتكە چوك سەك، ئۇلار شۇنچە خوش بولىدۇ. چۈنكى غەپلەت ئۇيقۇسىنىڭ مەس قىلغۇچى دورىلىرىنىمۇ ئۇلار بىزگە ئەچىكسۇزگەندۇر. ئۇلار بىزگە مېھمان ئەمەس، بەلكى يىلتىزىمىزنى قىرقىدىغان زۇلۇك، سۇيقەستچى، كاللا كېسەر، قاتىل، قان شورىغۇچى يالما-ۋۇز. مېھمان دىگەن سوزنى ئىككىنچى ئاغزىلىرىغا ئالمىسلا، خەلقى ئالەم ئالدىدا ئاسى گۇناھكار بولسا.....ئۇيات بولىدۇ، تەقسىر!

— مەن گۇناھكار بولۇپ قالدىمۇ؟ — ئابدۇغۇپۇر داموللا چاچراپ تەئەددىلىك بىلەن جاۋابەن سوز قىلدى، — بۇ ئىشلارغا نىمانچە ھېرىسلىق قىلىلا؟ ئىسيان كوتەرمەك ئاسان، لېكىن ئاخىرنى چىقارماق تەس. ئىنگىلىز، شىۋىت دىگەنگە تىل تەككۈز-گەلى بولامدىغان! ئويلاپراق گەپ قىلساق بولىدۇ، ئۇلارنىڭ ھوددىسىدىن چىقماق تەس بولارمىكىن!.....داموللام تولا.....

— مانا مەندۇرمەن، ھوددىسىدىن ئۆزەم چىقمەن. سىلچە بولغاندا ئويۇمگە كىرگەن ئوغرىنى مېھمان دىسەم بولىدىكەن-دە..... — ئابدۇغۇپۇر داموللانىڭ سوزىنى كېسىپ جاۋاب قىلدى ئابدۇقادىر داموللا.

— داموللام سەۋرى قىلسىلا، — دىدى ئابدۇغۇپۇر داموللا ئاۋازىنى سەل پەسەيتىپ، نەسەھەت ئاھاڭىدا، — ئۆزلىرى چەككەن

رىيازەت ئاز ئەمەس. ئىلىم.. پەزىلەتتە ھىچكىمدىن كەم قالمايلا. كۆپ يىللار ئىلىم تەھسىل قىلىدىلا، قىلغان ئەجرىلىرىگە يارىشا خۇداۋەندىكىپىرىم ئىلىم ئانا قىلدى. مەرتىۋە بەردى. رىزقى نەسە ۋىلىرىنى يۇرتقا چاچتى. مانا ئەمدى ئۆزلىرىمۇ بىزگە ئوخشاش يۇرتقا چېچىلغان رىزقى - نەسۋىلىرىنى خۇددى دەريادىن بېلىق تۇتقاندەك، باغدىن شاپتۇل ئۈزگەندەك يىغىپ يەيدىغان ۋاقتلىرى كەلدى. مانا بىزگە قايلىسىلا، بىز شۇنداق قىلىۋاتىمىزغۇ! بۇنىڭ نىمە يامىنى بولسۇن؟ قازىخانغا كەلسەك، كۈنىگە 4-5 سەر تەڭگە تاپاۋەت بولىدۇ، تەڭگىلەرنى يانچۇققا سېلىپ ئويىگە قايتىمىز. دۇنيادا ئالتۇن - كۈمۈشنىڭ جاراڭلىشىدىن ئارتۇق خوش ئاۋاز بارمۇ؟ ھا، ھا، ھا..... ئالتۇن - كۈمۈشنىڭ ساداسىنى ئاڭلاپ ئويىمىزدە تېچ ياتساق، بۇ نىمە دىگەن سائادەتلىك ئىش - ھە! يۇرتنىڭ ئىشى، خەلقنىڭ تەقدىرى ئاللاننىڭ ئىلكىدىكى ئىش. خۇدانىڭ تەقدىرىسىز قىل تەۋرىمەيدۇ. بىز بەندىلەر، يۇرتنىڭ ئىشىنى ھەل قىلىپ كېتەلەيمىزمۇ؟ بىزنىڭ خۇداغا قۇللۇق قىلماقتىن باشقا ھىچقانداق ۋەزىپىمىز يوق، تەقىسىر!.....
 — يائاللا! يائاللا! — دىدى ئابدۇقادىر داموللا، غەزەپ بىلەن تىترەپ، — ئاجايىپ كەم ئەقىللىق بىلەن سۆزلەپ قويايلا. ئىلمىي مەنتىقتىن تولىمۇ كۆر ئىكەنلا. ئەگەر سىلدىك ئولىمالار - نىڭ چۈشەنچىسى شۇنداق بولىدىغان بولسا، بىزنىڭ قىياسىمىز نىمىگە ئوخشاپ قالار؟ تاڭلا مەھشەردە سۈرىتى مۇبەدىل بو - لۇپ كېتەرمۇ؟ مەن تېخى سىلنى خېلى ئوقۇغان، ئىقتىدارلىق، مەنتىق ئىگىسى دەپ بىلەتتىم. ئەجەب..... مەن تېخى بىلمەپتە كەنمەن. سىلنىڭ ئاۋۇ يوغان قوساقتا نىمە بار؟ زادى نىمە بار؟

— قوسغىمدا، تەقسىر، ئەتسگەن ئىچكەن قايماق چاي بىلەن ھالۋا، ئاندىن خۇدا بەرگەن رىزىق-نەزىردە يىگەن بەتتە پولو بار. خۇدا بەرگەن رىزىقتا ئىسيان كوتىرىپ، كېلىش-تۇرۇپ يىمەلمىگەن كىشىلەرنىڭ قوسغى سىلىنىڭ قوساقلىرىدەك ھەممىشەم پۇچەك تۇرىدۇ. ئۆزلىرى قۇشناچىم ئەتسگەن بەرگەن ئاتىلىنى ئىچىپلا كەلگەندەك تۇرۇدۇ! — ئابدۇغۇپۇر داموللا مۇزە، مەت قىلىپ كۆلۈمسىردى.

— توغرا، مەن ئەتسگەن ئاتىلا ئىچتىم، ئاتىلا بىزنىڭ تارىخىي ئەنئەنىۋى غىزايىمىز. ئۆزى كۈچلۈك غىزا. پۇتۇن بە-دەنگە قۇۋۋەت قىلىدۇ. بىز ئاتىلا ئىچكىنىمىزگە شۇكرى قىلىمىز ۋە ئىپتىخارلىنىمىز. سىلىنىڭ پەدەر رەھمىتىمۇ ئاتىلا ئىچكەن، شۇنىڭ كۈچى بىلەن ئۆزلىرىنى ئايرىدە قىلىشان. بۇنىڭغا يەنە نىمە دەيدىدۇ! بىز تېخى سىلىنىڭ يوغان قوساقلىرىدا ئىلىم-ئىرفان بارمىكىن دەپ يۇرۇپتۇق. بۈگۈن مەلۇم بولدىكى، سىل-نىڭ قوساقتا ئىرفان ئەمەس، بەلكى مەيىنەت چىرىندىلەر تولغان ئىكەن، بۇنى ئاشكارا قىلىپ نىسانچە رەسۋا بولۇدۇ!

— بەس.....بەس، — دىدى ئىسلام قازى. ئۇ ئىككى ئۆل-ماننىڭ بارغانچە چىڭىقاپ كېتىۋاتقانلىغىنى كورۇپ ئوتتۇرىدا چۈشتى، — ئابدۇقادىر داموللىنىڭ دىگەنلىرى توغرا. خەلقنىڭ غېمىنى قىلىش، يۇرتنىڭ ئىستىقبالىدىن قايغۇرۇش زىيانلىق ئىش ئەمەس. بىز ئولىمالار ئەلۋەتتە مۇلاھىزە قىلىشىمىز كېرەك! داموللا ئابدۇغۇپۇر، غەزىۋىنى بېسىۋالماي، ئورنىدىن دەس تۇرۇپ ئات قامچىسىنى ئالدى. دە، تاشقىرىغا قاراپ ماڭدى. ئىسلام قازى سوزىنى بۇراپ:

— خوش تەقسىر نەگە؟ — دەپ سورىدى.

— خوش، مەن دوتەي يامۇلغا بېرىپ كېلەي! — دىدى
ئابدۇغۇپۇر داموللا. ئۇ ئاچچىغىدا چىقىپ كەتتى. باشقا قازىلار
لام-جىم دىمەي سۈكۈت ئىچىدە قالدى.

— بولايتۇ! چوڭ بولسا دوتەينىڭ ئالدىغا بارار! — دىدى
ئابدۇقادىر داموللا پىسەنت قىلماي، — بىزنى تۇغۇپ ئۈستۈرگەن
ۋە ئاش-نان بېرىپ بېشىدا كۈتمىۋاتقان ئەل-يۇرتنى ئۇنتۇپ
قالماستىمىز كېرەك. ئۈشۈرە-زاكات، سەدىقە-ئىھسانلار ھەق
جايىنى تاپمىدى. ئاز ساندىكى كىشىلەرنىڭ يانچۇغىغا چۈشۈپ
زايا بولماقتا. ئەگەر بىز بۇ مەبلەغلەرنى ھەق جايىغا سەرپ
قىلىپ ئۆز بالىلىرىمىزنى تەربىيە قىلساق، بۇنىڭ نىمە زىيىنى؟
يۇرتىمىزنى تەرەققىياتقا باشلىساق نىمە يەنى؟ يۇرتىمىزدا مىڭ
لىغان، تۈمەنلىگەن پەرزەنتلىرىمىز ئاچ-يالىڭاچلىق ئازاۋىنى
چەكمەكتە. بۇ سەۋەبتىن ئۇلار ئۆزلىرىنى مۇداخىلچىلارنىڭ قولى-
نىغا ئاتماقتا. بىز بۇنىڭ ئالدىنى توسماي بۆلەمدۇ؟ بىزمۇ ئە-
زەلدىن قاۋۇل خەلق ئىدۇق. پامىردىن تاكى ئۇزاق ئالتايغىچە
چادىر-بارىگاھ قۇرغان ئىدۇق. ئەپسۇسكى جاھالەت، نادانلىق،
بىخوتلۇق، ئىتتىپاقسىزلىق، كۈرەلەسلىك، مەنىەنلىك، شەخسىيەت-
چىلىك بىزنى گۇمران قىلماقتا. ئەلۋەتتە ئويلاپ كۆرەيلى، ئۇنداق
قىلمايلى! خەير-خوش مەن كەتتىم. ئەسسالامۇئەلەيكمۇ.
ئابدۇقادىر داموللا قازىغاندىن چىقىپ كەتتى. قالغان قازى-
لار بېشىنى توۋەن سالغان پېتى بىر ھازا جىم ئولتۇرۇشتى. ئاز
دىن بېشىنى كۆتىرىپ بىر بىرىگە قاراشتى.

— بۇ ئاۋازىچىلىقنى كۆرسىلە! — دىدى قازىلاردىن بىرى.

— خەپشۇك! — دىدى يەنە بىر قازى.

— ئۇنداق دىگىلىمۇ بولمايدۇ، — دىدى ئىسلام قازى، —

ھەرقانداق ئىش خۇدانىڭ تەقدىرىگە باغلىق، بۇ ئادەمنىڭ دىلىغا بۇ ئۇلۇغ قايغۇنى خۇدا سالغان ئىكەن، شۇنىڭ زارىنى قىلماي ئامال يوق!.....— ئۇ ئۇلۇق-كەچىك تىندى.

6

ئومەر باينىڭ ئەنجان رەستىسىدىكى كانتۇر ھويلىسى گەر-چە تارراق بولسىمۇ، ھەشەمەتلىك ئىدى. نەقىشلەنگەن تۇۋرۇك لەر، ئويما گۈللۈك گارنىزلار ھويلىنىڭ ھوسىنى تولىمۇ ئاچقان ئىدى. تەشتەكلەردىكى ھەر خىل گۈل، قەپەزدىكى شانۇتلار، ئوز يارشىغدا رەتلىك ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئىدى. ئومەر باي بۇ كەچە نەزەر باغدىكى باغ ھويلىسىغا قايتىماي شەھەردە بولغان ئىدى. ئەتىگەنلىكتە بامداتنى ئۆيدە ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن، كانتۇر ئالدىغا كېلىپ، ناشتغا چاي كەلتۈرۈش ئارىلىغدا تەس-ۋى سىرىپ دۇئا ئوقۇش بىلەن بەنت ئولتۇراتتى. بىردىنلا ھويلا دەرۋازىسىنىڭ ھالقىسى تاراقلاپ، ئۇنىڭ دىققىتىنى بۇزدى. خىزمەتكار بالا دەرھال بېرىپ ھويلا دەرۋازىسىنى ئاچتى، ھويلىغا ئابدۇرېھىم بايۋەچچە باشلىق 3 كىشى كىرىپ سالام بەردى. ئۇلار دەرھال ئومەر بايغا قول بېرىپ كورۇشكەندىن كېيىن كانتۇرنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇشتى ۋە قىسقا قىلىپ ئامانلىق سو-راشقاندىن كېيىن ئابدۇرېھىم بايۋەچچە سوز ئاچتى:

— بۈگۈن كېچە شەھەر ئوڭتەي-توڭتەي بولۇپ، ھەممە

ئادەمنى پاراكەندە قىلىدىغان بىر ئىش بوپتۇ.

— نىمە ئىش بوپتۇ؟ توپان بالاسى كەلمىگەندۇ؟ —

ئومەر باي بىخەۋەر بولغاچقا بىخىرامان سوراپ قويدى.

— توپان بالاسىدىن كەم ئەمەس! — دىدى ئابلىراخۇن باي.

— ھە، نېمە گەپ؟

— كېچە داموللام ئۆز تالىپلىرىنى باشلاپ بېرىپ شۇت

دوختۇرخانىسى ئاچقان يېڭى مەكتەپنى، ئۇنىڭ مەتبەلىرىنى چېپ قىپ تاشلاپتۇ!

— نېمە؟ — ئومەر باي سەل جىددىلىشىپ، رەڭگى ئۆز-

گەرگەن ھەم كوزلىرى چەكچەيگەن ھالدا سورىدى، — قايسى داموللا؟

— قايسى داموللا بولماقچى! بىزنىڭ ئابدۇۋارسچۇ!

— ھە داموللا قانداق؟ مەكتەپ قەيەرگە تاقىشىپتۇ؟

— شۇنى دېمەملا؟ — دىدى ئابدۇرېھىم بايۇەچچە.

— قەشقەرگە سىغمايۋاتقىنى، ئۆزچە مەسلىك مەستانىسى

بولۇپ، بۇرغۇسى تۇتۇپ نېمە قىلىشنى بىلمەي كوزىگە ھىچنېمە

كورۇنمەيۋاتقىنى، — دىدى ئابلا ئاخۇنباي جىددى ئاھاڭدا، —

بىزغۇ مەيلى، ئىنگىلىز-شۇتلىرىگە مۇشت كوتەرگىنى قاملاشمىدى.

ئۇ خەق بىزگە نېمە يامانلىق قىلدى؟ شۇنچە يىراق جايلاردىن

كېلىپ، قولىدىن كېلىشىچە ياخشىلىق قىلىۋاتىدۇ. بىز زەۋاپاغا

جاپا بارمۇ دېسە بىرگە ئىككى دېسەك قاملىشىمىدۇ؟ بۇ راسا

ھورمەتسىزلىك بولىدۇ. ئۇ خەقنىڭمۇ ئەلۋەتتە كوڭلى بار. ئەگەر

ئاچچىغى كېلىپ قالسا، تاماشانى شۇ يەردە كورسەك بولىدۇ.

بىزنىڭ پۇتۇن جان تومۇرىمىز شۇ خەقنىڭ قولىدا ئەمەسمۇ؟

— ئەستاغپىرۇللا!..... — ئومەر باي ساقىلىنى تۇتالاپ سىرىپ

دەرقەم ئولتۇرغان بايلارغا قاراپ تىترەپ دىدى، — بۇ داموللا

تاۋاقتى چېقىپ قويۇپتۇ. — دە!

ھويلا ئىشىگىنىڭ ھالقىسى يەنە تاراقلىدى. خىزمەتكار

بېرىپ ئاچقاندىن كېيىن ھويلىغا مادۇت بەگ كىرىپ كەلدى. بۇ ئادەمنىڭ قوشۇمىسى دائىم تۇرۇنلۇك بولغىنى ئۈچۈن مادۇت خاپىلىق دەپمۇ ئاتىلاتتى. ئۇ كىرىپلا:

— سەھەر بېرىپ ھەسەن شىۋىت بىلەن ئۇچراشتىم. ئۇ كىشى قاتتىق كايىدى. كاللىسى قېتىپ، ئىشنىڭ ئاقىۋىتى قانداق بولار دەپ بېشىنى چايقاپ قالدى.....

— ئەلۋەتتە شۇنداق بولىدۇ، — دېدى ئابدۇرېھىم بايۋەچچە سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — قەشقەر بايلىرىنىڭ تۇمەن سەر يىپەكلىرى، تۇمەن - تۇمەن تېرە - ئۈچەكلىرى، مىڭلاپ زىلچە - گىلەملىرى ئۇ خەقنىڭ قولىدا تۇرۇۋاتسا، ئۇلار شۇ ماللارنىڭ بەدىلىگە بىزگە مەنپەئەت بېرىۋاتسا، بىز قەشقەرلىق تۇزۇڭنى ئىچىپ تۇزۇڭۇڭنى چاقاي دىسەك قانداق قىلىمىز؟ — ئومەر باي قوشۇمىسىنى تۇرۇپ ئەقىل سورىغاندەك سوئال قويدى.

— ياخشىسى ئىنگىلىز كونسۇلىخانىسى بىلەن شىۋىت كونسۇلىخانىسىغا بېرىپ ئۆزۈرە ئېيتىشىمىز كېرەك، — دېدى بىرسى. كويچىلىك بېشىنى لىڭشىتىپ تەستىقلاشتى.

ئومەر باي، ئابدۇرېھىم بايۋەچچە باشچىلىقىدا ئونغا يېقىن چوڭ چوڭ بايلار نوۋبېتى كۆچمىسى بىلەن سەمەن تەرەپكە چىقىپ شىۋىت كونسۇلىخانىسىغا كىرگەندە ئۇلارنى كونسۇل خادىملىرىدىن بىرسى كۈتۈۋالدى. بايلارنىڭ كېلىش مەقسىدىنى سورىغاندىن كېيىن ئۇلارنى ھويلىدا قالدۇرۇپ، ئۆزى ئىچكىرى كىرىپ كەتتى. بايلار ھويلىدا 10 مىنۇت ساقلىغاندىن كېيىن، ھىلىقى خىزمەتچى چىقىپ كونسۇلنىڭ مېھمان قوبۇل قىلىش خانىسىغا

تەكلىپ قىلدى. بايلار مېھمانخانىغا كىرىپ ئۆز ھورمىتى بويىچە ئولتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، ھىلىقى خىزمەتكار بايلارغا قاراپ تاۋازۇتلۇق بىلەن ئىزاھلىدى:

— جانابى كونسۇل مۇھىم ئىش بىلەن بەنت بولغانلىقتىن ھەرقايسىلىرىنى 10 مىنۇت ساقلىتىپ قويىدىغانلىغىغا خىجالەت بولىدىغانلىغىنى بىلدۈردى، — دىدى ئۇ.
— يوغسۇ، يوغسۇ..... ئون مىنۇت دىگەن ھىچقانچە گەپ ئەمەس، — دىدى بايلارنىڭ ھەممىسى.

بايلار لوم- لوم ئورۇندۇقلاردا ئولتۇرۇشتى، بەزەنلىرى پاپىرۇس چېكىشتى. تاماكنى چوڭ- چوڭ تارتىپ، ئۇزۇن- ئۇزۇن تۇتۇن پۈۋلەشتى. بۇ چاغدا ھىلىقى خىزمەتكار يەنە سۆزلەپ:

— ئادەتتە جانابى كونسۇلنىڭ ئىشى ئانچە كۆپ بولمايتتى، — دىدى خىزمەتچى كۈلۈمسىرەپ، — بەزەن شۇنداق جىددى ۋاقىتلاردا ئىش ئالدىراش بولۇپ قالىدۇ!.....

بايلارنىڭ يۈرەكلىرى جۇغىدە سىلكىنىدى. ئۇلارنىڭ خىيالى دەرھال ئابدۇقادىر داموللىنىڭ قىلىغان ئىسيانغا بېرىپ تاقالدى. بەلكى داموللىنىڭ قىلغان ئىشى جەددى ئىش بولغانلىقتىن كونسۇل بۇ ئىشنى ئۆز ھۆكۈمىتىگە دوكلات قىلىۋاتسا كېرەك، دىگەن ئويىغا كېلىشتى. دە، پۈتۈن ۋۇجۇدىغا تىترەك ئوللىشىپ، كۆز ئالدىلىرىدىن يېپەكلەر، ئۇچەكلەر، تېرە، زىلچىم- گىلەملەر ۋە باشقا قىممەت باھالىق ماللار ئوتۇشكە باشلىدى. ھىلىقى خىزمەتچى بايلارنىڭ روھىي ھالەتلىرىنى سىنىچى كۆزلىرى بىلەن بايقاپ چۈشەنگەندىن كېيىن ئىچكىرى كىرىپ كەتتى. ئارىدىن 5 مىنۇت ئوتۇپ جانابى كونسۇل چىقىپ مېھمانلارنى

ئوبۇل قىلدى. كونسۇل كىرگەندە بايلار دەررۇ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. ئېھتىرام بىلدۈردى. كونسۇل ئۇيغۇر تىلىغا كامىل ئىدى:

— مەرھەمەت! مەرھەمەت! ئومەر باي، ئابدۇرېھىم باي، مامۇتخان باي، مەرھەمەت! — كونسۇل بېشىنى لىڭشىتىپ ھەربىر كىشىنىڭ ئىسمىنى ئاتا پۇلى ئالاھىدە ئىلتىپات كۆرسەتتى ۋە ئول تۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى. بايلار مەنۇنىيەتلىك بىلەن جاي-جايىدا ئولتۇرۇشقاندىن كېيىن، ئامانلىق سوراقتى. ئاندىن ئومەر باي ئورنىدىن تۇرۇپ بايلارغا ۋاكالىتەن ئۆزى ئېيتتى:

— كېچە بىزنى غەپلەت ئۇيقۇسى بېسىپتۇ. شەھرىمىزدە كىشىنىڭ دىلى رەنجىگۈدەك، زەردىسى قاينىغۇدەك ئېغىر ۋەقە يۈز بېرىپتۇ! بۇ قەشقەرنىڭ ئىشى ئەمەس، ئايرىم ئىسيانكارنىڭ قەبىھلىكىدىن بولغان. بۈگۈن ئەتىگەن ئاڭلاپ ھەممىمىز قاتتىق رەنجىدۇق.....جانابى كونسۇل ئە.....پەن.....دەم.....

— ئولتۇرسىلا باي.....دىل رەنجىگۈدەك ئىش ئەمەس،— دېدى كونسۇل ئوچۇق چىراي كۆرسىتىپ،— ئولتۇرسىلا، مەرھەمەت، بۇ بىر كىچىك ئىشقا! ئۇلۇغ مەرىپەت ئانىمىزنىڭ ۋاپادارلىغىنى نامايەن قىلىش يولىدا ياخشى نىيەت بىلەن ئىش قىلدۇق. ئەگەر ھەرقايسىلىرى بىزنىڭ يۇرتىمىزغا بېرىپ بىز قىلغان ياخشى ئىشلارنىڭ ئوندىن بىرىنى قىلىشقان بولۇشىمىزغا بىزنىڭ خەلقىمىز ھەرقايسىلىرىنى باش ئۈستىگە ئېلىپ كۈتەرگەن بولاتتى. چۈنكى بىزنىڭ خەلقىمىز ياخشى ئىش، ياخشى نىيەتنى ئوبدان چۈشىنىدۇ.....

— شۇنداق، شۇنداق! — دېيىشتى بايلار.

— بىز قەشقەردىن مۇنداق جاۋاپ بولار دەپ ھېچقاچان ئويلىمىغان ئىدۇق،— دېدى كونسۇل سوزىنى داۋاملاشتۇرۇپ.

— بەك سەت بولدى، بىز ھەممىمىز كۆپ خىجالت

بولدۇق.

— خىجالەت، بولغۇدەك ئىش ئەمەس، — دېدى كونسۇل چىچىلاق قولنىڭ ئۇچىنى كورسىتىپ، — تولىمۇ كىچىك ئىش. لېكىن بىز ياۋروپالىق يوغىنايدىغان ھەرقانداق جاراھەت، ھەر-قانداق ئازاپ-ئوقۇبەتنىڭ دەسلەپتە كىچىك نەرسىدىن باشلاپ ئىدىغانلىغىنى چۈشىنىمىز. شۇڭا داۋالاش قاندىسى بويىچە ھەرقانداق كىچىك ئالامەتلەرنىڭ ئالدىنى ئالىمىز. كېسىپ تاشلاشقا تېگىشلىك بولسا ئۇنىڭغا ئاغرىنىپ تۇرماستىن كېسىپ تاشلاپ، كىشىلەرنى كېيىنكى ئازاپتىن قۇتۇلدۇرۇپ قالىمىز. بۇ بىزنىڭ داۋالاش ئۇسۇلىمىز. كېچە پەيدا بولغان ۋەقە مۇشۇ قىسىم تىكى ئىشلارغۇ! ھەرقايسىلىرى قەشقەرنىڭ بايلىرى، قەشقەرنىڭ كوزى، قەشقەرنىڭ يۇزى، گۈل تاجىسى ئوخشاش. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئىش سەت بولىدۇ دىگەن ھىسسىيات بىلەن بىزگە ئۆزرە ئېيتىپ كېلىشىپلا. مەن بۇنى چۈشەنگەن يەردە، ھەرقايسىلىرىمۇ چۈشەنمىشلىرى كېرەك. ئۇيغۇرلاردا ”ئوزەم تاپقان بالاغا، نەگە باراي دەۋاغا“ دەيدىغان بىر تەمسىل بار، بۇ ۋەقەنىڭ ئۆزى بىر ئىلمەت، ئۇنىڭ داۋاسىنى يەنە ئۆزلىرى قىلىشىدىلا، بىز ئۆز ياخشىلىغىمىزنى ھەرگىز توختىتىپ قويمايمىز.....

بايلار ئېگىلىپ خوش ئېيتىپ چىققاندىن كېيىن، ئىنگىلىز كونسۇلخانسىغا بېرىپ ئۆزرە ئېيتتى. ئىنگىلىز كونسۇلى قوبۇلخانددا مۇنداق دېدى:

— ئەتىگەنلىكتە ۋەقەنى ئاڭلاپ قاتتىق ئەپسۇسلاندىم. قەشقەردە مۇنداق بولۇشنى ئەسلا كۈتمىگەن ئىدىم. — راست-راست، — دېيىشتى بايلار، — ھىچكىمنىڭ خىيالغا كەلمىگەن ئىش ئىدى. ئاجايىپ قوپال ئىش بولدى - دە!

— ئابدۇقادىر داموللا بەلكى بىلغا مۇشت ئاتماقچى بولغان دۇر، بۇنىڭ بىلەن ئۇلۇغ ئىمپېرىيە ھىچقانداق زىيانغا ئۇچرىمايدۇ. داموللا كۆپ جايلارغا بارغان بولسىمۇ، ئەقىل تاپمىغان، دۇنيانى چۈشەنمىگەن. دۇنيانىڭ تىزگىنى كىمنىڭ قولىدا، تەقدىرى كىمنىڭ ئىلكىدە، بۇنىڭدىن زەررىچە ساۋادى يوق. ۋەقە گەرچە كىچىك بولسىمۇ، تەسىرى يامان! بۇ ئىشنىڭ بەختسىز ئاقىۋەتلىرىنى تەسەۋۋۇر قىلغاندا شەخسەن ئۆزەمنىڭ قورققۇسى كېلىدۇ، — دېدى كونسۇل سۇرلۇك قىياپەتتە.

— دەۋەقە شۇنداق، كونسۇل جاناپلىرى، بۇ ۋەقە بىزنى جىق تەشۋىشكە سالدى، — دېدى ئومەر باي.

— ئابدۇقادىر داموللا قەشقەر مەنپەئەتى بىلەن ھىساپلاشمىغان. قەشقەرنىڭ جان تومۇرى قەيەردىن ئوزۇقلىنىۋاتىدۇ، بۇنى قىلچە چۈشەنمىگەن. لېكىن ھەرقايسىلىرى ياخشى چۈشىنىشىدىلا. ئانچە ئەندىشە قىلىشمىسالا! ئىش ئوڭشىلىپ قالدۇ! — دېدى كونسۇل كۈلۈمسىرەپ.

بايلار بۇ يەردىنمۇ خوشلىشىپ يېنىپ چىقىشتى.

7

مامۇت بەگ ئىچكىرىكى مېھمانخانىسىدا ھەسەن شىۋىت بىلەن داستانخان ئۈستىدە چاي ئىچىپ ئولتۇرۇپ سوھبەتلەشمەكتە ئىدى.

— جانابى كونسۇل ئەپەندىمنىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلگەنلىگىنى مەن تېخى ئۇچراتمىغان، — دېدى ھەسەن شىۋىت قولىدىكى پىيالىنى ئوينىتىپ، — بۇ ۋەقە چىققاندىن كېيىن قوشۇمىسىنى تۇر-

گەن پېتى خىيال سۇرۇپ بىر ھازا تۇرۇپ كەتتى. ئاندىن گەپ قىلماستىن ئوينىنىڭ ئىچىدە ماڭغىلى تۇردى. ئۇنىڭ ئەلپازىدىن قورقۇپ ھىچكىگەپ قىلالىدىم.

— ئەلۋەتتە خاپا بولغاندۇ، — دىدى مامۇت خاپىلىق قوشۇ-
مىسىنى تېخىمۇ تۇرۇپ، — ئەگەر مېنىڭ دۇكىنىمنى بىرەر ئادەم
بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىتىدىغان بولسا، قان بولۇشۇپ كەتمەمدىمەن،
يا ئۇيان، يا بۇيان بولۇشۇپ كېتىمەن. دە! كونسۇل ئەپسەندىم
ھىلىمۇ ياخشى ئانچە خاپا بولماپتۇ.

— جانابى كونسۇل بىر ھازادىن كېيىن بۇرۇلۇپ ماڭا قا-
راپ، ھەرە ئوز كۈنەلگىسىنى ئوزى ساقلايدۇ! — دىدى. دە، ئارتۇق
گەپ قىلماي ئويىگە چىقىپ كەتتى. بۇ گېپىنى خېلى ئويلاپ
كورگەن بولساممۇ مەنىسىنى بېشەلمىدىم.

— گەپنىڭ ئوزى مەنىسىز گەپ ئەمەس، — دىدى مامۇت
بەگ.

— ئەلۋەتتە جانابى كونسۇل مەنىسى يوق سوزنى قىلماي-
دۇ. مامۇت بېگەممۇ ئويلاپ كورسۇن. زادى بۇ سوز قانداق
مەنىدە ئېيتىلدى؟

— قەشقەرلىق ھەركەتكە كېلىپ ئوز قەشقەرنى ساقلى-
سۇن، دېگەن مەنىدە سوزلىگەندۇ؟

— نۇرى ئەلانۇر، — دىدى ھەسەن شىۋىت مامۇت بەگنىڭ
دولسىغا قېقىپ، — مېنىڭ مۇلاھىزەممۇ شۇ ئىدى. قەشقەرلىق
ئوز شەھىرىنى ئوزى ساقلىمىسا، كىم ساقلاپ بېرەتتى؟
مەن يەنە شۇنى قىستۇرۇپ قويغۇم كېلىدۇكى، ئاتىسىغا
يول قويغان سودىگەر پايىدا تاپالمايدۇ. بۇنى ئوبدان چۈ-
شىنلا، قەشقەردە باي، سودىگەرلەر تولا. بۇلارغا پايدا كېرەك،

پايدا ھىندىستانغا باغلىق. تېگى - تەكتىدىن ئالغاندا ئۇلۇغ بىردە-
تانىمىگە باغلىق، بىرىنچىسى ئىمپىرىيىسى خاپا بولغان كۈنى قەش-
قەرنىڭ ھاياتى يوق دىگەن سوز. خاپىغۇ بولماس، ناۋادا خاپا
بولۇشنىڭ ئورنىغا قاپىغىنى تۇرۇپ قېشىنى ھىمىرىپ قويغان كۈ-
نى ئومەر باي، ئابدۇرېھىم بايلارنىڭ پايدا - مەنپەئەتلىرى قانداق
بولار؟ ئۇلارنىڭ ئالتۇن - كۈمۈش، يامۇ يۈكلىگەن خېچىرلىرى
پامىر يوللىرىدا قايسى ھاڭغا دوغۇللاپ كېتەر؟ ئۇنداق بولغان
كۈنى ئومەر بايۇ راۋاپ كوتىرىپ دىۋانچىلىق قىلىشقا مەجبۇر
بولمايدۇ دىگىلى بولامدۇ؟ بۇ تەسەۋۋۇرنى قەشقەر بايلىرى كوز
ئالدىغا كەلتۈرگەندىمۇ؟

— ئەلۋەتتە شۇنداق، ئەلۋەتتە شۇنداق!

— ئاتىسىغا يول قويغان سودىگەر پايدا تاپالمايدۇ، د-
گەننى قايتا ئەسكەرتىپ قويۇشۇمدىكى سەۋەپ، ئابدۇقادىر داموللا
بايلارنىڭ ئاتىسى ئەمەس. ئەگەر ئاتىسى بولغان ھالەتتىمۇ
يول قويماسلىقى لازىمدە..... دىدى ھەسەن شىۋىت سۇرلۇك ق-
ياپەتتە.

— سوزنى ئىككىمىز قىلىشۋاتىمىز، — دىدى مامۇت بەگ

ئاۋازىنى سەل پەسەيتىپ، — بايلارنىڭمۇ كوڭلىگە پۈككەن يېرى
بار، ئەلۋەتتە.....

— بارىكالا! ئىشلىرىڭىز نۇر ئەلانۇر.

مامۇت بەگ تېتىك قەدەم تاشلاپ ئويىدىن چىقىپ ئانچە

ھايال بولمايلا زور گەۋدىلىك بىر ئادەمنى ئەگەشتۈرۈپ كىر-

دى ۋە بۇ مېھماننى تونۇشتۇرۇپ:

— يەتتىگەندىن تونۇشتۇرغان ددۋە يۈرەك پالۋانىمىز مانا

شۇ كىشى، ئىسمى ھېلىم مەزىن ئاخۇنۇم!.....

بارىكالا، مەن ئاڭلىغان، قولىدىن ئىش كېلىدىغان با-
ئۇر ئادەم. مەرھەمەت، ئولتۇرۇڭ.

مامۇت بەگ بىر پىيالە چاي تۇتتى. ھېلىم مەزىن چاي
ئوتلاۋاتقان چاغدا مامۇت بەگ ئورنىدىن تۇرۇپ داراڭلىتىپ يو-
غان ساندۇقنى ئاچتى. دە، سامان قەغەزگە ئورالغان 6 يۈگەم
تەڭگىنى ۋە بىر دانە خەنجەرنى ئالدى. دە، داستىخاننىڭ بىر
بۇرجىگىدە قىزىرىپ، — ئانداق بولسا تاغا، باشتا قىلىشقان گېپىمىز
گەپ. ۋەدىمىز ۋەدە بولسۇن. مانا بۇ 300 سەر تەڭگە، بىر
دانە خەنجەر، بۇ خەنجەر ئۈز يېرىمىزدە سوقۇلغان ئەمەس.
زاۋۇتتىن چىققان، ھەرقانداق ئىشقا يارايدۇ.

ھېلىم مەزىن ئوراقلىق تەڭگىلەرگە، پۈكەندەك قىزارغان
بىشارىسى، قىزارغان كۈزلىرى بىلەن تەلپۈرۈپ قارايتتى.
— قېنى ئېلىڭ، قالغان ئىش ئۈزىڭىزدە قالدى. ئېلىڭ
تەڭگىلەرنى.

ھېلىم مەزىننىڭ يۈڭ باسقان قوللىرى تىتىرىگەن ھالدا
تەڭگىلەرنى ئېلىپ بەلۋاقتا چىگدى. ئاندىن خەنجەرنى قولغا ئېلىپ،
ئورۇپ - چورۇپ قاراپ قويدى.

— ئۇنداق بولسا خەير - خوش!.....

— خۇدايم بۇيرۇسا ھەرقايسىلىرىنىڭ تاپشۇرغان ئىشىنى
جان تىنىم بىلەن ئادا قىلغاي مەن!.....خەير،— دېدى ھېلىم مەزىن.
مامۇت بەگ ھېلىم مەزىننى ھويلىدىن چىقىرىپ ئۈزىتىپ
قويدى. ھېلىم مەزىننىڭ گەۋدىسى قاراڭغۇلۇق ئىچىدە چاپسانلا
كۈزدىن غايىپ بولدى.....

بۈگۈن باشقىچە تاڭ ئاتتى. ئاسماننى كۆڭۈلسىز تۇمان
قاپلىغان. ھاۋانىڭ قانداقتۇر كۆڭۈلنى خىرەلەشتۈرىدىغان تەبى-

تىگە يارىشا قانداقتۇر دەھشەتلىك ۋە مەشئۇم خەۋەرمۇ ئارقان قالغان ئىدى.

قەشقەر شەھەر ئىچىدىكى يۈزلىگەن مېھچىت جامائەتلىرى، ئونلىغان مەدرىسلەردىكى تالىپلار، شەھەر ئاھالىلىرى، سودىگەرلەر، قول ھۈنەرۋەن كاسىپلار، تۇل خوتۇن، يىتىم - يېسىر - لارنىڭ ھەممىسى بۇ مەشئۇم خەۋەرنى ئاڭلاپ، گويىا قىيامەت قايم بولغاندەك، گويىا قۇياش كۆچۈپ پايانسىز كائىنات بوشلۇقىغا ئېقىپ كېتىپ جاھان زۇلمەت ئىچىدە قالغاندەك، ئادەملەرنىڭ ھەممىسى بۇ زۇلمەت جاھاننىڭ بىر بۇلۇڭىدا قاراڭغۇلۇقتا قالغاندەك باشقىچە تۇيغۇدا، توۋا، توۋا! دېيىشمەكتە. قانداق قولى بار - غاندۇ؟ قانداق دەيۈز قارا قوساق شۇنداق قىلغاندۇ! خۇدالىق ئالەم ئەمەسمۇ؟ ئالەمنىڭ ئولگىنى ئالەمنىڭ ئولگىنى ئەمەسمۇ؟ توۋا، توۋا! دېيىشەتتى. ئومۇمەن ئادەملەر قاتتىق ھەيرانەت ئىچىدە ئازاپ چەكمەكتە ئىدى.

بۇ خەۋەر يېزىلارغىمۇ پۇركەتتى. قوغان، سەمەن، نەزەر - باغ تەرەپلەردىن، توققۇزۇق، بەشكەرەم، ئاتۇش، پەيزىۋات تەرەپلەردىن توپ - توپ خەلق شەھەرگە ئاقماقتا ئىدى. بۇگۈن - كى مائەم پۇتۇن يۇرتنىڭ، شۇنداقلا پۇتۇن ئالەمنىڭ قايغۇسىغا ئايلاندى.

ئۇلۇغ ھېيتكادا ئۈستىدە كىمخاپ يۇپۇق يېپىلغان جىنازا خەلق دېڭىزى ئىچىدە گويىا كاراپتەك ئۈزۈمەكتە. خەلقنىڭ مۇڭ - زارى، نالە - پىغانلىرى ئاسمان - پەلەك كوتىرىلمەكتە. سەلىملىكلەر، ئۇزۇن تونلۇقلار، مىڭلىغان تالىپلار، پەرەنج يېپىنغان ئاياللار، كۇلا كىيگەن دەرۋىشلەر، ساپايىچىلار، مەددالار، راۋاپچىلار، ئىشقىلىپ ھەممە جاھان ياش تو - كۆپ قان يىغلىماقتا. ناماز چۈشۈرگەندە، ھېيتكانىڭ ئىچى - تېشى

ئادەم دېگىزىغا ئايرىلانغان ئىدى. ناماز چۈشۈرۈلۈپ بولغاندىن كېيىن قۇتلۇق شەۋقى تەرىپىدىن يېزىلغان مەرسىيىمۇ ئوقۇلدى. مېڭىلغان تالىپلار قوللىرىغا ھاسا ئېلىپ تۇماقلىرىنى تە - تۇر كىيىپ، ئاھ ئىست، ۋادەرىخ دەپ يىغلاپ تەزىيە شېرى ئوقۇدى:

قەشقەردە داموللا ئابدۇقادىر ناھەق كەتتە،
قالدىلەر ياش باللا، ھاممام ئاستىدا كۆلدە ياتۇرلەر.

ئايرىلدۇق يۇلتۇزدەك كاتتا ئالىمدىن ئەي مۇسۇلمانلار،
ئالىمنىڭ ئولگىنى ئالەمنىڭ ئولگىنى ئويلا ئىنسانلار.

ئويلماي قول سالدى قاشقىرلار كەبى دەيۇز قاتىللار،
قالدۇق بىز ھەسرەتتە بەك ئېغىر كۈنگە.

ئاسماندىن ياغدى قان بولغان بۇ ئىشقا تاقەت قىلالماي،
ئاقتى قان دەريالار بۇ پالاكەتتىن قايناپ تاشقىنلار.

ئاھ ئىست، ۋادەرىخ ئايرىلدۇق ئەجەپ پىرو ئۇستازدىن،
يىغلايمىز ئولگۇچە داغ - ھەسرەتتە جىمى تالىپلار.

ياشىمىز قاپلىسۇن توپان سۇيىدەك يەر ۋە جاھاننى،
ئاھىمىز قاپلىسۇن ئاسمان قەھرىنى چىقىسۇن بورانلار.

ئەمدى بىز قەشقەرلىق تاپىماي قويمايمىز ياۋۇز قاتىلنى،
دەھشەتلىك كۈلپەتكە زەردىمىز تاشتى قايناپ ۋىجدانلار.

تالىپلارنىڭ تەزىيە ساداسى، يۇزلىگەن دەۋرىنىڭ دەۋرى ساداسى، مىڭلىغان ئادەملەرنىڭ نالە-پەريادى، قانىلى كوز ياشلىرى ئىچىدە ۋە تەنپەرۋەر ئابدۇقادىر داموللا بىنى ئابدۇۋارس قەشقىرنىڭ جەسىدى 1924 - يىلى (ھىجرىيە 1343 - يىلى) يەرلىككە دەپنە قىلىندى.

ئابدۇقادىر داموللام ۋاپات بولۇپ 10 يىل ئۆتكەن 1934 - يىلى مەن قەشقەرگە بارغىنىدا "قەشقەردە داموللا ئابدۇقادىر ناھەق كەتتىلەر" دىگەن بۇ تەزىيە شېئىرى ئېيتىلدى. كەن، ئۇنى ھەتتا كوچىلاردىكى، ئائىلىلەردىكى ئۇششاق بالىلارمۇ بىلىدىكەن، مەن شۇ چاغدا ئاڭلىغان، ئاھاڭلىرى، قىسمەن بەيىتلىرى ھازىرغىچە ئېسىمدە تۇرۇپتۇ. شۇ يىللاردا قەشقەردە راۋايىچىلاردىن، ئاقسۇ، كۇچار تەرەپلەردىمۇ شۇ قىسمەتتىكى قوشاقلارنى ئاڭلىغان ئىدىم:

تاغلار - تاشلار تەۋرىشىپ،
قاتتىق چاقماق چاققانمۇ؟
دەريا سۈيى قان بولۇپ،
بۇگۈن تەتۇر ئاققانمۇ؟

قەشقەرنىڭ ھاۋاسىنى،
چاڭ - تۇمانلار باسقانىمۇ؟
قەشقەرنىڭ جاھانىنى،
قايغۇ - ماتەم باسقانىمۇ؟

ئاي تۇتۇلماس دەپتىمىز،
كۈن تۇتۇلماس دەپتىمىز.

داموللىغا دەيۈزلەر،
قەست قىلمايدۇ دەپتىمىز.

قىلماق بولغان قەستىڭنى،
ماڭا قىلساڭ بولماقتى؟
قولۇڭدىكى پىچاقنى،
ماڭا سالساڭ بولماقتى؟

داموللام شېھت بولدى،
ياتار جايى بېھىش بولدى.
داموللامغا قەشقەرلىق،
كوپ يىغلاپ بەھۇش بولدى.

ئاق قۇشقاچ چۇرۇقلايدۇ،
چاڭگاسنى تاپالماي.
تالىپ باللا يىغلايدۇ،
داموللامنى تاپالماي.

داموللام چىراقىغا،
پەرۋانە بولاي دەيمەن.
ناھەق بولغان بۇ ئىشقا،
دىۋانە بولاي دەيمەن.

داموللامغا قەست قىلدى،
يۈزى قارا دەيۈزلەر.

كوڭلىدە چىراغى يوق،
دىلى قارا ياۋۇزلار.

ئاخىرقى سوز

”ئول ئىشنى ئاشكارا بولمىسۇن دىسەڭ قىلمىغىنىڭ ياخشى.“ مەرھۇم ئابدۇقادىر داموللامنى ئابدۇۋارىس قەشقەرنىڭ جەسدى قاينغۇ - ھەسرەت، ئاھ - نادامەتلەر ئىچىدە دەپنە قىلىنىپ، ئۈچ نەزىرىسى بېرىلگەن كۈنلەردىلا ھەر خىل مىش - مىش گەپ - لەر پەيدا بولدى. ھېلىم مەزىن دىگەن قارا قوساق قەتل قىپتۇ دىيىشتى. ئاز كۈن ئوتتەي ئومەر باي باشلىق بايلار ھېلىم مە - زىگە 300 سەر تەڭگە بېرىپتۇ، دىگەن سوزلەر پەيدا بولدى. ئۇ چاغدىكى مۇستەبىت ھۆكۈمەتنىڭ قول ئاستىدا، بايلار، چوڭ - چوڭ ئاخۇنلار كۆكلەپ يايىرىغان شارائىتتا بۇ سوزلەر ئو - زىچە بېسىلىپ قالاتتى.

مەرھۇم ئابدۇقادىر داموللامنىڭ ناھەق ئولتۇرۇلگەنلى - گىگە 56 يىل بولغان بۇگۈنكى كۈندە، خەلق ئاغزىدا ”ئى - گىلىز - شىۋىت كونسۇلخانلىرىنىڭ كۈشكۈرتىشى بىلەن ئومەر باي قاتارلىقلارنىڭ 300 سەر تەڭگە سەرپ قىلىپ داموللامنى ھېلىم مەزىننىڭ قولى بىلەن ئولتۇرگەنلىگى ئېنىق سوزلەنمەكتە.....“

يازغۇچىدىن:

”داموللام ئابدۇقادىرى ناھەق كەتتىلەر“ دىگەن بۇ مەرسە - يىنى مەن 1933 - يىلى قەشقەردە ئاڭلىغان ئىدىم. ياش چاغ - لاردا ئاڭلىغان بۇ شېئىر يۈرەككە چىڭ ئورۇنلاشقان ئىكەن، ھا -

زىرىغچە ئۇنتۇپ قالغىنىم يوق.

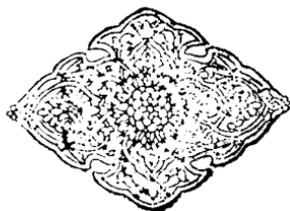
مەيلى دىنىي ئوقۇغانلار ئىچىدە بولسۇن ياكى ھازىرقى زىيالىلار، تىجارەتچىلەر، ھۈنەرۋەنلەر ئىچىدە بولسۇن، ئابدۇقۇلادىن داموللا بىننى ئابدۇۋارىس قەشقىرىنىڭ تەرىپىنى بۇگۈنكى كۈنىگىچە ئاڭلاپ كەلمەكتەمەن. بۇ زات 1924 - يىلى (ھىجرىيە 1343 - يىلى) ناھەق ئۆلتۈرۈلگەن ئىدى. بۇ ئىشقا گەرچە 56 يىل بولسىمۇ، كىشىلەر بۇ پاجىئەنى ئۇنتۇپ قالغىنى يوق. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، شۇ ۋاقىتلاردا قەشقەردە تۇرۇشلۇق ئىنىستىتۇت كونسۇلخانىسى، شىۋىت كونسۇلخانىسى ۋە مىسسىيونېرلارنىڭ قانلىق قولى ئومە، باينىڭ 300 سەر تەڭگىسى، ھېلىم مەزىن دىگەن قارا قوساق پوكانچىنىڭ ۋىجدانىنى قاتىل گەۋدىسىگە بولغان لەنەت ۋە نەپرەتنى بىر كۈنمۇ ئوچۇرۇپ قويغىنى يوق. يىراق- يىراق يېزىلاردىكى پارس. ئەرەبىدىن ئازراقلا خەۋىرى بولغان كىشىلەر بەزەن كىتاپلاردا ئابدۇقادىر داموللامنىڭ يازغان قىستىدا رۇبائىلىرىنى كۆرۈپ تەھسىن ئوقۇيدۇ. قىزغىن مۇھاكىمە يۈر- گۈزۈپ، رۇبائىنىڭ چوڭقۇر مەنىلىرىگە قاراپ ئابدۇقادىر داموللامغا كاتتا ئولما، كاتتا ئالىم، مۇتەپەككۈر، پەيلاسوپ، شائىر- ۋەتەنپەرۋەر، مەرىپەتپەرۋەر دەپ يۇقۇرى باھا بېرىدۇ. دەرۋەقە ئابدۇقادىر داموللام ئەسىرىمىزدە ئىقتىدارلىق ئالىم ئىدى. تەرەققىيپەرۋەر زات ئىدى. بۇ زات قەشقەردە، بۇخارا ۋە ھىندىستاندا ئوقۇغان. ھىجاز، مەدىنە، مىسىر، ئىستامبول، ئوفا، قازان، تاشكەنتلەرگە زىيارەتتە ھەم ساياھەتتە بولۇپ بەلىم ئىقتىدارىنى ئاشۇرغان ۋە نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتكەن. ئۆز ۋەتىنىنىڭ ئارقىدا قالغانلىغىنى، ئۆز خەلقىنىڭ نادانلىق ۋە جاھالەتتە ياتقانلىغىنىڭ سەۋەپلىرىنى شۇ دەۋردىكى جاھانگىرلار، مىسىر

سەنئەتچىلەر، مۇتەئەسسەپ بايلار، خۇراپى ئىشان تورىلەر، موللارنىڭ ياۋۇز نىيەتلىرىدىن ئىزلەپ تېپىپ ئۇنىڭغا قارشى كۈرەش قىلغان. ئابدۇقادىر داموللا 45 يېشىدا قەشقەرگە قايتىپ كەلدى. ئۇ شۇ ۋاقىتلاردا قەشقەر زېمىنىغا چاڭگال سېلىۋالغان چەتئەل قوللىرىنى كېسىپ تاشلاش، مۇتەئەسسەپ باي ۋە ئولمىلارنىڭ چەتئەل كۈچلىرىگە تايىنىپ تىكلەنگەن نوپۇزلىرىنى قىرغىپ تاشلاش ئۈچۈن قەتئى كۈرەش قىلدۇ. بىز بۇ مەقسەتنى ئابدۇقادىر داموللام ئۆز قولى بىلەن يازغان «نەسەھەتى ئامىيە» دىن كورۇۋالالايمىز. "شانلىق يۇرۇشلىرىمىزگە خۇراپاتلىقلار ئارىلاشتى. ئىززەت ئابروۋىمىز قولدىن كەتتى. موخالىپاتچىلار (جاھانگىرلەر) ۋە تىنىمىزگە قول سېلىشقا باشلىدى." دىمەك 1920 - يىللىرى قەشقەردىكى ئەمىلىي ئەھۋال شۇنداق ئىدى. مەرھۇم ئابدۇقادىر داموللام رىيال ئەھۋالغا قارشى كۆكرەك كېرىپ، پىداكارلىق بىلەن كۈرەش قىلدى. ئۆشەرە - زاكات، سەدىقە - ئەھسانلارنى غېرىپ - غۇرۇا، يىتىم - مىسكىنلەرگە سەرپ قىلىش، مەكتەپلەر قۇرۇپ ئۇلارغا تەربىيە بېرىشنى بىجىنىدىل نەشەببۇس قىلدى.

ئەپسۇسكى، ئۇ زات يالغۇز ئىدى. ئۇنى ئۇ دەۋردىكى ئەكسىيەتچى ھاكىمىيەت قوللىمايتتى. چۈنكى ئۇلار يۇرتنى جاھالەتتە تۇتۇشنى ئەۋزەل كۆرەتتى. دىنىي ئولمىلارمۇ قوللىمايتتى، چۈنكى داموللامنىڭ تەشەببۇسلىرى بويىچە بولغاندا شەخس تاپاۋىتى ئازلاپ قالاتتى. ئەۋقاپتىن كېلىدىغان مەنپەئەت ئۇزۇلۇپ قالاتتى. بايلار تېخىمۇ قوللىمايتتى. چۈنكى بايلارغا نادان، بوزەك خەلق بازىرى لازىم ئىدى. ئۇلار خەلقنى بوزەك تېپىپ چىقراق پايدا تېپىشنى كوزلەيتتى.

ئابدۇقادىر داموللامدىن نۇرغۇن ئەدىبىي يادىكارلىقلار قال-
 دى. بۇلار: «ئىرشادىل مۇسلىمىن»، «مۇپتاھىل ئەدەپ»، «ئاقا-
 يىد زەرورىيە»، «ئىبادات ئىسلامىيە»، «بىدائىيە تۈس سەرپ»، «ھىدا-
 يىتى نەھۋى»، «شەرىئى ئامالى» ۋە باشقىلار. ئۇنىڭ «جاۋاھىرول
 ئەيقان» ئەسىرى ئىسلام دۇنياسىدا قىممەتلىك ئورۇن تۇتماقتا.
 بەزەن پەلسەپىۋى رىسالىلەردە ئىسلام ئالىملىرى قاتارىدا بۇ
 زاتنىڭ تىرەن مەنىلىك رۇبائىلىرى، شەۋقى گۈلىستان موسەۋۋۇ-
 رىدىكى بېغىشلەمىسى ئالاھىدە چاقىتىپ تۇرىدۇ.

مەرھۇم ئابدۇقادىر داموللامنىڭ ھاياتى، ۋاپاتى ھەققىدە-
 دىكى ھىكايىلەرنىڭ ئېغىزىدىن-ئېغىزغا، دىلدىن-دىلغا كۆچۈپ
 يۈرگىنىدىن كۆرە كۆنىكىرىتىراق بولۇپ قالغىنى ياخشى ئىش.
 پەقەت بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندىلا مەن بۇ ۋەقەلىكنى تارىخىي
 ئۆچپەن قىلىپ يېزىپ چىقىشنىڭ پۇرسىتىنى تاپالىدىم. كىتاپ-
 خانىلارنىڭ تولۇقلىشىنى كامال ئېھتىرام بىلەن ئۈمىت قىلىمەن.

ماڭغوي ۋە پەساد - شىرن

(داستان)

نەم شېھىت

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئېلى ئېزىز

نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن:

نەم شېھىت ئارمىيە ئىلى سايرامى (1972 — 1906) باي ناھىيە سايرام رايونى تىزەك قايغۇ ① يېزىسىدا كەسپە غەل دىخان موللا ئېلاخۇن ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلدى. ئۇ بالىلىق دەۋرىنى ئۆز يېزىسىدا ئۆتكۈزۈپ ئاتىسىنىڭ تەربىيىسى بىلەن ساۋاتلىق بولدى ۋە دادىسى موللا ئېلاخۇننىڭ ياردىمى بىلەن ناۋايى، پۈزۈلى، لۇتپى، مەشرەپ، موللا مۇسا سايرامى..... قاتار-لىقلارنىڭ ئەسەرلىرى بىلەن تونۇشتى. 16 ياشتىن 26 ياشقىچە

① تىزەك قايغۇ — كەنت؛ بۇ يەردە ئېقىن سۇ بولۇپ، بۇ قېمىپ ئاققاچقا ئۇلاق تىزىكى قېمىپ ئاقىدۇ دېمەكچى.

(1933 - يىلغىچە) باي، كۇچار، قەشقەر قاتارلىق جايلاردىكى مەدرىسلەردە ئوقۇدى.

نەم شېھىت ئون نەچچە يىللىق ئوقۇش جەريانىدا جەمە- يەتنى كۆزىتىدۇ، ئىجتىمائى ھاياتنى ئۇگىنىدۇ. ئۇنىڭ ئىلىم نەھىلى قىلىش جەريانىدا جەمەيەتنى تەتقىق قىلىش نۇقتىسىنە- زىرى كېڭىيىپ كىشىلىك تۇرمۇشقا بولغان كوزقارشى چوڭ- قۇرلىشىپ بارىدۇ. ئۇ خەلق رىۋايەتلىرى، خەلق چوچەكلىرى، خەلق فولكلورىنى ۋە تارىختىكى پىشقەدەم يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرىنى تىرىشىپ ئۇگىنىدۇ. ئۆزى ياشىغان جەمەيەتتىكى جاپاگەش خەلقنى چىن كۆڭلىدىن سۇيۇپ نادانلىقتىن، مەھكۇمە- لىقتىن، غۇربەتچىلىكتىن قۇتقۇزۇش يولىدا مەرىپەتچى، ۋەتەن سۇيەر شائىر بولۇپ ئوتتۇرىغا چىقىدۇ.

جاھان رەنالىرى ئىچرە بىلىمدەك بىر گۈزەل يار يوق،
بىلىمدىن ئۆزگە تۇتقان يار، بولۇر ئۇ گاهىدا بار - يوق.

بىلىمدىن چەتتە كورگەن دولتىنىڭ جاننىڭ جاپاسىدۇر،
جاپا قىلماقتا جېنىغا بىلىمسىزدەك سىتەمكار يوق.

بىلىمدىن ھەممە ئىش مەيدانغا چىققان ئەسىردۇر بۇ،
بىلىش لازىم بىلىمسىزلەرگە بۇ ئەسىردە خېرىدار يوق.

دەپ ئۆز خەلقىنى تەربىيىلەپ، دۇنيادىكى موچىزىلەرنىڭ ئىلىم- پەن بىلەن ۋۇجۇتقا كەلگەنلىگىنى كورسىتىپ، كىشىلەرنى مەرد- پەتكە دالالەت قىلىدۇ.

ئىم شېھىت 66 يىل ياشىدى. ئۇ 27 يېشىدىن 66 ياشقىچە (40 يىل ئىچىدە) ئۆنپەش ەسك ەسرا شېرى يازدى (ھازىرچە بىزگە مەلۇم بولغان شېرىلىرى). «يۇسۇپ-زۇلەيخا» داستانى، «گور ئاغزىدىن يانغاندا» دىگەن شېرىي رومانى، «ەسك ئوي ۋە پەرھاد-شېرىن» داستانى ۋە «لەيلى-مەجنۇن»، «پەرھاد-شېرىن» ئوپېرالىرى ئۇنىڭ بىرقەدەر يىرىك ئەسەر-لىرىدۇر.

ئىم شېھىت قەشقەر خانلىق مەدرىستە ئوقۇۋاتقاندا (1933-يىلى) قولغا قەلەم ئېلىپ مەرىپەت ئەسكىرى بولغان بولسا، يەنە بىر قولغا قورال ئېلىپ شۇ چاغدا قەشقەردە كوتىرىلگەن خەلق قوزغىلىڭىغا قاتنىشىپ جەڭ قىلدۇ ۋە ئېغىر يارىدار بولدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئوزنىڭ ئەدىبىي تەخەللۇسىنى «ئىم شېھىت» (يېرىم شېھىت) دەپ ئاتايدۇ. 1935-يىلى بايغا قايتىپ كېلىپ، ئاپرېل ئۆزگىرىشىدىن كېيىنكى يېڭى مەكتەپتە بىر يىل سەمى (ئادلىغۇچى) بولۇپ ئوقۇيدۇ ۋە قېيىر دىگەن تاغلىق يېزا مەكتىۋىدە مۇدىر-لىق خىزمىتىنى ئىشلەيدۇ. 1936-يىلى ئاقسۇ ئۇيغۇر ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ ۋىلايەت گېزىتى «ئاقسۇ ئۇچۇرى» دا تەھرىر، كېيىن تا 1945-يىلىغىچە «ئاقسۇ شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ ئەدىبىي تەھرىرى بولۇپ ئىشلەيدۇ. شۇ كۈنلەردە ئىم شېھىت كېسەل (ئوپكە سىلى) بولۇپ، دوختۇرنىڭ «33 كۈندە ئۆلسەن» دىگەن دىئاگنوزى بىلەن ئوز يۇرتى بايغا قايتىدۇ. شۇ يىلى ئۇزاق ئۆتمەي 3 ۋىلايەت ەمىلى ئارمىيىسىدىن ئابباسوپ باشلىق بىر بولۇم كىشىلەر باي ناھىيىسىنى گومىنداڭنىڭ زۇلىمىدىن ئازات قىلدۇ. ئارمىيە ئېلىمۇ بۇ چاغدا ساقىيىپ قالغان ئىدى. ئۇ ەمىلى ئارمىيىگە ئور ئىختىيارى بىلەن قوشۇلۇپ، خەلق

ئازاتلىغى ئۇچۇن قولغا قورال ئالدىۇ.

شائىر ۋە دىراماتورگ نىم شېھىت 1945 - يىلى 10 - ئايدا مىللى ئارمىيە بىلەن غۇلجىغا باردۇ ۋە 3 ۋىلايەت ئىنقىلاۋىغا قاتنىشىدۇ. ئۇ ئىلىغا بارغاندىن كېيىن پەرھاد - شىرىن داستانى تولۇقلاپ ئىشلەپ، «ئىلى گېزىتى» دە قايتا نەشر قىلدۇرىدۇ ۋە كىتاپچە قىلىپ 3000 نۇسخا باستۇرىدۇ. خەلق جەڭچىسى، ۋەتەنپەرۋەر، مەرىپەتچى شائىر نىم شېھىت 1949 - يىلى 1 - ئۆكتەبىر دولتىمىزنىڭ ئازاتلىق بايرىمىنى 3 ۋىلايەت خەلقى بىلەن غۇلجىدا زور داغدۇغا، چوڭ تەنتەنە بىلەن قارشى ئالدىۇ. ئۇ:

شەرقتىن تۇغۇلۇپ دەرتەنلەر ماھى
مىسكىن ئويلەرگە چاچتى نۇرىنى.
قوزغال! خەلق... دەپ ئەلنىڭ پاناھى
جەدىگەرلەرنىڭ قازدى گورىنى.

دەپ جاراڭلىق كۇيگە قاتتى.

نىم. شېھىت ئازاتلىقتىن كېيىن، 1950 - يىلى باي ناھە - يىسىگە قايتىپ بېرىپ، سابىق «شىنجاڭدا تېجلىق ۋە خەلقچە - لىقنى ھەمىايە قىلىش ئىتتىپاقى» نىڭ ناھىيىلىك شۆبىسىنىڭ رەئىسى بولۇپ ئىشلىدى، 1952 - يىلى شىنجاڭ ئۆلكىلىك 1 - نوۋەتلىك خەلق ۋەكىللەر قۇرۇلتىيىغا ۋەكىل بولۇپ قاتناشتى ۋە ئۆلكىلىك سىياسى كېڭەشكە ئەزا بولدى. شائىر 1953 - يىلى يەنە ئۆلكىلىك تۇنجى نوۋەتلىك ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر قۇرۇل - تىيىغا قاتناشتى، 1957 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار

جەمئىيەتكە ئەزا بولۇپ كىردى. شائىر تاكى تارىختا مىسلى كۆرۈلمىگەن بالايى - ئاپەتلىك مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى باشلانغانغا قەدەر باي ناھىيىلىك سىياسى كېڭەشنىڭ رەئىسى بولۇپ ئىشلەگەن ئىدى.

شائىر نىم شېھت مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى داۋامىدا دەھشەتلىك زىيانكەشلىككە ۋە قىيىن - قىستاقلارغا دۇچ كەلدى. ئۇ "تارىخىي ئەكسىلىنىنقىلاپچى"، "شىۋىجېڭجۇيىچى، نەق ئەكسىلىنىنقىلاپچى" دىگەن قالىقلار بىلەن باي ناھىيىسىنىڭ چەت بىر يېزىسىغا سۈرگۈن قىلىندى، شائىرنىڭ ئويى بۇلاڭ - تالان قىلىندى، خۇسۇسى بېغىدىكى مۇئەللىم دەرىجىسى بولۇپ تاشلاندى، شائىر سۈرگۈندە ئېغىر ئەھۋالغا ۋە تاياق - توخماق ئىچىدە ياشاپ، ئاخىرى 1972 - يىلى 8 - ئاينىڭ 22 - كۈنى ئۇۋالچىلىق بىلەن ئۆلۈپ كەتتى. شائىر ئۆلۈمى ئالدىدىن ئايالى ۋە كىچىك قىزىغا ئۆز جەسىدىنى تۇغۇلغان يېزىسىغا ئاپىرىپ مەشھۇر تارىخچى موللا مۇسا سايرامنىڭ قەۋرىسى يېنىغا قويۇشنى ۋەسىيەت قىلغان ئىدى. ئايالى بىلەن كىچىك قىزى شائىرنىڭ جەسىدىنى كالا ھارۋىسىدا ئۆز يېزىسىغا ئېلىپ ماڭغاندا، "4 كىشىلىك گۇرۇھ" نىڭ شۇ جايدىكى چاپارمەنلىرى جەسەتنى تارتىۋېلىپ، ئۇنى يول بويىدىكى قىغ دوۋىسىگە كۆمۈۋەتتى، بۇ ۋەقەدىن كېيىن شائىرنىڭ ئايالى ساراڭ بولۇپ قېلىپ، ئاز ئۆتمەي ئۆلۈپ كەتتى.

شائىرنىڭ نامى 1979 - يىلى 3 - ئايدا ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، جەسىدى باي ناھىيىسىنىڭ بۇلۇڭ يېزىسىغا يۆتكىلىپ، مەقبەرىسى تۇرغۇزۇلدى.

«دىڭ ئۆي ۋە پەرھاد - شىرىن» داستانى خەلق رىۋايەتلىرى

ئاساسغا قۇرۇلغان ئىپىك داستان. نىم. شېھىت مەشھۇر مىڭ ئوي توغرىسىدىكى ھەر خىل توقۇلما ئەپسانىلەرگە ئاساسلىنىپ داستاندا پەرھادنىڭ يۇرتى خوتەن، شىرىننىڭ يۇرتى شەھرىيار (كۇچار - كۇھسار)، دەپ بايان قىلىدۇ. مىڭ ئوي - كۇچارنىڭ غەربىي شىمالدىكى قۇرۇق تاغنى ۋە ئۇنىڭدىن تونپىل قېزىپ سۇ ئوت - كۇزگەن كەپلەشنى، ئۇنىڭ شىمالدىكى تاقتا مېتىن (جوتۇ) بىلەن قېزىلغان مىڭ ئوي خارابىسىنى كورسىتىدۇ، دەپ سۇرەتلەيدۇ. شۇنداقلا مىڭ ئوينى پەرھاد ۋە ئۇنىڭ قولداشلىرى قازغانلىغىنى ۋە زىننەتلىگەنلىگىنى زور ماھارەت ۋە بەدىئى تىل بىلەن سۇرەتلەپ بېرىدۇ. ئاپتور داستاننىڭ ئاخىرىدىكى «داۋا» دىگەن تېمىدا مۇنداق دەيدۇ:

ئەسلى ۋەقە بۇ يەردە ئوتكەن
ئوچمەس ئەسەرلەر يارىتىپ كەتكەن.

كورسەتسە مۇنداق ئوتۇشنى ھايات
باشقا جايلاردا دىيىلىش ئۇيات.....

باشقا جايلارنىڭ قايسى چولدىدە
قايسى تاغ - دەريا، قايسى كولىدە؟

بارمۇ بىر ئەسەر قىسسەگە لايىق؟
كورسىتىلگەنمىش "پارچە بىر سايلىق".

قېنى بىستونى؟ قېنى مېڭ ئويى؟
قېنى تاغ كېسىپ ئونكۆزگەن سۇيى؟

«پەرھاد - شىرىن» قىسسەسى پەقەت
بىر قېتىم ئۆتكەن، بولمىغان قەۋەت.

مەن ھەم مېڭ ئوينىڭ سۇيۇملۇك يارى،
شۇڭلاشقا قىلدىم قەلەمنى جارى.

نەققاشچىلىقنىڭ بۇ بىر مەنزىرى،
چىن تارىخىنىڭ سەنئەت مەزھىرى.

مېنىڭ مېڭ ئويۇم، مېنىڭ پەرھادىم
مېنىڭ شىرىنىم، مېنىڭ سەيبىيارىم.

شائىر مەشھۇر قىزىل مېڭ ئويى «پەرھاد - شىرىن» رىۋايىتى بىلەن چەمبەرچەس باغلاپ، ئۇنىڭ تارىختىكى ئورنىنى يورۇتۇپ بېرىدۇ ۋە ئۇنى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇزاق ئۆتمۈشتە بۇددا دىنىغا ئېتىقات قىلغان دەۋرلىرىدە بارلىققا كەلگەن قەدىمكى مەدەنىيەت مەراسى دەپ قارايدۇ.

«پەرھاد - شىرىن» ئىپسوسىنى تارىختا بىرقانچە ئون شائىر، يازغۇچىلار يازدى. X ئەسىرگە كەلگەندە مۇتەپەككۇر ئالىم ئوبۇلقاسىم فىرداۋىسى ① خەلق چۈچۈكىدىن پايدىلىنىپ

① فىرداۋىسى: جەننەتنىڭ ئىشىكىنى باققۇچى مالائىكە.

«خىسراۋ ھەم شىرىن» ناملىق قىسسە يازدى. XIII ئەسىردە ئاتاقلىق شائىر نىزامى «خىسراۋ بىلەن شىرىن» توغرىسىدىكى داستاننى يېڭىدىن ئىشلىدى. نىزامدىن كېيىن يۈزلەرچە شائىر-لار يەنە يازغانلىغى مەلۇم. XIV ئەسىردە ياشىغان ئىران شائىرى خىسراۋ دەھلىۋىمۇ ئاشۇ سىيۋىتىنى ئاساس قىلدى.

يەنى فىرداۋسىدىن 500 يىل كېيىن نىزامى يازدى. نىزام-دىن 200 يىل كېيىن خىسراۋ دەھلىۋى يازدى. خىسراۋ دەھلىۋىدىن 100 يىل كېيىن ناۋايى «پەرھاد ھەم شىرىن» دېگەن تېمىدا چوڭ ئەسەر يازدى. ناۋايى ئەسەرنىڭ تېمىسىنى ھەم سىيۋىتىنى پۈتۈنلەي يېڭىلىدى. ناۋايىغىچە يازغانلار ئىران شاھىنى (خىسراۋ شاھىنى) تۇپ گەۋدە قىلىپ كۆرسەتكەن بولسا، ناۋايى چىن خاقان شاھزادىسى پەرھادنى ھەقىقىي قەھرىمان — ھەقىقەتنى سۈيگۈچى، خەلقپەرۋەر، ئەمگەكچان، ئادىل شەخس قىلىپ كۆر-سەتتى. فىرداۋسىنىڭ ئەسىرىدە ئىران شاھى خىسراۋ بىلەن شىرىننىڭ مۇھەببىتى بايان قىلىنىپ، پەرھاد ھەم شاپۇر توغرى-سىدا بىر ئېغىز گەپ يوق ئىدى. نىزامنىڭ ئەسىرىدە بولسا، خىسراۋ ئەرەبىستاندىكى پادىشا قىزى شىرىنغا ئاشق بولۇپ قالدۇ. لېكىن بۇ چاغدا خىسراۋ تەختىسىز بولغاچقا شىرىن ئۇنىڭغا تېگىشتىن باش تارتىدۇ. خىسراۋ يېڭىدىن تەختكە چىققاندىن كېيىن شىرىن ئۇنىڭغا تېگىشكە رازى بولىدۇ. لېكىن ئوغلى شىرويا، خوتۇنى مەريەم ئۇنىڭ شىرىنغا ئويلىنۇشىگە قوشۇلمايدۇ ۋە كۈنلەيدۇ. خىسراۋ شىرىننى ئالىدۇ، مەريەمنىڭ ئوغلى شىرويا خىسراۋنى ئولتۇرۇپ شىرىنغا ئويلىنمەكچى بولىدۇ. شىرىن خىسراۋنىڭ گەۋدىسى ئۈستىدە ئوزىنى ئوزى ئولتۇرۇۋالىدۇ. نىزامنىڭ داستانىدا پەرھادنى تاللىغان بولسىمۇ، لېكىن خاقان

چىن شاھزادىسى قىلماي، چىنغا بېرىپ ھۈنەر ئۈگىنىپ كەلگەن قىلىپ يازىدۇ. شاپۇر خىسراۋىنىڭ كىشىسى قىلىپ كورستىلىدۇ. ناۋايىنىڭ «پەرھاد-شېرىن» قىسسەسى دوستلۇقنى، مۇھەببەتنى، مېھنەتنى كۈيلەيدىغان ناخشا سۈپىتىدە جاراڭلاپ كىشىلەر قەلەمىدە چوڭقۇر ئورۇن ئالغان. ناۋايىدىن 500 يىل كېيىن نىم شېھت ئارمىيە ئېلى «مىڭ ئوي ۋە پەرھاد-شېرىن» ناملىق داستاننى يېزىپ، ئۇنى ئىلگىر-كېيىن بولۇپ 3 قېتىم نەشر قىلدۇردى.

رېۋايەتلەردىن قارىغاندا، جاھانغا داڭ چىقارغان تارىختىكى مەشھۇر يىپەك يولى شىنجاڭدىن ئۆتكەن ۋە ئۇيغۇر كارۋانىلىرىمۇ يىراق غەربكە بارغان ئىدى. سودىگەرچىلىكتە تاۋار ئالماشتۇرۇپلا قالماي، مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشتىمۇ زور تۆھپىلەر قوشقان، قىزىل مىڭ ئوي خارابىسى مىلادى ۱۱ ئەسىردىن باشلاپ ياسالغانلىقى ھەققىدە رېۋايەتلەر بار. نىم شېھىتنىڭ «مىڭ ئوي ۋە پەرھاد-شېرىن» داستانى ئەنە شۇ مەنبەلەرگە ھۆرمەت قىلغان. نىم شېھىتنىڭ داستانى بىلەن ناۋايىنىڭ داستانىدا جاي مەسىلىسىدىن باشقا قارىمۇ-قارشى سېۋىزىت يوق.

شائىر نىم شېھىت ئارمىيە ئېلى سايرامىنىڭ بۇ «مىڭ ئوي ۋە پەرھاد-شېرىن» داستانى 1945-يىلى 1-ئاينىڭ 12-كۈنىدىن باشلاپ چىقىرىلغان «ئاقسۇ شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ «جەنۇب شامىلى» بېتىدە بېسىلغان نۇسخىسى ھەم 1947-يىلى غۇلجىدا نەشر قىلىنغان نۇسخىسى ئاساسىدا نەشرگە تەييارلاندى.

ۋەتىنىم جۇڭگو سىرلىق موجدات،
تىيانشان باغرىدا ئاقىدۇ مۇزات.

مۇزات دەرياسى سۈيى بىپايان
قىش - ياز توختىماي ئوركەشلەر ھامان.

باي ناھىيىدە قىزىلغا يېقىن،
چول تاغنى كېسىپ ئوتەر بۇ ئېقىن.

ئۇشۇ دەريانىڭ ئوتەر يېرىدە
مىڭ ئوي قېزىلغان ئوتكەن دەۋردە.

دۇنياغا مەشھۇر شاھزادە پەرھاد
شىرىن ئىشقىدا ئەيلىگەن بۇنىياد^①.

ئۇنىڭ چىرايلىق قىسسەسى بولغاچ
كورۇش ھەۋىسى يۈرەككە تولغاچ.

ساياھەت ئۇچۇن باشلىدى ھەۋەس،
بولدى ئارامگاھ ئۇ جاي بىر نەپەس.

قىزىلدىن جونۇپ 20 يول بار،
تىككىنا ئىگىز، چوڭقۇر، داۋان تار.

داۋاندىن چوڭقۇر ۋادىغا يۈرمەك،
خۇددى ئاسىياندىن يەرگە چۈشكەندەك.

---

① بۇنىياد — بىنا قىلماق.

يۇرتلار ئېگىلىپ، بەللەر مۇكچىيەر،
ئۇ ئىسىل يۇرتقا كوزلەر چەكچىيەر.

داۋاندىن نېرى كورۇنگەن ماكان،
چەپ قولدا لەھەت دەھشەتلىك زىندان.

تاغنىڭ تەكتىگە قېزىلغاندۇر ئۇ،
زالم كوڭلىدەك ئۆتكۈر قاراڭغۇ.

تىڭلىمايدىكەن كىشى زارىنى،
كورمىگەن ئىكەن نۇر دىندارىنى.

ئەزەلدىن شۇنداق يېزىلغان ئىكەن،
ئۈچ تەرەپلىمە قېزىلغان ئىكەن.

كورگەن كىشىگە يوق ئىكەن تۇيغۇ،
قوللاپ ئالغاچقا ئەبەتكە ئۇيغۇ.

جىمجىتلىق ئۇندا قاتتىق ھوكۇمران،
ئاڭلىنىپ تۇرار تاۋۇشسىز زابان.

”ھاياتقا بۇ جاي ئاخىرقى ئورۇن،
تابوت ۋە گورسىز قىلۇر يوشۇرۇن.“

(يوق ئىكەن ئوخشار كىشىلىك پاناھى،
بەندىچىلىكنىڭ بۇ بىر گۇناھى.)

ئۇ يەرگە چۈشكەن كىشىلەرنى نەخ،
قىچقىرار ئىكەن بەمش، يا دوزاخ.

دۇنياغا قايتىش چۈشتە كورگەندەك
ئانا قارنىغا قايتىپ بارغاندەك.

پەرزات سۇپەت يارنىڭ جامالى،
شېكەر لەۋلىرى، قۇندۇزدەك خالى.

بىر تىيىنگە ھەم ئەرزىمەيدىكەن،
كورۇشنى ھىچكىم كوزلىمەيدىكەن.

كىرىپ قالسا گەر ئاسماننىڭ ئايى،
بولۇر قاپ - قارا نۇرلۇق چىرايى.

قالمايدۇ ماغدېر، قىمىرلاشقنى،
ئاڭلىنار ئاران پىچىرلاشقنى.

مۇمكىنمۇ قاراش باسقان ئىزىغا،
ردەمى قىلمايدۇ جەننەت قىزىغا.

لاي ۋە خىش پەقەت ئىشلىتىلمىگەن،
ئۈستىگە ياغاچ چىشلىتىلمىگەن.

ئۇندىن نېرىراق شىمالدىن جەنۇپ،
كەتكەن ئېقىننىڭ يانلىرىدىن يۈنۈپ.

ياسىغان قورغان شەكلىدە بىر يول،
ئوردىغا باشلاپ چىقىشقا ئۇدۇل.

چىقساڭ ئۇ تاغنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا،
ياسىغان پەرىھاد شىرىنغا ئوردا.

ئوردا يېنىغا ياسالغان مەكتەپ
ياش غۇنچىلارغا ئۈگەتكەن ئەدەپ.

ئۇ تار ئېقىنىدا ئاقار سۇ جارى،
يەڭلىك بىلەكتەك كېلىدۇ بارى.

(يىغلىغان تاغنىڭ بۇ ئەقىدىسى
تەپچىرەپ چىققان ياش يىغىنىدىسى).

ئۇشۇ ئېقىندىن باشلىنىدۇ مىڭ ئوي
ھەر ئويگە كىرسەڭ باشقىچە بىر كوي.

سول قولىنى ئويلەر ياقلاپ باردۇ،
سۇ بېشىغا ① ھەم ئاتلاپ باردۇ.

ھەر ئويگە كىرسە كۈلىدۇ سەنئەت،
ئىلھام بېرىدۇ قىزىق مۇھەببەت.

---

① سۇ بېشى: تاغنىڭ كۇچار تەرەپتىكى قىسمى.

پەرھاد يېنىدا بىللە يۇرىدۇ
تاماشىچىغا قاراپ تۇرىدۇ.

چەقىپ كېتىشتە ئارقىغا قاراپ
نېمە دەيدۇ دەپ قويدۇ ماراپ.

(پەرھاد سۇرىتى نۇرغۇن ئۆيدە بار،
شاپۇر سۇرىتى بەزى ئۆيدە بار.)

يوق سۇرەت ئەمەس بەلكى روھى ئۇ،
بەلكى سەزگۈسىز گەۋدىلىك ئۇيقۇ).

ئويلەر تامامەن تاشتىن ئويۇلغان،
توتىگە بىردىن تەخت ھەم قويۇلغان.

يوق بۇ تەختلەردە ياغاچ پارچىسى،
ياسالغان ئىكەن تاشتىن پارچىسى.

يېپەك گىلەمگە ئېھتىياجى يوق
ئالتۇن ھەيكەلسىز ئوينىڭ كوڭلى توق.

قەلبىڭ قىزىقىپ سۇيگۈڭ كېلىدۇ،
ئون قېتىم كورسەڭ، كورگۈڭ كېلىدۇ.

شۇنىڭچۈن قىلۇر دائىم نىم شېھت
يەنە ئون قېتىم كورۇشنى ئۈمىت.

پەرھاد كىم؟

ئوتتۇمۇشتە ئۇيغۇر خانلىغى خاقان
پەرزەندىسىزلىك دەردىنى تارتقان.

پەرزەنت، دەپتۇ ئۇ بولمىسا ئەگەر
تەختىمگە رەقىپ تاپقۇسى زەپەر.

تەڭرى يولىدا بېرىپ نەزىرلەر
پەرزەنت دەپ قىپتۇ دۇئا - تەلەپلەر:

خاقاننىڭ مۇناجاتى ①

دۇنياغا كېلىپ دەۋرانلار سۇرۇپ،
پەرزەندىسىز ئوتتۇرمەنمۇ جاھاندىن.

ھۇزۇر ئالالماس كوڭۇل تىلەكتە،
كېچە ۋە كۈندۈز ئاھۇ - پىغاندىن.

ئاتا ئورنىدا بولمىسا ئوغۇل
يوقلار دەۋلىتى ھەر ياندىن.

شېھىت شاھلىقنىڭ مىراسخورى بوپ
قالغان ئىدىم مەن ئۇلۇغ ئاتامدىن.

① مۇناجات: خۇداغا يالۋۇرۇپ - تەلەپ قىلىش مەنىسىدە.

تەڭرىنىڭ سۈيىگەن ھەر بەندىستە،
پەرزەنت ئەلا ئىكەن بۇ جاندىن.

ئىككى كوزۇم يۇمۇلماس مېنىڭ
ئوغۇل كورمەي كەتسەم جاھاندىن.

كىمىلەرگە قالۇر بۇ تاجى تەختلەر
مېنىڭدەك بىر شاھى خاقاندىن.

خاقاننىڭ يەنە بىر مۇراجىتى (مۇناجاتى)

ئى جاھاننىڭ ئۇلۇغ خۇداسى،
قوبۇل قىلغىل تىلەگىمنى.
تىلەيمەن بىر ئوغۇل پەرزەنت
بەرگىل مېنىڭ ئىستەگىمنى.

بەردىڭ ماڭا شۇنچە دەۋلەت
شۈكرى ئېيتىش ماڭا سۇننەت ①.
كوڭلۇمدە بار غەم بىلەن دەرت
ساقايتۇرغىل يۇرگىمنى.

دەۋران سۇردۇم ئىشرەت بىلەن،
نام كوتەردىم شوھرەت بىلەن.

---

① سۇننەت: پەيغەمبەرلەرنىڭ ئادىتى.

كىتە، مەنغۇ ھەسرەت بىلەن،
گىمىلەر باسار توشەگىمىنى؟

زۇلۇمدىن مەن يىراق بولدۇم،
خەلق راھىتىن كوزدە تۇتتۇم.
ئەدىلى بىلەن ھوكۇم سۇردۇم
قىلسۇن خەلق دەپ ئەرتەگىمىنى.

بۇيۇك تەڭرى بۇ ئىشىمنى
قوبۇل قىلغىل قىلمىشىمنى.
باھار قىلغىل سەن قىشىمنى
ئوڭغا تولغاپ پەلەگىمىنى.

خاقان تىلەپ ھەقتىن ئوغۇل
دائىم تەلەپ بىلەن مەشغۇل.
كوڭلى يېرىم قەلبى مالۇك
كەلتۈر ئارقا ترەگىمىنى.

× ×

نەزىر - دۇئالار ئىجابەت بوپتۇ
مەلىكىسى بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ.

ئۇنىڭغا "پەرھاد" دەپ قويۇپتىكەن ئات،
پەرھادقا شاھلىق كورۇنۇپتۇ يات.

مۇبارەكلەشپ كەلگەن ئىكەن خەلق
ئۈچ يىلغىچىلىك ئالماپتۇ سېلىق.

تەلەر ئىكەن خان ئوغلىغا تەلەي
ئازغىنا قىسمىنى مەن بايان ئەيلەي:

× ×

كۈن - تۈنلەر ئومۇر تەلەيدىكەن خان
"سەدىقە" دەپ بېرىپ گادايلارغا نان.

بۇتلار ئالدىدا يىغلاپ قويۇپ باش
خاننىڭ كوزىدىن تامچىلار كەن ياش.

ئوغلىغا بەخت تەلەپ دۇئادا،
ياخشى نام ئالسا دەيدۇ دۇنيادا.

تاجىغا گوھەر، ئاقالسا ئىدى
خاقان ئوغلى دەپ ئاتالسا ئىدى.

بەلكى دەردىمگە بولسالار دەرمان
بەلكى تەختىمدە سۇرسىلەر پەرمان.

بەلكى دۇنيانى شوهرىتى تۇتسا
قاراڭغۇ دۇنيانى تىغى يورۇتسا.

زۇلۇم شاھىنى بېغىدىن قۇرۇتقاي
ئەدلىدىن دۇنيا يۈزىنى يورۇتقاي.

قوي بىلەن بورە ئوتلىسۇن بىرگە
تۈلكە تاماسى بولمىسۇن شىرگە.

لاچىن، كەبوتەر ئىتتىپاقلاشسۇن،
قارچۇغا - توشقان بىللە ياراشسۇن.

ھەممىدە بولغاي يارى - ھەمكارلىق،
شۇنداقلا ئوغلۇم ئەيلىسە يارلىق.

تىغىدىن دۈشمەن تىتىرسە دائىم
خەلققە بولسا قەلبى مۇلايىم.

بىر قولغا ئالغاي قەھرۇ - سىياسەت
بىر قولدا تۇتقاي ئىنساپ - دىيانەت.

زۇلۇم كانىنى قىلسىلەر ۋەيران،
ئەدلىدىن سۇرسە جاھانغا دوران.

زۇلۇمدىن دىلدا قالمىسا ھىچ غەم،
تاغۇ - دېڭىزنى قىلسا خاتىرجەم.

تەھسىن ئەيلىسە يېقىن ھەم يىراق
تارىخ بېتىدىن ئاچسا بىر ۋاراق.

تەڭرىدىن بۇنى خان تىلەيدىكەن
لېكىن ئىرادە باشقىچە ئىكەن.

يېپقا سانچىلىپ تارىخ تىزىلغاچ،
پىشانىسىگە ئەدلى يېزىلغاچ.

تەس ئىشقا پەرھاد قوباردى قەدەم،
ئىشقىدىن پەرىيات چېكەردى ھەردەم.

شاھ سەلتەنتىنى ئىلمىيىن كوزگە
مەقسەت - تىلەكنى ئەيلىدى ئوزگە.

كۈندىن - كۈن تېنى ئورۇقلاپ كەتتى
گۈلدەك چىرايى سېرىغلاپ كەتتى.

ئىلىپتەك قەددى ئېگىلدى غەمىدىن
خالى بولمىدى كوزلىرى نەمىدىن،

كېچە - كۈندۈز خان ئىزلىدى تەدبىر
ئوزى بىلگەنچە باشلىدى تەقدىر.

نەسەتتەك ھېچ سۈنمىدى بويۇن،
تەقدىردە شۇنداق بولغاچقا ئويۇن.

پايدا بەرمىدى قىلغان چارسى
ساقايمىدى ھېچ كوڭۇل يارسى.

ئەكس نەتىجە بەردى تەدبىرى
شۇنداقلا ئىدى تەڭرى تەقدىرى.

بىلمەس تەقدىردىن نىم شېھىتىمۇ ھەم
كورگەچ پەلەكتىن تۇرلۇك دەرت - ئەلەم.

پەرھادنىڭ كوڭلىنى ئېچىش ئۇچۇن خاقان چىنىنىڭ
بىر يىل توت پەسىلىگە مۇۋاپىق توت ئوردا
بىنا قىلدۇرغىنى

پەرھاد دەردىگە قىلىشقا دەرمان
بۇ رەۋىش ① پىلان تۇزدىلەر خاقان:

بىر يىل بولۇنەر چار ② پەسىلىگە
ئوغلۇم يەتكۈزەي يار ۋەسىلىگە.

ئەتىياز باھار، ياز پەسلى گۈلزار
كۈزدە سارغىيۇر، قىشتا چۈشكەي قار.

توت پەسىلىگە باپ توت قەسىرى ③ قىلاي
ھەر بىر پەسىلىگە لايىق بىر ساراي.

---

① رەۋىش: بىر يۇرۇش — بۇ خىل ئۇسۇل - چارە.

② چار: توت پەسىل.

③ قەسىرى: ئىمارەت.

ھەر بىر قەسىرنىڭ تورۇس - تاملىرى
ئىچىدىغان مەي ھەمدە جاملىرى.

سازچى، كىيىمچى، باقى - خىزمەتچى
غەزەلخانلىرى ھەمدە ئۆلپەتچى.

ھەر بىر پەسىلنىڭ مەزھىرى ① بولسۇن
خاس شۇ ۋاقىتنىڭ مەنزىرى بولسۇن.

بىرىنچى ئوردا مەۋسۈمى باھار،
باھار مەۋسۈمى قىلايلى شەزھار.

ھەممە ياپ - يېشىل باھار قىزىدەك،
يېشىل كۆپىلەر يايغان يېزىدەك.

خىزىر قەدىمى يەتكەندەك بولسۇن
زەھەرلىك يەللەر كەتكەندەك بولسۇن.

ئىككىنچى ئوردا يەنە شاھانە
گۈللەر ئېچىلسۇن يازدىن نىشانە.

بارچە ئوسۇملۇك چىچەكلەر ئاچسۇن،
خىلمۇ - خىل رەڭدە كۆچەتلەر تولسۇن.

---

① مەزھىرى: ئۆز ئەينى پەسلى كۆرۈنۈشى.

كۈمۈش كۇرسىلار ① بولسۇن جابۇجا ②
زەررەك مۈنلەر بولسۇن موساپيا ③.

سېلىنسۇن كاپور ④ قارنى ئەكس ئېتىپ
ئەسلى سوزغاندەك يارنى ئەكس ئېتىپ.

گۈل، لالە، بەرنا بىزدە بار سەنئەت
زۆھەرى كەلسۇن بارلىق تەبىئەت.

تۇرلۇك يەردىكى ھەممە سەنئەتكار
سەنئەتتىن بۇندا ئەيلىسۇن شەزھارە.

بۇ پىلاننى خان ئەسلىگەن ھامان
مەلىكە ئاراغا ئەيلىدى ئايان.

بۇ ۋەزىر خانغا قىلىپ ئاپىرىن
ئورۇنداي دىدى بۇنىڭ بارلىغىن.

شۇ بىلەن دەرھال كىرىشتى ئىشقا،
نەچچە مىڭ ئادەم لاي بىلەن خىشقا.

---

① كۇرسىلار: ئورۇندۇقلار.

② جابۇجا: تەخمۇ - تەق بولسۇن.

③ موساپيا: پىشىپ يېتىلسۇن.

④ كاپور: پۇراقلىق قۇرۇت چۈشۈرمەس دورا.

تاغلاردىن تاشنى كەلتۈردى تاشچى
باغلاردىن ياغاچ كەستى ياغاچچى.

ئۈستىلار ياساپ تومۇردىن چەمبەر
گۈلزارغا ساچىپ ئىپار ۋە ئەنەبەر.

پەدازچى كەلدى تاشنى ئاقلاشقا،
مانى ① كىرىشتى نەقش باغلاشقا.

ئورمانغا ئاتلار، دەرياغا بېلىق
جاڭگالغا توشقان، چوللۇككە ئېيىق.

تاشلارغا كىيىك، يايلاقلارغا قوي
بىر جايدا قايغۇ يەنە بىر جايدا توي.

يەنى دۇنيانىڭ ھەممە مەزھىرىدىن
گەۋدىلەندۈردى سىزىپ بىر - بىرىن.

تاشنى موم ياڭلىغ كېسىدۇ قارون ②
خاس ياساپ ئاڭا بېرىدۇ ئورۇن.

ھەر بىر ئورۇنغا لايىقتۇر ھەيكەل
تاشلاردىن ياساپ قىلدى مۇئەككەل ③

① مانى: شۇ چاغدىكى مەشھۇر رەسسام.

② قارون: شۇ چاغدىكى مەشھۇر تاشچى.

③ مۇئەككەل: قوغدىغۇچى.

كۆرسەڭ ئۇلارنى ھايات كۆزلەيسەن شەندىلا
چۈنكى تايىنغا جېنىنى ئەسلەيسەن مەشھۇر

تەڭرىدىن بۇ بىز بەندىگە مىننەت
چۈنكى ئۇچ جايدا بولدى بۇ جەننەت.

دۇنيادا بەختنى ئەتسە كىم كەسپ
مانا بۇ جەننەت بولدى نېسىپ.

بۇ بىر جەننەتتۇر دۇنيادا بولغان،
ئاجايىپ سۈپەت ھىكمەتكە تولغان.

بىر - بىر سۈپىتىن تەرىپ قىلىشتا،
ئاجىزدۇر قەلەم سىزىپ - يېزىشتا.

تەرىپ تۈسۈپىن ھەددىن زىيادە
بۇنىڭ ئالدىدا "ئەرەم" ① پىيادە.

ئىنايەت قىلىپ قۇدرەت ئىلاھى
ياساپ پۈتتۈردى خاقان سپاھى.

خاقاندىكى بار بۈيۈك قۇدرەتتە،
پۈتتى ئوردىلار توت يىل مۇددەتتە.

---

① ئەرەم: دۇنيادا جەننەتكە ئوخشىتىپ ياسالغان باغ.

ساياهەت ئۇچۇن پەرھادنى ئېلىپ،
چۈشتىلەر خاقان ئوردىغا كېلىپ.

ھەر بىر ئوردىدا تاماشا ئۇچۇن
ئەيش - ئىشرەتنى باشلىدى يۈچۈن.

ياقمىدى بۇلار پەرھاد كوڭلىگە
خۇددى بەرگەندەك زەھەر قەلبىگە.

ئانچىنەن قىلدى ئەيش ساپانى
پەرھادتىن كوزلەپ خاقان ۋاپانى.

ھەر جايىنى پەرھاد كورەردى بىرەر
پەقەت سالمايتتى ئىككىنچى نەزەر.

سەن ھەم نىم شېھىت سالما نەزەرنىڭ
مەغرۇرلۇق بىلەن بەرمە زەپەرنىڭ.

شاهزادە پەرھادنىڭ رەسساملق ھەم تاش كېسىشىنى
ئۇگىنىشى

شۇنداق ساياهەت قىلىشتا داۋام
نەقىشتىن چۈشتى كوڭلىگە ئىلھام.

مانىنى كوردى كوڭلى ئېچىلدى
خۇددى سەدەپتەك دورلار سېچىلدى.

دىدى مانغا: نە ياخشى ھۇنەر
قايسى يول بىلەن كىشى ئۆگىنەر؟

نە خىل سەنئەتتە ياسالسا بىراق
بۇنداق ھۇنەرگە بولىدۇ يارات.

ھەر بىر رەسىمگە تۇتۇپ ماشىستاپ
سورايدۇ پەرھاد مانغا قاراپ.

بارمۇ دۇنيادا سەنئەتتەك مەرغۇپ؟
كوڭلۇمگە ئەمەس جانىغا مەھبۇپ.

بىر قولدا قەلەم، بىر قولدا جەدۋەل
ھەر بىر رەسىمنى ئۆلچەپ مۇكەممەل.

سوراپ بىر - بىرلەپ سىزنىش يولىنى،
نەققاشچىلىقنىڭ ئوڭ ھەم سولىنى.

قىزىقتى قەلەم تەۋرىتىش ئۈچۈن
جانسىز گەۋدىلەر يارىتىش ئۈچۈن.

بىر ئاز زاماندا ھىچ قويماي ئۇنى،
ئالدى قەلبىگە ئىچكەندەك سۇنى.

مانغا قىلدى ھەدىسىز ئىلتىپات،
ئۈگەتكەچكە ئۇ قىلماي ئېھتىيات.

ئۇ يەردىن ئوتتى نە سەيرە ئېتىپ،
 چۈشتى بەزىرى قارونغا بېقىپ.

كوردى قاروننىڭ تاش كېسىشىنى،
 تاشتىن جېنى يوق، تەن ياسىشىنى.

بۇنىڭغا قاراپ ئېچىلدى كوڭلى
 سايرىدى يەنە غەمكىن بۇلبۇلى.

ئەجەپ قىياپەت يۈز بەردى ئاڭا
 ئۈگەتكىن دىدى بۇ ئىشنى ماڭا.

بۇ مېتىن ئەسۋاپ نىمىدىن ئېشلەنگەن؟
 ساڭا بۇ ھىكمەت نەدىن چىشلەنگەن؟

كورسەت مېتىننىڭ ياساش يولىنى
 ھەم سۇغۇرۇشنىڭ چىن ئۇسۇلىنى؟

قانداق سېھرى ئۇ؟ قانداق موجدەزە؟
 ئۈگەنگەنمۇ ئەر، ياكى ئاجزە؟

ياكى ئاسماندىن تەلىم بولدىمۇ؟
 قۇياش نۇرىدىن قەلبىڭ تولدىمۇ؟

ياكى ھەيكەلگە پىدائىمۇ سەن،
 ياكى تاشلارنىڭ خۇدايىمۇ سەن؟

تەزەلدىن شۇنداق ياراغانىدىكى،
ياكى پولاتتىن ياسالغانىدىكى؟

قارون ئىشىتىپ مۇنداق سوئالنى
يوشۇرالمىدى ھىچبىر خىيالىنى.

كوڭلىن ھىلىگە قىلمايىن مايىل،
ئۈگەتتى بۇنى بۇ ئۇستاد كامىل.

مەخپى قالمىدى ھىچقانداق سىرى
ساقلىنىپ كەلگەن يىللاردىن بىرى.

بۇ ھۈنەرلەرنى ئۈگىنىپ پەرھاد
كوڭۇل ئويىنى قىلدىلەر بىنىياد①.

ئادەمگە رىچىلىك قىلىپ ئۇ يەنە
قارون ئالدىغا توكتى غەزىنە.

ئىنئام ۋە ئىھسان ئەيلىبان نەچچەند
قىلدى قاروننىڭ كوڭلىنى خۇرسەند.

ئۇ يەردىن ئوتتى يەنە سەير ئەتتى،
بىچارىلەرنى كورسە خەيرە ئەتتى.

---

① بىنىياد: بىنا قىلىش.

يەنە قايغۇغا پاتىتلەر ھۇشى،
قەپەزگە كىردى سايرىغان قۇشى.

لېكىن نىم شېھىت چىقتى قەپەزدىن،
سايرايدۇ نىماي ئوتلۇق نەپەستىن.

پەرھاد ئوردىلەرنى كورۇپ چىقىپ بۇ غەزەلنى ئوقۇدى

ئاھ..... كىم دەردىمگە تېپىلماس دەردىم،
ئورنىدى قەلبىمگە مىڭ تۇرلۇك ئارمان.
سەيرىتىپ توت ئوردا ھەممە قەسرەنى،
كورگەندە غەم يۇتۇپ قاينايدۇ ۋىجدان.

تەلىيم، ئىقبالىم شاتلىغى ئۈچۈن
ئېزىز ئاتام قىلدۇردى بۇ يەردە مېھمان.
مېنى دەپ بۇ يەرنى سالغاندا پۇقرا
كىمىلەر ئازاپ تارتقاندۇ، كىم سەرگەردان؟

مەندەك بىر بىتەلەي پەرزەنت ئۈچۈن،
مۇشەققەتلەر تارتقاندۇر خاقاندەك سۇلتان.
سۇلغاندۇر ئېچىلماي غۇنچىدەك گۈلۈم،
يۇرەكتە دەرت، بېشىدا غەم، كوڭلۈم پەرىشان.

دەردىم داۋاسىن مەن ھەم بىلمەيمەن،
جىسمىمدا بارمۇ يا ۋۇجۇدۇمدا نۇقسان؟

كەتكەندۇ بۇلارغا كۇچ بىلەن مېھنەت،
بولغاندۇ ھەم تېخى نۇرغۇن پۇل قۇربان.

كاشكى بۇ دەرتلەر ئۈزەمدە كەتسە
ئاتا - ئانام كوڭلى ھەم غەم بىلەن گەربان.
پەرھاد دەپ ئىسمىم بار، پەريادتۇر ئىشىم،
ئىزتىراپىدىن تىنجىماس قەلبىم بىر زامان.

پەرھاد ئاتىسى خاقاننىڭ غەزىنىسىنى كورۇپ بىر دانە
”ئوق - يا“، بىر دانە سەڭگى پالاخماننى ① ئېلىپ،
كېيىن جاھاننامىغا قاراپ شىرنىنى كورۇپ
ئاشىق بولغىنى

خاقان پەرھادنى ئېلىپ يىگانە،
تېلىمىگە باشلاپ يۇردى راۋانە.

كورسەتتى خاقان غەزىنىسىنى،
يىللاردىن يىققان دەپنىسىنى ②.

غەزىنىنى پەرھاد كوردى بىر يولى،
ياشنىيالمى سارغايغان گۈلى.

ھەممىگە پەرھاد قاراپ باراتتى
ھىچكىم بىلمەيتتى نىمىنى ياراتتى؟

---

① سەڭگى پالاخمان: تاش ئاتقۇچى جەڭ قورالى.

② دەپنىسىنى: بايلىغى.

قورال - جابدۇقنى كوردى ئارىلاپ.
قولغا ئالدى بىر ئوق - يانى تاللاپ.

يەنە بىر سەڭگى پالاخماننى ھەم،
ئېلىپ ئوق - ياغا قىلدىلەر ھەمدەم.

بۇنىڭغا ئاز - ماز سۇيۇندى دىلى،
چۈنكى چىڭ ئىدى بازى ① ھەم بېلى.

تەجرىبە ئۇچۇن ئىشلىتىش يولىن،
بىرنەچچە قېتىم كوندۇردى قولىن.

مۇداپىسەگە ياراتق چاغلىدى،
جان ۋە دىلىنى مەھكەم باغلىدى.

يەنە سەيرىنى قىلدىلەر داۋام،
ھەركىمگە قىلىپ لايىق بىر كالام.

غەزەنە ئىچىدە كونا بىر ساندۇق،
تۇرۇپتۇ ئانچە ئېتىۋارى يوق.

پەرھاد نەزىرى چۈشتى بىناگا ②
ئۇلۇق - كىچىك تىنىپ دىدىلەركى: ئاھا!

---

① بازى: يەنە - ھەم.
② بىناگا: ئايان بولدى.

نە بار بۇنىڭدا، نە ياڭلىغ ساندۇق،
ئېچىڭلار! دىدى كورەيلى تولۇق.

خاقان دىدى: ئى، بەختلىك ئوغلۇم،
ساندۇق سىرنى قىلاي مەن مەلۇم:

”ئىسكەندەر دىن قالغان بۇ ھىكمەت
ئېچىشقا ئۇنى قىلمىڭىز جۇرئەت.

بېكىتكەندىن تا بۇ دەمغىچە ھەم،
ئاچمىغان بۇنى ھىچقانداق ئادەم.

ئۇلۇغ بوۋامدىن ۋەسىيەتمۇ شول
بۇ ھەقتە مېنى قىلمىڭىز مالول.

نە بارلىغىنى بىز ھەم بىلمەيمىز،
ئېھتىيات بىلەن مۇندا ساقلایمىز.

ئاڭلىشىمىزچە بۇنىڭدا غايەت
خەتەرلىك ئىشى، ئېچىش بىنھايەت“.

”ھەر نىملا بولسا دىدىلەر پەرھاد
قىلغاندۇر بۇنى بىر ئادەمىزات.

ئادەم قىلغاننى قىلالمايمىزمۇ،
ئۇنىڭ سىرنى بىلەلمەيمىزمۇ؟

ئىنسان قىلدۇ، ئىنسان قىلغاننى
ئىنسان بىلدۇ، ئىنسان بىلگەننى.

تاشلىبان بۇنداق خىيالەتنى بىز
ئاچايلى ئۇشۇ يوشۇرۇننى تېز.

تۇر! غەزىنىچى! ئاچقۇچىڭ قېنى؟
باھانە قىلماي ئاچ بۇ قۇلۇپنى!

ئوغلى پەرھادقا قىلىپ بىر سالام،
خاقان دىدى: "ئى كوز نۇرۇم بالام.

كىچىك سىز، بۇ ياڭلىغ تىلەكنى قويۇڭ،
تېخى ھۇنەر كوپ ئىچكىرگە يۇرۇڭ.

پەرىلەر بۇئا موسىخقەر ئىمىش ①
تېخى شەيتانلار مۇزەپپەر ئىمىش ②.

ئەمرى قىلىسلەر سۇلايمان ئەگەر،
جىنلاردىن بىزگە يېتەر كوپ زەرەر."

پەرھاد دىدى: "ئى، مېھرىۋان ئاتا،
ئويلىماڭ مېنى پىكىرىمدە خاتا.

---

① مۇسەخقەر ئىمىش: سېھىرلىك قىلارمىش.

② مۇزەپپەر ئىمىش: بەخت بېغىشلارمىش.

زادى بۇ سىرنى بىلمىسەم بۇ ئان،
باسماسەن قەدەم گەرچە ھېچ سايان.

جاھان كوزۇمگە قاراڭغۇلاشتى،
ئېچىلماي گۈلۈم ئاخىر سولاشتى.

تېز ئېچىش كېرەك بولمايلى ھايال،
مېنى ئالداشقا قىلمايىن خىيال.“

ئاقىۋەت خاقان ئوغلى ئالدىدا،
سوزدە يېڭىلىپ قالدى دالدىدا.

دىدىلەر خاقان: ”ئىرادە - تەقدىر،
نە بولسا بولسۇن ئاچايلى ھازىر.

ئاچماسقا پەقەت بولمىدى چارە،
بولۇندى كوڭلۈم نەچچە مىڭ پارە.

ئاسمان خۇدايى قىلسا ئىنايەت،
قۇتقۇزار بىزنى بۇ كۈن سالامەت.“

ئۇشۇ سوز بىلەن ساندۇقنى ئاچتى،
چىقىپ بىر ئەجدىھا بۇندا ئوت چاچتى.

يەنى بالايى ئېزىم ئىكەن بۇ،
پەرھاد ئالدىغا كەلدى رو - بىرو.

ھەممىلەر قاچتى بۇ ماجرادىن،
ساندۇقتىن چىققان بالا-قازادىن.

باشلىنىپ قالدى ئەجدىھا بىلەن جەڭ،
گايى يېڭىلدى، گايى كەلدى تەڭ.

پەرھاد قولدا-يالغۇزلا خەنجەر،
ئۇلۇق ئوت چاچار ئاغزىدا ئەجدىھار.

گۈكەرەپ ئورلەپ بۇلۇتتىن ئاشار،
زەھەرلىك يالقۇن قاينار ھەم تاشار.

ئەجدىھاگە پەرھاد بولدى ئەركەك شىر،
بىر قولدا قالغان، بىر قولدا شەمشەر.

دۇنيانى يۇتقان ياۋايى قەھرىمان،
پەرھاد ئالدىدا تاپمىدى ئامان.

غەزەپتىن تاغدەك بولسا ئەجدىھا
ھىچ غەم يېمەيدۇ پەرھاد بىباھا.

ئاخىرى ئەجدىھا زەخمىدار بولۇپ،
يىقىلدى يەرگە بىمادار بولۇپ.

ئەجدىھاگە پەرھاد تېزدىن ئېتىلدى،
خەنجەرنى سالىدى ئەجدىھانى تىلدى.

يەنى ئەجدىھانى تىلدى ئۇچ پارە،
يوق ئىدى مۇندىن باشقا بىر چارە.

بېسىقتۇرۇپ ئۇنى ساندۇققا باقتى
”جاھاننامە“ گە باغرىنى ياقتى.

بۇ ئەينەككە گەر باقسا ھەر ئىنسان،
ئىستىقبالىنى كۆرەر بى گۇمان.

قالغان ئۆمرىدە نە ئىش ئىشلەيدۇ،
يازدا قەيەردە، نەدە قىشلايدۇ.

قانداق مۇشەققەت ۋە قانداق راھەت،
كازمۇ تەلىپى ياكى سائادەت.

كىم بىلەن ئوينار، كىم بىلەن كۈلەر،
قەيەردە ياشار ۋە قايدا ئولەر.

يەنى بۇ ئەينەك ھىچبىرنى قويماي،
كۆرسىتەر ئىدى پەقەت پۇشۇرماي.

بۇ ئائىنىنىگە پەرھادمۇ قاراپ،
كوردى دۇنيانى بىر - بىر ئارىلاپ.

بىستون تېخىمۇ كورۇندى بۇ دەم - دەم،
ئىشلەپ تۇرۇپتۇ نەچچە مىڭ ئادەم.

قاردى پەرھاد خەلققە بىر-بىرىن
ناگاھ ئۇياقتا كورۇندى شىرىن.

بىرلا ئاھ! دىدى ھۇشىدىن كەتتى،
جانسىز گەۋدىدەك يىقىلدى، ياتتى.

نەم شېھىتقا ھەم يار بولۇپ پەلەك
”جاھاننامە“ دىن بەرگەيدى دېرەك.

پەرھادنىڭ غەزىلى

جامالىڭنى بىر كورۇپ قۇدرەت ئىچىدە،
قالدىم مەن يۇز تۇمەن ھەسرەت ئىچىدە
قەلبىمنى كويدۇرگەن ئوزەڭ ئىكەنسىن،
يىراقتا تېخى پەردە ئەسمەت ئىچىدە.

ئاسمان پەلەكنى كوردۇم ئەينەككە قاراپ،
تاغ قازماقتا نەچچە مىڭ ئادەم ئىشلەپ ھاسىراپ.
پۇرەكە ئىچىدە بىر قىز كوردۇم رومالدىن ماراپ،
شاھزادىدەك كېلۇر ئىززەت سەلتەنەت ئىچىدە.

بىر ئوت چىقتى كوكسىدىن تۇتاشتى مەنگە،
ئەقلى ھۇشىدىن ئايرىلغان جانسىز بەدەنگە.

بىلىمىدىم مەن نە ئىش بولدى بۇگۈن بۇ تەنگە،
يوق ئول پەرى رەھنىمايم ① بۇ بەيت ② ئىچىدە.

قانداق قىلىپ ھورۇمنى يەنە كورەرمەن،
گەر كورمىسەم بۇ ئوتتا ئاخىر ئولەرمەن.
بارىپ مەھشەر كۈنىدە ئۇنى سورارمەن،
كورگەن بارمۇ دەپ بۇگۈن ئەرسات ③ ئىچىدە.

ئول كورۇنگەن پەرھادقا تاغ ئەمەس بىر بالادۇر،
ئىزلەپ يۇرۇپ بۇ جىسىم شۇندا قالادۇر،
ئاي يۇزلۇكنى كورمەي قىزىلگۈلۈم سولادۇر،
مەجرۇھ تېنىم قالادۇر تۇپراق زۇلمەت ئىچىدە.

پەرھاد دەردىگە ئىلاج قىلمىشتا، مۇنەججىملەر دەريا
سايابىتىگە ۋە سەككىز بۇلاققا بېرىشقا
مەسلىھەت بېرىشى

ئىزلەپ ئوغلغا خاقان بىر ئىلاج،
مۇنەججىملەرگە چۈشتى ئېھتىياج.

قۇردى ئەندازلار مەسلىھەتلىشىپ،
مۇنەججىملەر تېخى گەپلىشىپ.

---

① رەھنىما: يول كورسەتكۈچى.

② بەيت: جاي.

③ ئەرسات: ۋاقىراپ زارلاش.

سايابھەت قېلىسۇن كېمىدە دىدى،
چىچارە يوق بولەك نىمىدە دىدى.

بارسۇن، يول يۇرۇپ شىمالىي تاققا،
تاغنىڭ ئىچىدە سەككىز بۇلاققا.

ساقىيار ئۇندا بولسىلەر دەرتەند،
ئىشقىغا بەلكى روھى بولسا بەنت.

بەكمۇ يېقىملىق موساپيا ① ھاۋا
تۈرلۈك ساقايىماس كېسەلگە داۋا.

پەرھادنىڭ غەزىلى

پەلەكتىن بىر سادا كەلدى
دىلىم ئىشقىدا كويگەي دەپ،
كى دۇشمەن ئارزۇسىدا
غەمۇ مېھنەتكە چومگەي دەپ.

پىراقىدا دىلىم غەملىك،
كۈرەلمەي كۈزلىرىم نەملىك،
مەن ئىزلىپ دەرتكە دەرمەنلىك،
ئەلەمنى جاندىن ئالغاي دەپ.

① موساپيا — ساپ ھاۋا.

تاپالماي دەر دىمە چارە دەپ،
يۈرەكم كۈندە مىڭ يازە،
سۈبە - شام غەم بىلەن زارە
بۇ بىر تىلسىمنى ئاچقاي دەپ.

كېچىپ مەن كارو ① - بارىمدىن،
چىقىپ كەتسەم دىيارىمدىن،
تىلەيمەن بى غۇبارىمدىن ②
ئۇسال سۈبەسى بولغاي دەپ.

كوزىدىن ياش توكۇپ پەرھاد،
كېچە - كۈندۈز قىلۇر پەرياد،
چاپا ئەيلەر پەلەك بىدار،
پىراقتا جارى بەرگەي دەپ.

X X

نۇرغۇن كېمىدە بار ئىدى خاقان،
دەريا ئىچىدە بولۇشقا مېھمان.

سايھەت ئۇچۇن دەرياغا چۈشتى
تاماشا بىلەن سودىمۇ يۇرۇشتى.

① كار - ئىش.

② غۇبار - پاك - سۇزۇك.

قازادا بىر كۈنى قوزغىلىپ شامال
خاننىڭ كوڭلىنى ئەيلىدى مالال.

دەريا ئىچىدە تۇمان كوتەردى،
كېسەلەرنى ھەم چايقاپ تۇراردى.

بارغانچە كۈچلۈك بولدىلەر بوران،
داۋالغۇپ كېمە يۈرەردى ھەريان.

بەزى كېمىنى بىر بىرىگە ئۇرۇپ،
ھالاکەت قىلدى تېخى سۇندۇرۇپ.

بەزى نامەلۇم تەرەپكە كەتتى
بەزىسى سۇدا غەرق بوپ بىتتى (بىتتى)،

ئانا بالغا بولۇپ قىيامەت،
ئايرىلىشتىلەر ئەيلەپ نادامەت.

پەرھاد قالدى بىر تەختى پارىدە،
ئاھۇ - زار قىلىپ شىرىن دەردىدە.

يېنىدا ئوق - يارى قالغان ئىدى،
يىمەك - ئىچمىگى يوقالغان ئىدى.

پىراق دەردىدە دېمى سىقىلدى،
ئاقىۋەت بەھۇش بولۇپ يىقىلدى.

نم شېھت سېنى بوغسىمۇ پىراق،
بىھۇش بولۇشنى تاشلىغىن پىراق.

خاقانىڭ غەزىلى

ئاھ، تەلەي نە قىلاي ئى، ۋاي سۇلتانىم بالام،
تەختى تاجىم ئىگىسى، دەردى تابانىم بالام.

لەشكىرىم سەردارى بولغان گوھىرىم، كانىم بالام،
كەتتىڭىز قايسى تەرەپكە ماھى گۈل پانىم بالام.

سىزدىن ئۆزگە ئى، بالام بىر نۇرىم، جىسىمىم بارمىدى؟
يالغۇزۇم، كوز روشنىم دەردىمگە دەرمانىم بالام.

ئى كوزۇمنىڭ نۇرى سىزدىن ئۆزگە جانىم بارمىدى؟
دۇنيادا سىزدىن بولەك سەرۋى راۋانىم بارمىدى؟

تېنىم ئىچىدە جان ئىدىڭىز يەنە جانىم بارمىدى؟
يالغۇز كوز روشنىم تەختىمگە سۇلتانىم بالام.

بۇ، نى ھىكمەتتۇر جۇدا بولدۇم جامالىڭ شەمىدىن،
ئايرىلىپ قالدىم سېنىڭدەك يۇرگىمنىڭ قېنىدىن.

سېنى دەپ چىققان ئىدىم شەھرى خوتەننىڭ تەختىدىن.
تاپقىلى بولغايمۇ ئىزلەپ ئۇشبۇ دەريا قەھرىدىن.

تى مېنىڭ ئارامى - جانىم، گوھىرى كانىم يالام.

ئاختۇرۇپ دەريا ئىچىدە سېنى قايدىن تاپمەن؟
تاپمىسام سېنى بۇ يەردىن ئەمدى قانداق كېتىمەن؟

ھەم بۇ خاقان تەختىدە مەن ئەمدى قانداق تۇتمەن؟
ئوت پىراقىڭدا بالام زارى يىغلاپ ئۆتمەن.

يالغۇزۇم، گوھىرىم، شاھزادە - خاقانىم - بالام!

پەرھادنىڭ شاپۇرغا يولۇقۇشى ۋە ساداقەتلىك
يولداش بولۇپ شەھرىيارغا بېرىشى

سۇ ئىچىدە شۇنداق يۇردى بىر زامان،
يولۇقتى ئاغا بىر كېمە ناگان.

بۇ يات كېمىدە بار ئىكەن تايمام،
تىجارەت ئۈچۈن يۈرگەن خاس ئادەم.

بولار پەرھادنى كورۇپ بۇ ياڭلىغ،
ئۆلگەنمۇ دىدى ۋە يا ھاياتلىق.

ئوز كېمىسىگە ئېلىشتى دەرھال،
ھايات ئىكەن دەپ قىلىشتى خىيال.

بار ئىدى شاپۇر دىگەن بىر يىگىت،
پەرھادنى كۆرۈپ دىدى "ئاھ! ئىسىت!"

پەرھادقا تېزدىن دورىلار قىلىپ،
رەھمە - شەپقەتلىك چاردلەر قىلىپ.

كوردى پەرھادتا ئىشقى يالغۇنى،
پەرۋىش بىلەن ساقايتتى ئۇنى.

ماڭدى نەچچە كۈن دەريا ئىچىدە،
قاراقچى كەلدى يەنە بىر كېمىدە.

سودىگە، لىگە ھۇجۇم باشلىدى،
بىچارىلەرنىڭ كوزىن ياشلىدى.

بۇلارمۇ رىزا بولۇپ تەقدىرگە،
كىرىشەلمىدى چارە - تەدبىرگە.

ھاياتتىن ھەممە ئۈمىدىن ئۈزۈپ،
تۇرۇشتى نەسلىم بولۇشقا كۈنۈپ.

رەھمە قىلمايىن قاراقچى مەككار،
شىشە قۇتىدىن ئوت چىقىندۇرار.

مەغرۇرلۇق بىلەن كېلىشەر ئىدى،
نەق ئولجا تاپتۇق! دىيىشەر ئىدى.

ئۇشۇ ئەھۋالنى كورۇپلا پەرھاد
نە ئىش بۇ؟ دىدى ۋە قانداق بىداد.

بۇ قانداق جاللات ۋە قانداق دۇشمەن،
ناھەق كىشىنىڭ خۇنىنى توككەن؟

چاپسانلىق بىلەن ئوق - يانى ئېلىپ،
قاراچىلارنى ھەسرەتكە سېلىپ.

قاراچىلاردىن سەككىز - ئوننى
ئېتىپ يىقىتتى ھەم بىر چوڭنى.

پەرھادنىڭ ئوقى خاناغا كەتمەي،
قالمدى پەقەت دۇشمەنگە يەتمەي.

بۇ كەڭ جاھاننى قىلىپ ئاڭا تار،
قاراچىلارنى قىلدى تار - مار.

قاچتى قالغىنى ئوڭ ھەم سول بىلەن،
ۋە بەزىلىرى ئۇتتۇر يول بىلەن.

بۇ سوردىگەرلەر ئامان قېلىشتى،
پەرھادقا كېلىپ تازىم قىلىشتى.

كېمىمىزدە سەن بولمىساڭ ئەگەر،
نابۇت بولاتتۇق، دېدى سودىگەر.

ھەممىمىزگە خوجاينىمۇ سەن،
بېشىمىزدىكى تاجىمىزمۇ سەن.

سز بىر پالۋان يىگىت ئىكەنسىز،
قەدرىڭ بىلمىگەن خەلق ئىكەنمىز.

تىرىك قالدۇق بىز ھىمايتىڭدە،
ئەمدى بىز سېنىڭ ئىتاهىتىڭدە.

سەن ئەسلىدە بىر سۇلتانزادىسەن،
سەئىد يۇلتۇزلۇق بىر ئازادىسەن.

بەلكى رۇستەمنىڭ ئەۋلادىمۇ سەن؟
ياكى جەمىشتىنىڭ جەللادىمۇ سەن؟

ئەجەپ مۇلايىم ئەخلاقىڭ سېنىڭ
سەئىد ئەكبەر،^①مۇ ئەپلاكىڭ سېنىڭ.

چىرايلىق - ئوچۇق سوزلىرىڭ شىرىن،
ۋۇجۇدۇڭ ئالغان ئادەملىك يېرىڭ.

چۈمۈلە سېنىڭ ئەپتىڭگە قاراپ،
ئايغىڭدا قالسا چەكمەيدۇ ئازاپ.

---

① سەئىد ئەكبەر ئەپلاكىڭ سېنىڭ — چوڭ يۇلتۇز مەنىسىدە.

چۈنكى زاتىڭدا قانچىلىك ئازار، قانچىلىك
قۇرمىغان ئىكەن پەقەتلا بازارىڭنىڭ نەتىجىسى.

شاپۇر دىدىكى: "ئەي دىلى يارە،
مەقسىدىڭنى ئېيت قىلاي مەن چارە.

دىلىڭدا بولسا سۇيگۈدىن ئەسەر،
ئاتەشىن نەپسىم ئۇنى ھەم كېسەر.

رەقىپ كوكسىدىن چىقىرىپ تۇتۇن،
قىلۇرمەن سېنىڭ يۇرتىڭنىڭ پۈتۈن.

ئاسمانغا چىقىماق بولسا تىلەڭنىڭ،
ھازىر قىلۇرمەن بارلىق كېرەڭنىڭ.

مەقسىدىڭ ئۇچۇن تەييار ھەر زامان
جان ھەم تېنىمنى قىلۇرمەن قۇربان."

ئىشەندى پەرھاد جان ۋە دىل بىلەن،
دوستلاشتى بۇلار ساپ ئەقىل بىلەن.

سوزلىدى پەرھاد ئىزلىگىنىنى،
جاھاننامىدە كورۇنگىنىنى.

شاپۇر دىدى: ئول شەھرىيار يېرى،
ئار ① ئىشچى بار ئۇزۇندىن بېرى.

موھىنباۋدۇر ئۇنىڭ خانلىغى،
تىلگى دەۋلەت ئابدانلىغى.

بىستونى كېسىپ چىقىرىپ تېرىق،
شەھرىيار يېرىن قىلىشتۇر تېرىق.

بىر تۇققانى بار ”شەرىن“ دەپ ئۇنىڭ،
ئېھتىمال شۇدۇر تىلگىڭ سېنىڭ.

دەررۇ باشلىدى پەرھادنى ئۇيان،
باردى يول يۇرۇپ بىرنەچچە زامان.

پەرھاد پەريادى ھەددىدىن ئاشتى،
شەرىنغا كېلىپ ئاخىر تۇتاشتى.

قېنى، نىم شېھىت سېنىڭ پەريادىڭ،
قايسى شەرىنغا باشلاندى يادىڭ؟

شەرىن

موھىنباۋدۇر شەھرىيار شاھى
بار ئىدى ئۇنىڭ شەرىن دەپ ماھى.

---

① ئارى — راست، توغرا.

بۇ مەلىكىلەر بىر تۇتقان ئىدى،
ئەزەلدىن بەختكە يولۇققان ئىدى.

موھىبانوغا مىراس ئىدى شاھ.
ئىشقىدىن شىرىن چىكەردىلەر ئاھ!

ئىسمى جىسمىغا چىرايلىق ياققان،
تەلەي ئۇنىڭغا ئوڭ كوزدە باققان.

خالغان چاغدا ئېچىلار گۈلدەك،
پەسىمى ① سوزىدە خۇددى بۇلبۈلدەك.

ئەرەكە ئوستۇرگەن مەسئۇد ② تەخت ئۇنى،
قىزغىنىپ باققان ئەركىن بەخت ئۇنى.

نەپسى كىيىمىگە بولمايتتى مەغرۇر،
شان - شوھرەتلىگە كۈلمەيتتى مەسرۇر ③.

ئالدىيالىمايتتى يىپەك - تاۋارلار،
سولدۇرالىمايتتى غەملىك ناۋالار.

① پەسىمى—گۈزەل سوز.

② مەسئۇد—پاك.

③ مەسرۇر—مەس بولماق.

ئەيش - ساپاغا بېرىلگەن ئەمەس،
جەمەشت تەختىگە ئېگىلگەن ئەمەس.

رۇستەمدەكلەرنى پىسەنت قىلمايتتى،
شاھى ئىراننى كوزگد ئىلمايتتى.

ئۇ بىر ئاھۇ ① كىم شىكار بولمىغان،
يوق بەلكى لاچىن، تورغا ئېلىنمىغان.

جامالدىن ئاي بەھرىۋەر ئىدى،
قاشىغا قەلەم ھەم سىپەر ئىدى.

خىجىللىق يېتىپ ھوسنىدىن كۈنگە،
توختىيالماسىن كېتىپتۇ تۈنگە

بوينىغا ئېسىپ قىل سەدەپ مارجان،
تەقدىم قىلىپتۇ يۇلتۇزنى ئاسمان.

مەقبۇل ② بولمىغاچ ھىچبىر يۇلتۇزى،
چىقماپتۇ شۇندىن بۇيان كۈندۇزى.

تەبرىك قىلىشقا بارماي دەپ قۇرۇق،
”ھەسەن - ھۇسەن“ نى يوللىغان ئۇپۇق.

---

① ئاھۇ — كىيىك.

② مەقبۇل — قوبۇل.

قىلار لېنتە دەپ ساچىغا ئۇنى،
ماختىنىپ دەپتۇ ھەممىگە بۇنى.

ئەرزىمەپتۇ ئۇ پېرى چېھرىسىگە،
تاشلاپتۇ ئۇنى ئاسمان قەھرىگە.

شۇنىڭغا ئۇيۇق بولۇپ بەك خىجىل،
گاھى ساپ - سېرىق گايىدا قىزىل.

پېرى قىزلىرى ئۇيۇلۇپ شۇئان،
ئەلنىڭ كوزىدىن بولۇپتۇ پىنھان ①.

خوتەن مولكى ②دىن پەرىھادەك شۇڭقار،
كويۇپ ئۇ قىزغا بولۇپتۇر شىكار.

موھىنباۋدۇر شەھرىياردا شاھ،
سىڭلىسى شىرىن ئەجەپ دىلرەبا.

ئابدالىققا بەك كويۇنەر ئىدى،
خەلتىچىلىققا بەك سۇيۇنەر ئىدى.

بىستون تاغىنى كەستۈرمەكچىدى،
شەھرىيارغا سۇ كەلتۈرمەكچىدى.

---

① پىنھان — يوشۇرۇنغان.

② مولكى — مەملىكەت.

تاغنىڭ ئارقىسى گويا بىر دېڭىز،
ئالدىدا سۇدىن يوق ئىدى بىر ئىز.

باي ناھىيىنىڭ ئورنىنى بۇرۇن،
پايانسىز سۇلار قىلغاننى ئورۇن.

چۈنكى موزاتنى توساپ بىستون تاغ،
قانمىغان سۇغا شىردىن تۇرغان باغ.

تەپچىرەپ تاغدىن سىرغىپ ئۆتكەن سۇ،
سۇنىڭ ئورنىغا سېپىلگەندەك ھو.

دەپنى بولماپتۇ سۇ تەشنىلىغى،
ھورغا باغلانسا ئاشنىلىغى.

تېخى ئۇياقتا بەكمۇ نۇرغۇن بوز،
بىكارلا ياتقان ئېچىلماي ھونوز^①.

ھوسۇل بېرىشكە ياراشلىق ئىدى،
پەقەتلا سۇغا قاراشلىق ئىدى.

چىقاردى موھىنبانو بىر پەرمان،
مۇڭلاشقا تاغدا ئىشلەر خەلق ھامان.

---

① ھونوز: تېخى، ھىلىغىچە، ھازىر.

لېكىن بۇ ئىشلەش ھەممىسى بىكار،
چۈنكى ئۇ ئاققا قىلمايدۇ تىغ كار.

قورالچىنىڭ ① بارلىق پەرمانى،
ئىچىدىكى شەرت دەرتكە دەرمانى.

تاغنى كىم كېسىپ كەلتۈرسە گەر سۇ،
شىرىنغا تەھقىق بولغۇسى كىياۋ.

پەرھاد كېلىدۇ ئوشۇل دىيارغا
يوق بەلكى شىرىن سۇيۇملۇك يارغا.

پەرھاد كوڭلىدە رەھىملىك زاھىر،
تاغنى كېسىشكە ھەم ئەردى ماھىر.

پەرھادنىڭ غەزىلى

نىگارم، ساڭا دىل پەرياد ئەپخانم ئەسەر بەرمەس
ماڭا بارى سابا ئول سەرۋەرى گۈل روھىدىن خەبەر
بەرمەس.

ئېچىلماس غۇنچە بەختىم كورمىسەم ئول رىۋانم مەن،
چىچەكلەر ئاتمۇغۇنچە شاخ - ياپراقلار ئەسەر بەرمەس.

---

① قورالچى—موھىبىيانونىڭ پادىشاھىنى "قورالچى" دەپ ئاتىلىدۇ.

دۇتار بولدى ئىلىپ قەددىم سېنىڭ ئىشقىڭدا ئى دىلېر،
بۇ تاغدا مەدىكار بولمۇغۇنچە ھىچ نەزەر بەرمەس.

ئوزەم شاھزادە خان ئەردىم، ئىلىم دە موھتەبەر ئەردىم،
مۇشەققەت چەكمۇگۇنچە ھىچقانداق زەي شەكەر بەرمەس.

ئاققۇزدۇم كوزدە ياشىمنى، يەتكۈزدۈم كوككە ئاھىمنى،
ئەگەر بەرمىسە مۇرادىمنى بۇ تەن جانىمغا يەر بەرمەس.

مېنىڭ تاش كەسكىنىم خۇددى قىزىلچى تەرگىنىم ئوخشاش،
قولى تاش كەسىمگۇنچە خوجايىن ئەسلا كىمەر بەرمەس.

دىلىڭنىڭ رەنجىدىن ھەرگىز شىكايەت قىلما ئى پەرھاد،
ئىشىڭ ئەزىمىگۇنچە ساڭا ئۇستازنىڭ ھۇنەر بەرمەس.

تاغنى مەن كېسىپ ئاچاي سۇ، دىدى،
خەلقىنى مۇشەققەت ئازايسۇن، دىدى.

مۇنداق خۇش خەۋەر شىرىنغا يەتتى،
ھاشاچىلاردىن ھەمدە غەم كەتتى.

تاغنى كېسىشكە كىرىشتى پەرھاد،
تاغۇ - تاشلاردىن چىقاردى پەرياد.

لايىنى كەسكەندەك پەرھادنىڭ تىغى،
بىستونىنى كېسىپ چىقاردى يېغى.

ئىشقىنىڭ بۇ بىر چىمىن ئىپادىسى،
بەلكى پەرھادنىڭ پەنىنى چارىسى.

بەلكى شىرىننىڭ ئەسلى غايىسى،
بەلكى تەڭرىنىڭ كۈچ ئىرادىسى.

شىرىننىڭ غەزىلى

ئۇزۇن زاماندىن سۇسىز بۇ تۇپراق،
كۆكەرتىش قىيىن بەرگىدىن ياپراق.

سۇ كەلتۈرۈشكە ئۆتكەن سۇلتانلار،
مۇشەققەتلەردە ئاجىز قالغانلار.

تىلەپ مەن ھەقتىن يۇرت ئابادلىغى
ئىشلەتتىم مۇندا دولەت خانلىغى.

ئۈچ يىلدۇر ئىشلەپ تالغاندى خەلق
يۇرتلەردە بولغاندى ئېغىر سېلىق.

ئاھ! بۈگۈن ئاللا بەرمىش تىلەكنى،
كەلتۈرگەنمىش بىر كۈچلۈك بىلەكنى.

ساياھەت قىلىپ مۇندا كەلگەنمىش،
ئوز خاھىشىچە تاشلار قازغانمىش.

مەيۇس قەلبىمنى قويماي دەپ غەمدە،
ئۈچ يىللىق ئىشنى قىلمىش بىر دەمدە.

قانداق باھاتۇر، قانداق قەھرىمان؟
كورسەم، ئىنايەت قىلسام بۇ زامان.

بۇ يۇرتقا شەكسىز بولۇر سائادەت،
شەرىن تىلىگى بولسا ئىجابەت.

شەرىن دىدى ئى، يىگانە يىگىت،
دۇنيا ئىچىدە بىگانە يىگىت.

ئەجەپ مۇشەققەت ئىزلەر ۋۇجۇدۇڭ،
تاغلارنى پارە ئەيلەپ ئۇمىدىڭ.

ئوخشىمايسەن بۇ يۇرتتا ھىچ كىشىگە،
ئىشىڭ ئوخشىماس ھەم خەلق ئىشىگە.

بولغان ئىدۇق بىز بۇ ئىشتا ئاجىز،
كورسەتتى قولۇڭ بىزلەرگە موچىز.

قېنى، سەن دىل ئات ساندۇغۇڭنى ئاچ،
باتۇر يىگىتنىڭ بېشىغا تىللا ساچ.

خىزمىتىڭ ھەقىقى بىر تىللا ئەمەس،
قانچە غەزەنە بەرسەم ئەرزىمەس.

پەرھاد ئىشىتىپ شىرىن سوزىنى،
پۇركىدى ھايا ئۇنىڭ يۇزىنى.

شۇ چاغدا بىر ئاز قوزغىلىپ شامال،
شىرىن يۇزىنى يەلپۈتتى دەرھال.

ئالدى پەردىنى ئاينىڭ يۇزىدىن،
ئوتلار چاقىندى پەرھاد كوزىدىن.

دېدىكى: "ئەينەك ماڭا كۆرسەتكەن،
جېنىمنى ئېلىپ، جاننى سودرەتكەن.

غۇربەتكە سېلىپ بىچارە قىلغان،
مۈلكىمدىن ئايرىپ ئاۋارە قىلغان.

ھەممىنى قىلغان ئوزى مانا شۇ،
ئەقلىمنى ئالغان كوزى مانا شۇ."

ددى يېقىلدى، ھۇشىدىن كەتتى،
شىرىن پەرھادقا بىر بېيىت ئېيتتى:

ئى شەمى جامال^①، ئادىمى بېھۇش،
نە ئۇچۇن سېنىڭ پاك دىلىڭ مەيۇس؟

---

① شەمى جامال — جامالى قۇياشتەك.

باغرىڭ ئېزىلىپ ئاغزىڭ قۇرۇپتۇ،
گۈلدەك چىرايىڭ دەرتتىن سولۇپتۇ.

سوزلە ماڭا سەن دەردىڭ - ئەلىمىڭ،
دىلدە بارىنى ھېچ يوشۇرمىغىن.

بەردىمۇ ساڭا يىگانە زەھەر،
ئول بائىسىدىن ① ئەيلىگىن خەۋەر.

جادىگەر ساڭا سېھرى قىلدىمۇ،
ياكى ئەقىلگىنى بەنت قىلدىمۇ؟

بۈگۈن شىرىنغا بولدى خوشلۇق يار
خوشاللىق ئىچرە يۈرىڭى ئوينار.

× ×

ئەزەلدىن خوشلۇق غەمگە ھامىلدار،
كېلىدۇ شۇڭا گۈل يېنىدا خار.②

پەرھاد تىرىشتى بىرنەچچە زامان،
ئاقىۋەت سۇنى ئەيلىدى راۋان.

---

① بائىسىدىن — شۇ سەۋەپتىن.

② خار — تىكەن.

كەسكەن تاغدىن سۇ قىسىلىپ ئوتىدۇ،
ئىسمىنى خەقلەر كەپلەش قويۇپتۇ.

ھازىرمۇ تېخى شۇ ئىسىم يادگار،
ئەبەتكە ساقلانغان پەرۋەردىگار.

بۇ ۋاقىت ئىچىدە شىرىن ۋە پەرھاد،
ئىشقىدىن دائىم قىلدىلەر ئاھ - دات.

سۇيگۈدىن دائىم بولۇپ بىسارام،
راھەتنى ئۈزگە قىلدىلەر ھارام.

شىرىنسىز دەۋران سۇرەسمەن، دىدى،
ئۇنىڭسىز ئومۇر كۈرمەسمەن. دىدى.

تۇرالماس ئىدى يۇرتى كويۇپ،
يىغلىغان ئىدى شىرىننى سۇيۇپ.

پەرھاد كوزىدىن ياش توكۈلگەن چاغ،
تاقت قىلالماي يىغلىۋەتتى تاغ.....

ياشلار قۇرۇپتۇ تاغ توختىمايدۇ،
”يىغلىغان تاغ“ دەپ خەقلەر ئاتايدۇ.

ھىچ توختىماستىن يىغلايدۇ ھامان،
بىر ئېرىق سۇنى قىلماقتا راۋان.

شېرىن دەيدۇ: ”گەر پەرھاد بولمىسا،
گۈلدەك ئېچىلىپ مۇندا تۇرمىسا.

تاجى دەۋلىتىم ھەممىسى قۇربان،
قەسىم تەڭرى كالامى قۇرئان.

دائىم ئېچىلسۇن نىم شېھت گۈلى،
تىنماي سايىرسۇن ئەركىن بۇلبۇلى.

پەرھادنىڭ مەڭ ئوينى قېزىشى

روھى باغلىنىش بۇ يەرگە يەتتى،
ۋەدىگە ۋاپا ۋاقتىمۇ يەتتى.

بۇ چاغدا ئىران خىسراۋسى كېلىپ،
ئاشىغى پەرھادقا بولغاندى رەقپ.

پەرھادقا بالا، كۈلپەت يۈز بەردى،
قورالچىنىڭ كوڭلى ئۈزگەردى.

يەنى خىسراۋنىڭ پىتىنە - ئىغۋاسى،
قورالچىنىڭ ياندى ئىخلاسى.

بۇرۇنقى قىلغان شەرتى بۇزۇلدى،
ئۇنىڭغا يەنە بىر شەرت قوشۇلدى.

مىڭ ئويىنى بىنا قىلسۇنلەر تاشتىن،
ئوتسۇن پەرھادنىڭ ئىشقى سىناشتىن.

گۈزەل نەقشلىق ئىشلەنسۇن يەنە،
ئىككىنچى بۇنداق بولمىسۇن بەنا.

مىڭ بولۇم ئويگە يۇز مىڭ سۇپەت نەقش،
سىزىپ شىرىنغا قىلسۇن ئۇنى بەخش.

تام ۋە تورۇسلار ھەممە تاش بولسۇن،
گۈللەر ئېچىلىپ بۇلبۇللار قونسۇن.

ئۇ ئويگە قاراپ بۇلبۇل سايرىسۇن،
ئۇ ئويگە قاراپ كوڭۇل يايىرسۇن.

سازەندىلەرنىڭ مۇقام ناۋاسى،
ھورىلەرنىڭمۇ كۈلكە ساداسى.

قوشاقچىلارنىڭ توقۇغانلىرى،
موللارنىڭ ئوقۇغانلىرى.

ھەممە يوللانسۇن شۇ ئويگە پەقەت،
چەتكە بولمىسۇن ھەتتا بىر نوقەت①.

---

① نوقەت — چېكىت.

ئېيتىلىشىچە: پەرھاد يەتتە يىل،
ئىشلىگەن كويۇنۇپ ئايماي جانۇ دىل.

يەتتە يىل جەريان ئىچىدە پەرھاد،
بىر كەم مىڭ ئوينى قىلدىلەر بىنياد.

زادى دۇنياغا باقساڭ نىم شېھىت،
تولماس ئۇ بىرسى پۈتمەس ھىچ ئۇمىت.

پەرھادنىڭ شۇزىلى

ئەرزىمنى ئېيتاي بادى ساباغا،
يەتدۈز سالام ئول بى ۋاپاغا.

تارتتىم مۇشەققەت چەككىم رىيازەت
مەندىن سالام ئېيت ئول ئاشىناغا.

بەختىم قارادۇر، باغرىم يارادۇر،
دەردىم تولادۇر ئول رەھىنماغا.

ھوسنى بازارى قەلىم شىكارى،
بولغۇم مازارى بۇ كوھسارغا①.

بولغايىمۇ ۋەسلى يارسام بۇ تاغنى،
يەتكۈزسەم ئاھىم ئەرشى ئەلاغا.

---

① كوھسار — كۇچارنىڭ ئىسمى.

تاشلاپ دىيارىم تەرك ئەيلىدىم تاج،
قويدۇم بەشىمنى بىر ئىشقىغە مۇھتاج.

ئى ھوسنى شاھى، پەريادى ئاھى،
كويۇڭدا ئورلەر سۈيى ساماغا.

كېلىدۇ شىرىن ئەھۋالىم سوراپ
بۇ بىلەن قىلۇر خارۇ - زارىمنى.

كويىدۇ يۈرەك، تالىدۇ بىلەك،
تىلىگىم ۋىسال، جىگىرىم كاۋاپ.

كوكسۇمدە پىچاق، ئارزۇدا زامان،
پۇرقەت ئىچىدە ئەيلىدى ئازاپ.

خىيالىم ئەگەر يادلىسام ئۇنى،
خۇرسەنت بولسەن قۇياشقا قاراپ.

ئاھىم ئوتىدىن ياقىمەن چىراق،
تۇندە تاغ ئىچى بولماس دەپ خاراپ.

ئاياغىدا گەر ئورلىسە توزان،
سەپسەم سۇ قىلىپ يانمىدى سىراپ①.

---

① سىراپ: ئەلەنگۇ.

ھەجران ئوتىدا كوزۇم توكسىە ياش،
ھەيران قالدۇ بۇلۇتلار قاراپ.

چاقىنغان ئوتى بېرەلمەس چىداش،
ئاهىم ئوتىدىن چىقسا بىر سىراپ.

يارنىڭ بارىدا تەندىن كەتسە باش،
شولدۇر مەقسىدىم يوقتۇر ئىزىراپ.

نەدۇر گۇناھىم ئاغزىمدا ئاهىم،
چىقار ھاۋاغا بۇلۇت ئارىلاپ.

ئەتراپتا رەقىپ پايلاپ پەرھادنى،
تاشلار تۇۋىدە ئولتۇرار ماراپ.

**پەرھادنىڭ مۇرادىغا يەتمەي جادىگەر قولىدا
ئارھان بىلەن دۇنيادىن كېتىشى**

گەپ ئەمدى پەقەت بىر ئويىدە قالدى
بۇ ئىش خىسراۋنى بەك غەمگە سالدى.

ئاتەش غەزەبى باشقا ئورلىدى
پەرھادقا ئولۇم گورىن كولىدى.

تاپتى ياسىمىن، قېرى دەللىنى،
پەرھاد ئولۇمىگە قۇرۇپ پەللىنى.

بۇ قېرى مەككەر شاگىرتى شەيتان،
بەلكى شەيتاننى قىلاردى سەرسان.

زاھىر بولاردى پىشانىسىدە،
مىڭ خىل ھىلىگەر نىشانىسىدە.

ھەر سائىتىگە توت خىل بولاردى،
ئەجدىھالەرگە داملار قۇراردى.

مىكرودىن تۇلكىنى بارام ئەيلىگەن،
كەر ئادىل ئويۇنىنى ھارام ئەيلىگەن.

ئەپسۇندىن چىقىپ دېڭىزدىن تۇتۇن،
چىقارگەن تۈگمەن تېشىدىن پۇتۇن.

باغۇ-بوستاننى بىردەمدە چوللۇك،
جادۇلۇقتىن چولنى قىلاردى گۈللۈك.

قوزغىسا ئەگەر بىرەر ماجرانى،
قىزنى ئاتىغا بېرور، ئوغلغا ئانىنى.

قېرىتار قىزنى جادۇلىق بىلەن تېز،
يۈز ياش موماينى كورسىتەتتى قىز.

زال ① زەرىننىڭ ئوگەي ھاممىسى،
دەللە موھتالېنىڭ كىچىك ماممىسى.

مانا بۇ دەللە تەييارلىق بىلەن،
يۈز مىڭ سۈپەتتە ھەييارلىق بىلەن.

پەرھاد قېشىغا بارىلەر يېتىپ،
ھەر بىر قەدەمدە ئون سەجدە قىلىپ.

بىر قولدا تەسۋى، بېشىدا لىچەك،
بىر قولدا ھاسا، بەللىرى دۈمچەك.

كوزىدە قان ياش، ئاغزىدا سۈبھان،
پەرھادنى ئالداپ ئوقۇيدۇ قۇرئان.

جادىگەرلىكتىن ئىشقا ئاشۇرۇپ،
مۇناپىقلىغىن ئەلدىن يوشۇرۇپ.

پەرھادنى كورۇپ ئاھ... ئۇرۇپ كەتتى،
ئاھۇ پەريادى پەلەككە يەتتى.

ئاھ! بالام! دىدى، ئاھ شىردىن قىزدىم،
ياش ئولۇپ كەتتىڭ باسمايىن ئىزدىم.

---

① زال: رىۋايەتتىكى رۇستەمى داستانىدا رۇستەمنىڭ دادىسى.

ئەرەم باغنىڭ غۇنچىسى ئىدىك،
جەننەت قىزىنىڭ تۇنجىسى ئىدىك.

بەرسۇن خۇدايىم جەننەتتۇ رىزۋان،
خىزمەتنىڭ قىلسۇن ھور بىلەن غىلمان.

كوڭلۇم راھىتى كوزۇم قاراغى،
ئىشقى سۇلتانى ئومرۇم چىراغى.

خاقان چىن ئوغلى ئاشىقنىڭ ئىدى،
جان پىدا قىلغان سادىغنىڭ ئىدى.

نە ئۇچۇن ئۈنگە باقمىدىك بالام،
ۋاپادارلىقنى تاپمىدىك بالام.

مىڭ ئوي ياسايدۇ ئۇ ساڭا تاشتىن،
ئىشقىڭدا كوزى قۇرمايدۇ ياشتىن.

ئولۇمىڭدىن ئۇ، تاپسا گەر خەۋەر
شەكسىز جېنىغا يەتكۈزەر خەتەر.

ئاڭلانسا بۇ سوز يىراق - يېقىنغا،
تېخى ئاڭلانسا خاقان چىن غا.

پەرھاد قېنى دەپ كەلسە خاقان چىن،
قېنى ئاي يۇزۇك مەشۇقى شىرىن.

قېنى رەقېبى خىسراۋ سىيىتەمكار،
قېنى شىردىننىڭ يۇرتى شەھرىيار.

قېنى قورالچە، قانداق خان؟ دىسە،
قانداق خىسراۋ ۋە قانداق جان؟ دىسە.

سوزلەشكە بىزگە ئىمكان بولۇرمۇ،
قىلغان پۇشايىمان دەرمان بولۇرمۇ؟

غەزەپتىن خەنجەر ئالسا قولغا،
قىرسا باقمايىن ئوڭ ھەم سولغا.

شەھەر ئورنىغا قىلسا دەريا جۇش،
ئادەم ئورنىغا كوكلىسە قومۇش.

خىسراۋ تاپالماس ئۆزىگە پاناھى،
كىملىرىگە بولۇر بۇنىڭ گۇناھى.

مۇنداق خىجىللىق يەتمەستىن بۇرۇن،
قەبرە ئىچىدە ئالغايىدىم ئورۇن....

(كىم بىلسۇن ئۇنىڭ مەككەلىغىنى
پەرىجە ئىچىدە نە بارلىغىنى.)

پەرھاد ئىشىتىپ جادىگەر سوزىن
تاشنىڭ ئۈستىگە تاشلىدى ئوزىن.

ئاھا! ئۇرۇپ دىدى بۇ قانداق مەپھوم،
ئارتۇق ئۆتمەك تىش بولدى مەلۇم.

جانىمنى ئالدىڭ، مەقسىدىڭ شولدۇر،
ئولۇك تېنىمدىن ئىستەڭگىڭ نەدۇر.

ئاشق قېنىنى ئىچىشتىن تويغىل،
مەن بىچارىنى ھالىغا قويغىن.

بېشىمنى يەنچى ئى چەرخى زەركار،
ھاياتلىق ئەمدى بولمايدۇ دەركار.

كوزۇمنى ئويغىل بالايى قەھرىمان،
چۈنكى شىرىندىن ئايرىلدى بۇ جان.

كەسكىن تىلىمنى ئى تىغىم دەھال،
ئەمدى سوزلەشكە بولمىسۇن ماجال.

كوڭاۋمنى بۇئان مىڭ پارە ئەيلە،
تېز كەتمە كىمگە چارىلەر ئەيلە.

تىغىنى ئۇردى ئۇ، ئوزىنىڭ جانىغا،
شۇ بىلەن كەتتى يەرنىڭ قانىغا....

(مەنھوس كۈنلەرنىڭ قايسى بىرىدە،
تاشتىن ئوي قېزىپ تۇرغان يېرىدە.

ناھەق خەيئەت ئۈنۈگە يۈز تۇتتى.
يەنى ئول پەرھاد ئالەمدىن ئوتتى.....)

ئاقشۈت بۇ سوز شىرىنغا يەتتى،
ئانگلىغان ھامان دۇنيادىن كەتتى.

داۋا

مانا قىسسەنىڭ ئۆتمۈشى مۇنداق،
سىڭ ئوي ۋە كەپلەش تاغ ھامان شۇنداق.

بۈيۈك يازغۇچى ناۋايى ھەم يازغان،
قەلەم كۈچى بىلەن بىستونىنى قازغان.

ئە، مەستانغا بۇ زات ھەم باقتى،
ئۆتكەنكىلەرنىڭ ئېقىمىدا ئاقتى.

ئۆتكەنكىلەردە يەنە بىر رەۋىش،
مەشھۇر جايلارغا تاقاپلا بېزىش.

شۇنىڭغا ئوخشاش تۇرلۇك يول بىلەن،
تاللاپ..... ئېلىنغان ئوڭ ھەم سول بىلەن.

ئاستا-ئاستىلاپ بۇ يەردىن كوچكەن،
باشقا بىر جايغا بېرىپ سۇ ئىچكەن.....

كەپلەشنى ئاچتى پەرھاد مېھنىتى،
مىڭ ئويىنى قازدى پەرھاد خىسلىتى.

ئۇشبۇ ئاسارلەر ھەممىسى ھازىر
تۇنۇگۈنكى ئىشتەك تۇرۇپتۇ زاھىر.

ئەنە ئۇ مىڭ ئوي، ئەنە بىستون تاغ،
ئەنە شىرىنجان يايىرىغان زور باغ.

ئەنە ئۇ كەپلەش، يىغلىغان تاغ ھەم،
بولمىدى يىغلاپ كوڭلى خاتىرجەم.

بۇرۇن شەھرىيار ئاتالغان كۇچار،
ھازىر ھەم گۈزەل نۇرلىرىن ساچار.

شىرىن ئەردى ئۇ كۇچارنىڭ قىزى،
سوزى ھەم شىرىن ئاناردەك بۇزى.

شۇنىڭدەك شىرىن تاكى ھازىر ھەم،
كۇچار يۇرتىدا تۇغۇلار ھەردەم.

خەلق ئىچرە بۇ بىر سوز ئىرۇر گۇۋا،
”بويى ئەۋرىشىم ساچلىرى سىيا.

بەللىرى نازۇك، كوزلىرى خۇمار،
ئاشلىرى قەلەم، يۇرتلىرى كۇچار“.

(باي ناھيىنىڭ ئورنى، ئۇ بۇرۇن
پايانسىز كۈلگە بولغانكەن ئورۇن).

ئەسلى ۋەقە بۇ يەردە ئۆتكەن
ئوچمەس ئەسەرلەر يارىتىپ كەتكەن

كورسەتسە مۇنداق ئۆتمۈشنى ھايات،
باشقا جايلاردا دىيىلىش ئۇيات.

باشقا جايلارنىڭ قايسى چۆلىدە،
قايسى تاغ، دەريا، قايسى كۆلىدە.

بارمۇ بىر ئەسەر قىسسەگە لايىق؟
كورستىلگەنمىش ”پارچە بىر سايلىق“.

قېنى بىستونى، قېنى مىڭ ئويى؟
قېنى تاغ كېسىپ ئۆتكۈزگەن سۇيى؟

باشقا جايلارغا بولار ھەممە يات
پەرھاد مىڭ ئويى سىرلىق تىلىسىيات.

جىنايەت ئۇ بىر دەلىلسىز داۋا
ھەقتىن كوز يۇمۇش پەقەت بىر ئىخۇا.

«پەرھاد ۋە شىردىن» قىسسەسى پەقەت،
بىر قېتىم ئۆتكەن بولمىغان قەۋەت.

ھىچبىر يازۇچى بۇنى يېزىشتىن،
پەرھاد تەك بولۇپ مىڭ ئوي قېزىشتىن.

ئايماي قەلەم يازدىلەر داستان،
قىلدى بىستونى باغ بىلەن بوستان.

(يەنە بەزىلەر يازدى قىسسەنى
ئەرەمىستانغا بولدى ھىسسىنى.

يازغۇچىلارنىڭ بۇ ھەم بىر يولى
ئىچكىرىگە بېقىپ ئېگىلگەن قولى.

ھەقىقەت بۇنى ئېچىپ تاشلايدۇ،
توغرا يول بىلەن ئەلنى باشلايدۇ.

ئوچۇق ۋە روشەن دەلدلار بىلەن،
ئىشەنگەن كوڭۇل ۋە دىللار بىلەن.

ئەسەر ۋە قىسسە قىلىندى تەتبىق
ھەرئىش جايىدا قىلىندى تەستىق.)

مەن ھەم مىڭ ئوينىڭ سۇيۇملۇك يارى،
شۇڭلاشقا قىلدىم قەلەمنى جارى.

چۇنكى ئۇ مۇھىم ئاسار - ئەتىقە،
بەلكى بۇ يۇرتتا ئۆتكەن ۋەقە.

بەلكى قىسسەنىڭ ئۆتمۈش دۇنياسى،
چىمەنزىرلىقنىڭ بۇلبۇل گوياسى.

نەققاشچىلىقنىڭ بۇ بىر مەنزىرى،
چىن تارىخىنىڭ سەنئەت مەزھىرى①.

مېنىڭ مىڭ ئويۇم، مېنىڭ پەرھادىم،
مېنىڭ شىرىنىم، مېنىڭ سەييارىم.

ھازىر بۇ مىڭ ئوي تېخى يىپ - يېڭى،
ئەمدى ئاتقان دەك سۇبھىدىن تېڭى.

بولمايدۇ ئون مىڭ يىلدا ھەم كونا،
كەلگۈسى دۇنيا ئۈچۈن نەمۇنە.

ھازىر خىسراۋنى ھىچكىم بىلمەيدۇ،
تىخ جەللادىدىن غەممۇ يىمەيدۇ.

موھىن بانودىن ئەسلى كارى يوق،
بىر تىيىنچىلىك ئېتىۋارى يوق.

ئۇلارنىڭ ھوكۇم پەرمان يارلىغى،
بىكار خىيال بولۇپ قالدى بارلىغى.

---

① مەزھىرى: ئۆز ئەينى.

ئۇلارنىڭ تاجى، ئۇلارنىڭ تەختى،
زۇلۇمدىن يىققان ئۇلارنىڭ رەختى.

بولغانغا ئوخشار جىنلارغا ماكان،
كورمەپتۇ شۇڭا ئۇنى ھىچ ئىنسان.

لېكىن پەرھادنىڭ ئىشقى داستانى،
تاشتىن ياسىغان باغۇ - بوستانى.

خازان بولمايدۇ ئېچىلغان گۈلى،
ھېرىپ قالمايدۇ سايراپ بۇلبۇلى.

يەنى كونارماس بۇ بىر گۈلىستان،
ھەر ئويىگە كىرسەڭ باشقىچە بوستان.

(خەلق داستانى)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: سەلەي قاسىم ،سەرەزەم

نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن:

«سەنئەت» داستانى ئاغزاكى ۋە يازما شەكىلدە تۇيغۇر خەلق ئارىسىدا كەڭ تارالغان خەلق داستانلىرىدىن بىرى. توي-توكۇن، مەشرەپ، بايرام-مەرىكىلەردە خەلق داستانچىلىرى ۋە ئەلەمغەمچىلەر بۇ داستاننى دائىم ئېيتىپ كېلىۋاتىدۇ. داستان ئېيت-قۇچىلار «سەنئەت»نى نەسرى يول بىلەن بايان قىلىپ، شېئىرلەرنى كوپرەك «غېرىپ-سەنەم» داستانىنىڭ ئاھاڭلىرىغا سېلىپ دۇتار بىلەن ئېيتىدۇ. خەلق ئارىسىدا داستاننىڭ «سەنئەت» شىق داستانى» ۋە «كىتابى سەنئەت» نامى بىلەن بېسىلغان ھەر خىل دەۋرلەرگە مەنسۇپ تاش مەتبە نۇسخىلىرىمۇ كۆپ ئۇچرايدۇ. ئۇندىن تاشقىرى، تۇيغۇر كىلاسسىك مۇزىكىسى ئون ئىككى مۇقام ئاھاڭلىرىغىمۇ «سەنئەت» داستانىدىن تېكىستلار

ئېلىنغان.

شاھزادە سەنوبەر بىلەن پەرىزات قىز ئوتتۇرىسىدىكى ئىشقىي مۇھەببەت ۋە بۇ مۇھەببەت تەقدىرىنىڭ ئەگىر - توقايلى - غى، جاپا - مۇشەققەتلىرى توغرىسىدىكى بۇ گۈزەل رىۋايەتنىڭ قانچان، قەيەردە پەيدا بولغانلىغى، ئۇنىڭ قاچان داستان شەكلىگە كىرگەنلىكى ۋە يازما ئەدەبىياتتا پەيدا بولغانلىغى، ئۇنى قايسى قەلەم ئىگىلىرىنىڭ رەتلەپ مەتبەدە نەشر قىلدۇرغانلىغى ھەققىدە بىزنىڭ قولىمىزدا ئېنىق مەلۇمات يوق. مەن بۇ مەسىلىدە ئىزلىنىش ئېلىپ بېرىشقا پايدىلىق بولىدۇ، دەپ قاراپ ھەم كەڭ كىتاپخانىلارنىڭ ئوقۇپ بەھىرلىنىشىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئاغزاكى ۋە مەتبەئە نۇسخىلىرىغا ئاساسلىنىپ بۇ داستاننى نەشرگە تەييار - لىدىم. داستاننىڭ مەن ئاساسلانغان نۇسخىلىرى تولۇق بولماسلىقى مۇمكىن، ئالاقىدار خادىملار ۋە كەڭ كىتاپخانىلارنىڭ ئۆزلىرىگە مەلۇم بولغان مەنبەلەر بويىچە تۈزىتىش ۋە تولۇقلاش ئېلىپ بېرىشىنى ئۈمىت قىلىمەن.

ئارزۇ قېرىماس، ھەۋەس ئۆلمەس، مۇھەببەت داستانى تۇ - گىمەس. جازدىن كەچمىگۈچە جانانغا يەتكىلى بولماس. «بوستان» داستانىدىن كېيىن شۇنداق بىر رىۋايەت تارقالدىكى: چىن ماچىن مەملىكىتىدە خورشىد شاھ (خوشتى غوجام) ئاتلىق بىر پادىشا بار ئىكەن. ئۇ پادىشانىڭ 41 خوتۇنى بولۇپ، ھىچبىرسىدىن بالىسى يوق ئىكەن. يىللار ئوتۇپ خورشىد شاھنىڭ كوڭلىگە بىر غەم چۈشۈپتۇ. ئۆزىنىڭ غەمكىن، پەرىشان كوڭۈل - ئارزۇسىغا تەسەللى بېرىپ مۇنداق ئويلاپتۇ: «ھەي خورشىد! سېنىڭدە بايلىق ھەددى - ھىساپسىز. ناۋادا باقى ئالەمدىن پانى ئالەمگە كېتەر بولساڭ مال - مۈلكۈڭ، تاجى - تەختىڭ كىمگە قالدۇ؟» شۇ ئەس -

نادا پەلەكتىن ۋەھى كەلدى: ”ھەي خورشىد شاھ! كىچىك خوتۇنۇڭ ئارقىلىق بىر پەرزەنت كورسەن!“

ئانچە ئۇزۇن ئۆتمەي، دىگەندەك كىچىك خوتۇنى ھامىلدار بولۇپتۇ. 9 ئاي 9 كۈن قوساق كوتىرىپ بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ. خورشىد شاھنىڭ خوشاللىغى ئىچىگە سىغماي پۈتۈن قارى قۇرئان، ئىلمى تالىپ، ۋەزىرى ئەزەم، بەگ تورلىرىنى چاقىرىپ، كاتتا داستىخان سېلىپ، ئوز ئوغلنىڭ ئىسمىنى نىمە قويۇش ھەققىدە پىكىر - مەس - لەھەت سورايتۇ. ئىلمى تەكەمبىلدىن بىرسى: ”ئەي پادىشاھى ئالەم، ئوغلنىڭىزغا جىن - ئالۋاستى، دو پىرلەرنىڭ زىيان - زەخمەت قىلالماسلىغى ئۈچۈن، ئىسمىنى سەنوبەر، قويساتى“، دەپتۇ. ھەممە قوشۇلۇپتۇ. خورشىد شاھىمۇ رازى بولۇپتۇ. مەزىن ئوڭ قۇلاققا ئەزان، سول قۇلاققا تەگبىر ئوقۇپ، بالغا «سەنوبەر» دەپ ئىسىم قويۇپتۇ.

سەنوبەرنىڭ ئوزى ساھىبچامال، ساھىپكامال زىرەك ئىكەن. 7 ياشقا كىرگەندە شاھ ئۇنى موللايى مۇئەللىگە بېرىپتۇ. سە - نوبەر 10 ياشقىچە ئىلمى تەلەپ بولۇپتۇ. بىر كۈنى خورشىد شاھ ئوغلنى ئالدىغا چاقىرىپ: ”ئەي ئوغلۇم، ئەمدى بۇنچىلىك موللا بولدۇڭ. سىپاھگەرچىلىكنى ئۈگىنىدىغان ۋاقتىڭ كەلدى. مەندىن كېيىن قالساڭ بۇ شەھەرگە سىپاھ بولسەن“، دەپ، سەنوبەر بىلەن بىر كېچە، بىر كۈندۈزدە تۇغۇلغان كېلىشكەن 500 يىگىتنى تاللاپ يىغىپ، چارباغ ياساپ سەنوبەرگە قوشۇپتۇ. 500 يىگىت سەنوبەر بىلەن بىللە چارباغدا سەيلە تاماشا، ئەيش - ئىشرەت قىلىشىپتۇ. بىر ئەسنادا سەنوبەرگە ھاردۇق يېتىپ، يارۇ - بۇرادەرلىرىدىن رۇخسەت سوراپ، باغنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تەخت راۋانغا چىقىپ يېتىپ كوزى ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. سەنوبەر

قىزىق بىر چۈش كورۇپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، شەھرى شەبىشە تاننىڭ پادىشاسى پەررۇخ شاھنىڭ قىزىنىڭ روھى ئاسمان بېشىدىن پەرۋاز قىلىپ ئۇچۇپ چۈشۈپ سەنوبەرنىڭ باش تەرىپىدە ئولتۇرۇپتۇ. ئىككىسى شىردىن سوھبەتتە بولۇپتۇ:

سەنوبەر:

بىر لاچىن سۈپەتلىك جەۋرائىل پىرىم،
نازى نەۋ جوۋانىم نەدىن بولۇرسەن؟
گۈل يۈزلۈك شىردىن سوز ماھى تابانم،
كوزلىرى مەستانم نەدىن بولۇرسەن؟

پەرزات:

مېنى سورىساڭ پەرزاتنىڭ شاھىمەن،
ئەسلى شەھرى شەبىستاندىن بولۇرمەن.
پەمى قىلساڭ ھوسنى ئەھلىنىڭ ماھىمەن.
غازاڭى يوق گۈلىستاندىن بولۇرمەن.

سەنوبەر:

باشىڭغا كىيىپسەن شەھنشاھ تاجى،
كورگەنلەر ئۈزەڭنىڭ بولۇر مۇھتاجى.
كوزۇمنىڭ روشنى، كوڭلۇم چىراغى،
غەمسىز بىگانم نەدىن بولۇرسەن؟

پەرزات:

ئاشتىلار مىسكىندۇر ملامەت باشى،
يامغۇردەك ئاققۇزما كوزۇڭنىڭ ياشى.
ماكانم گۈلشەندۇر چەشمىلەر باشى،
مېنى سورىساڭ بىر ماكاندىن بولۇرمەن.

سەنوبەر:

قوللىرىڭغا قان كەبى خىمى قويۇپسەن،
زەرەپشان دەك، بەستىڭگە، كۈچكە تولۇپسەن.
يۇسۇپ كەبى زىندانغا سالما مېنى سەن،
زۇلەيخادەك گۈل ئايىم نەدىن بولۇرسەن؟

پەرىزات:

ياقۇپ كەبى كەلدىمەن سېنى سوراغلاپ،
ھەسرىتىڭدە سىنەمنى بېھزە داغلاپ.
كەلدىم سېنىڭ يولۇڭغا بېلىمنى باغلاپ،
بىر توتى مەن، كى شەكەر كاندىن بولۇرمەن.

سەنوبەر:

خەنجەر سېلىپ باغرىمغا قان تولدۇرما،
گۈل يۈزۈمنى زەپىرەڭدەك سولدۇرما.
نازنىڭ بىلەن، غەمىڭ بىلەن ئولتۇرما،
ئەي كىرەملىك سۇلتانىم نەدىن بولۇرسەن؟

پەرىزات:

ئەزرائىلنىڭ ھەمدىسى، دەريادا ماھى،
بۇ ئالەمنى ياندۇردى ۋامۇقنىڭ ئاھى.
گەر ئەسلىمنى سورىساڭ پەرىلەر شاھى،
پەۋەس ياقۇت ھەم گۈھەر كاندىن بولۇرمەن.

سەنوبەر:

كوزلىرىڭ نەركەستۈر، قامتىڭ شەمشات،
نازلىق دىلبەر چېرەڭدۇر مىسالى ئاپتاپ.
قانچە يىللىق مەنزىلدۇر دەرگاھىڭ شۇ تاپ،
سوزلىسەڭچۇ نەۋ جوۋانىم نەدىن بولۇرسەن؟

پەرزات:

پەرزاتمەن ئەسلىدە يوقتۇر نىشانىم،
گەر ئاشكارا ئەيلىسەم سەن - سەن نىشانىم.
بەش يۈز يىللىق مەنزىلدۇر مېنىڭ ماكانىم،
بىلىسەڭ شەھرى شەبىستاندىن بولۇرمەن.

سەنوبەر:

شاھى خورشىد ئوغلىمەن ئېتىم سەنوبەر،
ھەسرەتتىڭدە خەستە كوڭلۇم بىلىسەڭ گەر.
مالائىكە سۈرەتلىك ئاي يۈزلۈك دىلىبەر،
راستىڭنى ئېيت جانانىم نەدىن بولۇرسەن؟

پەرزات:

پەرزات شاھنىڭ قىزمەن بىر ئېتىم گۈلدۈر،
ساڭا شەيدا بولغان ئاشق بۇلبۇلدۇر.
تا ئولگۈنچە ساڭا ئىقرارىم شۇدۇر،
پەمى قىلساڭ شۇ ماكاندىن بولۇرمەن.

ئەلقسىسە، پەرزات بۇ سۆزلەرنى دەپ، ئۇخلاپ ياتقان
سەنوبەرنىڭ بۇرنىغا بىر تال گۈلنى پۇرۇتۇپتۇ. سەنوبەر چوچۇپ
ئويغانسا، كورگەنلىرى چۈش ئىكەن. ئۇنىڭ كوڭلىگە غەم، ئىچىدە
گە تۈگمەس ئوت چۈشۈپتۇ. ئىشقىنىڭ قولى ئۇنى ئاسماندىن
ئېلىپ يەرگە ئۇرۇپتۇ. 7 قېتىم ئولۇپ 7 قېتىم تىرىلىپتۇ. قال-
رىسا يېنىدا ئادەم زات تۈگۈل ئىنىسى - جىنىنىڭ ئەسىرى يوق.
ھەيران، سەرگەردان بولۇپ زار - زار يىغلاپ، پەرزاتنى يات
ئېتىپ: "سېنى چۈشۈمدە بىرلا قېتىم كوردۇم. ئوڭۇمدىمۇ بىر كې -

لىشكە ئىلتىپات قىلساڭ نىمە بولىدۇ؟“ دەپ بىيىت توقۇپ ئۇن تارتىپ يىغلاپتۇ:

غەمىزى جان ئېلىپ كەتكەن پەرىزات،
رەھىمە قىلىپ يەنە - يەنە كەلسەڭچۇ،
شەمىسى - قەمەر يۈزلۈك قامىتى شەمشات،
خەنجەر چېكىپ بۇ قۇربانە كەلسەڭچۇ!

بېلىقزىنىڭ ھەجرىدە كويدى سۇلاپىمان،
ياقۇپ ئوغلى ئۇچۇن ئۇ بولدى كوپ سەرسان.
بىر بىچارە ئاشىقەن يولۇڭدا ۋەيران،
رەھىمە قىلىپ يەنە - يەنە كەلسەڭچۇ!

شىردىن ئۇچۇن كوپ جاپا چەكتى شۇ پەرھات،
باياۋاننى تەر توكۇپ قىلدى ئۇ ئاۋات.
ئەي مەستانە كوزلۇگۇم قامىتى شەمشات،
قۇلاق سالىساڭ ئەھۋالىغا نە بولغاي!

كېلىپ مەندىن سوراپ دىگىن نە ھالىڭ،
غەمىزى جان ئالار، كوزى مەستانىم.
سەنوبەنىڭ ھەمدىمى ۋاپالىق يارىم،
رەھىمە ئەيلەپ يەنە - يەنە كەلسەڭچۇ!

ئەلقىسسە: سەنوبەر يۇقۇرىدىكى بىيىتلارنى ئېيتىپ زار -
زار يىغلاپ، پەرىزاتنىڭ ئىشقى - پىراقىدا سوزلىگۈدەك ھالى قال -

ھاي، يەر بېغىرلاپ ئومىلەپ ئوز ھوجرىسىغا بېرىپ بىتاپ بولۇپ
 لۇپ يېتىپ قاپتۇ. دوست - يارەنلىرى سەنوبەرنىڭ راۋاقتا بوقلۇمۇ...
 غىنى كورۇپ شۇ ھامان خورشىد شاھقا مەلۇم قىلىشىپتۇ. بۇ
 خەۋەرنى ئاڭلىغان خورشىد شاھ بارلىق جەتتى - جەمەتى بىلەن
 چارباقتا كېلىپ ئۇنى ئىزلەپتۇ. يەر بېغىرلاپ ماڭغان ئىزنى كۆر-
 رۇپ، شۇ ئىز بويىچە سەنوبەرنىڭ ھوجرىسىغا كىرىشىپتۇ. قاراش -
 قۇدەك بولسا، سەنوبەر يا ئولۇك ئەمەس، يا تىرىك ئەمەس بىر
 ھالەتتە ياتقۇدەك. خورشىد شاھنىڭ يۇرەك - باغرى ئېزىلىپ:
 "ئەي ئوغلۇم، ھالىڭ نىچۇك؟ نىمە بولدۇك؟ مەندىن كۆڭلۇك قال -
 دىمۇ؟ ياكى ئىنىسى - جىن، دو - پىرىلەردىن زىيان يەتتىمۇ؟ ئېيىت -
 قىن ماڭا ئەرزى ھالىڭنى" دەپ يېلىنىسىمۇ، سەنوبەرنىڭ سوز قە -
 لارغا ھالى يوق بىھۇش ياتقۇدەك. خورشىد شاھ سەنوبەردىن
 سىر ئەسرا ئالالماي 500 زىبا يىمگىتنى چاقىرىپ: "قايسى
 بىرىڭلار سەنوبەرنىڭ سىر ئەسرارنى ئالالساڭلار پۇل، مالى... جا -
 ھان ئىنتام قىلىن!" دەپتۇ.

سەنوبەرنىڭ ئەڭ يېقىن دوستى زىيور دىگەن يىمگىت: "مەن
 سەنوبەر بىلەن سوزلىشىپ باقسام!" دەپتۇ. خورشىد شاھ ماقۇل
 كورۇپتۇ. زىيور كىرىپ سەنوبەردىن ھال - ئەھۋال سوراپ مۇندە -
 داق بىيىت ئوقۇپتۇ:

سۇلايمان دەك دولەتلىك ئىززەتلىك شاھىم،
 سوزلىگىن ھال - پەرىشانلىك نە بولدى؟
 ئەي كوزۇمنىڭ روشنى ئىززەتلىك شاھىم
 روشەن قىلغىن بۇ ئەپچانلىك نە بولدى؟

نەركەس كەبى كوزۇڭدىن يېشىڭ توكۇلمىش،
ھەم ئىلىپتەك قامتىڭ يادەك پۇكۇلمىش.
قىزىل يۇزۇڭ سارغىيىپ زەپىرەڭ بولمىش،
راستىڭنى ئېيت بۇ ئەپ-ئاللىڭ نە بولدى؟

شۇ يۇسۇپنىڭ ئاتىسى ھەزرىتى ياقۇپ،
يىغلىمىدى سېنىڭچە گۈلنازى مەھبۇپ.
پىراقىڭدا يىغلايمەن. ئايلىماي مەن خوپ،
كوزلىرىڭدىن ئاققان تېنىڭ نە بولدى؟

قوينۇڭنى سەن قانلىق ياشتا تولدۇرما،
گۈل يۇزۇڭنى زەپىرەڭدەك سولدۇرما.
دۈشمەنلىرىڭ كۆلمىسۇن، يىغلىمىسۇن دوستلىرىڭ،
بۇ ھەسرەتلىك ھال-ئەھۋالنىڭ نە بولدى؟

تۇر ئورنىڭدىن بار ئاتاڭنىڭ ئالدىغا،
كۆپ قىيىنما، يەت بىچارە ھالىغا.
قۇلاق سالغىن زىيور قۇلنىڭ دادىغا،
سوزلىسەڭچۇ بۇ ئەھۋالنىڭ نە بولدى؟

سەنوبەر زىيورنىڭ ئېيتقان بىيىتلىرىغا جاۋابەن چۈشە
كورگەنلىرىنى بايان قىلىپ، يۈرەك باغرىنى پارە-پارە قىلىپ
مۇنداق بىيىت ئوقۇيتۇ:

بىر سوزۇم بار ئاغاللىرىم، بەگلىرىم،
چۈشۈدە كورۇندى بىر سەمەندەرلىك.

قامتى ئىلىپتەك، گۈل يۈزلۈك دىلبەر،
ئىشقىدا مەن بولدۇم بىناۋا غەملىك.

بۇزۇلغان كوڭلۇمنى قىلدى ئىمارەت،
مېنى جەننەت ئىچىگە قىلدى ئىشارەت.
جاننى ئالار كوزلىرى، غەمزىسى ئاپەت،
زۇلپى زەرەپشانلىق موشكى ئەمبەرلىك.

بىر قاراپ، بىر كۈلۈپ قىلدى مەستانە،
ئۇ شىرىن سوھبەتتە يالغۇز يىگانە.
بەش يۈز يىللىق يىراقتىن بەردى نىشانە،
بىر غۇنچە موسەللىك لېۋى شېكەرلىك.

الدىدا ئولتۇرۇپ نىقاپنى ئاچتى،
سەنوبەرم “ دەپ كەلدى سەنەسەن ئاچتى.
لەۋلىرىدىن بىر يولى بال - ھەسەل چاچتى،
گۈل ھوسنىگە توپدۇردى مېنى دىبەرلىك.

سەنوبەر ئىنتايىن بىچارە ھالدا ئاتىسىغا قاراپ: “ئەي
ئاتا! ئوزۇمدە ئىختىيارىم يوقتۇر، ھەرنە بولسا ھەقتى ئاللاننىڭ
ئىرادىسىچە بولىدۇ” دەپ يىغلاپ ھۇشىدىن كېتىپتۇ. ئاتىسى: —
ئەي ئوغلۇم، سەۋرى قىلغىن. ئوز جېنىڭغا ئوزەڭ قەست قىلما.
مېنىڭ جېنىمنى ئوتتا داغلىما. سەندىن ئايرىلىپ كورگەن كۈنۈم
نېمە بولىدۇ؟ سەن دىگەن يەر پەرلەرنىڭ جايىدۇر. بۇ يەردىن
500 يىللىق يولدۇر. سېنىڭ ئومۇرۇڭ ئۇنىڭغا يەتمەسە، يول

ئۈستىدە ناھەق ئولۇپ كەتسەڭ، سەندىن ماڭا خەۋەر يەتمەسە شەرمەندە، رەسۋا بولمامدىمەن؟“ دەپ ئىختىيارسىز يىغلاپ كې-
تىپتۇ. ئەمما سەنوبەر ئاتىسىنىڭ نەسەھەتلىرىگە قۇلاق سالماي
ئۆزىنىڭ ھال-زارىنى ئېيتىپ يىغلاپ مۇنداق دەپتۇ:

بىر ئىجازەت بەرسىڭىز ئادالەت شاھىم،
خوشال بولسۇن، ياپىرسۇن مىڭ پارە كوڭلۇم.
تەشنا دىلغى ياغدۇرۇڭ ساخاۋەت شاھىم،
غېرىپ مىسكىن بولمىسۇن سەكپارە كوڭلۇم.

كوز ئالدىمدىن كەتمەيدۇ ئاشۇ بىر دىلبەر،
بۇ جانىمنىڭ ئاپىتى غەمزىلىك گوھەر.
دىلىم بۇلبۇل، ئۇ بىر گۈل دائىم تەلپۈنەر،
تەلپۈنىدۇ جۇش ئۇرۇپ مىڭ پارە كوڭلۇم.

سىز ئۇرۇنۇپ قايتۇرماڭ مېنى بۇ يولدىن،
مەنمۇ قىلماڭ جان ئاتا ئۇ قىبلەگاھتىن.
ۋىسالىنى تىلەيمەن قادىر خۇدادىن،
كېچە-كۈندۈز قان يۇتار ۋەيرانە كوڭلۇم.

ئاشۇ يارىسىز زىنداندىر تەخت ھەم جاھانم،
ھەسرەتتە كويىپكەتە بۇ خەستە جانم.
بىر تەرەننوم ئەيلىسە گۈل يۈزلۈك يارىم،
بىر يوللا بولغۇسى خەندانە كوڭلۇم.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ خورشىد شاھ 500 يىللىق يولنى كېزىپ شەھىرى شەبىستانغا بېرىش مۇمكىن ئەمەس، بىر ئادەم - نىڭ ئومرى يەتمەيدۇ دەپ توسىۋالسام يەنە كۈندىن - كۈنگە زەئىپلىشىپ تۈگەپ كەتكۈدەك، ئۇنىڭدىن كۆرە بىر قەدەم بول - سىمۇ كوڭۇل ئارامى شۇ يولدا جايغا چۈشۈپ ئۆتسە ياخشىراق بولار، دەپ ئويلاپ، زىيور باشلىق 500 زىبا يىگىتنى بىرگە قوشۇپ، مىڭدىن يۈزنى، يۈزدىن ئوننى، ئوندىن بەشنى تاللاپ، 500 ئات ھازىرلاپ، ئىگەر - جابدۇقلىرىنى خىللاپ، يىگىتلەرنى گۈلدەك ياساندۇرۇپ يولغا سېلىپ قويماقچى بولۇپتۇ. پۈتۈن يۇرت ئەھلى يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە يىغىلىپ سەنوبەرنى ئۇ - زىتتە قويۇشقا كېلىشىپتۇ. خورشىد شاھ ئوغلىنى ئۈزىتىش جۈ - دالغىدىن بىتاقەت، بىئارام بولۇپ پىراق ئوتىدا كويۇپ زار - زار يىغلاپ مۇنداق دەپتۇ:

ھاياتىمنىڭ گۈل غۈنچىسى يىگانىم ئىدىڭ،
قولغا كەلگەن دولتىم ھەم نىڭلىرىم ئىدىڭ.
خەستە كوڭلۇم راھىتى تەندىكى جانىم ئىدىڭ،
بارغىن ئوغلۇم ئاللاغا تاپشۇردۇم سېنى.

مەن نىچۈك تاقەت قىلاي ھىجرىتىدە ئەي جانىم ئوغۇل،
يىغلىسام قىلسام مۇناجات ھەق ئۆزى قىلغاي قوبۇل.
يول بويى بولسۇن مەدەتكارىڭ روسۇل،
بارغىن ئوغلۇم ئاللاغا تاپشۇردۇم سېنى.

سەن كېتەر سەن باش ئېلىپ ئەيلەپ مېنى خەستە خاراپ،
ھەسرەتتىڭدە يۇرىڭىم قان بولغۇسى، باغرىم كاۋاپ.

پىراقىڭدا مەن قالدىم زار-زار قان يىغلاپ.
بارغىن ئوغلۇم ئاللاغا تاپشۇردۇم سېنى.

مەن ئاتاڭ خورشىد ئەجەپ تەلىمى يوق ھەم بىناۋا،
ھەر قاچان يادىدا سەن، تاغۇ-تاش بولغاي گۇۋا.
ئاھ بالام دەپ يىغلىسام بارمىدۇ دەرتكە داۋا،
بارغىن بالام ئاللاغا تاپشۇردۇم سېنى.

خورشىد شاھنىڭ نالىسىنى ئاڭلاپ پۈتۈن يۇرت نالە-زار
قىلىشىپتۇ، سەنوبەر بەش يۈز يىگىت ئاغىنىلىرى بىلەن ئات
ئۈستىدە تۇرۇپ، ئاتا-ئانا، قوۋم-قىرىنداش، يۇرت-مەھەللە،
ئوي-ماكانى بىلەن خوشلىشىپ، ئەلۋىدا قىلىشىپ، تۇغۇلۇپ
ئۆسكەن يۇرتىدىن ۋاقتىنچە ئايرىلىدىغانلىغىنى ئويلاپ كوڭلى
يېرىم بولۇپ كوز يېشى قىلىپ، يۇرتتىن دۇئا ئېلىپ مېڭىش
ئۈچۈن مۇنداق دەپتۇ:

مەن كېتەر مەن يارىمنى ئىزلەپ،
جان دوستلىرىم خوش قال ئەمدى.
ماڭا ھەمدەم جان دوست بولغان،
ئەل-ئاغىزە خوش قال ئەمدى.

يىغلىشتا قولدا سازى،
نالىسى بۇلبۇل ئاۋازى.
مەيداندا ئاتلىق پەرۋازى،
نەۋ جۇۋانلار خوش قال ئەمدى.

مېنىڭ بىلەن ھەمدەم بولغان،
كېچە - كۈندۈز بىر غەم بولغان،
خۇددى بىر جان - بىر تەن بولغان،
قەدىردانلار خوش قال ئەمدى.

ئانا بىلەن ئانام قالدى،
رەڭگى - روھى سامان قالدى.
تۇتقان دۇنيا جاھان قالدى.
ئەي يارانلار خوش قال ئەمدى.

كىندىك قېنىم توكۇلگەن يەر،
چىمدىم توپاڭ مەن ئۇچۇن زەر.
مۇناپىقىمەن ئۇنۇتسام گەر،
ياخشى دوستلار خوش قال ئەمدى.

خوش قال ئەمدى يېشىل تاغلار،
گۈلگە تولغان چىمەن باغلار.
كېلەر بىر كۈن خوشال چاغلار،
جان جىگەرلەر خوش قال ئەمدى.

سەنوربەردۇر مېنىڭ نامم،
ئاشتى كۆكتىن ئاھو - زارم.
يار يولىغا پىدا جانم،
مېھرىبانلار خوش قال ئەمدى.

سەنوبەر ئەل - جامائەت بىلەن خوشلىشىپ ئاتلىرىنى بولۇش -
چە چاپتۇرۇپ، توپىنى ئاسمانغا توزىتىپ يولغا راۋان بولۇپتۇ.
شۇ مېڭىشتا توختىماي سوڭ ئامان دەرياسىنىڭ (قىزىل دېڭىز)
بويىغا كېلىشىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا بۇ دەريانىڭ سۈيى ئۇلۇق،
نېرىقى چېتى كورۇنمەيدىكەن. سەنوبەر سۇنىڭ پىرى ئىلياس
پەيغەمبەرگە شۇكىرى سانا كەلتۈرگەندىن كېيىن ئىلياس پەيغەم-
بەر ئۇلارغا كېمە ئەۋەتىپتۇ. سەنوبەرلەر ئاتلىرىنى دەريا بويى-
دىكى ئوتلاققا قويۇۋېتىپ، ئوزلىرى كېمىگە ئولتۇرۇشۇپ مېڭىپ،
ئۈچ كېچە - كۈندۈزدە دەريانىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا بېرىشىپتۇ.
بىردىن قاتتىق بوران چىقىپ كېمىنى دولقۇن تاشقا ئۇرۇپ
پاچاق - پاچاق قىلىۋېتىپتۇ. يىگىتلەر دەرياغا غەرق بولۇشۇپتۇ.
سەنوبەر بىلەن زىيور ئىككىسى پاچاقلانغان كېمىنىڭ بىر پارچە
شېلىغا ئېسىلىپ لەيلەپ ئۇزۇپ دەريانىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بى-
ئارالغا چىقىپ قېلىپ ئالتە ئاي تۇرۇپ قېلىشقا مەجبۇر بولۇپتۇ.
ئۇلار چارىسىز بىر ئاسمانغا، بىر يەرگە قاراپ ئولتۇرۇپ زار-
زار يىغلىشىپتۇ. سەنوبەر پەلەكنىڭ بىۋاپالىغىدىن رەنجىپ خۇداغا
نالە قىلىپ مۇنداق دەپتۇ:

مەن كىمگە ئېيتاي ئەرزى ھالىمنى،
بۇگۈن ماڭا ئاخىر زامان بولۇپتۇ.
ھەقىتى ئاللا كورگەيسەن دەردۇ ھالىمنى،
بۇگۈن ماڭا ئاخىر زامان بولۇپتۇ.

بۇ جانىمغا قەست قىلىش دەريايى ئاپەت،
مۇندىن قۇتۇلمىغىم يوقتۇر سالامەت.

بۇگۈن ماڭا كەلدى مانا ۋەھىي قىيامەت،
بۇگۈن ماڭا ئاخىر زامان بولۇپتۇ.

ياقام يىرتىپ يىغلايمەن، چېكىمەن پەريات،
تەگ - تېگىدىن گۈم بولسۇن چىرىگەن نام - ئات.
نەۋ جۇۋانلار قامتى بولسۇن ئەي شەمشات،
بۇگۈن ماڭا ئاخىر زامان بولۇپتۇ.

سەنوبەرنىڭ ھەمدىسى قۇدرەتلىك راھمان،
مېنى غەمدە قويۇۋەي قىلما سەرگەردان.
ئەۋۋەلدا ئامانەي ئاخىردا ئىمان،
بۇگۈن ماڭا ئاخىر زامان بولۇپتۇ.

سەنوبەر يىغلاپ خۇداغا نالە - زار قىلىپ قارايدىغان بولسا
دەريانىڭ سۈيى قۇرۇپ ئاسان يول ھازىرلىنىپتۇ. ئىككىسى دەر -
يانىڭ نېرىقى چېتىگە ئوتۇپتۇ. بىر كېچە قونۇپتۇ. ئەتىسى زى -
يور ئېغىر كېسەل بولۇپ يېتىپ قاپتۇ. سەنوبەر:

— ئەي دوستۇم، نىمە بولدۇڭ؟ سەن بىلەن ئىككىمىز دەريا -
نىڭ ئوتتۇرىسىدا ئالتە ئاي تۇرۇپ قىينالدۇق. ئەمدىلا بۇ قىرغاققا
چىققاندا بىناپ بولۇپ قالدىڭغۇ؟ — دەپتۇ. زىيور:

— ھەي جان دوستۇم، بىز بىلەن بىللە كەلگەن ئاغىنىم
لەرنىڭ دەرياغا غەرق بولغىنىنى كۆرۈپ تىرىك ئولگەن ئىدىم.
لېكىن غەيرىتىگە ئېلىپ يۇرۇۋەرگەن ئىدىم. مانا ئەمدى بولال -
مىدىم، — دەپتۇ. پەرىشان بولغان سەنوبەر، زىيورغا قاراپ دەپتۇ:

قەدىردانىم، ھەمدىم ئەي ۋاپادارىم،
يۇرىگىمنى ئەزمىگىن ھالىڭ نىچۇكتۇر؟
جان كويەرىم، سىردىشىم كوڭلۇمدە بارىم،
تۇرالمايسەن ئورنۇڭدىن ھالىڭ نىچۇكتۇر؟

زىيور:

ئاڭلا مېنىڭ ئەرزىمنى قەدىرلىك شاھىم،
ماڭا يېقىن كېلىپسەن قۇلاق سال ئەمدى.
ئېغىر دەرتكە يولۇقتۇم، يوقتۇر داۋاسى،
مەن ئولەرمەن، سەن بۇ يولدا قال ئەمدى.

سەنوبەر:

ساڭا پىدا بولسۇن بۇ شىردىن جانىم،
مىڭ تەسەددۇق بولسۇن ھەم دولتىم - شانىم.
سەن - سەن مېنىڭ دۇنيالىق ئارزۇ - ئارمانىم،
يا، مېھرىۋان جان دوستۇم ھالىڭ نىچۇكتۇر؟

زىيور:

مېنىڭ ھالىم بولماقتا كۇنسىرى بەتتەر،
شۇم ئەجەلنىڭ نەشتىرى جانىمدىن ئوتەر.
ئەجەل بىرئەجدىھادۇر ئاخىر يۇتەر.
غەنىمەتتۇر بۇ دەۋران ئەسكە ئال ئەمدى.

سەنوبەر:

دەرت - ئەلەمدىن بىر يولى باغرىم ئېزىلدى،
پىشانىگە جان دوستۇم قىسمەت يېزىلدى.
ساڭا قاراپ شۇ تاپتا ئۈمىت ئۇزۇلدى،
يۇسۇپ كەبى غەمغانىم ھالىڭ نىچۇكتۇر؟

زىيور:

سەنوبەر جان - جانىمگە بىر ئوت تۇتاشتى،
كىممۇ كورسۇن بىز يىغلاپ توككەن قان ياشنى.
ئولەر ۋاقتىم يېقىنلاپ ئەقلىمۇ شاشتى،
يىغلاپ كېتەي، سەنمۇ ھەم يىغلاپ قال ئەمدى.

دەپ زىيور يىغلاپ دەريا - دەريا ياش توكۇپ، قاش - كوزىنى
بىر سۇزۇپ "ئاھ!" دەپ جان ئۇزۇپتۇ. پەرىشان بولغان سەنو-
بەر، زىيورنى ئۇخلاپ قالدى دەپ ھىس قىلىپ:

— ئەي جان - جىگەر، مۇبارەك يۈز دوستۇم ھازىر ئۇخ-
لاش ۋاقتى ئەمەس. ساڭا ئۇيقۇ مۇناسىپمۇ ئەمەس. قوپ ئور-
نىڭدىن. دەرياغا غەرق بولۇپ كەتكەن دوستلىرىمىز گۈلشەندە
سەيلە قىلىپ ئويناۋاتىدۇ. سېنى كېلەر مەككىن دەپ كۈتۈپ تۇرىدۇ،—
دەپتۇ ۋە ئۇنى ئويغىنارمەككىن دەپ يۈزىگە سۇ چېچىپتۇ.
تاپىنىنى قىچىغلاپتۇ. ئويغانماپتۇ.....ئۇ زىيورنىڭ بېشىنى تىزىغا
ئېلىپ مەڭزىنى مەڭزىگە يېقىپ مۇنداق دەپتۇ:

غەربىلارنىڭ يولىدا غەربىلار كەبى،
مېنىڭ ئۇچۇن غەربىپ ئولگەن زىيورۇم.
گۈلدەك يۈزى زەپىرەڭدەك سارغىيىپ،
مېنىڭ ئۇچۇن جېنىنى بەرگەن زىيورۇم.

شەردىن شېكەر سوزلىرى كوكلۇمگە ياققان،
سوز ئاغزىدىن چىققىچە ئىشىمغا چاققان.

پەرۋانىدەك بېشىدا جېنىنى قاققان،
مېنىڭ ئۇچۇن غېرىپ ئولگەن زىيورۇم.

سەنوبەر يىغلا - يىغلا، زىيورنىڭ ئىككىمىنى تېكىمپ، نامىزىنى
ئوقۇپ، دەپنە قىلىپ قەۋرىسىنى قاتۇرۇپتۇ. بېلىگە غەپىرەت
كەمىرىنى چىڭ باغلاپ ئوزى يالغۇز يولغا چىقىپتۇ. قانچە - قانچە
تاغلاردىن ئېشىپ، قانچە - قانچە دەريالارنى كېچىپ بىر مەنزىلگە
يەتكەندە، بىر باغۇ - بوستاننى كورۇپتۇ. بۇ باغ شۇنداق گۈزەل
ئىكەنكى، بېشىنىڭ ئوزىدىكەن. تۇرلۇك - تۈمەن مېۋىلەر پىشقان،
بۇلبۇل، توتى قۇشلار سايراشقان، خىلمۇ - خىل گۈللەر ئېچىلغان،
گۈللەردىن كىشىلەر مەس بولغۇدەك پۇراق چىچىلغان ئىكەن.
ئەمما سەنوبەر پەردزاتنىڭ ئىشىقى پىراقدا كويۇپ - پىشىپ بۇل
بۇل - قۇشلارغا قاراپ مۇنداق بىيىت ئوقۇپتۇ:

گۈلىستاندا يۇرگەن قۇشلار،
خەۋەر بېرىڭ يارىم بارمۇ؟
گۈل چىچەكلەر ئەي سۇمبۇللار،
خەۋەر بېرىڭ يارىم بارمۇ؟

ئەسلى ئۇنىڭ پەردزاتى،
گۈلى رەنا ئۇنىڭ ئاتى.
ماڭا بەك چىڭ ئېتىقاتى،
خەۋەر بېرىڭ يارىم بارمۇ؟

يارىم بارمۇ بۇ بوستاندا،
چىمەنلىك بۇ گۈل - گۈلىستاندا.

مەن سەنوبەر پەرىشانغا،
 خەۋەر بېرىشكە يارىم بارمۇ؟

گۈل - گىيا، ئۇچار - قاناتلارنىڭ زۇۋانى بولمىغاچقا جاۋاب بېرەلمەپتۇ. ھېرىپ - چارچىغان سەنوبەر باغدا قونۇپ قاپتۇ. كوزى ئۇيقۇغا باراي دەپ قارىسا، باغنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر تۇپ چىنار تۇرغۇدەك. چىنار تۈۋىدە بىر دەريا ئاققۇدەك. باغنىڭ ئىچى قاپ - قاراڭغۇ. شۇ ئەسنادا دەريادىن بىر سۇ كالىسى بىر گۈ - ھەرنى چىشلەپ چىقىۋاتقۇدەك. سەنوبەر قورقۇپ چىنارنىڭ ئۈستىگە چىقىۋېلىپ قاراپ تۇرۇپتۇ. سۇ كالىسىنىڭ ئاغزىدىكى گۈھەر ئون توت كۈنلۈك تولىۋىشىدەك نۇر چىپچىپ باغنىڭ ئىچىنى يوپ - يورۇق قىلىۋېتىپتۇ.

سەنوبەر:

غەۋۋاسلاردەك جاندىن كېچىپ دوستلىرىم،
 يۈزىڭ شۇكىرى بۇ ماكانغا ئېرىشتىم.
 ئىچىپ ساقى تۇتقان تاتلىق شاراتتىن،
 يېڭىمۇۋاشتىن چىققان جانغا ئېرىشتىم.

بىر يار ئۇچۇن باياۋاندا يول كېزىپ،
 جاپا چېكىپ زەپىرەڭدەك سارغىيىپ.
 جاندىن ئەزىز دوستلىرىمىدىن ئايرىلىپ،
 شۇكىرى بۇگۈن گۈلىستانغا ئېرىشتىم.

ھاياتىمنىڭ گۈل - غۇنچىسى ئېچىلدى،
 ئىشەنچىڭگە بەنە ئىشىنىچ قېتىلدى.

كوز ئالدىدا نۇر دەرياسى توكۇلدى،
شۇكىرى بۇگۇن نۇرىستانغا ئېرىشتىم.

ئەي سەنوبەر بۇ يەردە سۇرگۈنسىمەن دەۋران،
بۇ گۈلىستان سەن ئۇچۇن بولغۇسى پىنھان.
سەن ئەزەلدىن سەنوبەر تەلەپلىك ئوغلان،
شۇكىرى ياقۇت، گۆھەر كانغا ئېرىشتىم.

دەپ، چىمىنارنىڭ بىر تال يوپۇرەسىغىنى ئۇزۇپ گۆھەرنىڭ
ئۈستىگە تاشلاپتۇ. شۇ ھامان باغنىڭ ئىچى يەنە قاپ - قاراڭغۇ
بولۇپتۇ. باغدا ئوتلاۋاتقان سۇ كالىسى بىر ھوكىرەپ دەرياغا
كىرىپ كېتىپتۇ. سەنوبەر - خۇداغا شۇكىرى سانا كەلتۈرۈپ چىناردىن
چۈشۈپ سۇ كالىسىغا قارىتىپ مۇنداق بىيەت ئوقۇپتۇ:

كوردۇم سۇ كالىسىنى ئۇنىڭ ئاغزىدا بىر گۆھەر،
ھەيۋىتى ئەجەپ سۇرلۇك كورۇپلا قالسا جان تىتىرەر.
تەلنى بىر سوزۇپ ئوتنى سېلىپ ئاغزىغا يالمايدۇ،
ئاياغى ئاستىدا ۋەيران بولۇر نازۇك بەدىن گۈللەر.

ئېلىپ چىقىپتى چىشلەپ گۆھەر، كېچە بولدى كۈندۈزدەك،
كوزى ئوتكۇر، ئوزى بەك چوڭ، تۈكى بەئەينى قۇندۇزدەك.
ئىگىز - پەسنى پەرق ئەتمەي لاپىلداپ ھوكىرەپ كەلسە،
بېلى تاختا سېمىزلىكتىن لىغىلدايدۇ تۇپ - تۈزدەك.

گۆھەرگە بىر غازاڭ تاشلاپ ئۇنى بىر ئىمتىھان قىلسام،
سىردىن بىر بىلىپ باقماق ئۇچۇن يەنە نىيەت قىلسام.

ئاشۇ پىنھانە دەرياغا ئۈزۈنى ھۆكۈرەپ ئاتتى،
گېلىمغا جان كېلىپ قورقۇپ، ئارانلا مەن ئۆرە تۇرسام.

سەنوبەر ئۈز - ئۈزىگە: ”بۇ يەر ھەم خەتەرلىك ئىكەن.
بۇ يەردە تۇرسام بولماس“، دەپ يەنە پەرىزاتنى يات ئېتىپ
يولغا راۋان بولۇپتۇ. قانچە تاغ، قانچە داۋاندىن ئېشىپ بىر
چول - باياۋاندا كېتىپ بارسا باش ئۈستىدىن تۇرنىلار قاتارلىق
شىپ ئۇچۇپتۇ، سەنوبەر: ”ھەي، قاننىم بولسا ئاشۇ تۇرنىلاردەك
ئۇچۇپ يارىمىنىڭ قېشىغا - شەھرى شەبىستانغا بارسام“ دەپ ئار-
مان قىلىپ زار - زار يىغلاپ مۇنداق بىيىت ئوقۇپتۇ:

باش ئۈستۈمدىن ئۇچۇپ ئۆتكەن تۇرنىلار،
بۇ ھالىمنى شۇ يارىمغا دىگەيسەن.
شەبىستانغا ئۇچۇپ بارساڭ تۇرنىلار،
سالامىنى نىگارمىغا دىگەيسەن.

مىڭ ئۆرگىلەي شۇ يارىمىنىڭ كوزىدىن،
پىستە بادام شىرىن شېكەر سوزىدىن.
ئون توت كۈنلۈك تولۇنمايدەك يۈزىدىن،
سالامىنى قەدىردانغا دىگەيسەن.

مەن سەنوبەر ياردىن قالدۇم ئايرىلىپ،
قانائىتىم سۇندى مېنىڭ قايرىلىپ.
مەن يۈرەمەن شۇ يار ئۇچۇن زارلىنىپ،
ئەھۋالىمنى دىلدارمىغا دىگەيسەن.

لېكىن تۇرنىلارنىڭ زۇۋانى بولمىغاچقا، غاقلىدىشىپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ. سەنوبەر يەنە يولغا راۋان بولۇپ بىرقانچە مەنزىل ماڭغاندىن كېيىن بىر تاغنىڭ تۇۋىگە يېتىپ بېرىپتۇ. غاقىراپ ئۇچقان ساباغا قارىتىپ مۇنداق بىيىت ئوقۇپتۇ:

سابا يەتكۈز سالامىنى نىگارىمغا،
تولۇن يۈزلۈك، شىرىن سوزلۇك دىل ئارامىمغا.
سالام دە قەددى - قامتى خۇددى شەمشاتىگە،
سالام دە! چېھرىسى ئىسسىق گويا ئاپناپىگە.

مېنىڭ كوڭاۋم بولۇپ يۇلتۇز يار تامانغا كوچكەندۇر،
كوزۇمنىڭ گوھىرى شامدەك يېنىپلا ئوچكەندۇر،
تىلىپ باغرىمنى ھىجراننىڭ قىلچى بىسى ئوتكۈر،
پىراقىتىن بۇ ئىچىمگە ئوت كەتكەندۇر.

بېشىمغا مىڭ بالا كەلدى، تاغ - داۋان ئاشتىم،
نىگارىنىڭ ئىشىقىدا تەنھا قەدەم باسنىم.
شەيدايى، گىرىپتارى، بۇ ئوتنىڭ مەن خېرىدارى،
چىدالمىي قارا يەرگە ئېچىپ كوكسۇمنى مەن ياقىتىم.

غەم دەشتىدە مەجنۇندەك مەن كويدۇم ئادا بولدۇم،
كويۇپ ئىشقى پىراقىدا ھەم جاندىن جۇدا بولدۇم.
ئەلۋەتتە سابا يەتكۈز شۇ يارغا سالامىنى،
يېتەلمەي يار ۋىسالغا لەھەتكە ئۇزار بولدۇم.

بىر قەترە ۋاپا كورمەي غەم بىلەن يۇۋاشىمەن،
مەجنۇندەك چاپا تارتىپ باياۋاندا ئاداشىمەن.
بۇ يولدا تولا يۇردۇم يارىنىڭ دەپ ۋىسالىنى،
ۋاقىتىنى چىڭ كۇندىن، كېچە - كۇندۇز تالاشىمەن.

جانىمغا چاپا قىلغان ئول پەرى ئامان بارمۇ؟
يېتەر ئاشىق مۇرادىغا غەمغانە زامان بارمۇ؟
سابا ھالىنى يارىنىڭ يېنىپ كەلگەندە تېز يەتكۈز،
ئىشىق ئوتىدا كۆپ كويگەن شۇ رەڭگى سامان بارمۇ؟

سەنوبەر يەنە بىرقانچە كۇن يول يۇرۇپ بىر چارباقتا
يېتىپ كەپتۇ. ئۇ مەشۇغۇمنىڭ جايى مۇشۇمىكىن، دەپ خىيال
قىلىپتۇ. ئەمما ئۇ جادىگەرلەرنىڭ باغچىسى ئىكەن. سەنوبەر
بۇنى بىلمەي خۇداغا مىڭ شۇكرى قىلىپ باغنىڭ ئىچىگە كى-
رىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا باغنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر ئالتۇن تەخت
تۇرغۇدەك. بۇ يەرگە ھەچقانداق ئادەم بالىسى ئاياتى باسقاندەك
ئامەس. سەنوبەر شۇنداق سەيلە تاماشا قىلىپ يۇرسە ھاۋادىن:
”ھەي ئادەم، ئۈزەڭگە ئاگاھ بول!“ دىگەن سادا كەپتۇ. سەنوبەر
بەر شۇنداق ئاسمانغا قارىغان ئىكەن، جادىگەر بىر سىقىم توپ-
نى ئۇنىڭ ئۈستىگە چېچىپتۇ. سەنوبەر شۇ ھامان بىر كىيىم
تۈسىگە كىرىپ قاپتۇ. سەنوبەر بۇ بىر سىر ھىكمەتكە قارىتىپ
مۇنداق بىيىت ئوقۇپتۇ:

قادىر ئاللا سەن - سەن مېنىڭ پاناھىم،
ھەچكىمنى مەندەك سەرسان ئەيلىمە.

بىر قۇلۇڭمەن ئاسى، كوپتۇر گۇناھىم،
رەھىمە ئەيلە مېنى ھەيران ئەيلەمە.

كۇندىن - كۇنگە بولدى ئەلەم زىيادە،
يار ئىشقىدا كوپ يول يۇردۇم پىيادە،
مەندەك سەرسان بارمىكىنىڭ دۇنيادا،
ئاشقىلىقتا مېنى چەندان ئەيلەمە.

مەن كېلۇرمەن تاغ ئېشىپ، دەريا كېچىپ،
نالە - زار ئەيلەپ تولا يا قام يىرتىپ،
كېچە - كۇندۇز رەھىمانى يات ئېتىپ،
غۇنچىدەك رەڭگىنى غازاڭ ئەيلەمە.

مەن قاين باراي ئەمدى باش ئېلىپ،
كىمگە دات ئەيلەي كى كوكسۇمنى يېرىپ،
مۇشكۇلۇم ئاسان قىلىپ بىر كوز سېلىپ،
يا روسۇل ھالىنى يامان ئەيلەمە.

سەنوبەر كىمىك سۇرىتىدە زار - زار يىغلاپ تاغمۇ - تاغ
ئېشىپ، چول - باياۋان كېزىپ بىر باغى ئىمارەتكە بېرىپتۇ.
بۇ ئىمارەت جادىگەرنىڭ مەركىزىي ماكانى، ئەسلى تۇرارگاھى
ئىكەن. سەنوبەر ئىشىكىنى ئېچىپ ئويى ئىچىگە كىرىپ تەخت
ئۈستىدە بىر قىزنى كورۇپتۇ. قىزنىڭ ئالدىغا بېرىپ يەرگە باش
تۇرۇپ تۇرۇپ مۇنداق بىيىت ئوقۇپتۇ:

قەمەر يۈزلۈك، شىرىن سوزلۇك پەرىزات،
بولدۇم سەرسانمەن غېرىپ يەرلەردە.
نازۇك بەدەن جىلۋىگەر قامىتى شەمشات،
بولدۇم پەرىشانمەن غېرىپ يەرلەردە.

ھىچكىم مەندەك ياردىن جۇدا بولمىسۇن،
يىغلاپ - قاخشاپ يار كويىدا بولمىسۇن.
چەت يەرلەردە يۇرۇپ گاداي بولمىسۇن،
بولدۇم سەرسان تولا، غېرىپ يەرلەردە.

ئوتكەن كۈنۈم ئاققان سۇدەك ئېقىپتۇ،
مېنى كۈندە ئىلان - چايان چىقىپتۇ.
ئېزىپ - يانچىپ جۇدالىق جانغا خەنجەر تىقىپتۇ،
باغرى كاۋاپ بولغانمەن غېرىپ يەرلەردە.

بۇ پەلەك سالى ماڭا بەھساپ زۇلۇم،
ھىچقايققا يەتمىدى سوزسام قولۇم.
كوزلىرىمدىن نەلىمۇرۇپ كەتتى خۇنۇم،
خۇددى ئازغان كارۋانمەن غېرىپ يەرلەردە.

خورشەد شاھنىڭ ئوغلەمەن ئېتىم سەنوبەر،
ئەلەم تارتىپ يار ئۇچۇن بولدۇم مەن بەتەر.
جادىگەرنىڭ قولغا چۈشمىسۇن بەندىلەر،
چولدا ئېزىپ قالغانمەن غېرىپ يەرلەردە.

بۇنى ئاڭلاپ تۇرغان قىز — جادىگەرنىڭ قىزى مەرەڭگۈز ئىكەن. كىيىك سۇرتىدە تۇرغان سەنوبەرگە ئىچى كويۇپ، بىر سىقىم تۇپراققا ئىسھىيات قىلىپ كىيىكنىڭ ئۈستىگە چاچقان ئىكەن، كىيىك ئادەمگە — سەنوبەرگە ئايلىنىپتۇ. ئاندىن كىيىن قىز:

— سەن بۇ شەھەرگە قەيەردىن كەلدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ. سەنوبەر ئۆز بېشىدىن كەچۈرگەن ۋەقەلەرنى بىرمۇ - بىر بايان قىلىپ زار - زار يىغلاپتۇ. مەرەڭگۈزنىڭ سەنوبەرگە شۇنداق كوڭلى چۈشۈپتىكى، ئاي - ھاي، ھىچبىر تاقىتى قالماپتۇ. مەرەڭ - گۈز سەنوبەرگە كاتتا مېھماندارچىلىق ئورۇن ھازىرلاپ، كوڭلىنى ئىزھار قىپتۇ. سەنوبەر "ئەزەلدىن دولتى ئىززەت ھىچكىمگە ۋاپا قىلغان ئەمەس. بۇ قىزغا كوڭۇل باغلىماي" دەپ ئويلاپ ئۆزىگە تەسەللى بېرىپ مۇنداق دەپتۇ:

كوڭۇل خوشال بولمىغىن،
دۇنيا ۋاپا ئەتمىدى.
بىرنى خۇسراۋ شاھ قىلىپ،
بىرنى گاداي ئەيلىدى.

ئىشەنمىگىن ھالىڭگە،
تاپقان - تۇتقان مالىڭگە.
بىرسى يەتسە ۋىسالغا،
بىرگە چاپا ئەيلىدى.

كىمدىن ئوتتى مەنەنلىك،
شۇنىڭ ئۆزى سەۋەنلىك.

بىرسى خوشتۇر بىر دەملىك،
 بىرنى جۇدا ئەيلىدى.

ئوتتى قانچە دەۋرانلار،
 تۈگەپ كەتتى سۇلتانلار.
 ۋەيران بولدى بوستانلار،
 ئاخىر خاراپ ئەيلىدى.

ئاشق بىلەر جانانى،
 بىلەر قايغۇ، ھىجرانى،
 كورۇپ قانچە زىنداننى،
 بېلىنى يا ئەيلىدى.

سەنوبەر مەرەڭگۈزگە ئىچ سىردىنى ئېيتىپ زار - زار يىغ -
 لاپ. مەن بۇ يەردىن كەتسەم دەپ رۇخسەت سورايتتۇ. ئەمما
 مەرەڭگۈز: "مېنى تاشلاپ كېتىپ ھەيران - سەرگەردان قىلام -
 سەن؟ ئاھ! مېنى ئۇنتۇپ قالما!" دەپ يىغىلاپ كېتىپتۇ.
 سەنوبەر مەرەڭگۈز بىلەن خوشلىشىپ مۇنداق بىيىت ئوقۇپتۇ:

سۇمبۇل كەبى نازا چاچىڭ، قەلەم قاش،
 ئاھو كوزلۇك مېھرىۋانم خوش ئەمدى.
 مېھرىڭ مېنىڭ يۇرگىمنى داغلىدى،
 شىرىن سوزلۇك غەمگۈزارم خوش ئەمدى.

مەن كېتەر مەن، بولمىغىن سەن پەرىشان،
 كوزۇڭدىن ياش توكۇلمىسۇن ھىچقاچان.

خەستە جانىم شەپقىتىڭدىن خوش بولغان،
قەيەر يۈزلۈك قەدىردانىم خوش ئەمدى.

نە سەۋەپتىن قارا كوزۇڭ يۈمۈلدى،
بۇلۇت بولۇپ گۈل چىرايىڭ تۇتۇلدى؟
يىغلىمىغىن مېنىڭ باغرىم ئېزىلدى،
ئەي يېقىنلىق ۋاپادارىم خوش ئەمدى.

مەن تىلەيمەن ساڭا مەڭگۈ نامانلىق،
ھېچكىشىدىن كەلمەسۇن ھەم يامانلىق.
سەن مېنى دەپ قىلمىغايىسەن قاراملىق،
غۇنچە بويۇق مەدەتكارىم خوش ئەمدى.

سەنوبەر يەنە يولغا راۋان بولۇپتۇ. ئوتتۇز سەككىز كۈن
يول ماڭغاندىن كېيىن بىر تاغنى كورۇپتۇ. تاغنىڭ ئۈستىگە
چىقىپ سەيلە. تاماشا قىلىپ قارىسا بىر گۈمبەز تۇرغۇدەك. ئۇ
گۈمبەزگە كىرىپ ئارام ئالماقچى بولۇپتۇ. ئۇ گۈمبەز چىلتەنلەر.
نىڭ ماكانى ئىكەن. سەنوبەر گۈمبەزگە كىرىپ ئۇخلاپ قاپتۇ.
ئۇ چۈش كورۇپتۇ. چۈشىدە چىلتەنلەر ئۇنىڭغا خەيرى ئەيسان
قىلىپ مەي - شاراپ ئىچۈرۈپ مەس قىلىپ قويۇپتۇ. مەسلىكتە
بىر ساھىبچاماننى كورۇپ مۇنداق بىيىت ئوقۇپتۇ:

ئەرزىمنى ئاڭلا ئەزىز ئىشانلار،
بۇ يەردە بىر تالاي چىلتەننى كوردۇم.

قولدا پىيالە لىپۇ - لىق شاراپ،
جانىمنىڭ ئارامى زەمزەمنى كوردۇم.

مەي ئىچىپ مەن تولا بولدۇم مەستانە.
ئەشگە چىقىم مەن قىلدىم سەبلانە.
تەسەننا ئەيلىدىم بېقىپ ئاسمانە.
يەتتە قات ئاسماننىڭ بەرنى كوردۇم.

قارىسام چېچىمدىن تولا پەرىشتە،
زوقلىنىپ مەن قاراپ تۇردۇم ھەۋەستە.
مەن كىرىپ قالدىمۇ دىدىم بەھشكە،
غەزەلخان بۇلۇننىڭ سازنى كوردۇم.

مەن كوردۇم ھەم يەنە روسۇللىلانى،
ئەغيارى ساھابە چارىيالارنى،
قولدا كەۋسەرگە لىق پىيالەنى،
مەن روسۇللىلانىڭ ئەمرىنى كوردۇم.

توتىنچى ئاسماندا ھەزرىتى ئەيسا،
پەلەكنىڭ مەچىتى نەگىلا بارسا.
يىغىلغان بۇ يەرگە جۇملە ئەنبىيا،
جەۋرائىل، ئەزرائىل قەھرىنى كوردۇم.

دۇنيانىڭ ئەسلىدە يوقتۇر ۋاپاسى،
ئىخ! مېنىڭ دەردىمنىڭ يوقتۇر داۋاسى.

ھەزرىتى مۇسانىڭ قولىدا ھاساسى،
مۇناجات ئەيلىگەن جايىنى كوردۇم.

مەي ئىچىپ جېنىمدىن كەچتىمەن بۇگۈن
چىقىدۇ ئاغزىمدىن "ھو" دىسەم تۇتۇن.
ئىبراھىم خېلىلىلانى كويدۇرمەك ئۈچۈن،
نەمروقنىڭ ياندۇرغان غارىنى كوردۇم.

نەسىمنىڭ تېرىسىنى ئۇلار سويۇشتى،
ئىچىگە لىق سامان تىقىپ قويۇشتى.
توھمەتنى بويىغا ئېسىپ قويۇشتى،
مەنسۇرنىڭ ئېسىلغان دارىنى كوردۇم.

دەنوبەر بىچارە پىغان ئەيلىگەن،
ئۈزىگە بىر دەملىك پانا ئەيلىگەن،
ئامالسىز ئۇ، شۇكرى سانا ئەيلىگەن،
قالدۇرۇپ ئىز كەلگەن جايىنى كوردۇم.

ئەلقسىسە، سەنوبەر مەسلىكتىن يېشىلىپ يەنە يولغا راۋان
بولۇپتۇ. ئاتىمىش كۈن يول يۈرۈپ بىر باغنى كورۇپتۇ. باغنىڭ
ئىچىگە كىرىپ سەيلە - تاماشا قىپتۇ. بۇ باغ زەڭگىلەرنىڭ
بېغى ئىكەن. زەڭگىلەر سەنوبەرنى تۇتۇپ زەنجىر بىلەن باغلاپ
ئۈزلىرىنىڭ كاتتىسىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىپتۇ. سەنوبەر بۇ ھالىنى
كورۇپ مۇنداق بېيىت ئېيتىپتۇ:

ئىشقى ئوتىدا كويدۇم يەنە،
گۈل يۈزۈم سولدى نە ئەيلەيسن.
كويۇپ دەردۇ - ھىجراندا،
پەيمانم تولدى نە ئەيلەيسن.

قولۇمدىن كەتتى دەۋرانم،
غازاڭ بولدى گۈلىستانم.
يىغلاشتى يارو - دوستلار،
رەقپىلەر كۈلدى نە ئەيلەيسن.

كەزدىم تولا تاغ - دەريانى،
بولدۇم بەتتەرمەن ۋەيرانى.
پەلەك يەنە قىسمىتىنى،
بېشىمغا سالدى نە ئەيلەيسن.

قالدىم يىراقلىق يولىدا،
سۇيگەن يارنىڭ كويىدا،
ئىككى كوزۇم يارنىڭ يولىدا،
تەلمۈرۈپ قالدى نە ئەيلەيسن.

چۈشۈمدە كوردۇم بىر پەرنى،
بوينۇمغا سالدى ئۇ قولنى.
ئىشقى ئوتىنىڭ خەنجىرى،
باغرىمنى تىلدى نە ئەيلەيسن.

سەنوبەر دەر چېكىپ ھەسرەت،
مەندىن قاچتى ئەمدى نۇسرەت.
بېشىغا كەلگەن بۇ بىر قىسمەت،
نەدىن كەلدى نە ئەيلەيمىن.

شۇ ئەسنادا زەڭگىنىڭ قىزلىرى ساياھەت قىلىشىپ باقتا
كىرىشىپتۇ. پۇت.. قولى باغلانغان سەنوبەرنى كورۇشۇپتۇ. سەنوبەرگە
قاراپ كوڭۇللىرى چۈشۈپ قېلىپ ئۇنى ئوزلىرى بىلەن بىللە
زەڭگى پادىشاسىنىڭ ئوردىسىغا ئېلىپ كىرىشىپتۇ. زەڭگى
پادىشاسىنىڭ قىزى:

— ئەي ئانا، بىز باغ سەيلىسىگە چىقىپ بىر ئادەم
تۇتۇپ كەلدۇق، بۇ ئادەم بۇلبۇلغا ئوخشاش سايرايدىكەن،—
دەپتۇ. زەڭگىلەر پادىشاسى:

— ماقۇل. بۇلبۇلغا ئوخشاش سايرايدىغان بولسا، بىزنىڭ
شانو - شەۋكىتىمىزگە قارىتىپ بىرنەچچە مىسرا بىيىت ئوقۇپ
باقسۇن! - دەپتۇ. سەنوبەر مۇنداق بىيىت ئوقۇپتۇ:

تەرىپلىسەم مەن سېنى شاھم،
خۇددى قازان قارىسىدەك يۇزلىرىڭ.
سەن ئۇچۇن بۇ يەردە ئېيتاي بىر داستان،
بەك سۇرلۇك كورۇنەر كوزلىرىڭ سېنىڭ.

قارا چاچ ھەم بۇدرە قامىتىڭ ناردۇر،
گەر سوزساڭ قوللىرىڭ شامنى چىنئادۇر.

ماڭا قاراپ تىكىلمە كوڭلۇم ئاغادۇر،
بەت - بەشەرەڭ دېۋىدۇر بەئەينى سېنىڭ.

كىيىۋاپسەن ئۇچاڭغا قارا لىباسنى،
ئالماق بولدۇڭ سەن مەندىن ئېغىر سىناشنى،
قوللىرىڭنى ئۇزارتما، توكمە كوز ياشنى،
زىمىستانغا ئوخشايدۇ غەزىۋىڭ سېنىڭ.

بۇنى ئاڭلاپ زەڭگى پادىشاسنىڭ ئاچ-چىغى كېلىپ
سەنوبەرنىڭ پۇت - قولىنى يەنمۇ چىڭ باغلاپ، جاللاتلىرىغا
ئۇنىڭ كاللىسىنى ئېلىشقا بۇيرۇپتۇ. زەڭگى جاللاتلىرى سەنوبەرنى
جازا مەيدانىغا ئېلىپ مېڭىپتۇ. سەنوبەر جازا مەيدانىغا كېتىۋې -
تىپ مۇنداق بىيىت ئوقۇپتۇ:

مەن ئەيلەيىن نازۇڭ قولۇم باغلاندى،
يار يۇزىنى كورمەس بولدۇم نە ئەيلەيىن.
بۇ زەڭگىلەر ئولتۇرمەككە قەست قىلدى،
يار يۇزىنى كورمەس بولدۇم نە ئەيلەيىن.

زالىم پەلەك زەھەر سالدى ئېشىمغا،
ئېغىر سەۋدا چۈشتى مېنىڭ بېشىمغا،
رەھىمە قىلماس ھىچكىم ئاققان يېشىمغا،
يار يۇزىنى كورمەس بولدۇم نە ئەيلەيىن.

جۇدالىقتىن مېنىڭ باغرىم ئېزىلدى،
پىشانەمگە ئۇشبۇ قىسمەت يېزىلدى،

ئەمدى مېنىڭ ئۆمىت تارىم ئۇزۇلدى،
يار يۈزىنى كۆرمەس بولدۇم نە ئەيلەيسىن.

سەنوبەرنىڭ پىرى يەي شاھى مەردان،
زەڭگىلەرنىڭ قولىدا مەن بولدۇمەي ۋەيران،
ئىشقى يولىدا پەلەك قىلدى مېنى سەرگەردان،
يار يۈزىنى كۆرمەس بولدۇم نە ئەيلەيسىن.

زەڭگىلەرنىڭ پادىشاھىنىڭ قىزىنىڭ سەنوبەرگە رەھىمى
كېلىپ ئاتىسىغا:

— ھەي ئاتا، بۇ بولسا بۇلۇلدەك سايرايدىغان ئادەم
ئىكەن، ئولتۇرمەيلى! بىر ئالتۇن قەپەز ياستىپ سولاپ قويايلى.
نېمە دېسە دەۋەسۇن، — دەپتۇ. زەڭگىلەر پادىشاھى:

— ماقۇل. ھەممە ئۇستا زەرگەرلەر جەم بولۇپ بىر ئالتۇن
قەپەز ياسىسۇن! — دەپتۇ.

پۇتۇن شەھەردىكى نامى بار زەرگەرلەر بىرلىشىپ بىر
ئالتۇن قەپەز ياساپ چىقىپتۇ. سەنوبەرنى سولاپ دەرۋازا بېشىغا
ئېسىپ قويۇپتۇ. ئۇچ كۈندىن كېيىن بىر باتۇر قول كېلىپ
قەپەزنى پىقىرىتىپ بىر ئاتقان ئىكەن، قەپەز قىرىق كۈنلۈك
يەرگە چۈشۈپ پارە - پارە بولۇپتۇ. سەنوبەر ئورنىدىن تۇرۇپ
يەنە يول يۈرۈپ، يول يۈرسىمۇ مول يۈرۈپ بىر جاڭگاللىققا
كەپتۇ. بۇ جاڭگاللىق ۋەھشى ھايۋانلارنىڭ ماكانى ئىكەن، بىر
تۈپ چىنارنىڭ تۈۋىگە كېلىپ ئارام ئاپتۇ. شۇ ھامان بىر
رودۇپاي شىللىسىگە مىنىۋاپتۇ. رودۇپايىنى كۆتىرىپ بىر يىل يول

يۇرۇپتۇ. ھىچقانداق قۇتۇلۇش ئامالىنى قىلالماي مۇنداق
ئوقۇپتۇ:

بىر بالادىن قۇتۇلۇپ مىڭبىر بالاغا يولۇقتۇم،
بۇنى ئاز دەپ مەن بۇگۈن رودۇپايغا يولۇقتۇم.
نەگە بارسام مەن ھامان كۆپلەپ جاپاغا يولۇقتۇم،
قان يۇتۇپ يىخلاپ يۇرۇپ بالا - قازاغا يولۇقتۇم.

دوستلىرىم، مەن نە قىلاي، رودۇپايغا يولۇقتۇم،
بۇ پەلەكنىڭ گەردىشى مېنى خوشال قىلمىدى.
خەستە كوڭلۇمنى بالا - غەمدىن خالاس قىلمىدى،
قانچە قىلسام يار - جانان مېنى خوشال قىلمىدى.

مەن كەبى ھىچكىمنى سەرسان قىلمىدى چەرخى پەلەك،
مەن غېرىپ يالغۇزلۇغۇمدىن رودۇپايغا ئۇچرىدىم.
بۇ مېنىڭ ھالىمنى كۆرسە بارچە جان يىغلار ماڭا،
ئەيلىسىم دات "ئاھ!" ئۇرۇپ، ئاڭلىماس جانان ئۇقتىم.

بولمىسۇن ھىچبىر كىشى غەمگە مېنىڭدەك مۇپتىلا،
گەر يولۇقسا شۇ ھامانلا خېزىرى تۇتسۇن قولىنى.
ياخشىلار باردۇر جاھاندا ھەسرەتتا - نادامتا،
كۆرسىتىپ بەرسۇن كېلىپ مەن بىر غېرىپنىڭ يولىنى.

سەنئەتنىڭ كالىسىغا شۇ ئەسنادا بىر ئوي كېلىپ
رودۇپايىنىڭ كالىسىنى قولتۇغىغا قىسىپ يەرگە بىر ئورۇپتۇ.

رودۇپاي يەر بىلەن يەكسان بولۇپتۇ. قولغا كالتەك ئېلىپ قالغان
رودۇپايلىرىنى ئۇرۇپ، قوغلاپ يۇرۇپ مۇنداق بىيىت ئوقۇپتۇ:

قاچقىن ھەممە رودۇپاي بولدى ئاخىر زامانىڭ،
يا ئۇرۇپ قان يىغلىما بولدى ئاخىر زامانىڭ.
مەن جۇدا قىلسام بېشىڭنى تەنلىرىڭدىن بىر يولى،
داتلىشىپ قان يىغلىما بولدى ئاخىر زامانىڭ.

يۇسۇپنىڭ بۇ يولدا كۆپ ئىزى قالغان،
زۇلەيخاننىڭ ھىجرىدە ئۇمۇ يىغلىغان.
يا، روسۇلنىڭ قۇدرىتى - ھىكمىتى ئۇلۇغ،
مەن ئاشىقنىڭ بېغىغا بۇلبۇل قونمىغان.

لەيلى بىلەن مەجنۇندەك ئاشىقلار ئوتتى،
بۇ دۇنيادىن كورمىدى قىلچىلىك خوۋلۇق.
ماڭا بەرگىن قۇدرەتنى بىر ئوزەڭ راھمان،
سەنوبەرگە نەگە بارسا ئۇچرىدى شۇملۇق.

شۇ ئەسنادا ئاسماندا بىر سۇمرۇغ پەيدا بولۇپ، قانات -
لىرىنى كېرىپ پەسلەپ بىر تاغنىڭ بېشىغا قونۇپتۇ.
سەنوبەر سۇمرۇغنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئوزىنىڭ
ھال - ئەھۋالىنى ئېيتىپ مۇنداق دەپتۇ:

تاجى - تەخت ئۈستىدە يېتىپ بىر كېچە،
تەرىپى ەڭ داستان جاناننى كوردۇم.

چۈشۈمدە مەن كىردىم گويا جەننەتكە،
 ئاي بولۇپ گۈل ھوسنى تولغاننى كۆردۈم.

قاشلىرى ھىلالدۇر، كوزلىرى چولپان.
 ئۇ سالدى بېشىغا تۈگىمەس ھىجران،
 مەن غېرىپ بىچارە بولدۇم سەرگەردان،
 مەن گويا قۇدرەتلىك سۇلتاننى كوردۇم.

ئۇ دىدى: ”مەن بولسام پەررۇخنىڭ قىزى“
 شېكەردىن شىرىندۇر ھەر ئېيتقان سوزى،
 مىڭ شەيدا قىلدى ھەم مېنى گۈل يۈزى،
 ماڭا چىن كوڭلىنى قويغاننى كوردۇم.

سەنوبەرمەن، بۇ مېنىڭ ھالى - ئەھۋالىم،
 كېچە - كۈندۈز شۇنىڭدا پىكىر خىيالىم،
 كوز ئالدىمدىن كەتمەيدۇ كوزلىرى زالىم،
 مېنى بۇ مۇشكۈلگە سالغاننى كوردۇم.

سەنوبەر سۇمرۇغقا يەنە يالۋۇرۇپ، نالە قىلىپ مۇنداق

دەپتۇ:

سۇلايمان جان سۇمرۇغ چۈشتى ھاجىتىم،
 ھەمىشە دولتىڭ بەر قارار بولسۇن.
 بىر ساڭا تەئەللۇق بولسۇن يەر - جاھان،
 قەدەمدە ئىشىڭغا غەلبە يار بولسۇن.

توتىنچى ئاسماندا ھەزرىتى ئەيسا،
كوپ رەھىمەت ياغدۇرۇپ بىر نەزەر قىلسا.
ئاشىقلار سەردارى يۇسۇپ - زۇلەيخا،
كېلىشىشۇن ئالدىڭغا، مەدەتكار بولسۇن.

ھەزرىتى ئىلياس، مۇسا پەيغەمبەر،
ئالدىڭدا خىزمەتتە بولسۇن مۇقەررەر،
ئابابەكرى، ئومەر ھەم ئوسمان، ھەيدەر،
كېلىپ سېنىڭ كېمىڭنى تولدۇرار بولسۇن.

مەن سەنوبەر، قۇلۇڭنى يەتكۈز مۇراتقا،
خەلقى - ئالەم ئالدىدا قويما ئۇياتقا،
قۇلاق سالاي سەن بەرگەن ھەر بىر ساۋاققا،
ماڭا ھەر بىر سوزلىرىڭ تىل - تۇمار بولسۇن.

سۇمرۇغنىڭ رەھىمى كېلىپ:

— ماقۇل. سەن شىكار قىلغىن! - دەپتۇ. سەنوبەر شىكار
قىلىپ ئىككى دانە كىيىك تۇتۇپ تۇلۇم قىلىپ سويۇپ، بىر -
سىگە سۇ، بىرسىگە ئوزۇق قاچىلاپ سۇمرۇغنىڭ ئۈستىگە ئارتىپ،
ئوزى توپىسىگە مېنىپ كوك ئاسماندا پەرۋاز قىلىپ ئۇچۇپتۇ.
سۇمرۇغ ئوڭغا قارىسا گوش، سولغا قارىسا سۇ بېرىپتۇ. بىر -
قانچە ئوتلۇق تاغ، سۇلۇق دەريا، بورانلىق چوللاردىن ئوتۇپ،
قىردى كېچە - كۈندۈز يول يۈرگەندە شەھىرى شەبىستاننىڭ
قارىسى كورۇنۇپتۇ. يېتىپ بېرىپ شەھەرنىڭ چېتىگە چۈشۈپتۇ.
سۇمرۇغ:

— ئەي سەنوبەر مېنىڭ بۇ شەھەرگە كىرىشىمگە يول يوق! — دەپ كەينىگە قاراپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ. سەنوبەر پەرىزات قىزنىڭ چار بېغىغا كىرىپ قارىسا، باغنىڭ ئوتتۇرىسىدا تەخت - راۋاندا قىز ئۇخلاپ ياتقۇدەك. ئەتراپىدا مۇھاپىزەتچى دىۋىلەر سانجاق - سانجاق، سەپ - سەپ بولۇپ ياتقانمىش. سەنوبەر ئۇخ - لاۋاتقان قىزنىڭ دىدارىنى كورۇپ، لاغىلداپ تىترەپ، پۈتۈن ۋۇجۇدىنى ئوت قاپلاپ، ئۇخلاۋاتقان دىۋىلەرنى ئاتلاپ مېڭىۋېتىپ مۇنداق ئويلاپتۇ:

مىڭ بىر جاپا - سەۋدا كورۇپ مەجنۇن كەبى،
بۈگۈن ئەمدى گۈلىستانغا يەتتىمەن.
بىر لەيلىنىڭ ھەسرىتىدە قان يىغلاپ،
گۈل غۇنچىدەك دىلبەر جانغا يەتتىمەن.

قىشلار كېتىپ بۇ باغ ئارا بولغان ياز،
غاقلىدىشىپ توالغان كولگە ئودەك - غاز،
بارچە گۈللەر ماڭا قاراپ قىلغان ناز،
دىل سۇيۇنگەن ئارام جانغا يەتتىمەن.

گۈللەر كېلىپ باش ئۈستىدە ئېچىلغان،
بۇ باغ ئارا ئەتىر پۇراق چېچىلغان،
ئىشقىم گويا فونتتان بولدى ئېشىلغان،
قەدىردانلار، شىرىن جانغا يەتتىمەن.

تەخت ئۈستىدە دىلبەر ئۇخلاپ قالغانمۇ،
ياكى تەختكە گوھەر كېلىپ قونغانمۇ،

شاھى خورشىد ئوغلى ئېتىم سەنوبەر،
شۇكرى - شۇكرى شەبىستانغا يەتتىمەن.

سەنوبەر پەرزاتنىڭ يېنىغا كېلىشكە ئۈچ قەدەم قالغاندا،
دېۋىلەرنىڭ ئۇخلاش ۋاقتى توشۇپ ئويغىنىپ كېتىپتۇ. سەنوبەر
جېنىنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن پەرزات ئۇخلاۋاتقان تەختنىڭ
ئاستىغا موكۇۋاپتۇ. دېۋىلەر ئادەمزاتنىڭ پۇرۇغىنى سېزىپ،
قىيا - چىيا قىلىشىپ:

— بۇگۈن كىسىنىڭ بېشىغا ئەجەل يەتتى، — دەپ ۋاقە-
رىشىپتۇ.

سەنوبەر گەپ قىلاي دىسە تۇتۇلۇپ قالىدۇ. گەپ قىل-
ماي دىسە پەرزات ئويغانمايدۇ. شۇنداق ھالەتتە مانا مۇنداق
ئويلاپتۇ:

غەدىن قۇتۇلالمىغان مېھنەتلىك باشم،
كۈندە يۈزىڭنىڭ ھىجرانغا تولدى نە ئەيلىمىن.
ۋاپاسى يوق شۇم پەلەكنىڭ گەردىشى،
تۈگىمەس بۇ سەۋداغا سالدى نە ئەيلىمىن.

باغۋەن بولۇپ گۈلۈڭنى كورمىدىم،
بۇلەۋل بولۇپ شاخمىڭغا قونىدىم،
يار - يار دەپ شېكەر لېۋىڭگە سۇيىمىدىم،
كوڭلۇمدە چىق ئارمىنىم قالدى نە ئەيلىمىن.

ياخشىلىقنى ئىزلىدىم يۇردۇم ھەرياندا،
نەگە بارسام ئۇچرىدىم زىيانغا،

مەن يىراقتىن كەلدىمەن ئارماندا،
 بىلىمدى يار ئۇخلاپ قالدى نە ئەيلىين.

چۈشتى مېنىڭ باشىمگە سەۋدالار،
 توستى مېنى تۈمەننىڭ غەۋغالار،
 كوزلىرىمدىن ئاقتى قان - يېشىم دەريالار،
 قاراپ يارغا كوزلىرىم تالدى نە ئەيلىين.

سەنوبەر دەر بىلگەنلەر ئاتىمنى،
 بىلمەس ھىچكىم بۇ يەردە زاتىمنى،
 كىمگە ئېيتاي ئاھ ئۇرۇپ دادىمنى،
 يۇرىكىمىمۇ ئوت بولۇپ ياندى نە ئەيلىين.

پەرىزات ئويغىنىپتۇ. تەختنىڭ ئاستىغا قاراپتۇ. سەنوبەرنى
 كورۇپتۇ. ئۇلار بىر - بىرى بىلەن كورۇشكەندە ھەددىدىن زىيادە
 خوشال بولۇپ نەچچە قېتىم ھۇشدىن كېتىپ، يەنە ھۇشقا
 كېلىپ مۇرادى - مەقسىدىگە يېتىپتۇ. پەرىزات مۇرادى ھاسىل
 بولغانلىغىدىن خوشال بولۇپ مۇنداق بېيىت ئوقۇپتۇ:

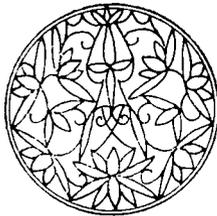
خوش كېلىپسىز سۇيەر يارىم،
 قۇتلۇق بولسۇن ماكان سىزگە.
 خوش كېلىپسىز كويەر جانىم،
 بولسۇن سەدىقە بۇ جان سىزگە.

ھىجرىڭىزدە كوپ يىغلىدىم،
 جاھان كېزىپ ھەم ئىزلىدىم،

سىز قەيەردە مەن بىلىمدىم،
بېرەلمىدىم نىشان سىزگە.

سىز دەردىمنىڭ دەرمىنى،
پاك كوڭلۇمنىڭ ئارمانى،
كوردۇم سىزدەك شىردىن جاننى،
بولسۇن جېنىم قۇربان سىزگە.

ئىككىسى ئۇزاققىچە بىر بىرىگە قارىشىپتۇ. كوڭلى ئارام
تېپىشىپ خوشال-خورام كۈلۈشۈپتۇ. بىر بىرىنى يېتىلەپ گۈل
ئارىلاپ پەرىزاتنىڭ ئويىگە قاراپ مېڭىشىپتۇ.

قۇمۇل قوشاقلاردىن تاللانما

نەشرگە تەييارلىغۇچى: يەھيا سادىق

نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن:

1956 - يىلى جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ شىنجاڭ تىل تەكشۈرۈش ئەترىدى قۇمۇل - تۇرپان گۇرۇپپىسىدا، يېرىم يىلغا يېقىن ۋاقىت قۇمۇلدا بولدۇم. گۇرۇپپىمىز بۇ جەرياندا قۇمۇل ناھىيىسى تاغلىق قوراي رايونى ۋە ئارا تۇرۇك ناھىيىسىنىڭ نوم يېزىسىدا لېكسىكا، گىرامماتىكا، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىغا دائىر ماتېرىياللارنى خاتىرىلىدى ۋە توپلىدى. مەن شۇ جەرياندا، خەلق ئارىسىدا تونۇلغان قوشاق - چىلار، ناخشىچىلار ۋە دىخانلار ئاغزىدىن 800 كۆپلىتىن ئار - تۇق قۇمۇل خەلق قوشىغىنى توپلىغان ئىدىم. ھازىر ئەنە شۇ - لاردىن بىر قىسمىنى تاللاپ كىتاپخانىغا تەقدىم قىلدىم.

مەن شۇ چاغدا قۇمۇل خەلق قوشاقلارنى ئاڭلىغىنىمدا، تۇرلۇك - تۈمەن گۈل - چېچەكلەر ئېچىلغان گۈلزارلىقتا كىرىپ قېلىپ، بۇ گۈللەرنىڭ خۇش پۇراقلىغى ۋە چىرايلىقلىغىدىن قايسىنى ئۇزۇشىمى بىلمىگەن ئادەمگە ئوخشاش ھىسسىياتتا بولغان ئىدىم. شۇڭا، خاتىرىلەۋالغانلىرىم قۇمۇل گۈلزارلىغىدىكى ناخشا -

قوشاق دېڭىزىدىن تامچە بولۇشى مۇمكىن، ھازىر تەقدىم قىل-
ۋاتقان بۇ قوشاقلار:

1. خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنى تەتقىق قىلغۇچىلار ۋە تىل-
شۇناسلارنىڭ تەتقىقات ئىشلىرىغا پايدىسى بولار دىگەن ئۆمىتىدە،
1956 - يىلى قانداق خاتىرىلەنگەن بولسا، ئاساسەن ئەينى بويى-
چە بېرىلدى.

2. بۇ قوشاقلار ئاساسەن مۇھەببەت، ۋاپادارلىقنى كۆي-
لەيدىغان، ۋاپاسىزلىقنى سوكىدىغان، ئۈنىڭغا نەپرەت بىلدۈرىدى-
غان قوشاقلار بولغاچقا، تۇرگە ئايرىلمىدى.

3. مەن مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن، شۇ چاغدا بىزنى قىم-
مەتلىك بايلىق بىلەن تەمىنلىگەن خەلق سەنئەتچىسى ئاق پاشا،
تومۇرخان سوپى، ئابدۇرىيىم دادەي، نومدىكى ئىسمائىل موللا،
پاتىمىخان موما، ئارا تۇرۇك ناھىيىسىدىكى توخسۇن بوۋايىلارغا
(ئەگەر ئۇلار ھازىر ھايات بولسا)، ئالاھىدە رەھمەت ئېيتىمەن.

يەنە، 1000 كۈبلىتىدىن ئارتۇق قۇمۇل، تۇرپان قوشىغى
خاتىرىلەنگەن دەپتىرىنى 10 نەچچە يىل ئامان ساقلاپ ساق-
سالامەت ئوز قولۇمغا تاپشۇرۇپ بەرگەن يولداش قۇربان با-
راتقا رەھمەت ئېيتىمەن.

يايرىم ياتىدۇ يالغۇز،
گۈلنىڭ تۇۋىدە نەمدە.
ۋىڭداشقىلى يايىرى يوق،
ئۇخلاپ قالىدۇ غەمدە.

چىلان كۈتىمگى نەدە،
چىلان كۈلىمگە يەزدە،
بىزنىڭ قارا كۈز نەدە،
كۈڭلى خالىمىغا يەردە.

ئىشك ئاچتىم، تورگە باقتىم،
توردە بىر ئاي ئولتۇرۇر.
قاشلىرى قىيىغان قەلەمدەك،
كۈزلىرى ئويناپ تۇرۇر.

باغدا شاپتۇل خوي پىشپىتۇ،
ئۆزۈمدىم بىر دانىكەن.
قەدرىنى بىلمىدى يار،
كەچىك بالا، نادان ئىكەن.

ئېرىغىڭدا سۇ يوقمۇ،
بېلىقلارغا نىم بوپتۇ.
بارچە ئالەم ئويناپتۇ،
بىز ئويناپتۇ نىم بوپتۇ.

گۈل تۇۋىدە ئولتۇرسام،
گۈلنىڭ سۈيى - گۈلگە تامۇر.
ئارزۇلۇقنىڭ ئارزۇسى
يارنى كورگەندە قانۇر.

تۇنۇگۇن بۇ چاغدا،
ئوت كويەر ئوچاغدا.

ئولتەرسەڭمۇ ئولتەرگىن،
يارىنىڭ قۇچاغىدا.

ئىلىنىڭ بازارىدا،
رەڭمۇ-رەڭ تۇمارى بار.
كېتەي دەپ كېتەلمەيدۇ،
يارىنىڭ خۇمارى بار.

ئىشك ئالدى ئانار گۈل،
ئاتنى باغلاڭ مىرا قۇل.
ئۈچ كۈن بولدى كەلمىدىڭ،
يارىم ساڭا ناماقۇل.

ئاق ئالىمنىڭ شاخىدەك،
ئېگىلەمسەن ئاق جۇۋان.
ئىچىمىدىكى دەردىنى
سەن بىلەمسەن ئاق جۇۋان.

يارنىڭ ئويى قايدىدۇر،
سۇ يۇقۇرى سايدىدۇر.
ۋەدىسىگە تۇرمىغان
تۇرالغۇسى قايدىدۇر.

يۇقۇرى چىقاي دىسەم،
يېنىمدا بار قارچۇغا كوز.
بىرىنمۇ سۈيمەي تۇرۇپ،
قىلدىڭ مېنى ئالەمگە سوز.

سايدا ئۇنىڭ كوك قومۇشنىڭ
سايىسى سايغا چۈشۈر.

بەختى بولسا شۇ يارنىڭ،
بىر كۈنى قولغا چۈشۈر.

باققا كىردىم كېچىلەپ،
ئايىسخانى يېتىلەپ.
ئايىسخانى سۇيۇۋالدىم،
باغ ئىچىدە پوپۇلەپ.

ئايىمۇ ئايىنى دىگۈدەك،
سەرۋەگدە يايلاپ يۇرگۈدەك.
سەرۋەك تاغنىڭ گۈللىرىنى
ئاي خېنىمنىڭ دىگۈدەك.

باغدا بىر گۈل بار ئىدى،
ئالتۇن باھالىق گۈل ئىدى.
غۇنچىسى ئېچىلمىغان،
خېنىم باھالىق گۈل ئىدى.

باققا كىرمەك كىشى با(ر)،
گۈلنى ئۈزمەك ئىشى با(ر).
ئىككىمىزنىڭ ئارىسىدا،
ياخشى - يامان كىشى با(ر).

باغچىلارغۇ - باغچىلار،
گۈل ئېچىلغان باغچىلار.
ئاي خېنىم قۇلاق سېلىڭ،
سىزگە ئېيتقان ناخشىلار.

قاشنى قاشقا ئۇلسا،
بۇغدايغا باغلىق بولىدۇ.

يېڭى يار تۇتقان كىشى
سەۋدايى ئاغرىق بولىدۇ.

تەڭمۇشلار ئويلىنىپ كەتتى،
بىز يۇرۇيمىز بويى ①.
ساقال - بۇرۇت قولغا كەلدى،
قىلمايمىزمۇ توي.

يارنىڭ يارى تولا،
مەندىن بىلەك بەش - ئالتە با.
مەن تېخى يار تۇتمىدىم،
تۇتاي دىسەم ئون بەشچە با.

ئىگىز ئوگرەڭگە چىقىپ،
مەن قارىدىم سايلار سايان.
ئەمدى ھەرگىز قارىماسەن،
بىۋاپا يارلار سايان.

بىۋاپا بۇگۈن بارۇر،
تاڭلا ئۇنۇتار يارىنى.
ئادىمى ھەرگىز ئۇنۇتماس،
بىرلا سۇيگەن يارىنى.

كېچە كەلدىم بۇ داۋانغا،
سەۋزە بويلۇق كەلمىدى.
سەۋزە بويلۇق يارىنى دەپ،
كوزۇمگە ئۇيقۇ كەلمىدى.

---

① بوي — بويتاق.

كېچە كەلگەن مەن ئەمەس،
داۋۇزىڭغا چەككەن مەن ئەمەس.
كېچە يانىڭدا يېتىپ،
لېۋىڭگە سۆيگەن مەن ئەمەس.

شۇ مېنىڭ يارىم ئەمەسمۇ،
ئارتىۋىدا سوزلىگەن.
يېنىدا يارى تۇرۇپ،
يىراقتىكىنى كوزلىگەن.

يارغىنەم كەتتى يىراققا،
ئىچىم كويەرى كەتمىدى.
ئاھ ئۇرۇپ قان يىغلىسام،
دادىم خۇداغا يەتمىدى.

كەلسە خېنىم دىسەم،
قارىماي كەتكەن يارىم.
خام تامادا داڭگال ئانىم،
ئاچچىغى كەلگەن يارىم.

كېتىشىڭنى باغدا كوردۇم،
يېنىشىڭنى كوچىدا.
كوچىدا باسقان ئىزىڭ،
بولدى كوزۇمگە تۇتىيا.

گۈلىمدى، غۇنچەمدى،
خېنىم سېنىڭ باشىڭدىكى.
كېچىلەپ تونالىمدىم،
كىمىلەر ئىدى قاشىڭدىكى.

سايغا بوستان سالسەن،
سايىداپ ئوتسەڭچۇ يارىم.
يول ئازاۋى تارتقىچە،
مەس بولۇپ ئوتسەڭچۇ يارىم.

تۇنۇگۇن چۇش مەلدە،
ئىككى گۇلۇمنىڭ بىرى يوق.
بىرىغۇ كارىزدا قالدى،
بىرىنىڭ ۋاپاسى يوق.

ھاراق ئىچتىم جۇڭزىدا،
تاجىخان داڭلىق بىلەن.
ئاچچىغى كەلسە ئۇرامدۇ،
ماش رەڭ ياغلىق بىلەن.

كېتىپ بارغان شول يارىنى،
گەپ - سوز بىلەن توختاتتىم.
قولدا پەرەڭ ياغلىق،
ئوز يارىغا ئوخشاتتىم.

لەيلى مەجنۇن شاخى ئېگىلدى،
يار ئېگىلمەيدۇ ماڭا.
يە كېلىپ ئالغىن بۇ جاننى،
يە كوڭۇل بەرگىن ماڭا.

ئالما گۈلدىن ئاغرىدىم،
كوڭلۇم قېلىپتۇ يارىدىن.
ئايىرىلىپ قانداق چىداي،
كوكنار گۈلدەك يارىدىن.

لەپ - لەپ ئۇچىدۇ سالار،
قارمايدىغۇ يارلار،
قارمىسا قارماس،
ئەسلى بىۋاپا يارلار.

ئالاتا مىنگەن بىلەن،
تاغدا كىمىك ئاتالمىدىم.
ئارزۇلاپ تۇتقان يار بىلەن،
ئومۇرلۇك ئوتەلمىدىم.

قاشنىڭ قارىسى قۇندۇز،
ئاينىڭ ياندا يۇلتۇز.
مەن يارغا نىمە قىلغان،
يىغلايدۇ كېچىدە - كۈندۈز.

قاشىڭ قارا بولغۇنچە،
كوزۇڭ قارا بولساچۇ.
يالغان ۋەدە قىلغۇنچە،
يۇزۇڭ قارا بولساچۇ.

گۈلەشمىۋار گۈلنى كورۇڭ،
گۈللەر بىلەن بەس قىلىدۇ.
قولدا بەش پۇلى يوق،
چىرايلىققا قەست قىلىدۇ.

يارىمنىڭ يارى تولا،
مەندىن بولەك - مەندىن بولەك.
مەن تېخى يار تۇتمىدىم،
جېنىم يارىم سەندىن بولەك.

ئاق چەكمەن، قىزىل چەكمەن،
رەڭدە بويىغان چەكمەن.
يىڭىتلەردىن خەۋەر يوق،
جۇۋانلار ئەجەپ دەرتمەن.

تاغۇ - تاغلارنى كېزىپ،
مەن كۆرمىگەن تاغ قالدۇمۇ؟
يار ئۇچۇن مەن تارتىمىغان
جويى ① جاپالا قالدۇمۇ؟

مەن جېنىمنى ساڭا بېرىپ،
سېنىڭ جېنىڭنى مەن ئالاي.
مەن ئۈزەم ئوتتا كويۇپ،
سېنى بېھىشكە سالاي.

گۈلمىدى ئاچىلغىلى،
بەئىگەمدى چاچىلغىلى.
ۋەدىمىز شۇنداقمىدى،
ئۈمىدى تىرىك ئايرىلغىلى.

ئۈرۈك ئوتۇننى قالاپ،
سۇلار سېپىپ ئوچۇرسىلە.
ئارىدا ئۆتكەن ئىشنى،
ئويناپ - كۈلۈپ كەچۈرسىلە.

دىلىپىرىم سەندەك جاھاندا،
ھىچلىكىم رەنا ئەمەس.

---

① جويى — جەۋرى.

شۇ سېنىڭ رەئالىغىڭغا،

ھېچلىكىم شەيدا ئەمەس.

يېڭى ئايدەك كورۇنۇپ،

غايىپ بولۇرنى بىلمىدىم.

ئالتە كۈن ئاشق بولۇپ،

تاشلاپ كېتەرنى بىلمىدىم.

دوستلىرىم مەندىن زېرىكتى،

دۇشمىنىم سەن ھەم زىرىك.

بىر مىسال بار، ئىشەنگەن

تاغ ئارا ياتماس كىيىك.

يۇرىگىم غەلۋىرگە ئوخشاش،

قويسىلا تۇرماس تېرىق.

شۇنچە جاراهەت بولغاچ،

يارنىڭ چىرايى ساپ - سېرىق.

چىرايىڭ چىغدىن سېرىق،

ئىشقىڭ سېنىڭ ئۇلان تۇرۇر.

ئىشقى ئوتى يامان نەمە،

ئەجەپ مېنى تولغاندۇرۇر.

سەن مېنى ئۇردۇم دەمسەن،

ساپىغى سۇنۇق قامچاڭ بىلەن.

خۇدايىم كەسكەي قولىڭنى،

ئوتىمىگەن قايچاڭ بىلەن.

ئوينىغۇچىنى يەرگە سالىدىم،

كېچە چۈشتى خەمىگى.

بىزنىڭ يار كەتتى يىراققا،
خېلى باردۇر كەلمىگى.

بارارمەن دەپ، كېلەرمەن دەپ،

يالغاندىن ئېيتقان،

بارار - كېلەر يوللىرىدا

ئازغان تېرىتقان.

گۈل بىلەن سوقسام تىكەننى،

گۈل بولۇر - گۈللەر بولۇر.

باشقا قونغان قاغىلار،

يار ئالدىدا بۆلبۈل بولۇر.

يۈرگىم پىژ - پىژ قىلادۇر،

ياغدىكى گوشتىن بىتەر.

سەن تولا ئاۋارە قىلما،

شۇنچە كويگىنىم يېتەر.

مەنمىغۇ كېتەر مەنمۇ،

كوزۇڭدىن يۈتەر مەنمۇ.

ھەرقانداق يامان بولسام،

خىيالىڭغا يېتەر مەنمۇ.

يارىم كەتكۈدەك، ئەمدى،

كەلگەنلەردىن سورايمۇ.

يار كەلگىچە تاقەت يوق،

شامىلىنى پۇرايمۇ.

يارغىنە مېنىڭ بېغدا،

بىر تۇپ ئۇزۇمى - يىمىشى.

يار بىلەن بىر بولغاندا
باشقىلارنىڭ نىمە ئىشى.

بۇ مېنىڭ كوڭلۇم ئەمەس،
كوڭلۇم ئۇنىڭ قۇلى ئەمەس.
بۇ مېنىڭ بىچارە كوڭلۇم،
ياردىن ئوزگىنى دىمەس.

يارى دەيدۇ، يارى دەيدۇ،
يارىدا يوقتۇر ۋاپا.
يار ئېتىنى ئاتىماڭلار،
قىلىدۇ جانغا جاپا.

باغنىڭ باغانچە بولسا،
باغنىڭدىن غەم يەمە.
ۋاپا قىلمىغان يارنى
ئولگىچە يارىم دىمە.

مەن مەلەڭگە بارمايمەن،
توڭلۇڭنىڭدىن پاتمايمەن.
ئەمدى كەلدىم ئەقىلمىگە،
سېنىڭ دەردىڭنى تارتمايمەن.

نىمانداق بۇلۇت كەتمەيدۇ،
ئىگىز تاغدىكى قاردىن.
نىمانداق كوڭلۇم سوۋۇمايدۇ،
ۋاپاسى يوق شۇ ياردىن.

يارنى چۈشۈمدە كورۇپ،
كۈندۈزلىرى مازۇزمەن ①.

① مازۇزمەن — خوشاللىق.

چىللىساڭ بارماي قېشىڭغا،

تەنھا ئۈزەم يالغۇزىمەن.

سايدا ئۇنگەن ساي تېرەكنى،

سانە كوردۇڭمۇ يارىم.

ئىشىڭگە تولا بارسام،

خارى كوردۇڭمۇ يارىم.

سايدا ئۇنگەن ساي تېرەكنىڭ،

سايىسى بولماس ئىكەن.

يار ئۇچۇن كويگەن يۈرەكنىڭ،

دورسى بولماس ئىكەن.

گۈل ئېچىلسا نە بولۇر،

بەلگە ئېچىلسا نە بولۇر.

ئېتىقاتلىق يار بىلەن،

داڭ كۈتەرسە نە بولۇر.

يەل بوراندەك يەل بولۇپ،

يەتسەم يارىمىڭ قېشىغا.

مرزا گۈلدەك ئاچىلىپ،

سانچىلىۋالسام بېشىغا.

كاككۇكلارنىڭ ئۇنىنى،

ھەر يەردە ئاڭلاپ كېلىمەن.

يايرىم بەرگەن پوتىنى،

بېلىمگە باغلاپ كېلىمەن.

يوللاردا كېتىپ بارسام،

چىللاپتىلا - چىللاپتىلا.

مېھرئۇن بۇ كوڭۇلنى،
چىللاپ كېلىپ يىغلايتتىلا.

نەچچەن تولا تىۋىپ بولسا،
بىلەكنى باقۇر.

يار ئاغرىغى يۈرەكتىدۇر،
ئۇنى كىم تاپۇر.

سەن مېنى يار ئەتمىسەڭ،
دۇنيادا مەن يارىسىز ئوتەي.
كويگىنىمنى بىلمىسەڭ،
باغرىمنى يېرىپ كورسىنەي.

يەنە ئاللاھۇ دىسەم،
كەلمەس كوزۇمنىڭ ئۇيقۇسى.
ئۇيقۇنى كەلتۈرمىگەن
بىۋاپا يار سودىسى.

قۇربان ئايلاردا كېلىڭ،
مەن بولاي قۇرباننىڭز.
مەن نىچۇك قۇربان بولاي؟
قۇربان بولسۇن شۇل يارىڭز.

ئاي خېنىم بىر باقسىنا،
كوزۇڭنى چوڭ-چوڭ ئاچسىنا.
كىرىپىڭىڭ دالدا قىلسا،
كەرگىگە كېرىپ سالىسىنا.

تاغدا كاككۇك بالىسى،
سەنمۇ يىتىم، مەنمۇ يىتىم.

يارىمنى يوقلاي دىسەم،
يوقتۇر مېنىڭ كوك بوز ئېتىم:
كوك بوز ئاتنى مىنگەندە،
ئۇزەڭگىسى دەپشىدۇ،
يېڭى يارنى تاپقاندا،
كونا يارلار ھەپشىدۇ.
گۈلىنى قىيىدىم ئويماق - ئويماق،
بارمۇ يارىدىن تويماق.
ئەجەپ بىر مۇشكۈل كەلدى.
سۈيگەن ياردىن ئايرىلماق.
ئۇچ كۈن ئايرىلساڭ مەندىن.
ئولسىەن دىگەن يارىم مېنىڭ.
بەش كۈن ئايرىلىپ باقتىم،
چىقىمىدى جانىم مېنىڭ.
يولدا يوللار بار ئىكەن،
يوللاردا زىندان بار ئىكەن.
چىقىمىغان جاننى كورۇڭ،
تاسمىدىن مەزمۇت جان ئىكەن.
يەنە قېشىم سەدىقە،
قاش - قاپىغىم سەدىقە.
يەنە ئون بەش يېشىمدىن،
يىگىرمە يېشىم سەدىقە.
سېنى ماڭا كويدۇرگەن
قارا قېشىڭ بىلەن كوزدۇر.

ئۇلۇغ دەريانى كەزدۈرگەن
گىلاڭ تاغلاردىكى نۇردۇر.

ئات مىندىم دىگەن بىلەن،
قامچا بولسا بولمامدۇ.
يار تۇتتۇم دىگەن بىلەن،
ياندا بولسا بولمامدۇ.

دۇنيادا گۈل خاردمۇ،
بىر گۈل ئۈچۈن ئانچە تالاش.
ساڭا تېپىلغان ئاداش،
ماڭمۇ باردۇ مىڭ ئاداش.

يىمپ ئەمەس، يىپەك ئەمەس،
بويىڭىزغا كىيگىنىڭىز،
بىزدىن ئاشقۇنچە ئەمەس،
ماختاپ يۇرۇپ سۈيگىنىڭىز.

مەن تىلىمنى ساز قىلىپ،
چالسام راۋاپتىن ياخشىراق.
ئىككى تىزىمنى قۇچاقلاپ،
ياتسام ياماندىن ياخشىراق.

پاختا با يەي-پاختا بار،
ئۈچ-توت ئۇيۇقتا پاختا بار.
سز يارىم ئالدىرىماڭ،
ئوينىماقنىڭ ۋاقتى بار.

يار كېلىپ ئالدىمدىن ئوتسە،
قاپ-قارا مۇڭلار ماڭا.

چورۇلۇپ ئالدىمغا كەلسە،

تار كېلەر دۇنيا ماڭا.

يارىم سىزگە ئەرزم بار،

كويۇپ قالغان قەرزم بار.

ئازار بەرمەڭ جانىمغا،

يۇرىڭمىدە دەردىم بار.

تاغ سايان قىلدىڭ سەپەر،

ئەمدى ھالىم نە كېچەر؟

قۇمۇلدا ئادەم تولا،

ئويناپ - كۈلۈپ كۈنلەر ئوتەر.

دوزاق يۈزلۈك دۇشمىنىڭدىن،

ئۇيانمۇ قاچ - بۇيانمۇ قاچ.

يار ئوتىغا پايلىمىساڭ،

چاچراپ قوپۇپ سۇلارنى چاچ.

نام داۋاندا ئولتۇرۇپ،

چاتقال داۋاننى كورمىم.

ئات مىنىپ كەلگەن يارىمنى،

ئېشەك مىنگەنچە كورمىدىم.

قارا قۇش قۇشلاغىلى

ئەرلەر كېرەك - ئەرلەر كېرەك.

يېڭى يار تۇتقان كىشى،

تاقەت بىلەن يۇرمەك كېرەك.

دەرياغا تاشقىن كەلگۈدەك،

تاشنى ئېلىپ توغاننى تۇت.

ياخشىلارغا بولسا مەيلىك،

ياماننى قويۇپ ياخشىنى تۇت.

ئارا تامنىڭ قۇشقاچلىرى

شاخ ئارىلاپ سايىراپ ئوتەر.

يىگىتلەرنىڭ بىچارىسى

تام ياقىلاپ يىغىلاپ ئوتەر.

قىزىل ئالما چېچىگىنى،

ئاپتاپتا قويۇپ قۇرۇتاي.

ياخشى - ياخشى خۇيلىرىڭنى

ئەمدى قاچان ئۇنۇتاي.

ئوتلىرى قىلدى كاۋاپ

باغرىمنى يېرىپ باقسىلا.

سۇ قويسام ئوچمەيدۇ،

بېيجىڭ گىياسى ياقسىلا.

ئايىمۇ بولدى، يىلمۇ بولدى،

ئوتلىرىدا كويىگىلى.

ئىنتىزار بولدۇم ئەجەپ،

ئاي يۇزلىرىنى كورگىلى.

ئاي يۇزىڭنىڭ شولسى،

چۈشتى چىمەنە - پىيالىگە.

رەھىمىڭىز كەلمەيدىكەن،

بىز پېقىر بىچارىگە.

ئات مېنىپ سەينىغا چىقساڭ،

قامچا دەستەڭ مەن بولاي.

ھەممە خەقنىڭ كوزى سەندە،
تىل تۇمارنىڭ مەن بولاي.
ئاق تېرەكنىڭ تۇۋىدە،
مېنىڭ يارىم سازەندىدۇر.
سازىدا ئۇن بېرىدۇ،
دىدار كورۇشمەك نەدىدۇر؟

يەنە سازەندە يارىم،
ساز ئالسىنا - ساز ئالسىنا.
ئارىدا ئەلچى قويۇپ،
ئوز ئاغزىدىن گەپ ئالسىنا.

بېشىم كەتمەس بۇ سەۋادىن،
بۇ سەۋدا كەتمىدى باشتىن.
جاپانى كىم تولا تارتسا،
گوھەرنى شۇ ئالۇر تاشتىن.

سېنى موللا يىگىت دەيدۇ،
سېنىڭ موللانىڭ ياخشى.
سېنىڭدەك بىۋاپا ياردىن،
مېنىڭ تەنھالىغىم ياخشى.

سېنى ئاندا ياراتىپتۇ،
مېنى مۇندا ياراتىپتۇ.
ئىككىيلەن ئاراسىدا،
ئۇزۇن ساينى ياراتىپتۇ.

قارىسام كوزۇم يەتمەس،
تاغنىڭ ئارقىدا يۇرتۇڭ.

ئەجەپ بىر يامان كەلدى،
 يارىم خان سېنىڭ ئوتۇڭ.

قۇم سېرىلدى قۇم تاققا،
 باغلىنىپ قالدۇق بۇ ياققا.
 شول خۇدانىڭ تەقدىرىدىن
 ئايرىلىپ قالدۇق يىراقتا.

قارا ئۇيىنىڭ مۇڭگۈزىنى،
 غەجىگىگە دەستە قىل.
 ئەر بولساڭ بېلىڭنى باغلاپ،
 دىگەن گېپىگە قەستە قىل.

گۈل گۈلىستان بولغىدەك،
 ئالەم گۈلىستان بولغىدەك.
 يار بىلەن تېپىشقاندا،
 چوللەر گۈلىستان بولغىدەك.

مەن ئۈزەم گۈل ھەم زىۋى،
 بەلگەمنى بەرمەسمەن ساڭا.
 سايەم ساڭا گۈل كورۇنەر،
 ئۈزەم كورۇنمەسمەن ساڭا.

سايىدا بوستان سالمەن،
 سايىداپ ئوتۇڭ يارىم.
 گۈل شارابى تۇتمەن،
 مەس بولۇپ ئوتۇڭ يارىم.

بۇ ھاراق ياخشى ھاراق،
 يار ئۇچۇن ئىچكەن ھاراق.

يار يىراقتىن كەلگىچە،
چەققايدۇ جانلار پاتراق.

ئىچمەدەرلەر - ئىچمەدەرلەر،
ئىچمىگەنلەر قايدا بار.
ياخشىلارنىڭ ھاراقىنى،
ئىچسە تەنگە پايدا بار.

ئالا غوللۇق غاڭزىنىڭ

سېرىق ئىكەن جويىزىسى.
قۇمۇل شەھرىدە يوق ئىكەن،
بىزنىڭ يارنىڭ ئۇجۇرىسى.

يۇقۇرىدىن شامال كەلدى،
ئۈستەڭنىڭ شامالىمۇ؟
بېشىم ئايلىنىپ كەلدى،
يارىمنىڭ خۇمارىمۇ؟

بىر ئىلان پەيدا بولۇپتۇر
يارىمنىڭ بۇلاقتا.

يار بىزنى خىيال قىلسا،
يارنىڭ بىز قۇلاقتا.

ئاي خېنىم، ئايلا خېنىم،
ئايىدەك يۈزىڭگە بوستان سالاى.
يولدا ياتقان چار ئىلانىنىڭ
بويىنىغا زەنجىر سالاى.

يەنە قۇمۇل توغراقىنى،
ياندۇرسىلا چىراقچە يوق.

يار ئۇچۇن يىگەن تايانقى
ئاقئۇرسىلا تىرناقچە يوق.

مەن باردىم بۇلۇڭ بىلەن،
تارتىپ ئۇردى تۇلۇم بىلەن.
ئارزۇلاپ تۇتقان يارىمنى،
ئايرىپ سالدى زۇلۇم بىلەن.

سېرىق زەپەر بويۇغۇم،
سايىلارغا سېلىپتۇ شاخنى.
ئۆزى يىراققا كېتىپ،
يۈرەككە سېلىپتۇ داغنى.

ئىچكىلى چاي بولغىچە،
ئولتۇرغىلى جاي بولسىچۇ.
قەدەر بىلمەس يار بولغىچە،
پانتاق بىلەن لاي بولسىچۇ.

چاي دەيدۇ، چاي دەيدۇ،
چاينى قايناتماقتا بار.
مەقسىدىمىز چايدا ئەمەس،
بىردەم ئولتۇرماقتا بار.

مەن يارىمنىڭ دولتىدە،
ئولتۇرۇپ ئاچتىم كوڭۇل.
ئولتۇرۇپ ئاچسام كوڭۇل،
قىپ-قىزىل ئاچىلدى گۈل.

قاراقاش قاشتتا بولۇر،
سەگۈنچىگى چاچتا بولۇر.

ئاۋال ئاخشام بىرنى سۈيسەم،

ئەتىلىك ناشتا بولۇر.

ياغ دىسەڭ يۇفاڭغا بار،

ھاراق دىسەڭ شۇفاڭغا بار.

قېشى قارا يارنى دىسەڭ،

ئىستەپ سوراپ تۇرپانغا بار.

چىنە بېيجىڭدىن چىقۇر،

تاماكى لەمچىندىن چىقۇر.

ياغلىغىڭ قەشقەرچە بولسا،

چوكان ئالدىڭغا چىقۇر.

ھاۋانىڭ تۇماندىن،

بېشىم ئايلىنىپ كەلدىم.

ئىزلەڭلا، سورىماڭلا،

ياردىن ئايرىلىپ كەلدىم.

ئاتلارنىڭ ئاراسىدا،

مىنگدەك ئېتىڭ بارمۇ.

ئەجەپ ياخشى قارايسەن،

قىلغۇدەك گېپىڭ بارمۇ.

دەريانىڭ ئوتتۇرىسىغا،

سالدىم كېمە - سالدىم كېمە.

خايى ئاقسۇن - ئاقسۇن،

سەن ئۇنىڭدىن غەم يىمە.

قىش كۈنى ئوۋغا چىقىپ،

سۇقسۇرنى كورگەن بارمىدۇ.

ئوز ياردىن ئايرىلىپ،
شەھرىگە يانغان بارەمدۇ.

سۇدا سۇقسۇر بولغىچە،
چوللەردە ئودەك بولسىچۇ.
كىشىلەرنىڭ بەدىنامىغا،
يارىم ۋاپادار بولسىچۇ.

قارچۇغام قۇشلاي سېنى،
ياخشىغا چۈش - ياخشىغا چۈش.
سايدا ئودەككە سالاي،
ئىلغاپ بېرىپ سۇقسۇرغا چۈش.

باغدا پاختەك، چولدە ئودەك
سۇدا سۇزۇپ يۇرگىدەك.
مەن يارىمنى ئاڭلىسام،
نەلەردە ئويىناپ يۇرگىدەك.

مەن ئۆزەم مۇجاڭ بولۇپ،
سالدىم ياغاچقا رەندىنى.
بىۋاپا شۇ يار ئۇچۇن،
كىدىم كۇلايۇ جەندىنى.

كوچىلاردا ماڭماڭلار،
كوچىلاردا تىڭچى بار.
سىز بىزنى كىچىك كورمەڭ،
قوسىغىمدا بىڭسى بار.

چىنىلار سۇنۇپ كەتتى،
چەينەكلەرگە دەز كەتتى.

ئۈستەڭ ياقلاپ يار تۇتسام،
بىرنى سۈيمەي داڭ كەتتى.

تاماكىنى تارتىمەن،
دەردى بالانى تارتىمەن.
بىر سىلىم تاماكىنى،
يارىم بىلەن تەڭ تارتىمەن.

ئاقسارايدىن چىقىپ كەلدىم،
ئاق قەغەزدەك ئاقىرىپ.
ئارقامدىن قاراپلا قالدىڭ،
زەپىرەڭدەك ساقىرىپ.

زەپىرەڭ سۇدا بولۇر،
سۇدىن توۋەن لايدا بولۇر.
ھەر كىشىنىڭ يارى بولسا،
كۈزى يوللاردا بولۇر.

يارىمنى ئاغرىپتۇ دەيدۇ،
مەن بېرىپ كورۇپ كېلەي.
ئاغرىسا - ئاغرىمىسا،
باشىدىن ئورۇلۇپ كېلەي.

يار يامانلاپتۇ يارەنلەر،
ئېلىۋالايلى كوڭلىنى.
زەر بېرىپ، زەپەر بېرىپ،
سېتىۋالايلى كوڭلىنى.

باغ ئارىلاپ يۇرگىدەك،
باغلار ئارىلاپ يۇرگىدەك.

شۇغىنە مېنىڭ يارىم،
كىمدىن يامانلاپ يۇرگىدەك.

چىراق نىمە كۆيمەيدۇ،
پارلاپ قويسا كۆيمەمدۇ.
يىراقتىكى يارلارنى،
چىللاپ قويسا كەلمەمدۇ.

ئىگىز ئاسماندا ئاي پاتتى،
مەرغۇلاندا تاڭ ئاتتى.
يار ئوتى يامان ئىكەن،
ھەر تەرەپكە قاراتتى.

ئاق ئالما، قىزىل ئالما،
جالانى ئۇزۇن سالما.
ئەمدى سېنى ئالمايمەن،
كەلگەنلەرنى ياندۇرما.

ئالمىلىق باققا كىرىپ،
بىر ئالمىنى يەمدۇ كىشى.
غۇنچىدەك يارى تۇرۇپ،
باشقىنى دەمدۇ كىشى.

ئاق تەڭگە پۇلۇم بولسا،
ئاق يەرگە ساراي سالسام.
كۆڭۈلدىكى يار بولسا،
زېرىكمەي پاراڭ سالسام.

يارىم بەرگەن بەش ئالما،
بەشلىسى قوينۇمدا.

چوچۇپ - چوچۇپ ئويغانسام،

يارنىڭ قولى بويىنۇمدا.

موللىنى نەدىن بىلۈرسەن،

دەستۇرىدە قەلىمى.

يېڭى يارنىڭ ئوتى تولا،

كونا يارنىڭ ئەلىمى.

كەچ بولۇپ يۇلتۇز چىمقىپتۇ،

مەن قاچان ئويگە ياناي.

بىرگىنە ئالما بېرىڭ،

يولداش قىلىپ ئويگە ياناي.

چىرايم سېرىق سامان،

يارم سېنىڭ ئوتۇڭ يامان.

ئولۇمگە ئىلاجى يوقتۇر،

تىرىك ئايرىلغان يامان.

قارا قاش كىردى بازارغا،

قېشىنى بازار ئېتىپ.

ھىچلا ئىش كەلمەس قولۇمدىن،

يار خىيالغا يېتىپ.

قالغاچ ئوزى قارا،

ئۇچسا ئۇنىڭ باغرى ئالا.

مورىدىن چىققان تۇتۇندەك،

بىۋاپانىڭ كوڭلى قارا.

ئاي دىگەي ئاپپاق يۇزۇڭگە،

تامغىدەك ياشم مېنىڭ.

ئاخىرى يار دەردىدە،
كەتكىدەك باشم مېنىڭ.

باغىڭغا كىرىپ باقسام،
ئۇرۇڭنىڭ ئەجەپ شاخلىق.
چۈشۈمگە كىرىپ قاپتۇ.
مېھرىۋان سوزى تاتلىق.
مەن بېغىڭغا كىرمىدىم،
بىر گۈلۈڭنى ئۈزمىدىم.
ئەقلى بولسا كېلەر دەپ،
ئۈمىدىمنى ئۈزمىدىم.

باغچىلارغا سۇ توشۇپتۇ،
مۇز بولۇپ تېپىلغىدەك.
مەن ئەجەپ گەپلەر ئىشلىتىم،
يۈرىڭم يېرىلغىدەك.

كويە - كويە كۈل بولۇرمەن،
يازلىغىڭغا تۈگ مېنى.
ھەر زامان يادىڭغا كەلسەم،
ئېچىپ - ئېچىپ كور مېنى.

يارىمىنەم نەدە ئىكەن،
مەن ئاڭلىسام - مەن ئاڭلىسام.
ئارىدا ئەلچى قويۇپ،
ئوز ئاغزىدىن سوز ئاڭلىسام.

ياغلىغىمنىڭ ئۇچىدا،
گۈل ساقلىدىم مەن ساڭا.

ئاڭلىسام سەن گۈل ئىزلەپسەن،

گۈل ئەمەسمۇ مەن ساڭا.

گۈل تېرىدىم كورسىلە،

ئوسما تېرىدىم كورسىلە.

بىر قوبۇم ئوسما بېرەي،

بويۇمنى قايرىپ سۇيسىلە.

قول سېلىشىڭنى ئۇنۇتسام،

كوز قارارىڭغا نىتەي.

ساڭا ئۈگەتكەن كوڭۇلنى،

ئەمدى كىبگە ئۈگىتەي.

قارا زۇچۇ پۇتىنى،

ئىككى چىمگىپ باغلىدىلا.

يار ئۇستىگە يار تۇتۇپ،

بېغىر يۈرەكنى داغلىدىلا.

ئاسماندىكى چولپان يۇلتۇز،

يۇلتۇزلارنىڭ يورۇغى.

كىچىككىنە يارىم بار،

قىزىل گۈلنىڭ پۇرۇغى.

كوككىنە كەپتەر بولۇپ،

قونسام دەرەخنىڭ بېشىغا.

ساختىرىپ ئولتۇرغىچە،

يەتسەم يارىمنىڭ قېشىغا.

دوڭ مەلىگە ئوي سالىدىم،

قۇم چوگۇنگە چاي سالىدىم.

قۇمۇلدىكى يارىغا،
پوچتا بىلەن خەت سالدىم.
مەن كەلدىم شۇندىن شۇنچە،
خۇدانىڭ پەرمانىچە.
رۇم شەھرىدىن قىز ئالدىم،
ئېتى سۇلتان بۇۋىچە.
فاشىم ئەسلى قارادۇر،
ئوسما قويغۇم يوقتۇر.
سەن مېنى ئولتۇرمىسەڭ،
ئۆزەم ئولگۈنۇم يوقتۇر.
دوستقا دوست قىلدىڭ مېنى،
دۇشمەنگە دوست قىلدىڭ مېنى.
سۈرە ياسىنى ئوقۇتۇپ،
ئايرىلغۇسىز قىلدىڭ مېنى.
ھاۋادا تۇرنا كېلەدۇر،
گۈل شېخىغا قونغىلى.
گۈل شېخى ناز قىلادۇر،
تۇرنىنى قوندۇرغىلى.
ئاتا - ئانامدىن ئەزىز،
چولدا سۇ بەرگەن قاپاق.
بۇ مېنىڭ بىچارە كوڭلۇم،
مېھرىۋان يارغا قاراق.
كوڭلۇمنى ئۆستۈرەي دېسەم،
مېنىڭ كوڭلۇم ئۆسمەيدۇ.

قانداق ئوتلۇق يارىم سەن،
ئوتۇڭ سېنىڭ ئوچمەيدۇ.

بۇغداي باغلىغان باغلىق،
يۈرەكنى داغلىغان ياغلىق.
خەق مېنى ساراڭ دەيدۇ،
يار دەردىدە مەن ئاغرىق.

قايناپ تۇرغان بۇلاققا،
چومۇچ سېلىپ باققان يوق.
سز ئۇياقتا بىز بۇياقتا،
مۇڭدشېمۇ باققان يوق.

قارچۇغام ئۇچۇپ كەتتى،
بىر تۇتام بەغى بىلەن.
خىيالنى ئىككى قىلما،
يۈرۈمەن سېنىڭ بىلەن.

توگە بالسى تايلاق،
تالنىڭ ئۇچىنى يەيدۇ.
مۇشۇ كەمنىڭ قىزلارى،
كوزنىڭ يېغىنى يەيدۇ.

قارسام كوزۇم يەتمەس،
قىچقارسام ئۇنۇم يەتمەس.
سەن يارنى خىيال قىلسام،
گىلىمدىن غىزا ئۆتمەس.

قىل بىلەن تۈككەن تۈگۈشنى،
قول بىلەن بولماس كېسىپ.

ئەپلىشىپ قالغان كوڭۇلنى،
گاڭ بىلەن بولماس كېسىپ.

خۇمار كوزلىگىم يارىم،
كويدۇرمە مېنى مۇنچە.
يا ئولتۇر مېنى قىيىناپ،
ياكى سۇيگىن ئولگۇنچە.

ئالما يىگىم كېلىدۇ،
غورا يىگىم كېلىدۇ.
كوڭلۇمدىكى شۇ يارنى،
كۇندە ئورگۇم كېلىدۇ.

سەن مېنى ئۇردۇم دەمسەن،
سېپى چولاق قامچاڭ بىلەن.
سەن مېنى سوكتۇم دەمسەن،
سوتىغى يوق ناخشاڭ بىلەن.

قۇمۇل يولى يول بولسۇن،
يانتاقلىرى كۇل بولسۇن.
مەندىن باشقا يار تۇتساڭ،
ئىككى كوزۇڭ كور بولسۇن.

سەن تاشلاپ كەتكەن بىلەن،
ئولدۇممۇ مەن كویدۇممۇ مەن.
ساغىرار ئولمەس چىرايم،
ياردىن ئايرىلغان بىلەن.

ئالتۇن قۇلۇپ، كۇمۇش پەردە،
كىلىتى مەندە.

يار يىراقتا بولغان بىلەن،

خىيالى مەندە.

كېچىمۇ كېچە بولسا،

كۈندۈزمۇ كېچە بولسا.

يار بىلەن تېپىشقاندا،

ئاڭ ئاتماس كېچە بولسا.

قىزىل - قىزىل كوزۇنگەنلەر،

سايىنىڭ تۈلكەسى.

ئولتۇرىدۇ، تۇرغۇزىدۇ،

يارنىڭ كۈلكەسى.

يارىم كېلىدۇ قاراپ،

زۇلپات ساچىنى تاراپ.

مەن يارغا نىمە قىلدىم،

يامان كوز بىلەن قاراپ.

كاككۇگۇم كاككۇك ئېتەدۇر،

ئۇنى تاغلاردا غېرىپ.

بىز ئىككىيلەن دوست بولايلى،

سىز مۇساپىر بىز غېرىپ.

ئاپپاق سۇلتان جىنازاڭغا،

بۇلبۇل قونۇپتۇ.

ئايدەك يۇزگە، چولپان كوزگە،

تۇپراق تولۇپتۇ.

يارىمنىڭ قۇلاقغا،

يىۋانە (ھالقا) بولاي دەيمەن.

ئوڭ يېنىغا چاچ قويۇپ،
دەۋانە بولاي دەيمەن.

ئالىمخان دەيمۇ سېنى،
لەيلخان دەيمۇ سېنى.
باغدا باققان پاخلىنىمدەك،
ئولتۇرۇپ يەيمۇ سېنى.

ئاتم مېنىڭ چىلان تورۇق،
چىلاندىن ئىگەر،
يىراقتىكى يارنىڭ ئوتى،
يۈرەككە تىگەر.

ئاق تىكەن گۈز - گۈز كۈبەدۇر،
كۆك تىكەنگە چارە يوق.
مەيلى بار ئوتتا كۈبەدۇر،
مەيلى يوقنىڭ كارى يوق.

دەردى تولا شۇ يارنىڭ،
كوڭلىنىڭ ئارامى يوق.
قاراپ باقچۇ شۇ يارغا،
بۇرۇنقى چىرايى يوق.

ئالتۇن تارتقان تارازاڭدا،
تاشنى تارتايىمۇ.
بىۋاپا شۇ يارنى دەپ،
جاننى ساتايىمۇ.

ئاق جۇجەم پىشتى توكۇلدى،
يىمىدىم تاتلىق ئىكەن.

دۇنيانىڭ مازۇرلىغى،...
 ئاشق بىلەن مەشۇق ئىكەن،
 قارا - قارا قاشلارنىڭ،
 سىلكىنەدۇر چاچلارنىڭ،
 ساڭا نىمە دەرت كەلدى،
 كىرىپك ئارا، ياشلارنىڭ،
 ئىگىز يەرگە دالان، سالىسام،
 يارىشىپ قالدى،
 چىرايلىقتىن ئاشق تۇتسام،
 تالىشىپ قالدى،
 ساي توۋەن يۇگۇرەپتىمەن،
 كىردى ئاياغىغا تىكەن،
 چىرايلىق يار تۇتماڭلار،
 ۋاپاسى بولماس ئىكەن،
 قارلىق تاغدا ياز بولمايدۇ،
 قىش - ياز زىمىستان،
 كەچمەس كوڭلۇم كەچكەيمىكىن،
 سەندىن ئايرىلسام،
 دەردىم تولادۇر مېنىڭ،
 بېشىمدىكى ساچمىدەك،
 دەرت تارتماي ئولۇپ كەتسەم،
 ھاۋادىكى لاچىندەك،
 چىقىپ ئالدى تېرەككە،
 ئوتنى ياقتى يۈرەككە.

مېنىڭ كوڭلۇم ئۇنۇمايدۇ،
قارا كوزدىن بولەككە.

تاماكىنى تارتقان بىلەن،
غىزا بولامدۇ.
قۇرۇق بەدىنەم كۈتەرسەك،
غىزا بولمامدۇ.

چايغا باق دەيسەن مېنى،
چايغا باقماي نەگە باقاي.
ئىچى گۈللۈك، تېشى مارجان،
چىنىنى قايدىن تاپاي.

باغ ئىچىدىن ئاڭلىسام،
كەلمىگۈدەك يارىم مېنىڭ.
قايدا بولسا بارلا بولسۇن،
ئولمىسۇن يارىم مېنىڭ.

ئاپپاق ئايدىڭغا چىقىپ،
تۇرسام كوڭلۇم قاين باقۇر.
كۈندۈزى ئاپتاپقا چىقىپ،
ئايدەك چىرايم ساغىرۇر.

كەل يارىم ئولتۇر قېشىمدا،
باشقىلار قالسۇن قاراپ.
كۈزلىرىگە قان يۇڭگۇرسۇن،
بىز ئىككىيلەنگە قاراپ.

شۇ يارىمىدىن مەن يىراق،
شول يارىم مەندىن يىراق.

شول يارىم يادىغا كەلسە،
ياندۇرارمەن شام چىراق.

سۇزۇك سۇنى لاي قىلغان،
چوڭ كوۋرۇكنىڭ توپىسى.
چوكانلارنى ئاق قىلغان،
بەيىھ گەخۇنىڭ ئوپىسى.

بارارمەن يولۇم تۇزدۇر،
كېچە ماڭا كۇندۇزدۇر.
تاشلىۋەتسەڭ كېتەرمەن،
يارىم ئۇندا يالغۇزدۇر.

ئالمىخان تاغلارغا چىقتى،
ئاتلىرىنى تاقلاپ.
رەۋىخان قورايدا قالدى،
توشلىرىنى تاتلاپ.

ھاۋادا غاز كېلىدۇ،
ئىگىز ئۇچۇپ پەس كېلىدۇ.
شۇغىنە ئايلا خېنىم،
ھاراق ئىچىپ مەس كېلىدۇ.

چىنىنى بەرمەڭ نادانغا،
چېكىپ ئويناپ سىندۇرۇر.
كەم ئەقىل تەلۋە كوڭۇل،
قاچان كوڭلۇمنى تىندۇرۇر.

تاماننى سىز تارتىپ،
ئىسلىرى بىزگە كېلۇر.

ئاشىقلىقنى سىز قىلىپ،
داڭلىرى بىزگە كېلۇر.

تاماكىڭىزنى تارتارمىز،
كاتتا دەڭدە ياتارمىز.
قاراقاش يارنى ساقلاپ،
شېرىنجاننى ساتارمىز.

ئۇچتىن - ئۇچتىن تۈگمە تۈگدۈم،
ئالتە ئەمەسمۇ
ئالتە ئايدىن ئەگەشكىنىم.
زاپە ئەمەسمۇ.

دېپىنى چەرتسە بولۇر،
چېكىپ، سوقۇپ چەرتسە بولۇر.
دېپىنى چەرتالمىسا
چەرت كۈچىگە بەرسە بولۇر.
ئاستا - ئاستا بىر - بىر بېسىپ،
كۈچىنىڭ باشقا كەل.
چىن ئاشق بولاي دېسەڭ،
تاماكى سال قاشمىغا كەل.

سۇدا سۇقسۇر بوغاز بولسا،
تامادۇر قانى،
ياخشىنىڭ قولدادۇر،
ياماننىڭ جانى.

چاپىنىمنىڭ يېڭىنى،
بېشىمغا قويدۇم تېڭىنى.

ئارزۇلاپ تۇتقان يارم،

ئازلا قويدى جېنىمنى.

ئەتگەندە شەبنەمدە،

يورغلايدۇ بوز توشقان.

بىزنىڭ يار قارا كوزنىڭ

لېۋىگە ناۋات قوشقان.

يارىمنىڭ ياغلىغىدا،

تۈگۈن - تۈگۈن كەشتىسى بار.

يارىمنىڭ خىيالىدا،

مېنى تاشلاپ كەتكىسى بار.

ئوڭ يېنىمدىن ئاي چىقتى،

سول يېنىمدىن قارىغىنا.

قەغىزىمنىڭ ئازلىغىدىن،

نامە يازدىم ئازغىنا.

چىلان تورۇق ئېتىمنىڭ،

سوڭگىچىدە ئالاسى.

كۇچاردا بىر يارم بار،

قارچوغىنىڭ بالاسى.

قار بىلەن مولدۇر يېغىپتۇ،

كەلمە يارم ئىز چىقۇر.

ئاخشام كېلىپ ئەتە يانساڭ،

ھەممە خەقتىن سوز چىقۇر.

يار بېغىغا بېرىپتۇ،

ئويى يوق ئەدە قونۇر.

يوللاردا دەڭلەر تولا،
پاڭچەن بېرىپ دەڭدە قونۇر.
يارغىنەم گۈل بېرىدۇ،
باغدا ئولتۇرۇپ يەڭ ئىچىدە.
گۈلنى قانداق ئالاي مەن،
شۇنچە خەقنىڭ ئىچىدە.
ئوڭ قولۇمغا ئۇزۇك سالدىم،
سول قولۇمغا يوق.
شۇ يار بىلەن ئوتەي دېسەم،
ئانچە مەيلىم يوق.
بۇ يول بىلەن ماڭمايمەن،
ھەر يەر بىلەن ماڭسام يول.
دوستىنىڭ تولىسى دۇشمەن،
سەن ئۆزەڭگە سەگەك بول.

ھەر خىل مەزمۇندىكى قوشاقلار

ئىشىك تۈۋىدە بىر ئېرىق،
بىر ئېرىقتا مەڭ ئېرىق.
بارچە ئاغرىق بىر سېرى،
يامان ئىكەن غېرىپچىلىق.
بۇ دۇنيادا ئۇچ نەرسە بار،
ئىزلەپ تېپىلماس.
بىرى ئانا، بىرى ئانا،
بىرى قېرىنداش.

رۇم شەھرىدىن چىقىپ كەلسەم،
تۇتۇلدى تۇمان.
ئاتمۇ ياخشى - پۇلمۇ ياخشى،
غېرىپلىق يامان.

مۇز داۋان توپەسىدە،
لەپ - لەپ ئۇچىدۇ قۇشلار.
ئولۇپ كېتىمىز بىر كۈن،
ئوينىۋاللى دوستلار.
ئىگىز قارىغاي تاغدا،
سۇلار ئاقىدۇ سايدا.
غېرىپلىق ئىسە قىلدى،
ئاتا - ئانامىز قايدا.

قارچۇغۇم ئۇچتى قولۇمدىن،
پەلەيمىنىڭ يوقىدىن.
قارا كوز يىراقتا قالدى،
تەلەيمىنىڭ يوقىدىن.
دەريا سۈيى تارتىلدى،
يار ئالدىمىكىن باشتىن.
دوستلىرىم دۇشمەن بولۇپ،
ئايرىلدۇق قەلەم قاشتىن.

ھاۋادىكى بوز لاچىن،
كورمەي تورغا چۈشمەدۇ.
ئادەم ئوغلى بېشىغا،
شۇنداق كۈنلەر چۈشمەدۇ.

بىزنىڭ ئويلەر بۇلاقتا،
خۇر جۇن - قاچا ئۇلاقتا.
مىنى دىگەن دوستلىرىم،
شەن يامۇلدا سولاقتا.
قىزىلگۈللەر ئېچىلسا،
ئاقشۈت لەيلى بولۇر.
ھەر بۇلاقتىن سۇ تېشىلسە،
ئاپىغى دەريا بولۇر.
كەمبەغەلنىڭ ئاتلىرى،
تاسقىمىغان قوناق يىدى.
بىزنى ئەزگەن زالىملار،
بېشىغا چوماق يىدى.
ئاقار ياشم تامار ياشم،
يېشىلگىن باشم.
مەن ئولگەندە ئوبدان يىغلاڭ،
جان قېرىنداشم.

يازغى بۇغداي مايسا بولدى،
شاخى قويدى ھەر تەرەپ.
دوستلۇغىمىز شۇنچە ئىكەن،
دۇشمەن بولدى بىر تەرەپ.
ئېتىگىمگە قان توكۇلدى،
قان ئەمەس ياشم مېنىڭ.
دوست - دۇشمەن ئاراسىدا،
پاتىمدى باشم مېنىڭ.

ياخشىلىقتا دوستمۇ - دوست،
دۇشمەنمۇ دوست.
باشقا كۈن چۈشكەن زامان،
جان قېرىنداش جانغا دوست.
يازغى بۇغداي مايسا بولدى،
كۈزگى بۇغدايلار قېنى.
جان چىقۇر ھالەتكە يەتتىم،
جان قېرىنداشلار قېنى.

دەردى يوق دەمەسەن مېنى،
دەرت ئەمەسلا بىر غورا.
ئىككى دەرتمەن بىر بولۇپ،
ھالىم سورسا نە بولار.
ئارا تامنى تاغ دېمەڭلا،
ئاراتام بېھش ئىكەن.
ئۈستىدە قارلار يېغىپتۇ،
ئاستىدا كىشىمىش ئىكەن.

قەندى ناۋات ئاغزىڭدىدۇر،
شېكەر لېۋىڭدا.
سېرىق زەپەر قات ئاچىلۇر،
باسقان ئىزىڭدا.
سېرىق زەپەر قات ئاچىلسا،
ئۈچ كۈن ئاچىلۇر.
مەن يارىمنى كۈندە كورسەم،
كوڭلۇم ئاچىلۇر.

قانداق كىشى كېتەرەن،
يارىنى تاشلاپ.
مەيلى بولسا ئېلىپ كەتسۇن،
ئويىگە باشلاپ.
تاشلاپ كەتسەڭ كەتكىنى،
ئۇنۇتمىغايمەن.
ئەمدى كەلسەڭ قاشتىناغا،
يولاتمىغايمەن.
ئارپا، پۇرچاق سامانى،
شامال ئايرىدۇ.
ئىككى ياخشى بىر بولغاندا،
دۈشەن ئايرىدۇ.
كېۋەز ئۇزدۇم، كېۋەز ئۇزدۇم،
ياخشىلاپ ئۇزدۇم،
ياخشى كىشى يامانلارمۇ،
بىر قوۋۇز سوزدىن.
ياخشىلار ئىچسە ھاراق،
بىزگىمۇ ھاراق ئىچچۇرۇر.
ئىچكىنىدە كۆپ گۇنا،
ئىچسەم خۇدايىم كەچۈرۈر.
ئاق ساقالىنى كورۇپ،
مېنى قېردى دەيدۇ.
يىگىتلىك شەدەندەندىن،
چۈشتى ساقالىمغا قىرو.

ئاتامۇ ئولۇپ كەتتى،
ئاتامۇ ئولۇپ كەتتى.
بىر تۇققان قېرىنداشتىن
كوڭلۇم ئايرىلىپ كەتتى.

ئاھ خۇدايىم - خۇدايىم،
ئاسماندا ئادەم بارمىكىن.
بەندىلەر ئاراسىدا،
مەندىن گۇناكار بارمىكىن.

ئاتلار ئورۇق يوللار ئۇزاق،
كوزلەردىن ئۇچتى.
ئاتنى سېمىز ساقلىغانلار،
قۇش بولۇپ ئۇچتى.

قارالسام كورۇنمەيدۇ،
دۇنيانىڭ ئۇچى.
دۇنيا دىگەن ئەسكى راۋاپ،
مەن يول ئوتكۇنچى.

تورغاي تولا سايرايدۇ،
داۋانچىڭنىڭ غولىدا.
ئولمەيەن دىگەن بىلەن،
جان خۇدانىڭ قولىدا.

خۇدايا بەرمىدىڭ توھپىقى،
ئەزەلدىن قاخشىغان قۇلمەن.
نەسبەت سوزىنى ھەرگىز،
قۇلاققا ئالمىغان قۇلمەن.

دوپپىڭىز توپاق تېرىسى،
مەيدىڭىزگە قاقسىز.
كوزىڭىز كانتۇ مۇشۇكتەك،
ھەربىر بۇلۇڭغا باقسىز.

سۇ قۇۋۇقىنىڭ ئالدىدا،
مېنىڭ بېلىم يېشىلگىدەك.
خەقلەرنىڭ بەدنامىغا،
قۇلاق - مېيەم تېشىلگىدەك.

قېرىنداشنى يەرگە سالسام،
تېرىسام ئۈنمەس.
كوز يېشىنى دەريا قىلىپ،
سۇغارسام قانماس.

سەن ياراتتىڭمۇ مېنى،
ئاللا ياراتقان بەندىمەن.
بەندىلەرنىڭ ئىچىدە،
خوش بىتلەي بەندىمەن.

ئاسماندىكى ئۆكەر بىز،
ۋاڭ غوجامغا نوكر بىز.
كۈندۇزلىرى مەس بولۇپ،
كېچىلىرى بىكار بىز.

ئاتامنىڭ ئاتاسى يوق،
بېلىدە پوتاسى يوق.
ئىشەنمەڭلار ئالەمگە،
ئالەمنىڭ ۋاپاسى يوق.

ئانالىقلار - ئانالىقلار،
 دەستە - دەستە گۈل ئىكەن.
 ئاناسىزلار - ئاناسىزلار،
 كويۇپ ئوچىكەن كۈل ئىكەن.
 بۇگۈن كېچە بوران بولۇپ،
 باراڭ ئورۇلدى.
 يۈرەكتىكى سېرىق سۇلار،
 قانغا ئورۇلدى.
 ئات مېنىپ كىمخاپ كىيىپ،
 يارىم مېنى كويدۇرگۈدەك.
 ئىچمىسەم مەن شول ھاراقنى،
 ئاخىرى ئولتۇرگۈدەك.
 دەرەخ بولسا ئىگىز بولسا،
 ئېگىلمەس بولسا.
 كوپ - كوك يېشىل يوپۇرمىغى،
 توكۇلمەس بولسا.
 ياخشى ئادەم يامانلىنى،
 دورىماس بولسا.
 بىر ياخشىغا بىر ياماننى،
 بۇيرۇماس بولسا.

خاسىيەتلىك ئەڭگۈشتەر

(چۆچەك)

بۇرۇنقى زاماندا بىر بوۋاي بىلەن موماي ئۆتكەن ئىكەن. ئۇلار ئاق كوڭۇل، ئەڭگەكچان كىشىلەر بولۇپ، بىرلا ئوغلى بار ئىكەن. يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بوۋاي ئېغىر كېسەل بولۇپ يېتىپ قاپتۇ. ئۇ ھاياتىنىڭ ئاخىرقى مەنۇتلىرىدا ئوغلىنى يېنىغا چاقىرىپ: "بالام، مەن ساقىيالمىدىغان ئوخشاشمەن، ئا-ئاڭمۇ قېرىپ قالدى، مېنىڭ ئومۇر بويى كىشىلەرگە ئىشلەپ تاپقان 3 يامبۇ پۇلۇم بار. مېنىڭدىن كېيىن قالساڭ، ئۇنى بۇ-زۇپ چاچماي كېرەكلىك يەرگە ئىشلەت....." دەپ ۋەسىيەت قىپتۇ. دادىسى ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن، ئوغلى ئۇنىڭ ۋەسىيەتىنى بويىچە تىنىمىسىز ئىشلەپ، ئانىسىغا ياخشى قارايتۇ. بىر بازار كۈنى ئۇ: "شەھەرگە كىرىپ بىر تاماشا قىلىپ چىقايچۇ" دەپ كېتىۋاتسا، يولدا بىر توپ بالىلار بىر سۇ ئىلاننىڭ بالىسىنى يىپ بىلەن چىگىپ، ئۇنى گاھ يولىنىڭ يېنىدا ئېقىۋاتقان ئېرىقتىكى سوغا، گاھ يولدىكى چاڭ توپىغا تاشلاپ، سۈرەپ يېرىم جان قىلىپ قويغانمىش. يىگىتنىڭ ئۇنىڭغا بەك ئىچى ئاغرىپ قۇتۇل-

دۇرۇۋالماقچى بوپتۇ - دە: ”باللار، ئۇنى ساتامسىلەر؟“ دەپ سو-
راپتۇ. باللار ئۇنى چاخچاق قىلىۋاتسا كېرەك دەپ بىر بىرىگە
قارشىپتۇ ۋە جاۋاپ تەرىقىسىدە: ”ساتمىز، بىر يامبۇ“ دەپ
چۇقۇرىشىپتۇ. يىگىت كېرەك بولۇپ قالار دەپ، يامبۇلاردىن
بىرنى يېنىغا سېلىۋالغان ئىكەن، ئۇ دادىسىنىڭ ۋەسىيىتىنى
ئەسلىپ ”كېرەك يەر دىگەن مۇشۇ ئەمەسمۇ“ دەپ ئويلاپتۇ - دە،
يامبۇنى باللارغا بېرىپ، سۇ ئىلاننىڭ بالىسىنى ئېلىپ مېڭىپتۇ
ۋە ئۇنى مەخسۇس بىر ئويگە قويۇپ، بېقىشقا باشلاپتۇ. كۈن-
لەردىن كۈن ئۆتۈپ، يەنە بىر بازار كۈنى ئۇ يانچۇغىغا بىر
يامبۇنى سېلىپ شەھەرگە كېتىۋاتسا، يولدا يەنە بىر توپ باللار
بىر سېرىق كۈچۈكنى بوينىدىن باغلاپ، سۈرەپ قوغلاپ ياكى
چالما ئېتىپ، ئۇنىڭ ھەر بىر ھەركىتىگە قىزىقىپ چۇقان - سۇ -
رەن بىلەن ئوينىشىۋاتقۇدەك. يىگىتنىڭ ئۇنىڭغىمۇ رەھىمى كېلىپ:
”باللار، كۈچۈكنى ساتامسىلەر؟“ دىگەن ئىكەن، باللار: ”سات-
مىز، بىر يامبۇ“ دېيىشىپتۇ. يىگىت ئۇنىمۇ بىر يامبۇغا سېتىۋېلىپ،
ئايىرىم بىر ئويگە سولاپ بېقىشقا باشلاپتۇ. كۈنلەردىن بىر كۈنى
يەنە بىر بازارغا كەپتۇ. ئۇ ئاخىرقى يامبۇنى يانچۇغىغا سېلىپ
بازارغا كېتىۋېتىپ، يولدا يەنە بىر توپ باللارغا دۇچكەپتۇ.
باللار بۇ قېتىم بىر ئاسلانى بوينىدىن باغلاپ ئويناپ،
ئۇنىڭمۇ شۇنداق رەسۋاسىنى چىقارغانمىش. يىگىت ئۇنىمۇ بىر
يامبۇغا سېتىۋېلىپ، ئايىرىم بىر ئويىدە بېقىشقا كىرىشىپتۇ.

يىللار ئۆتۈپتۇ. يىگىتنىڭ كوڭۇل قويۇپ بېقىشى نەتىجە -
سىدە، ئىلان بالىسى يوغىناپ بىر ئويگە پاتماي قاپتۇ. كۈچۈكمۇ
يولۋاستەك قاۋۇل، توپاقتەك يوغان بىر ئىت بوپتۇ. ئاسلانمۇ
ئالامەتدە يوغان بىر مۇشۇك بوپتۇ.

گۈنلەرنىڭ بىرىدە، يىگىتنىڭ باشقا يۇرتلارغا چىقىپ كېتىپ كورۇشمىگىلى ئۇزۇن يىللار بولغان بىر ئاغىنىسى ئۇنى ئىزلەپ كېلىپ قاپتۇ. كونا دوستلار تېپىشقانلىغىغا خوشال بولۇپ، باشتىن ئۆتكەن كەچمىشلىرىنى سوزلىشىپتۇ. يىگىتمۇ ئۆز سەرگۈزەشتىملىرىنى سوزلەپ، ئىلان، مۇشۇك ۋە ئىت توغرىسىدا گەپ ئېچىپتۇ. ئاندىن ئۇنى ئۆزىنىڭ بۇ ئاجايىپ نەرسىلىرىنى تاماشا قىلىشقا تەكلىپ قىپتۇ. لېكىن مۇنداق قىلىش — ئۆز بېشىغا بالا بولىدۇ. خانلىغىنى ئويلىمىغان ئىكەن. ئاغىنىسى بىرىنچى ئويىدىكى ئىلانى كورۇپلا قورققىنىدىن دات - پەريات كوتىرىپ بەدەر قېچىپتۇ ۋە يىگىتنى پادىشاغا قارشى ئىسيان كوتەرمەكچى دەپ ئەرز قىلماقچى بوپتۇ.

يىگىت بولسا بۇنىڭدىن قاتتىق غەم - ئەندىشىدە قاپتۇ. ئەگەر پادىشا بۇ ئەھۋالنى ئۇقۇپ، ئۆزىنىڭ قىلىچ - نەيزىلىك چېرىكلىرىنى ئەۋەتسە، ئۇنى تۇتۇپ كېتىشى ھەتتا ئولتۇرۇۋېتىشى تۇرغان گەپ. نىمە قىلىش كېرەك؟ مۇشۇنداق قىيىن ئەھۋالدا تۇرغاندا، ئىلان يىگىتكە قاراپ مۇنداق دەپتۇ: "ئەي شەپقەتلىك ئىگەم، مېنىڭ ماكانىم نەسلى بۇ يەردىن ئۇچ كېچە - كۈندۈز - لۇك يولنىڭ نېرىسىدىكى قەدىمىي تاغ - ئورمانلاردا. مېنىڭ ئاتا-ئانا، ئۇرۇق - تۇققانلىرىمنىڭ ھەممىسى شۇ يەردە. مەن بولسام، ئەقىلسىزلىغىمدىن ئاتا - ئانامنىڭ نەسەتلىرىگە قۇلاق سالماي، بېشىم قاينان، پۈتۈم تايغان يەرلەردە يۈرۈپ، ئاخىرى ئېزىپ - تېزىپ بۇ يەرلەرگە كېلىپ قالدۇم ۋە ھېرىپ - ئېچىپ ھالىم قالمىغاندا بالىلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ ئويۇنچۇق بولدۇم. بەختىمگە سەن مېنى قۇتۇلدۇرۇپ، مۇشۇنداق بالاغەتكە يەتكۈزدۈڭ. بۈگۈن بىزنىڭ تۈپەيلىمىزدىن سەن بالاغا قېلىۋاتىسەن، ئەگەر ماقۇل

كورسەك ھازىرلا مېنىڭ ئۈستۈمگە مەن، مەن سېنى ئاپىرىپ ئاتا - ئانامغا كورسىتىمەن، ئۇلار مېنىڭ ھايات ئىكەنلىكىمنى، ئۇنىڭ ئۈستىگە سېنىڭ ماڭا شۇنچىلا رەھىم - شەپقەت قىلغانلىقىڭنى ئاڭلىسا چەكسىز خۇرسەن بولىدۇ ۋە سېنى ئومۇر بويى بەختلىك قىلدۇ.

يىگىت بۇنى ئاڭلاپ دەرھال ماقۇل بوپتۇ ۋە ئانىسى ۋە باشقا نەرسىلىرىنى ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ، ئىلانغا مېنىپ يولغا راۋان بوپتۇ. ئۇلار ئۈچ كېچە - كۈندۈز يول يۈرۈپ، يول يۈرگەندىمۇ مول يۈرۈپ، ئاخىرى بىر قەدىمىي تاغ ئورمانلىقىغا يېتىپ كەپتۇ. بىر غارنىڭ قېشىغا كەلگەندە، ئىلان يىگىتنى ئۈستىدىن چۈشۈرۈپتۇ. چۈنكى ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسى مۇشۇ غارنىڭ ئىچىدە ئىكەن. ئۇ ئاۋال يىگىتنى بىر يەرگە يوشۇرۇپ قويۇپ، ئاتا - ئانىسىنى ئەھۋالدىن خەۋەردار قىلىش ئۈچۈن غارنىڭ ئىچىگە كىرىپ كېتىپتۇ. بۇ چاغدا ئاتا - ئانىسى يوقالغان بالىسىنىڭ دەردىدە كېچە - كۈندۈز ھەسرەت چېكىپ، ئېغىر كېسەل بولۇپ قالغان ئىكەن. ئۇ ئاتا - ئانىسىغا ئۆزىنىڭ پۈتۈن سەرگۈزەشتىلىرىنى، يىگىتنىڭ ئۆزىنى قۇتۇلدۇرۇپ قالغانلىقى ۋە قىلغان ياخشىلىقلىرىدىن تارتىپ، ھازىرغىچە بولغان ئەھۋاللارنىڭ ھەممىسىنى بىر - بىرلەپ بايان قىپتۇ. ئاتا - ئانا ۋە بالا قايتىدىن كورۇشكىنىڭ خوشال بولۇپ، قۇچاقلىشىپ كورۇشۇپتۇ. ئاندىن ئاتا - ئانىسى ئۆز بالىسىغا شۇنچىلىك غەمخورلۇق قىلغان يىگىتنى ئالدۇرۇپ كېلىپ، ئۇنىڭغا چوڭقۇر مېنىمەن تەدارلىق بىلدۈرۈپتۇ ھەمدە ئۇنى ھەر جەھەتتىن ئالاھىدە كۈتۈپتۇ.

يىگىت بۇ يەردە بىر مەزگىل تۇرغاندىن كېيىن، يەنىلا ئانىسى ۋە يۇرتىنى سېغىنىپتۇ ۋە قايتىش ئىستىگىنى ئىزھار

قېپتۇ. ئىلان بالىسى بۇنى ئاڭلاپ كوڭلى قاتتىق يېرىم بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ راينىنى قايتۇرۇشقا ئامالسىز قېلىپ: "بويۇتۇ، بۇمۇ ئىختىيارىڭ، ئاتا - ئانام بۇنى ئاڭلىسا، سېنى ھەرگىز قۇرۇق قايتۇرمايدۇ. ئالتۇن ۋە مال - دۇنيالاردىن خالىغانچە ئال دېيىشى مۇمكىن. بىراق سەن بۇنداق نەرسىلەرنى ئالمىغىن، چۈنكى ئۇنى ئېلىپ يۇرۇش ئەپسىز، ئۇنىڭ ئۈستىگە بەربىر خەجلەپ تۈگە - تىسەن. دادامنىڭ بىر خاسىيەتلىك ئەڭگۈشتىرى بار، ئۇنى دائىم ئاستىغا باستۇرۇپ ئولتۇرىدۇ. دادام سېنىڭدىن نىمە ئالسىن دەپ سورىسا، سەن ئەنە شۇ خاسىيەتلىك ئەڭگۈشتەرنى ئالمىن دە - گىن. ئۇنى قولغا كەلتۈرسەڭ، نىمە تەلەپ قىلساڭ شۇ ھازىر بولىدۇ ۋە سەن ئومۇر بويى بەختلىك بولسىن" دەپتۇ. ئاندىن ئۇنى ئاتا - ئانىسىنىڭ قېشىغا باشلاپ كىرىپتۇ. دىگەندەك، يىگىت شۇنداق قارىسا، غارنىڭ ئىچىدە كېسەك - كېسەك ئالتۇنلار تۇر - غانىمىش. ئىلان بالىسىنىڭ ئاتا - ئانىسى يىگىتنىڭ قايتىش نىلە - گىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئىلاجىسىز ئىجازەت بېرىپ: "ئالتۇن ۋە مال - دۇنيالاردىن خالىغانچە ئال" دەپتۇ. يىگىت ئالغىلى ئۇنىماپتۇ. "نىمە ئالسىن؟" دىگەن ئىكەن، "خاسىيەتلىك ئەڭ - گۈشتىرىڭىزنى بەرسىڭىز" دەپتۇ. ئۇلار چوڭقۇر ئويلىغاندىن كېيىن ئەڭگۈشتەرنى بېرىپتۇ ۋە ئايرىلىشقا كوزى قىيمىغان ھالدا يىگىتنى ئۇزىتىپ قويۇپتۇ.

يىگىت ماڭا - ماڭا، ئاخىرى كەچ كىرىپتۇ. ئۇزۇن يول يۈرگەچكە قوساقلىرى ئېچىپ، ئۇسساپ ھالى قالماي بىر يەرگە بېرىپ ئولتۇرۇپتۇ. ئاندىن ئەڭگۈشتەرنىڭ خاسىيەتىنى سىناش ئۈچۈن، ئوزى ياخشى كوردىغان بىرنەچچە خىل تاماقنىڭ ئىسمىنى ئېيتقان ئىكەن، شۇ ھامان ئىسسىق، ھورى چىقىپ

تۇرغان تاماقلار پەيدا بوپتۇ. يىگىت قوساقنى تويغۇزغاندىن كېيىن، ئوي ۋە ئورۇن - كورپە تەلەپ قىلغان ئىكەن، بۇ نەرسىلەر مۇدەرھال پەيدا بوپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ كېچىچە ياخشى ئۇخلاپ ھاردۇغىنى چىقىرىپتۇ. ئەتىسى سەھەر ئورنىدىن تۇرۇپ يەنە تاماق پەيدا قىلىپ يەپ، ئوي ۋە ئورۇن - كورپىلەرنى تەلەپ بىلەن يوق قىلىۋېتىپ يولغا راۋان بوپتۇ. شۇ تەرىقىدە بىرنەچچە كۈن يول يۇرۇپ، قوسىغى ئاچسا تاماق پەيدا قىلىپ يەپ، ئويغۇسى كەلسە، ئوي پەيدا قىلىپ ئۇخلاپ ئەتىسى يەنە يوق قىلىۋېتىپ، ئاخىرى يۇرتقا كېلىپ ئانىسىنى تېپىپتۇ. بىچارە ئانا ئوغلىنىڭ كەلگىنىگە خوشال بولۇپ كوز يېشى قىپتۇ. يىگىت ئوز بېشىدىن كەچۈرگەنلىرىنى ئانىسىغا سوزلەپ بېرىپتۇ. لېكىن خاسە - يەتلىك ئەڭگۈشتە توغرىسىدا ئېغىز ئاچماپتۇ. ئۇ ئانىسىغا: "ئانا، مەن ساڭا ئوي سېلىپ بېرىمەن ۋە ئومۇرۇڭنىڭ ئاخىرىغىچە سېنى بەختلىك قىلىمەن" دېگەن ئىكەن، ئانىسى ھەيران بولۇپ: "بىزنىڭ ھىچ نەرسىمىز بولمىسا، سەن قانداقمۇ ئۇنداق قىلالايسىەن؟" دەپتۇ. يىگىت: "خاتىرجەم بول ئانا" دەپ تەسەللى بېرىپتۇ. يىگىت يېرىم كېچىدە ئورنىدىن تۇرۇپ بىر كەڭرى مەيدانغا كېلىپ، خاسىيەتلىك ئەڭگۈشتەردىن مۇشۇ يەرگە ئوزى ۋە ئانىسى ئۇچۇن كېرەكلىك ھويلا - ئاراملىق ئوي پەيدا قىلىشنى ئېيتىپتۇ. شۇ ھامان ئۇنىڭ دىگىنىدەك ھويلا - ئاراملىق ئازادە ئوي پەيدا بوپتۇ. ئاندىن ئۇ، جاڭگالغا بېرىپ، خاسە - يەتلىك ئەڭگۈشتەردىن قىرىق ئۇلاق ئوتۇن ۋە قىرىق خېچىر پەيدا قىلىشنى ئېيتىپتۇ. بۇ نەرسىلەرمۇ شۇ ھامان پەيدا بوپتۇ. يىگىت ئوتۇنلارنى ئويگە چۈشۈرۈپ، ھەممىنى غەملەپ ئانىسىنى چەكسىز خوشال قىپتۇ.

ئايىلار - يىللار ئوتتۇرىتۇ. ئانا ئۆز ئوغلىنى كوڭۇلدىكىدەك يەردىن ئويىلەش، كوزىنىڭ يورۇغدا نەۋرە كورۇشنى كېچە - كۈندۈز ئارزۇ قىلىدىكەن. بۇ توغرىدا ئوغلغا قانچە مەسلىھەت سالىسىمۇ ئۇنىمايدىكەن. چۈنكى مۇشۇ شەھەر پادىشاھنىڭ گۈ - زەللىك ۋە ئەقىل - پاراسەتتە داڭقى كەتكەن بىر ساھىبجامال قىزى بولۇپ، يىگىت ئۇنىڭغا ئۇزۇندىن بۇيان ئاشىق بولۇپ يۈرگەن ئىكەن. ئانىسى ئويلىنىش مەسلىسىنى ئوتتۇرىغا قويۇ - ۋەرگەندىن كېيىن، ئاخىرى بىر كۈنى كوڭلىدىكىنى ئانىسىغا ئېي - تىپتۇ ۋە ئۇنىڭ پادىشاھنىڭ قىزىغا ئەلچى بولۇپ بېرىشنى ئى - تىماس قىپتۇ. ئانىسى بۇنى ئاڭلاپ قۇيقا چىچى تىك بوپتۇ ۋە ئوغلغا نەسەھەت قىلىپ: "بالام، بۇ نىمە دىگىنىڭ؟ ياكى ئە - لىڭدىن ئازدىڭمۇ؟" سۇنى سەپ سىڭەر يەرگە، گەپنى قىل سىغار يەرگە، دىگەن گەپ بار. ئۆزىمىزگە ئوخشاش كەمبەغەللىرىنىڭ نى - نى قىزلىرى تۇرسا ئالماي، پادىشاھنىڭ قىزىنى ئالىمەن دىگىنىڭ نىمىسى؟ ئەلچى بولۇپ بېرىش ئۇياقتا تۇرسۇن، بىزنىڭ مۇشۇ گەپلىرىمىزنى ئاڭلىسىمۇ، پادىشاھ بىزنىڭ ئۇرۇغىمىزنى قۇ - رۇتىدۇ. سەن مېنى خوشال قىلىمەن دىسەڭ، بۇ نىيىتىڭدىن يان - دەپتۇ. لېكىن يىگىت يەنە ئانىسىغا يالۋۇرۇپ: "جېنىم ئانا، ئەلچىگە ئولۇم يوق" دىگەننى ئاڭلىمىغاندىڭىز؟ مېنى دىسىڭىز تەلۋىمىنى يەردە قويماڭ. بۇنىڭ ئۈچۈن، سىز ئەتە كۈن چىمە - ماستا ئورنىڭىزدىن تۇرۇپ، قولىڭىزغا سۇپۇرگە ۋە چىسلەك ئېلىپ، پادىشاھ ئوردىسىنىڭ ئالدىنى پاكىز سۇپۇرۇپ سۇ چىچىپ قويۇپ كېلىڭ. بۇ ئىشنى بىرنەچچە كۈن داۋاملاش - تۇرسىڭىز، پادىشاھ چوقۇم سىزنى چاقىرتىدۇ، شۇ چاغدا مەقسەنى ئېيتىسىز، قالغىنىنى ئۆزەم ئەپلەشتۈرىمەن" دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن

موماي ئوغلنىڭ رايمىنى قايتۇرالماي، ھەر كۈنى سەھەر تۇرۇپ ئوغلنىڭ دىگىنى بويىچە ئىشلەۋېرىپتۇ.

ئەمدى پادشاغا كەلسەك، ئۇ ھەر كۈنى ئوردا ئالدىنىڭ پاكىز تازىلىنىپ قويۇلۇۋاتقانلىغىنى كورۇپ ھەيران قاپتۇ. كىم-نىڭ شۇنداق قىلغانلىغىنى سۇرۇشتۇرسە ھىچكىم جاۋاب بېرەلمە-گۈدەك. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ياساۋۇللىرىغا مەيدانى ھەر كۈنى يوشۇرۇن كۈزىتىشنى، كىمدە-كىم ئۇ يەرنى تازىلايدىكەن ئۇنى دەرھال ئۆزىنىڭ ئالدىغا ئېپىكىلىشنى بۇيرۇپتۇ. ياساۋۇللار پادشا-نىڭ پەرمانى بويىچە كېچىچە مەيدانى كۈزىتىپتۇ. تاڭ ئاتاي دىگەندە قارىسا، بىر موماي سۇپۇرگە ۋە چىلەك كوتىرىپ كېلىپ مەيدانى تازىلاۋاتقۇدەك. ياساۋۇللار شۇ ھامان ئۇنى پادشا ھوزۇرىغا ئەكىرىپتۇ. پادشا مومايدىن بۇ ئىشنىڭ سەۋىۋىنى سۇ-رۇشتۇرگەن ئىكەن، موماي شۇ ھامان پادشانىڭ ئاياقلىرىغا يىقىلىپ، ئەھۋالىنى بىر-بىرلەپ بايان قىپتۇ. پادشا بۇنى ئاڭ-لاپ غەزەپلىنىپ جالالتىرىغا دەرھال موماينىڭ كاللىسىنى ئېلىشنى بۇيرۇپتۇ. لېكىن پادشانىڭ بىر دانىشمەن ۋەزىرى بار ئىكەن، ئۇ پادشاغا مەسلىھەت بېرىپ: "ئەي پادشاھى ئالەم، سىلى پۈتۈن يۇرتنى باشقۇرۇۋاتقان ئادەم، ئەگەر بۇ موماينى سەۋەپسىزلا ئۆلۈمگە بۇيرۇۋەتسىلە، پۇقرالارنىڭ ئالدىدا ئابروي-لىرىغا تەسىر يېتىدۇ. چۈنكى 'ئەلچىگە ئولۇم يوق' دىگەن گەپ بار ئەمەسمۇ؟ شۇڭا، ئۇنىڭغا ئورۇنلىيالمىدىغان تېغىر شەرتلەرنى قويسىلا، سىلى بەلگىلىگەن ۋاقىتتا شەرتلىرىنى ئورۇنلىيالمىسا، ئاندىن ئولتۇرسەكمۇ كېچىكمەيمىز" دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پادشا مومايغا: "ئۇنداق بولسا ئوغلۇڭغا ئېيىت، مېنىڭ قىزىمنى ئالماقچى بولسا، 7 كۈن ئىچىدە مېنىڭ ئوردامغا ئوخشاش ھەيۋەتلىك

ئوردا سالسۇن، ئۇنىڭ تاملىرى ۋە نەقىشلىرىگە ئالتۇندىن ھەل بېرىلسۇن، ئۇنىڭ دەرۋازا ۋە سالاسۇنلىرى ياقۇتتىن، پەلەمپەيە-لىرى مەرمەردىن بولسۇن، ئۇ ئوردا بىلەن مېنىڭ ئوردانى تۇتاشتۇرىدىغان قىرىق مەپە قاتار ماڭسىمۇ تاقاشمايدىغان كەڭرى يول سېلىنسۇن. بەلگىلەنگەن مۇددەتتە بۇ شەرتلەرنى ئورۇنلىيال-مىسا، ھەر ئىككىڭنىڭ كاللىسىنى ئالىمەن“ دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ياساۋۇللىرى موماينى داقىرىتىپ سورەپ، ئوردىدىن ھەيدەپ چىقىرىپتۇ.

قورققىنىدىن جېنى تۇمشۇغىغا كېلىپ قالغان موماي ھا-سراپ، ھوئەدەپ نەچچە يەردە پۇتلىشىپ، مەڭ بالالىقتا ئو-يىگە كەپتۇ ۋە ”ئاقچى شۇم، كوكچى شۇم. مېنىڭ گېمىمى ئاڭلىماي، ئەمدى مېنىمۇ، ئۈزەڭنىمۇ بالاغا تەقىدىغان بولدۇڭ“ دەپ زار قاخشاپ بولغان ۋەقەنى ئوغلىغا ئېيتىپتۇ. ئوغلى بۇنى ئاڭلاپ خوشال بولۇپ: ”جېنىم ئانا، شۇنىڭغىمۇ قايغۇرامسىز؟ سىز ۋەزىپىنى ياخشى ئورۇنلاپسىز، قالغىنىدىن سىز خاتىرجەم بولدۇڭ“ دەپ ئانىسىغا تەسەللى بېرىپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن يىگىت 5 — 6 كۈن خاتىرجەم يۇرۇپتۇ. 7 - كۈنى يېرىم كېچىدە ئورنىدىن تۇرۇپ بىر تۈزلەڭلىككە بېرىپ، خاسىيەتلىك ئەڭگۈشتەردىن شۇ يەرگە پادىشا ئېيتقاندەك بىر ئوردا سېلىشنى، ئۇنىڭ بىلەن پادىشا ئوردىسىنى تۇتاشتۇ-رىدىغان، 40 مەپە قاتار ماڭسىمۇ تاقاشمايدىغان بىر يول سې-لىشنى تەلەپ قىپتۇ.

ئەمدى پادىشاغا كەلسەك، ئۇ ئۆز شەرتلىرىنى يىگىتنىڭ ئورۇنلىيالايدىغانلىقىنى خىيالغىمۇ كەلتۈرمەپتۇ. بەلگىلەنگەن مۇد-دەت توشقان كۈنى ئۆز نامىغا داغ تەككۈزمەكچى بولغان بۇ

پاخشەكنى قانتىق جازالاپ، پۇقرالارنى ئاگاھلاندۇرۇش مەقسەتدە دېدە ئەتىگەن ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. يۈزىنىمۇ يۇماي، دەرىزىنى ئېچىپ شۇنداق سىرتقا قارىغان ئىكەن، يىراقتا ۋال - ۋۇل قىلىپ نۇر چاچقان، قوبىلىرى ئاسمانغا تاقاشقان ھەيۋەتلىك بىر ئوردىنى كورۇپ، ئوز كوزىگە ئىشەنمەي قاپتۇ. ئۇ دەرھال چاپارمەنلىرىنى بۇنىڭ نىمە ۋەقە ئىكەنلىكىنى بىلىپ كېلىشكە بۇيرۇپتۇ. كوپ ئۆتمەي چاپارمەنلەر قايتىپ كېلىپ، ئۇنىڭ پادىشا پەرمانىغا ئاساسەن يىگىت تەرىپىدىن سېلىنغان ئوردا ئىكەنلىكىنى خەۋەر قىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پادىشا ئوز شەرتىدىن يانالماس 40 كېچە - كۈندۈز توي قىلىپ، مەلىكىنى يىگىتكە بېرىپتۇ.

يىگىت پادىشانىڭ قىزىغا ئويلىنگەندىن كېيىن، تېخىمۇ بەختلىك تۇرمۇش كەچۈرۈپتۇ. ئانىسىمۇ ئورنىنىڭ ئاخىرىدا خاتىرجەم ياشاپ، ئالەمدىن ئوتۇپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن، يىگىت پات - پات ئوۋغا چىقىدىغان بوپتۇ. ھەر قېتىم چىققاندا 15 - 20 كۈن ياكى بىرەر ئايسىز قايتىپ كەلمەيدىكەن. بۇ ۋاقىتتا مەلىكە، ئويىدە ئولتۇرۇپ كەشتە توقۇيدىكەن. يالغۇزچىلىقتىن زېرىكىپ، مۇڭدېشىشقا بىرەر كىشىنىڭ بولۇشىنى خالايدىكەن. خاسىيەتلىك ئەڭگۈشتەر بولسا دەرىزىدە بولۇپ، مەلىكە ئۇنىڭدىن بىر مەنۇتمۇ ئايرىلمايدىكەن.

دەل شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە مەلىكە يالغۇز كەشتە توقۇپ يالغۇزچىلىقتىن زېرىكىپ ئولتۇرسا، بىر موماي مۇلايىملىق بىلەن كۈلۈمسىرەپ، سالام بېرىپ ئويىگە كېرىپ كەپتۇ. ئۇ ئەسلىدە بىر يادىگەر بولۇپ خاسىيەتلىك ئەڭگۈشتەرنى قولغا چۈشۈرۈشنى ئۇزۇندىن بۇيان قەستلەپ يۈرگەن ئىكەن. بىراق، مەلىكە بۇنىڭدىن خەۋەرسىز بولغاچقا، ئۇنى خۇددى ئوز ئاندە.

دەپ ئەڭگۈشتەرنى سۇغا چۈشۈرۈۋېتىسەن” دەپتۇ. ئىتىنىڭ بۇ گەپكە ئاچچىقى كېلىپ: ئۇنداق بولسا ئۈزەڭ ئۈزۈپ ئوت، مىندۇرمەيەن” دەپ چالۋا قاپتۇ. مۇشۇك نا ئىلاج چىماڭ ساقلاشنى قايتا-قايتا جىكلەپ ئەڭگۈشتەرنى ئۇنىڭغا بېرىپتۇ ۋە ئىتقا مە-نىپ دەريادىن ئوتۇشكە باشلاپتۇ. ئۇ قاتقا ئوتەي دەپ قالغاندا، سۇ ئىچىدە تۇيۇقسىز ئىككى بېلىق بىر-بىرىنى قوغلىشىپ، ئىت-نىڭ ئالدىدىنلا ئوتۇپ قاپتۇ. شۇڭا ئىت ھەممىنى ئۇنتۇپ، كاپ قىلىپ بېلىقنى تۇتمەن دەپ شۇنداقلا ئاغزىنى ئاچقان ئىكەن، ئەڭگۈشتە سۇغا چۈشۈپ يوقاپ كېتىپتۇ. مۇشۇك ھەسرەتلىنىپ: ”مانا دىمىدىمىمۇ، نەپسىڭ يامان، ئەڭگۈشتە مېنىڭ ئاغزىمدا تۇرسۇن دىسەم ئۇنىمايسەن، ئەمدى قانداق قىلىغۇلۇق؟ دەپ زار قاشاپتۇ. ئاڭغىچە ئۇ قاتقىمۇ ئوتۇپتۇ. كەچ كىرىپ قالغانچە سۇ ئاستىدا ھىچ نەرسىنى پەرق قىلغىلى بولماپتۇ. ئىت كېتەيلى دەپ ئالدىراتقۇدەك. مۇشۇك: ”سەن كەتسەڭ كېتىۋەر، مەن تۇن-نى مۇشۇ يەردە ئۆتكۈزۈپ، ئەتە تاڭ يورۇغىدا ئەڭگۈشتەرنى تېپىپ ئاندىن كېتىسەن” دەپتۇ. تۇننى شۇ يەردە ئۆتكۈزۈپ، ئەتىسى تاڭ يورۇغىدا سەپىلىپ قارسا، سۇنىڭ ئاستىدا ئۈچ بېلىق قاتار ياتقانمىش. ئوتتۇرىدىكى بېلىقنىڭ قوسىغىدا خاس-يەتلىك ئەڭگۈشتە پاقىراپ نۇر چېچىپ تۇرغۇدەك. مۇشۇك پۇ-تۇن كۈچىنى يىغىپ، سۇغا ئوقتەك شۇڭغۇپ كىرىپ ئوتتۇرىدىكى بېلىقنى تۇتۇۋاپتۇ ۋە قوسىغىنى يېرىپ ئەڭگۈشتەرنى ئاپتۇ. ئان-دىن ئويگە قايتىپ ئۇنى ساق-سالامەت ئىگىسىگە تاپشۇرۇپ مەلىكىنى چەكسىز خوشال قىپتۇ.

يەنە كۈنلەر كەينى-كەينىدىن ئوتۇپتۇ. يىگىت ئوۋدىن قايتىپ كېلىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا، يەنە ئوۋغا كېتىپتۇ. كۈنلەرنىڭ

بىرىدە ئەنگەۋىشتىر يەنە تۇيۇقسىز يوقاپ كېتىپ، مەلىكىنى قاتە-
تىق غەم-ئەندىشكە ساپتۇ. مۇشۇك بۇنىڭ سەۋبۇنى سىرىغان
ئىكەن، مەلىكە ھەممە ئەھۋالنى ئۇنىڭغا ئېيتىپ بېرىپتۇ. مۇشۇك
بۇنى ئاڭلاپ: "ئۇنداق بولسا، ئەتە سىز بازارغا چىقىپ ماڭا
كەلگۈدەك بىر سەللە، بىر مەسە، بىر تەسۋى، بىر پەرىجە ئېلىپ
كېلىڭ. ئاندىن مەن سىزگە ئەڭگۈشتەرنى تېپىپ بېرىمەن" دەپتۇ.
مەلىكە، ئۇنىڭ دىگەنلىرىنى قىلىپ بېرىپتۇ. مۇشۇك سەللىنى ئو-
راپ، مەسە ۋە پەرىجىنى كىيىپ، تەسۋىنى ئېلىپ بىر ئەسكى تام-
لىققا كەپتۇ. ئاندىن بىر تام تۇۋىدىكى توشۇكنىڭ ئالدىدا يۇ-
كۈنۈپ ئولتۇرۇپ، كوزىنى مەھكەم يۇمۇپ تەسۋى سېرىپ: "موللا
مۇشۇك-موللىمەن، چاشقان يېسەم تۇۋىمەن" دەپ تىنماي تەك-
رارلاپ ئۇنلۇك ئاۋازدا ئوقۇشقا كىرىشىپتۇ.

بۇ ئەسلى چاشقانلار پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا بارىدىغان تو-
شۇك بولۇپ، پۈتۈن چاشقان توشۇكلىرى مۇشۇ ئوردىغا تۇتىشىدىكەن.
چاشقانلار موللا مۇشۇكنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، ئۇنى دەرھال چاش-
قانلار پادىشاھىغا خەۋەر قىپتۇ. پادىشاھ بۇنى ئاڭلاپ: "بۇ بىر
ئەسلىگەر مۇشۇك بولسا كېرەك، مۇشۇكنىڭ چاشقان يېرىيدىغىنى
يوق، ئۇنىڭ سوزىگە ھەرگىز ئىشىنىپ قالماڭلار" دەپتۇ. دە، بىر-
نەچچە چاشقانلارنى ئۇنى سىناش ۋە كۆزىتىشكە ئەۋەتىپتۇ ئۇلار
بېرىپ ماراپ قارىسا، دىگەندەك سىرتتا بىر مۇشۇك پەرىجە كە-
يىپ، سەللە ئوراپ، مەسە كىيىپ، تەسۋى سېرىپ، كوزىنى يۇم-
غان ھالدا ھەدەپ ئوقۇپ ئولتۇرغۇدەك. بەزى يۈرەكلىكلىرى توشۇك-
تىن غىپ قىلىپ چىقىپ كىرىسىمۇ، مۇشۇك كوز قىرىنىمۇ سالما-
مىش. ئاخىرى ئۇلارنىڭ يۈرەكلىرى يوغىناپ مۇشۇكنىڭ ئالدىدا
ئوياتتىن-بۇياققا يۇڭگۈرۈپ بېقىپتۇ. ئاندىن بەزىلىرى مۇشۇكنىڭ

قۇيرۇغىنى چىشلەپ، تارتىپ، بەزىلىرى تۇمشۇغىنى يالاپ، ھەتتا بەزىلىرى ئۇنىڭ قوينىغا كىرىپ يېتىپمۇ بېقىپتۇ. لېكىن مۇشۇنىڭ قىلچە كارى بولماي ھەدەپ تەسۋى سېرىپ ئوقۇپ ئولتۇرغۇدەك. شۇنىڭ بىلەن چاشقانلار ئۇنىڭغا تامامەن ئىشىنىپ، چۇقان-سۇ-رەن بىلەن قايتىپ كېلىپ، پادىشاغا: "ۋاي پادىشاھم، بۇ ھەقىقەتەن موللا مۇشۇك ئىكەن... دەپ ئەھۋالنى بىر-بىرلەپ دوكلات قىلىپتۇ. پادىشا بۇنىڭغىمۇ ئىشەنمەي، ئارقا-ئارقىدىن بىرنەچچە تۈركۈم چاشقانلارنى كۆزىتىشكە ئەۋەتكەن بولسىمۇ، ھەممىسى شۇ گەپنى تەكرارلاپتۇ. پادىشا مۇشۇنىڭ ھەقىقەتەن موللا ئىكەنلىكىگە ئىشەنگەندىن كېيىن: "ئۇنداق بولسا دەرھال ھەركەتلىنىپ، توشۇكنى مۇشۇك پاتقۇدەك چوڭايتىڭلار، مۇشۇكنى مېنىڭ ئالدىمغا چەمبەرچەس باغلاپ كەلتۈرۈڭلار" دەپ ئەمىر قىلىپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن جىمى چاشقانلار قوزغىلىپ، قولغا نىمە چىقىمسا شۇنى ئېلىپ توشۇكنى چوڭايتىشقا كىرىشىپتۇ ۋە مۇشۇ تەسلىكتە توشۇكنىڭ ئاغزىدىن ئوردىغىچە مۇشۇك پاتقۇدەك چوڭلۇقتا قېزىپتۇ. ئاندىن چاشقانلار مۇشۇكنى چەمبەرچەس قىلىپ باغلاپ، سورەپ ۋە پىشاڭ قويۇپ ئىتتىرىپ بىر كەمدە پادىشانىڭ ئالدىغا ئېپكەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پادىشا ئۇنى غەزەپ بىلەن سوراق قىلىشقا كىرىشىپتۇ: "سەن بۇ كەمگىچە چاشقانلاردىن قانچەنى ئولتۇردۇڭ؟ قانچە ئۇرۇق-جەمەتىمىزنى قىردىڭ؟ سېنىڭ قان قەرزىڭ ھىساپسىز كۆپ، بىر-بىرلەپ جاۋاب بەر" دەپ سوراق قىلغانسىمۇ سەپرايى ئورلەپ، سەكرەپ-سەكرەپ كەتكۈدەك، بەزىدە مۇشۇنىڭ ئالدىغا دىۋەيلەپ كېلىپ، قوللىرىنى مۇشۇنىڭ كوزىگە ھەيۋە قىلغۇدەك. مۇشۇك سەپىلىپ قارىسا ئەڭگۈشتە

ئۇنىڭ ئولتۇرغان ئورنىدا تۇرغانمىش. شۇ ھامان مۇشۇك بىرلا سىلكىنىپ، پۇت-قوللىرىغا چىكىلگەن يىپلارنى ئۈزۈۋېتىپتۇ ۋە چاشقانلار پادىشاسىنى بوغۇپ ئولتۇرۇپتۇ. ئاندىن ئېتىلىپ بېرىپ ئەڭگۈشتەرنى ئاغزىغا سېلىۋاپتۇ. قورقۇپ كەتكەن چاشقانلار ھەر تەرەپكە ئۆزىنى ئۇرۇپ، تىقىلىپ كۆپ قىسى ئولۇپتۇ. قالغانلىرىنى مۇشۇك پەنجىلىرى بىلەن قىسىپ، بوغۇپ تامامەن ئولتۇرۇپ تۈگىتىپ، خاسىيەتلىك ئەڭگۈشتەرنى ئىگىسىگە تاپ-شۇرۇپ، ئۆزىنى باققان ئەجرىنى قايتۇرۇپتۇ. ئىتمۇ تۇرلۇك يوللار بىلەن ئىگىسىنىڭ باققان ئەجرىنى قايتۇرغان بول-سىمۇ، لېكىن قانداق قايتۇرغانلىغىدىن مېنىڭ خەۋىرىم بولماپتۇ.

توپلاپ رەتلىگۈچى: ئەبىرايىم ئەمىن

ۋەلى باپكا

(چۈچەك)

بۇرۇنقى زاماندا ۋەلى ئىسىملىك بىر باپكا ئۆتكەن ئىدى. ئۇ ناھايىتى چىچەن، تەدبىرلىك ۋە باتۇر كىشى ئىكەن. ئەمما ئۇ، يىل بويى دۇكاندىن چىقماي ماتا توقۇسىمۇ، بازىرى كاسات بولغاچقا، بالىلىرىنى باقالمايدىكەن، چاپىنى تىزىدىن ئاشمايدىكەن. بىر كۈنى ئۇ ئالتە دانە ماتانى قولتۇغىغا قىستۇرۇپ، نېنىنى بەلۋېغىغا تۇگۇپ، بازار ئىزلەپ يولغا چىقىپتۇ. كېتىۋېتىپ ئىككى تۈلكىگە ئۇچراپتۇ.

— ئۇستام، — دەپ سورايتۇ ئۇلار بىر ياقىتىن ھەجىيىپ، بىر ياقىتىن قۇيرۇغىنى شىپاڭشىتىپ، — قايانغا ماڭدىكىن؟ ۋەلى باپكا جاۋاپ بېرىپ، سەپەر مۇدداسىنى ئېيتىپتۇ. تۈلكىلەرنىڭ دەرھال نىيىتى بۇزۇلۇپ، نەزمە قېتىپتۇ:

بەكمۇ ئاۋات بازار بار،
بىز بىلگەن ياققا يۇرتتا.
شۇ تەرەپكە سەپەر قىل،
ئوبدان بولىدۇ سودا.

ۋەلى باپكا ناھايىتى خوشال بولۇپ، ئۇلارغا رەھمەت ئېيتىپتۇ، بازارنىڭ يولىنى يېنىشلاپ-يېنىشلاپ سورايتۇ، ئەمما تۈلكىلەردىن ھە دىگەندە جاۋاپ چىقماپتۇ. شۇنداق قارىسا، ئۇلار مىشلىداپ يىغلاۋاتقۇدەك. ۋەلى باپكا ھەيران بولۇپ سورايتۇ: — ھەي ياخشى نىيەتلىك تۈلكىلەر، نىمىگە كوز يېشى قىلسىلەر؟

— بىراق بىرئاز ئەندىشە قىلىپ قالدۇق، — دەپ جا-
ۋاب بېرىپتۇ تۈلكىلەر ۋە بۇنىڭ سەۋىۋىنى ئىزھار قىلىپ، مۇنداق نەزمە ئوقۇپتۇ:

ئاۋات بازار خەتەرلىك،
بار قاراقچى پەيلى يات.
يالغۇز سەپەر ئەيلىسەڭ،
قىلارسەنمۇ پەندىيات؟

ۋەلى باپكا غەم-غۇسسغا پېتىپ، تۈلكىلەرگە بىللە بېرىش-نى مۇراجەت قىپتۇ. تۈلكىلەر رازىلىق بىلدۈرۈپتۇ. ئۇلار توپىمۇ-توغرا ئۈچ كۈن يول يۈرۈپ، يول يۈرگەندەمۇ مول يۈرۈپ با-زارغا يېتىپ بېرىپتۇ. دىگەندەك ۋەلى باپكانىڭ سودىسى يۈرۈ-شۈپ كېتىپتۇ. ئۇ خاملىرىنى دىگىنىگە سېتىپ، خوتۇنىغا كەمچەت تۇماق، بالىلىرىغا كىيىم-كېچەك، ئويىگە گۆش پىياز، نان-قاق دىگەندەك نەرسىلەرنى سېتىۋېلىپ، خۇرجۇنىنى تولدۇرۇپتۇ. تۇل-كىلەرنىمۇ مېھمان قىپتۇ. كەچ كىرىپتۇ. ۋەلى باپكا تۈلكىلەرنىڭ مەسلىھىتىگە كىرىپ، بازارنىڭ بىر چېتىدىكى سارايدا چۈشۈپ قونۇپ قاپتۇ. ئۇ ئەمدى يېشىنىپ ياتاي دەپ تۇرغان ئىكەن، تۈلكىلەر خۇرجۇنىنى ئېلىپ قېچىپتۇ. ۋەلى باپكا شۇئان تۈلكە-

لەرنىڭ غەربىنى چۈشىنىپتۇ. دە، دەر غەزەپ بولۇپ قوغلاپتۇ.
قوغلا- قوغلا بىر تاغدىن ئېشىپتۇ. شۇنداق قارىغۇدەك بولسا، تاغ
باغرىدا بىر توپ ئادەم ئۆزىگە قاراپ كېلىۋاتقۇدەك. ۋە ئۇ باپكا
ئۇلارغا قاراپ مۇنداق دەپتۇ:

تۈلكىلەرگە ئالدىندىم،
ئېلىپ قاچتى خۇرجۇنى.
تۇتۇۋالساق ھە- ھۇ، دەپ،
قىسقارتساڭلار يولۇمنى!

خالايق قەدەملىرىنى توختىتىپ، ئەھۋالنى سۇرۇشتە قىل-
غان ئىكەن، ۋەلى باپكا كەچۈرمىشلىرىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ.
— بۇرادەر، — دەپتۇ ئۇلاردىن بىرى ئۇلۇق- كىچىك تى-
نىپ، — سېنىڭ دەردىڭ بىزنىڭ دەردىمىزگە ياماقمۇ بولمايدىكەن.
قايتىن يولۇڭدىن، چىقىمىسۇن يەنە بالا ئالدىڭدىكى بۇلۇڭدىن.
ۋەلى باپكا چوچۇپ سورايتۇ:
— نىمە دىگىنىڭلار بۇ؟
— ئاڭلىساڭ بىلىسەن دەرتداش، — دەپتۇ بىرسى ۋە بۇ
نەزمىنى ئوقۇپتۇ:

يۇرتىمىزغا ماكانلاپ،
قەسىر سالىدى بىر دىۋە.
مەلىلەرنى يوق قىلدى،
چاچقان قانۇ- ئوت بىرلە.

تىرىك ئىنسان يەم بولدى،
باغۇ-ۋاران چەيلەندى.
قېچىپ چىقتۇق، يۇرتىمىز —
خانۇ-ۋەيران ئەيلەندى.

ۋەلى باپكانىڭ غەزىۋى مىڭ گەز ئورلەپتۇ. ئۇ مۇنداق

دەپتۇ:

قىيما-چىما قىلمەن،
كورەڭلىگەن دىۋىنى.
كورۇپ باقسۇن ئۇ ياۋۇز،
ۋەلىكانىڭ بىڭسىنى.

جامائەت بارىكالا ئېيتىپتۇ، قوللىرىنى كوتىرىپ ئۇنىڭ
ئومىرىگە دۇئا قىپتۇ. روزانە يىغىش قىلىپ يولغا سېلىپ قويۇپتۇ
ۋەلى باپكا دىۋە قەسىرىگە قاراپ مېڭىپتۇ. ماڭا-ماڭا بىر
چولسىرىگەن سەھراغا كېلىپ توختاپ، بۇلاق بېشىدا دەم ئالغاچ
غزالىنىپتۇ. غزالانغاچ دىۋە قەسىرىگە كىرىشنىڭ ئامالىنى ئىز-
لەپتۇ. ئۇ شۇ ھالدا ئولتۇرسا، بۇلاقتىن ئادەم يوتىسىدەك
چوڭلۇقتا بىر چار ئىلان چىقىپ، قاشقا يامشىپتۇ. ۋەلى باپكا
بىر پەس ئويلىنىپ كورۇپ، دىۋە بىلەن ئىلاننىڭ ئوچلىگى توغ-
رىسىدا ئاڭلىغانلىرىنى ئېسىگە ئېلىپ، ئىلاننى ئولتۇرۇپتۇ-دە،
ئۇنى ئۇچ قاتلاپ، كۈلىدا باغلاپ يۇدۇپ، يولىنى داۋاملاشتۇ-
رۇپتۇ ۋە يول بويى: ”مەندۇرمەن، مەندۇرمەن، چار ئىلاننى
ئولتۇرگەن ۋەلى باتۇرمەن“ دەپ توۋلاپتۇ. خالايمىق قايىل بو-

لۇپ ئۇنى "ۋەلى باتۇر" دەپ چاقىرىدىغان بوپتۇ. بۇ خەۋەر قۇلاقتىن-قۇلاققا ئاڭلىنىپ، ئاخىرى دىۋىگە يېتىپتۇ. دىۋە ۋەلى باپكانى بىر كورمەك بولۇپ ئوردىسىغا چاقىرتىپتۇ. ۋەلى باپكا دىۋە قەسىرىگە قاراپ ئالدىراش كېتىۋاتسا، ئالدىدىن بىر بوۋاي توساپتۇ

— باتۇر يىگىت، — دەپتۇ بوۋاي يېلىنىپ، — ئىشىگىم لايدا يېتىپ قالدى، تارتىپ بەرسەڭ، باتۇرلۇغىڭنى كوزۇم بىلەن كورسەم.

— ماقۇل، ئەمما ئىشىگىڭنىڭ بېشىنى ئوزەڭ تۇت، مەن تۇتسام بوينى ئۇزۇلۇپ كېتىپ، سالتاڭ قالسەن، مەن قۇيرۇغىدىن يولەي، — دەپتۇ ۋەلى باپكا.

بوۋاي ماقۇل بوپتۇ. ۋەلى باپكا ئىشەكنىڭ قۇيرۇغىدىن تۇتۇپ شۇنداق بىر تارتقان ئىكەن، ئىشەكنىڭ قۇيرۇغى يۇلۇ-نۇپ قولغا چىقىپتۇ. ۋەلى باپكا ئۇنى ئەسقىتىپ قالار، دەپ قوينغا سېلىپ، قولىغا قىستۇرۇۋاپتۇ. ئىشەك بىرلا ئوخچۇپ ئورنىدىن قوپقان پېتى مېڭىپ كېتىپتۇ. ۋەلى باپكا بوۋاي بىلەن خوشلىشىپ، دەريا بويىغا كېتىۋاتسا، بىر دوۋە ئودەك تۇخۇمى ئۇچ-راپتىكەن، ئۇ تۇخۇملاردىن بىرنى ئاپتۇ-دە، سول قوينغا ساپتۇ. ۋەلى باپكا ماڭا-ماڭا دىۋە قەسىرىگە يېتىپ كەپتۇ.

— كىم سەن، — دەپ سوراپتۇ بويا ئاسمانغا تاقاشقۇدەك ئىگىز، بېشى گۈمبەزدەك، كوزى داشقازاندەك يوغان، ئۇستى كال-پۇڭى بۇلۇتقا، تېڭى كالپۇڭى يەرگە تېڭىپ تۇرىدىغان، يۇزى مورىدەك قاپ-قارا بىر دىۋە، ۋەلى باپكا قاقاقلاپ كۇلۇپ كېتىپ، مۇنداق جاۋاپ قايتۇرۇپتۇ:

— مەندۇرمەن، مەندۇرمەن، ئىككى بالاڭنى چېقىپ ئول-

تۇرگەن چار ئىلاننى يوقاتقان ۋەلى باتۇرمەن.
— دەلىل - ئىسپاتنىڭ بارمۇ؟ — ياندۇرۇپ سورايتۇ دىۋە.
— بولمامدىغان، — ۋەلى باپكا يۇدۇۋالغان ئولۇك ئىلاننى
دىۋىنىڭ ئالدىغا پالاقىدە تاشلاپتۇ. دىۋە قورققىنىدىن تىترەپ
كېتىپتۇ. ئىلان مىدىرلىمىغاندىن كېيىن پۇراپ بېقىپتۇ، ئىلاننىڭ
تىلىدىن تامغان زەھەردىن دىۋە بالىسىنىڭ پۇرىغى كەپتۇ، دىۋە
كوزلىرىگە ياش ئېلىپ، ۋەلى باپكا ئالدىدا تىزلىنىپ، ئۇنىڭغا
سەجدە قىلاي دەپ ئېگىلىپ بولۇپ توختاپ قاپتۇ.

— ھەي مەخلۇق، — دەپتۇ ئۇ توساتتىنلا تەرنى تۇرۇپ، —
باتۇرلۇغىڭغا ھىچ ئىشەنگىم كەلمەيۋاتىدۇ، سېھىر قىلدىڭمۇ ياكى
ئالدامچىلىق، بىلىپ بولمايدۇ. چىن باتۇر بولساڭ ئىما - ئىشارەت -
لىرىمگە جاۋاپ بەر!

دىۋە شۇنداق دەپلا قولتۇغىدىن قامچىدەك بىر تال تۈك -
نى يۇلۇپ كورسەتكەن ئىكەن، ۋەلى باپكا ئوڭ قوينىغا قولىنى
سېلىپ، ھىلىقى ئىشەكنىڭ قۇيرۇغىنى ئېلىپ پۇلاڭلىتىپتۇ؛ دىۋە
تامبىلىنىڭ لىپىزىدىن چىلاندىك بىر پىتىنى ئېلىپ قاسسىدا مە -
چىپتۇ. ۋەلى باپكا سول قوينىدىن ئودەكنىڭ تۇخۇمىنى ئېلىپ
ۋاچچىدا مېچىغان ئىكەن، بارماقلىرىنىڭ ئارىلىغىدىن تۇخۇم چە -
پىلداپ ئېقىپتۇ.

— ياپىر! — دىۋىتىپتۇ دىۋە پىشانىسىنى تۇتۇپ، — راستتىنلا
باتۇر ئىكەنسىن، كەل، ئىككى باتۇر دوست بولايلى.
ئۇ، ۋەلى باپكانى ئوردىسىغا باشلاپ، نازۇ - نىمەتلەر بىلەن
كۈتۈۋاپتۇ، بىر پەتموس يامبۇ ئىنئام قىپتۇ، قەسىر مەنزىرىسىنى
تاماشا قىلدۇرۇپتۇ. كەچتە ئايرىم ھوجرا تەييارلاپ قوندۇرۇپ
قايتۇ.

ۋەلى باپكا قاتمۇ-قات كورپە-ياستۇق ئۈستىدە بەھرىۋار بولسا، ئۇخلىغان بولۇۋېلىپ، راسا خورەك تارتىپتۇ. قوسىغىدا بولسا دىۋىنى جەھەننەمگە ئۇزىتىشنىڭ چوتىنى سوقۇپتۇ. دىۋىنى ئۇخلاپ ياتماپتۇ. تۇن تەڭدىن ئاشقاندا ياردەمچىلىرىنى چاقى-رىپ مەسلەھەت سوراپتۇ.

— ئەي ئەزىز قولىداشلىرىم، — دەپتۇ دىۋە پەرىشان ھالدا، — مەن ئۈزەمنى دۇنيادا بىرلا چاغلایتتىم، مەندىنمۇ ئېشىپ چۈشكەن باتۇرنىڭ بارلىغىنى كوردۇم، ئۇنى ۋاقتىدا جايلىۋەتمەسەك، بېرىمىزغا بالا، قەسىرىمىزگە قازا يەتكۈدەك. كىم ئۇنىڭ جېنىنى ئېلىپ قۇتسا سالامسا، قەسىر بىساتىنىڭ يېرىمىنى بولۇپ بېرىمەن. سوز تۈگىشى بىلەن دىۋىننىڭ بىر سەردارى قىلىچىنى يالىڭاچلاپ ۋەلى باتۇر ياتقان ھوجرىغا قاراپ ئېتىلىپتۇ. يەنە بىر سەردار ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇۋاپتۇ.

— باشلىغىمىزنىڭ ئېيتقىنى بەرھەق، — دەپتۇ ئۇ ئەقىل كورسىتىپ، — ئەمما، مۇنداق كۈچلۈك باتۇرغا قىلىچ بىلەن تەڭ كەلگىلى بولمايدۇ، ئۇنى شاراپىمۇ يىقىتالمايدۇ، پەم بىلەن تۈگەن تېشىدا باسۇرۇپ ئولتۇرگىنىمىز تۈزۈك.

— ياق، — دەپ چالۋا قاپتۇ ئالدىنقى سەردار پەيلىدىن يانماي، — تۈگمەن تېشى تەننى بېسىپ، جاننى قاچۇرۇۋېتىدۇ. ئۇ چاغدا قۇرۇق قۇتتىنى سىقىداپ قالمىز. تەختى-بەختىمىزمۇ تۈگەيدۇ.

— ئىشىك، تۈگۈلۈكنى ئوبدان دۇملىسەك، جان دىگەن نەگە قاچالايدۇ، دەيسەن؟ — دەپتۇ كېيىنكى سەردار ئوز گېيىدە چىڭ تۇرۇپ.

دىۋە كېيىنكى سەردارنىڭ ئەقلىگە بارىكالا ئېيتىپ يار-

دەمچىلىرىنى تۈگمەن تېشى تەييارلاشقا بۇيرۇپتۇ، تاش ئېلىپ كېلىنىپتۇ ئىككى سەردار تۈگمەن تېشىنى ئوگزىگە ئېلىپ چەم-قىپ، تۈگۈك بېشىغا ئېلىپ كەپتۇ.

ئەسلىدە ۋەلى باپكا ھەممە گەپنى ئاڭلاپ ياتقان ئىكەن، ئۇ، ئوگزىدىكى شەپنى سېزىپ، يوتقاندىن غىپىدە سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ، ئوزنى چەتكە ئاپتۇ. ۋەزىرلەر ئىككى تاشنى زەن-جىر بىلەن چېتىپ تاشلاپتۇ. تۈگۈكى تاختا تومۇر بىلەن يېپىپ بېكىتىپتۇ. جان سالغۇچ قۇتىنىڭ بىر بېشىنى بىر سەردار، بىر بېشىنى يەنە بىر سەردار مەھكەم تۇتۇپ، تاختا تومۇرنىڭ توشۇگىگە ئاغزىنى توغرىلاپ كۈتۈپ تۇرۇپتۇ. تاڭ ئاتاي دەپ قايتۇ. ئۇلار ئوگزىدىن چۈشمەپتۇ. دىۋىنىڭ تاقىتى تاق بو-لۇپ ئوزى ھوجرىنى كوزدىن كەچۈرمەك بوپتۇ.

— رەھمەت، دىۋە ھەزرەتلىرى! — دەپتۇ ۋەلى باپكا، — توڭۇپ قالسىۇن دەپ ئۈستۈمگە مىڭ پاتمان تۈگمەن تېشى يېپىپ قويۇپسىلەر، ئېغىر ئۇخلاپ ھاردىغىم چىقىپ قايتۇ، ئەمدى مەن كېتەي.

ئەسلىدە تۈگۈكتىن تاشلانغان تۈگمەن تېشى ئورۇن-چۈشەكلىك ئۈستىگە چۈشكەن ئىكەن. بۇ ھالنى كورگەن دىۋىنىڭ ئەرۋايى ئۇچۇپ، كوزلىرىگە قاراڭغۇلۇق تىقىلىپتۇ. ۋەلى باپكا ئۇنىڭغا ئوزىدىن كۈچلۈك ۋە ناھايىتى يوغان كورۇنۇپتۇ. ئەمما ئۇ چاندۇرماي، تىزلىنىپ يەتتە تازىم قىلىپ تۇرۇپ:

— ھىي ئومۇرلۇك جان-جىگەر دوستۇم، ھوزۇرىمدا تۇ-رۇپ قالساڭ بولاتتى. بەجايمىكى، كەتمەكچى بولساڭ پەقەرنىڭ ئۈزىتىپ قويماقتىن باشقا ئامالى يوق. لېكىن، ئويۇڭ بىزگە نامەلۇم، باردى.. كەندىمىز ئۇزۇلۇپ قالسىۇن ئۇچۇن سەردارل-

رىمدىن بىرى بىرگە بېرىپ، ئويۇڭنى كورۇۋالسۇن، — دەپتۇ.
ئۇ پەيتنى تېپىپ ۋەلى باتۇرنى ئوز ئويسدە جەددى - جەمەتى
بىلەن بىللە جىمىقتۇرۇش غەرىزىدە بوپتۇ.

ۋەلى باپكا ئوز سىرىنىڭ ئاشكارىلىنىپ قېلىشىدىن ئەن
سىرەپ، بىر دەققە تىڭىرقاپ قايتۇ. لېكىن شۇ زامان ئوزىنى
ئوڭشاپ، بىر ئەقىل ئويلاپ مۇنداق دەپتۇ:

— يول يىراق، يۈكۈم ئېغىر، ھورمىتىم ئۇچۇن بولسىمۇ،
بىر سەردارىڭ بىلەن 4 ياساۋۇل ھەمرا قىلمىساڭ، پەقىرنى
ۋاپاسزلىق قىلدى، دەپ قالما.

دەۋە رازىلىق بىلدۇرۇپتۇ.

ۋەلى باپكا يۈك - تاقلارنى دەۋە سەردارىغا كوتەرتكۇ -
زۇپ دەۋە ياساۋۇللىرىغا نوۋە تلىشىپ مىنىپ، سالىق، تاغ - داۋان
لاردىن ئېشىپ، ئىككى كۈنلۈك يولنى ئىككى ھەپتە بېسىپتۇ.
ئۇھ دىگۈچىلىكى قالمىغان دېۋىلەر ئويگە كىرىپلا بورىنىڭ ئۇس
تىگە ئوزلىرىنى تاشلاپ، قوساقلرىمىز ئېچىپ كەتتى دېيىشىپتۇ.
ۋەلى باپكا خوتۇننى بىر چەتكە تارتىپ، قۇلىغىغا بىر نىمە
لەرنى دەپ كۇسۇرلاپتۇ. خوتۇنى ئېرىنىڭ ئۇگىتىپ قويغانلىرى
بويىچە ئىش قىپتۇ.

— ۋاي خوتۇن، — دەپتۇ ۋەلى باپكا ئويگە قايتىپ كىرىپ،
مېھمانلارنىڭ قوسىغى ئېچىپ، ئۇچىمى ئۇزۇلگۈدەك بولۇپ كەت -
تى. ئوخشىتىپ بىر تاماق ئەتمەمسىلەر؟

— پولو ئىتتەيمۇ، چوچۇرمىۇ؟ — دەپ سوراپتۇ ۋەلى باپ
كانىڭ خوتۇنى ئويدە نە گۇرۇچ، نە بۇغداي ئۇنى يوقلۇغىغا
قارىماي.

— مېھمانلىرىمىز بەك ئەزىز، ئەتكىن پولو، يىسۇن تېز، —

دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ ۋەلى باپكا. خوتۇن بېشىنى تاتىلاپ، خىم جىل بولغان قىياپەتتە مۇنداق دەپتۇ:

— گۇرۇچ دىسسە بار، ياغ دىسسە بار، سەۋزە، قۇرۇق ئوتۇن دوۋىسى بىلەن تۇرۇپتۇ. پەقەت گوشلا يوق. بازارغا بېرىپ كەلسەڭلا بولارمىكىن.

— گوش بولمىسا، ئېغىلدىكى دېۋىدىن بىرنى سويۇڭلار، — دەپ كوز قىسىپتۇ ۋەلى باپكا.

— قارىسى بوغاز، ئالسى قېرى، ئېقى ئورۇق، تاغىلى كېسەل، سېرىغىنى سويساقمىكىن، — دەپتۇ خوتۇنى.

بۇ گەپلەرنى ئىشىتكەن توت دېۋىنىڭ قورققىنىدىن چىراي-لىرىدا قان قالماپتۇ. كوڭلىدە ”بىزنىمۇ سويۇۋەتمىگىدى“ دېيىشىپ كېتىشنىڭ قازىنىنى ئېسىپتۇ. ۋەلى باپكا سەۋرى قىلىشى ئوتۇنۇپتۇ. خوتۇنغا قاراپ:

— بوپتۇ، شۇنى سويۇڭلار، قالغىنىنى باش دېۋە مېھمانغا كەلگەندە ئولتۇرەرمىز، — دەپتۇ.

خوتۇنى قىڭراقنى ئېلىپ سىرتقا مېڭىپتۇ. بورا ئۈستىدە لاغىلداپ تىترەپ ئولتۇرغان دېۋىلەر بىردىن-ئىككىدىن تالاغا چىقىپ، ئالدى-ئارقىسىغا قارىماي قېچىپتۇ. ئۇلار قېچىپ كېتىۋېتىپ ئىككى تۈلكىگە ئۇچراپتۇ.

— ۋاي ھاماقەتلەر، — دەپتۇ تۈلكىلەر دېۋىلەردىن قېچىشنىڭ سەۋىيىنى ئۇققاندىن كېيىن مەسخىرە قىلىپ، — مۇشۇ ئەپ تىڭلار بىلەن بىر باپكادىن قورقتىڭلارمۇ؟ ئۇنىڭ ئولتۇرگۈدەك دېۋىسى تۈگۈل، توخۇ چاغلىق بىرەر جانلىغى بولسا كاشكى! تۈلكىلەر ئۆزلىرىنىڭ ۋەلى باپكانى بازاردا قانداق ئەخمەق

ئەتكەنلىگىنى سوزلەپ بېرىپتۇ. ئاخىرىدا، — بۇرادەرلەر ئالدىنقى سىلەر، يۇرۇڭلار ئۇنىڭ سىرىنى ئېچىپ، دىۋە ئىنئام قىلغان يامبۇنى قايتۇرۇپ كېلەيلى دەپتۇ.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان دىۋىلەرگە يېڭىدىن جان كىرىپتۇ. ئالدىنقى ئۇچۇن بىر بىرىنى قاتتىق كايىپ، يامبۇ ئىشقىدا ئوت بولۇپ يېنىپتۇ ۋە ۋەلى باپكانىڭ ئويىنى كوزلەپ ئۇچقانسەك مېڭىپتۇ.

بۇ چاغدا ۋەلى باپكا بىخارامان ئولتۇرۇپ، خوتۇن، بالا-چاقىلىرى بىلەن پاراڭغا چۈشكەن ئىكەن. بىر قاغا ئۇنىڭ ئوگ زىسىنى ئايلىنىپتۇ. ئايلىنىپ-ئايلىنىپ بىرنەچچىنى قاقىلداپ، كوزدىن غايىپ بوپتۇ. ۋەلى باپكا ئەنسىزلىنىپ، قاغا كەلگەن تەرەپكە قارىغۇدەك بولسا ھىلىقى دىۋىلەر يەرنى تالقان، ئاسماننى كۆمپەيىكۈم قىلىۋەتكۈدەك ئەلپازدا ئوزى تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتقۇدەك. ئۇلارنى باشلاپ كېلىۋاتقىنى ئىككى تۈلكە ئىكەن. ۋەلى باپكا قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ:

— ھەي ھارامزادىلەر، قەرزگە ئۆتكەندە دىۋە تۇتۇپ بېرىمىز دېيىشكەن ئىدىڭ، بۇگۈن ئاران توتنى ئېلىپ كېلىشىپ سەن، ھەر كۈنى مۇشۇنداق توت-بەشتىن ئۆتكۈزۈشسەڭ قەرزنى قىيامەتكىچە ئۈزلەشسەمسەن؟ بوپتۇ، قەرزداردىن پۇتكىسىنى ئال دەپتىكەن. ئەپكېلىشكىنىڭنى ئېلىپ تۇراي، تېزىرەك ئەپكېلىش، — دەپ تۇۋلاپتۇ. خوتۇنى بولسا چوڭ بالىسىنى:

— ۋاي بالام، ئاۋۇ قوزۇقتىكى دىۋە باغلايدىغان زەنجىرنى چاققان ئېلىپ چىق، — دەپ ئالدىرىتىپتۇ.

دىۋىلەر ساراسىمىگە چۈشۈپ قېچىپتۇ، تۈلكىلەرنىڭ قۇيرۇغى

دىن تۇتۇپ داقرىتىپ سورىگەن پېتى قەسرگە ئېلىپ بېرىپ باش دېۋىگە داتلىشىپتۇ. باش دىۋە "ئۇنداق قازانغا مۇنداق چومۇچ" دەپ تۇلكىلەرنى ئولتۇرۇپتۇ. گوشنى چەيلەپ، سوگىگە نى سەيلەپ، كۈلنى كوككە سورۇپتۇ. ئارقىدىن ئىش ئەپلەشتۈ. رەلىمگە نلىكىلىرى ئۇچۇن، سەردارلىرىنى دارغا ئېسىپتۇ. ئۇ ئاخىر خاتىرجەم بولالماي، ۋەلى باپكادىن جېنىنى ياقىغا ئالماق بولۇپ، كېچىلەپ قەسرنى كۆچۈرۈپتۇ. مەشرەقتىن - مەغرۇپقا كۆچۈپ بېرىپ، كويىقايقا بېكىنىۋاپتۇ.

ئاپەت تۈگەپتۇ. ماكانلىرىدىن تىزىپ كەتكەنلەر، قايتىپ كېلىپ ئوز يۇرتلىرىنى بېگىمۇشتىن گۈلگە ئوراپتۇ. ئۇلار ۋەلى باپكاغا ئاپىرىن ئەيلەپ، ئۇنى يۇرت بېشى قىلىپ، تەختتە ئولتۇرغۇزۇپتۇ.

ئوپلاپ رەتلىگۈچى: سەيپەت زۇنۇن

«ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى» نىڭ تەتقىقات تېمىلىرى

ئابدۇشۇكۇر مەمتەمىن

سۆز بېشى

ئۇيغۇر خەلقى كۆپ مىللەتلىك ۋە تىنىمىزدىكى قەدىمقى مەدەنىيەتلىك مىللەتلەرنىڭ بىرى، ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ مۇھىم بىر تارمىقى. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كۆپ ئەسىر-لىك مەدەنىيەت تارىخىنى، جۈملىدىن غايەت مول ئەدەبىيات تارىخىنى نېگىلىزىملىق ئاساستا ئىنكار قىلىش، بۇرمىلاش ۋە كەمسىتىش لىن بىياۋ-جياڭ چىڭ گۇرۇھى فېئودال فاشىستىلىق مەدەنىيەت ھاكىم مۇتلەقلىق جىنايىتىنىڭ بىر تەركىۋىي قىسمى. ئۇيغۇر ئەدەبىيات تارىخىنى ماركسىزىملىق تارىخىي ماتىرىيالىزىملىق كۆزقاراش ۋە ئۇسۇلدا ھەر تەرەپلىمە تەتقىق قىلىش ئەدەبىيات-سەنئەت ساھەسىدىكى مۇھىم ۋەزىپىلەرنىڭ بىرى. بۇ، جۇڭگو مەدەنىيەت تارىخىنى تەتقىق قىلىش ۋە قېزىش، جۇڭگو ھەر مىللەت خەلقىنى ئەدەبىيات-سەنئەت، پەلسەپە ۋە ئىدىئولوگىيە تارىخىنى تەتقىق قىلىش ۋە قېزىشتىكى مۇھىم بىر ئىلمىي ساھە.

بۇ ساھەدىكى خىزمەت ئايرىملىقتىن ئومۇملۇققا قاراپ، باش قىچە ئېيتقاندا ئايرىم خاس تېمىلاردىن بىر پۈتۈن ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىي ھەققىدىكى بىر ياكى بىرقانچە كىتاپقا قاراپ ئېلىپ بېرىلغىنى بىرقەدەر ئەقىلغا مۇۋاپىق. ئۇ كۆپچىلىكنىڭ ئاكتىپچانلىغىنى قوزغاشقا، ئىلمىي پائالىيەتنى بىرقەدەر كەڭ قانات يايدۇرۇشقا، ھەرقايسى تېمىلار بويىچە چوڭقۇرلاپ ئىچكىرىلەشكە پايدىلىق. ئەلۋەتتە، بۇ بىردىن - بىر ئۇسۇلۇمۇ ئەمەس.

«ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى» تەتقىقات تېمىلىرى» بىر قۇرۇق جازا. شۇنداقتىمۇ ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ مىڭلىغان يىللار ئىچىدىكى جاپالىق بەدىئىي تەپەككۈرى ۋە ئەدەبىي ئىجادىيىتى ئاساسىدىكى بىر قۇرۇق جازا. بۇنداق قۇرۇق جازىنىڭ يوقلۇغى بىلەن بارلىغى بىر بىرىگە سېلىشتۇرۇلسا ئۇنىڭ ئەھمىيىتى، پايدىسى ۋە زورۇبىيىتى ناھايىتى ئېنىق ئايان بولىدۇ. بۇ ئىزلىنىش تەرەپلىرىنى بەلگىلەشكە ۋە ئىزلىنىش قىزغىنلىغىنى ئاشۇرۇشقا، ما - تىرىياللارنى كۆپرەك تېپىش ۋە تەتقىقاتنى بىرقەدەر كەڭ يولغا قويۇشقا مەلۇم پايدا يەتكۈزىدۇ. ھىچ بولمىغاندا بۇ تېمىلار ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تارىخىي تېماتىك سېستىمىسى ھەققىدىكى كوزقاراشنى تىكلەش ۋە روشەنلەشتۈرۈشكە پايدىلىق.

بۇ «تەتقىقات تېمىلىرى» نى مەن 1975 يىلى بىر قېتىم رەھبەرلىككە يوللىغان ۋە كېيىن بىر قېتىم تولۇقلىغان، بۇ قېتىم ئازراق ئۆزگەرتتىم. بۇ ھەرگىز «تولۇقلانغىنى» ئەمەس. ھىلمۇ كەم جايلار، خاتا جايلار، ئاستىن - ئۈستۈن جايلار كۆپ. پەن ئۆز تەرەققىياتىدا تەسەۋۋۇر ۋە گېپوتىزىدىن خالى بولالمايدۇ، بۇنداق كەملىك، خاتالىق، ئاستىن - ئۈستۈنلۈكتىنمۇ خالى بولالمايدۇ، ئىنتايىن يىراق تارىختا، نۇرغۇن يوقىتىلىش ۋە چېپ

تېشىپ كېتىش قىسمەتلىرىگە ئىگە ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىنى
بىر يولدىلا تولۇق ۋە ئەينەن ئىنكاس قىلىشنى، ئارزۇ قىلىشمۇ،
تەلەپ قىلىشمۇ ناھايىتى قىيىن.

چامائەتچىلىككە سەمىمى ئېھتىرام بىلەن:
ئابدۇشۈكۈر مەمتىمىن

مۇقەددىمە

ئەدەبىيات — بەدىئىي تەپسەككۈرنىڭ بىر خىل ئىپادىسى،
ئەدەبىيات — سوز سەنئىتى. ھايات ۋە ئاڭ. بەدىئىي تەپسەككۈر ۋە
سەنئەت. ئوبرازلىق پىكىر قىلىش ۋە ئوبرازلىق تىل بىلەن ئى-
پادىلەش. نۇتۇقلۇق تىل ۋە نۇتۇقسىز تىل ھەم سەنئەت شە-
كىللىرى. ئوبرازلىق سوز سەنئىتى ۋە ئەدەبىيات.

ئۇيغۇر تىلى ۋە ئۇيغۇر ئەدەبىياتى. سەنئەتتە مىللى شە-
كىل مەسىلىسى. ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ قەدىملىغى، مىللى شەكىل
ئالاھىدىلىكلىرى ۋە تارىخىي خاراكتېرىستىكىسى. ئۇيغۇر ئەدەبىياتى
تارىخىنى دەۋرلەرگە بۆلۈش مەسىلىسى.

«ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى» نىڭ پىرىنسىپى، دائىرىسى،
تەتقىقات ۋەزىپىسى ۋە ئۇنىڭ ئەھمىيىتى. ئېغىز ئەدەبىياتى ۋە
يازما ئەدەبىيات؛ دىنىي ئەدەبىيات ۋە دۇنياۋى (رىئالزىملىق خا-
ھىشتىكى) ئەدەبىيات؛ نەرجىمە ئەدەبىياتى ۋە تەقلىدى ئەدەبىيات.
رېۋايەت، ھىكايەت، شېئىرىيەت ۋە باشقىلار.

«ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى» نى تەتقىق قىلىشنىڭ ماركسىزىم-

لىق ئىلمىي پىرىنسىپلىرى ۋە ئۇسۇللىرى. ئەدەبىيات تارىخى ۋە ئەدەبىي ئەسەرلەر ئانتالوگىيىسى. تارىخىي، كونكرىتى تەھلىل قىلىش ئۇسۇلى مەسىلىسى.

بىرىنچى قىسىم

ئىپتىدائىي ئۇيغۇر سەنئەتى ۋە ئەدەبىياتى

قەدىمقى ئۇيغۇر قەبىلىلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئىپتىدائىي سادە دا مەدەنىيىتىدىكى ئوبرازلىق تەپەككۈر نەمۇنىلىرى. تىل ۋە تىل سېستىمىسىنىڭ شەكىللىنىشى. ئىپتىدائىي ساددا مەدەنىيەت ۋە ئىستىتىكا پىكىر نەمۇنىلىرى. رىتم - تېمپا، ئويمان - قوپما، گىئومېترىك فىگۇرا ۋە ئىپتىدائىي سەنئەت نەمۇنىلىرى. يېزىقتىن ئىلگىرىكى سەنئەت ۋە ئەڭ كونا ئېغىز ئەدەبىي پاتى — ئەپسانە ۋە رىۋايەتلەر. كونا دىنىي ئىرىملار ۋە ئەپسانەلار. بورە سىمۋولى ۋە يانداش تۇتم رىۋايەتلىرى. شامان ئەقىدىلىرى ۋە تەڭرىنىڭ بەدى تەسۋىرى. "ئاۋستا"، "رىگاۋىدا" ئەپسانىلىرىدا ئەڭ قەدىمقى ئوتتۇرا ئاسىيا قەبىلىلىرىنىڭ بەدىي ئىپادىلىنىشى ياكى ئۇنىڭ ساقىندىلىرى.

«ئوغۇزنامە» ئېپوسى. ئېپوسنىڭ تارىخىي چۈشەندۈرۈلۈشى، مەزمۇنى ۋە بەدىي قىممىتى. «ئوغۇزنامە» ئېپوسىنى تەھلىل قىلىشتا ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرى ۋە قەبىلىلەر ھاياتىنى تەھلىل قىلىشنىڭ مېتودىك ئەھمىيىتى.

«تومارس ئەپسانىسى»، «شىراق ئەپسانىسى»، «ئاتادىدا

ۋە زەربىدەر ئىشقى ھىكايىسى» ھەققىدە تونۇشتۇرۇش، ھىكايىلەرنىڭ بەدىئىي قىممىتى.

«ئەپراسىياپ - ئەلپ ئەرتۇڭا» ئوبرازى ۋە ھىكايىتى. ئەپراسىياپنىڭ تېپىلغان ھەيكىلى. «قۇتاتقۇبلىك»، «دىۋان لۇغە-ئىت تۇرك»، «شاھنامە»، «مۇجىبۇل بۇلدىن» قاتارلىق كىتاپلاردىكى ئەپراسىياپ تەسۋىرى ۋە مەرسىيىسى. ئىسكەندەرنىڭ شەرققە يۈرۈشىگە ئائىت ھىكايەتلەر.

«دىۋان لۇغەئىت تۇرك» تىكى «خور - خور» لار خاتىرىسى. ئوسرۇشان جېڭى، ئالتۇن قان جېڭى ھەم سۇلايمان بىلەن تىنچ سۇلھى ھىكايىتى. رۇخسانەنىڭ ئىسكەندەر بىلەن تويى. ئىسكەندەر - نىڭ شەرققە يۈرۈشى ھەققىدە ئورلىمان، مەخمۇت قەشقىرى ۋە بىرقانچە «خەمسە» داستانلاردىكى تەسۋىرلەر.

«موتىيەننىڭ تەزكىرىسى» ۋە باتىسخان ئانا رىۋايىتى (مىلادىدىن ئىلگىرىكى 9 - ئەسىر).

ئىككىنچى قىسىم

قەدىمقى يېزىق ۋە يازما ئەدەبىيات

ئۇيغۇرلار ھاياتىدا قوللانغان يېزىق شەكىللىرى مەسىلىسى ۋە بۇ يېزىقلارنىڭ ئاۋاز بەلگىلىرى - ھەرپلىك خۇسۇسىيەتلىرى. قەدىمقى بەلگە - ئالامەتلىرىنىڭ يېزىقلىق رولى. سوغدى يېزىقى. قاراشتى يېزىقى ۋە ئۇنىڭ تاراشا پۈتۈك نەمۇنىلىرى. ئەنەتكەن يېزىقىدىكى يازما ۋە تەرجىمە ئەدەبىياتلار. مانى يېزىقى (كونا ئۇيغۇر يېزىقى).

ئورخۇن رون يېزىغى.

بۇددا ئۇيغۇر ئەدەبىياتى. كوشان (قوشخان) خانى كادىمىس ئوتكۈزگەن بۇددا يىغىنىغا بېغىشلانغان ۋىداياسىلا (Vedayasila) نىڭ بۇددا زەپەرنامىسى «Buddha Storardhasataka» قەسىدىسى. بۇددا دىراممىسى «Matterya Samitka».

بۇددا ھىكايىلىرىنىڭ ئورتاقلىغى ۋە مىللى ئالاھىدىلىكى مەسىلىسى. دىن ۋە سەنئەت ئورتاقلىغى ۋە ئالاھىدىلىكى. بۇددا قائىدىلىرىنىڭ مەھەللى ۋە مىللىلاشتۇرۇلۇشى. خوتەندە «مەئبۇت يوتكەش». بۇددا چۆچەكلىرى.

خوتەنلىك مەلىكە سېمىرا (Semira) نىڭ يۇرت سېغىنىش لىرىكىسى.

زاراتوسترا دىنى ۋە ئۇيغۇر ئەدەبىياتى. پال كىتاۋى. نىببى كىتاپتىكى ۋە يورۇقلۇق، قاراڭغۇلۇق ھەم يەك (جىن) لار ھەققىدىكى بەدىئى تەسەۋۋۇرلار.

ھىندىستان داستانى «ماخاپخاراتا» ۋە «رامايانا» دىن «ماخاپخاراتا» نىڭ، ئىسوس چۆچەكلىرىنىڭ تۇرپاندا تېپىلغان تەرجىمە نۇسخىسى. جىنلار ۋە بالايى - ئاپەتكە قارشى ئەزىمەت ئىلىك بېك ھەققىدىكى «چىستانى ئىلىك بېك» داستانى.

ئۇيغۇرلاردا بۇددا تاشچىلىق - نەققاشلىق سەنئىتى. ئۇيغۇر - لاردا ئەڭ ئىپتىدائى غار ھاياتى سۈرەتلىرى. بۇددا دىنىنىڭ ھەيكەلتاراشلىق ۋە شېرىيەت بىلەن بېزەكلەندۈرۈلۈشى ۋە ئوب-رازلاشتۇرۇلۇشى، داندان ئويلۇك، كۇچا مىڭ ئوي، قۇمستور، بېزەكلىك ۋە دۇڭخۇاڭ ئويما نەققاشلىرى ۋە تام سۈرەتلىرى. يىپەك يولى ۋە كارۋان يولى تەسۋىرى سۈرىتى، كۇچا ئوركىس -

تىرى ۋە ناخشا - ئۇسۇل تەسۋىرى. «پىتىمىرما ئۇسۇل» رەسمىيەتلىرى ھەر خىل چالغۇ نۇسخا سۈرەتلىرى. ۋايسا ئىراسانگا ۋە ئۇنىڭ دادىسى ۋىسا بوجىنانىڭ «پىتىنقى - كوپۇنكى» ئۇسۇلىدىكى سۈرەتچىلىك مۇۋەپپەقىيەتلىرى. قانقىل ساتۇ، قانقىل شېرى، سەلرچۇندا ۋە بومى قاتارلىقلارنىڭ رەساملىق ئۇتۇقلىرى.

«خۇ» نەزمىلىرى ۋە ئۇيغۇر كۇيشۇناسلىغى. چالغۇ ۋە ئاھاڭ. ناخشا ۋە مۇزىكا، مۇزىكا ۋە قوشاق. خوتەندە تېپىلغان ئىستىرت. سۇجۇپ ۋە ئۇنىڭ «12 تېمپىر-رامىستولوگىيەلىك كۇيشۇناسلىق قانۇنى» ۋە ئۇنىڭ ئەھمىيىتى. ماندا ئاقارى. بۇددا راھىپلىرى ئۇيغۇر - شىنجاڭ مەدەنىيىتى ۋە سەنئىتى ھەققىدە.

ئورخۇن رونچە ئۇيغۇر يېزىغى نەمۇنىلىرى. خوتەندە ۋە ئورخۇندا تېپىلغان ياغلىقلار قالدۇ ۋە ياغلىقلارنىڭ رونچە يېزىقلىرى. تاشپۇتۇك ۋە تەزكىرىلەر «كۈل تىكىن» ئابىدىسى، «بىلكە قاغان» ئابىدىسى، «تويىنۇقۇق ئابىدىسى». ئۇلارنىڭ تارىخىي، ئىجتىمائىي، بەدىئىي ئامىللىرى ۋە قىممىتى.

كونا ئۇيغۇر مانى يېزىغى نەمۇنىلىرى. «چۇق ئارت تەكىن تەزكىرىسى» دىكى رىۋايەتلىرى. «شۈەنچاڭنىڭ تەزكىرىسى» ۋە ئۇنىڭ «ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدە غەربكە ساياھەتنامە» كىتابىدىكى مەدەنىي ھاياتقا ئائىت خاتىرىلەر. «توبە دۇئاسى»، «ئالتۇن يارۇق»، «ئەتىلداڭ ۋە نادان نامە» (ئىككى تېكىن ھىكايىسى) ۋە باشقىلار.

ئۈچىنچى قىسىم

ئىسلامىيەتتىن ئىلگىرىكى ئوتتۇرا ئەسىر ئۇيغۇر ئەدەبىياتى

ئومۇمى ئوبزور. ئىسلامىيەتنىڭ پەيدا بولۇشىدىن ئۇيغۇر -
لار ئىسلامىيەتنى قوبۇل قىلغىچە بولغان دەۋردىكى ئۇيغۇر
مەدەنىيىتى ۋە ئەدەبىياتى «خوتەندە گۈل سەيلىسى» شېئىرى،
«ئۇيغۇر نەغمىسى» شېئىرى ۋە قورغۇرسۇ ئالتۇننىڭ «تېلى ناخ -
شىسى» شېئىرى.

ياغلىقار باشچىلىقىدىكى ئورخۇن ئۇيغۇرلىرىنىڭ كوچۇشى.
سېرىق ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ۋە ئېغىز ئەدەبىياتى مەسىلىلىرى.
دىرامىچىلىق ۋە ئارىستانخاننىڭ مۇزىكىلىق زىياپىتى
خاتىرىسى 9 چاۋۇپلار.

تۆتىنچى قىسىم

ئىسلامىيەتتىن موڭغۇل ئىستىلاسىغىچە ئۇيغۇر ئەدەبىياتى (10، -، 12 - ئەسىرلەر)

ئومۇمى ئوبزور. ئوتتۇرا ئاسىيادا ئىسلام ۋە باغدات
خەلىپىلىكلىرىنىڭ سىر دەريانىڭ جەنۇبىي قىسمىغا تەسىرىنى
كىرگۈزۈشى. قارلۇق ۋە ئوغۇزلارنىڭ سىر دەريا بويىدىكى باغ -

دات ئىسلام خەلىپىلىكىگە قارشى لىنىيىسى. ياغما - قارلۇق قاتارلىق ئۇيغۇر قەبىلىلىرىنىڭ قاراخانىلار ھاكىمىيىتى، ئوڭا ياغلىقار قاتار - لىق ئورخۇن قەبىلىلىرىنىڭ قوشۇلۇشى. ئەخمەت سامانىنىڭ سامان سۇلالىسىنى قۇرۇشى. ئىددىقۇت، قاراخان ۋە گەنجۇ سېرىق ئۇيغۇر ھاكىمىيەتلىرى. غەزەنەۋىلەر. مانۇچىگرانىڭ تۈركى شېرى - لىرى. «شاھنامە» نىڭ مەيدانغا كېلىشى. سامانىلار ۋە قارا - خانىلار ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت ۋە سىر دەريا بويىدىكى سا - مانىلار سېپىلى. سىر دەريا شىمالىنىڭ ئىسلاملىشىشى. «گور ئوغلى» داستانى. قاراخانىلار ئۇيغۇرلىرىنىڭ ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلىشى. ئۇيغۇرچە قۇرئان نۇسخىسى.

ئوتتۇرا ئەسىر ئادىتى تىلى ئەبۇ نەسىر فارابى (870 -

950). ئىسلامىيەتتىن كېيىنكى ئۇيغۇر - قارلۇق مەدىنىيىتىنىڭ تۇنجى نامايەندىسى. ئىسلامىيەتتىن كېيىنكى ئوتتۇرا ئاسىيا روھى ئاتموسفېراسىدىكى بىرقانچە ئالامەتلەر. فارابىنىڭ مەدىنىيەت، تىل ۋە سەنئەت ھەققىدىكى كوزقاراشلىرى. فارابى ئوبىرازلىق تە - پەككۈر ۋە مەنتىقلىق تەپەككۈر ھەققىدە. فارابىنىڭ ئەدەبىي - تىلنىڭ تونۇش رولى ۋە زوقلىنىش رولى، تەربىيىۋى رولى ھەق - قىدىكى ئىستىتىك كوزقاراشلىرى. فارابى چىنلىق ۋە گۈزەللىك توغرىسىدا. فارابىنىڭ ئىستىتىك بىلىش نەزىرىيىسى. فارابى رىتىم - تېپىپا، گارمۇنىيە، قاپپە ۋەزىن ھەم شېرىي ئۇسلۇپلار توغرىسىدا. فارابىنىڭ ھازىرغىچە مەلۇم بولغان پەلسەپىۋى شېرىلىرى، فارابىنىڭ مۇزىكىشۇناسلىق ساھەسىدىكى غايەت زور توھپىلىرى. فارابى ئىستى - تىك كوزقاراشلىرىنىڭ ئىلغار تارىخىي ئەھمىيىتى ۋە نەسىرى. يۈسۈپ خاس ھاجىب ۋە ئۇنىڭ «قۇتاتقۇبلىك» داستانى.

داستاننىڭ مەيدانغا كېلىشى ۋە شائىرنىڭ ھاياتى. شائىرنىڭ داستاندا ئىلگىرى سۈرگەن ئاساسىي ئىدىيىلىرى. داستاننىڭ تۈزۈلۈشى ۋە ئاساسىي مەزمۇنى. شائىرنىڭ ئىجتىمائىي - پەلسەپىۋى ۋە ئىستىتىك كوزقاراشلىرى. فارابى تەلەماتلىرىنىڭ شائىرغا تەسىرى. يۇسۇپ خاس ھاجىب تەشەببۇسىدىكى ئىلمىي پائالىيەتلەر ۋە «ساجىيە» جاماسىنىڭ (ئالى مەكتىۋىنىڭ) قۇرۇلۇشى ۋە ئوقۇتۇش مەزمۇنلىرى.

مەخمۇت قەشقىرى ۋە «دىۋان لۇغەتتە تۇرك». لۇغەت - نىڭ ئەدەبىي ۋە ئىستىتىك قىممىتى. دىۋاندا يازما ۋە ئېغىز ئەدەبىياتى، تەمسىل، ۋەزىن مەسىلىلىرى. دىۋاننىڭ ئۇيغۇر ئەدەبىيات تارىخىنى يورۇتۇشتىكى ئەھمىيىتى.

ئەخمەت يۈنەكى ۋە «ھېبەتۇل ھاڧايىق» داستانى. داستاننىڭ مەيدانغا كېلىش مۇھىتى، قاراخانىلار ھاكىمىيىتىنىڭ چۈشەنچىسى ۋە ئۇنىڭ ئالامەتلىرىنىڭ داستاندىكى ئىپادىسى. داستاننىڭ مەزمۇنى ۋە ئەخلاقىي، پەلسەپىۋى ۋە بەدىئىي قىممىتى.

مۇھەممەت خارازىمى ۋە «مۇھەببەتنامە». دابىخۇزى ۋە «قىسسەتۇل ئەنەبىيا». بۇ ئىككى ئەسەرنىڭ تىل تەلەپپۇز مەسىلىلىرى ۋە بەدىئىي مەزمۇنى.

قوشۇمچە: ئەخمەت يەسەۋىي «دىۋان ھىكەت» شېئىرىيىتىنىڭ تىل مەسىلىسى ۋە پەلسەپىۋى مەزمۇنلىرى. ئەخمەت يەسەۋىدىكى خەلقپەرۋەرلىكنىڭ روھانىيەتچىلىك بىلەن بىرلىشىپ كېتىشى خاتىمىسى مەسىلىسى. ئەخمەت يەسەۋى شېئىرىيەت يولىنىڭ كېيىنكى تارىخىي تەسىرى ۋە ئەدەبىياتتا ئىدىئولوگىيەلىك كۆرەشنىڭ ئەۋج ئېلىشى.

ئەينى زامان مەنىۋى ھاياتىغا بېغىشلانغان نەسىرى ئەدەبىيات نەمۇنىلىرى.

«تەزكىرى سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان غازى»، «تەزكىرى ئەبۇنەسر سامانى»، ئوبۇل فوتۇق ھوسەيىن ئەل ئالماينىڭ يو- قالغان ئەسىرى»، «قەشقەر تارىخى». خوتەنلىك موللاننىيازنىڭ كېيىنكى زاماندا يازغان «تەزكىرى يەتتە ئىمام» داستانىدىكى شۇ دەۋرگە ئائىت بەدىئى تەسۋىر.

قوشۇمچە: ئوبۇلقاسىم فىردەۋسنىڭ «شاھنامە» شەيخ سەئىدىنىڭ «گۈلستان» داستانىدا ئۇيغۇرلار ھەققىدە. ئومەر ھەيپ يام رۇبائىلىرىنىڭ ئىدىيىۋى ۋە بەدىئى تەسىرى. ئەرەپ سايا- ھەتچىلىرى قاراخانىلار دەۋرى مەدەنىيىتى توغرىسىدا. قاراخانىلار دەۋرىدىكى كۇچا، قاراشەھەر، تۇرپان، بەشبالىق، ئالمىلىق، ئىۋىر- غول (قومۇل) ۋە قالقالۇ، ماچىن (خوتەن) مەدەنىيىتى.

نايمان — كۈچلۈك ۋە كىران — گورخان دەۋرىدىكى ئۆي-

غۇر سەنئىتى. رىۋايەتلەر. خىرىستىيان مەدەنىيىتى تەسىرى. يەتتە سۇ، سىر دەريا ۋە پەرغانىدىكى ئۇيغۇر مەدەنىيىتى.

بەشىنچى قىسىم

موڭغۇل - (قۇبلاي) دەۋرىدىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى

ئومۇمى ئوبزور. موڭغۇللار ۋە ئۇيغۇر تىلى - ئەدەبىياتى ۋە

سەنئەت - مەدەنىيىتى.

قوشۇمچە. زەمەقسەرى (1143 - يىلى ۋاپات قىلغان) نىڭ

«مۇقەددىمە تۇل ئەدەپ» لۇغىتى. مۇھەممەت ئىمىن قەيسى قان- قىلىنىڭ «تۈركى لۇغەت» كىتابى ۋە ئەدەبىي تىل مەسىلىلىرى.

ئالتىنچى قىسىم

موڭغۇل - چاغاتاي دەۋرىدىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى

ئومۇم ئوبزور. ئۇيغۇر ئەنئەنىۋى شېرىپىتىنىڭ يېڭى دەۋرى. سەددى قەشقىرى ۋە ئۇيغۇر - تۈركى شېرىپىت مەسىلىسى. چاغاتاي دەۋرى ئۇيغۇر شېرىپىتىنىڭ ئاساسچىسى مەۋلانا

ئەبەيدۇللا لۇتپى. (1360 - 1465)

«دىۋان لۇتپى»، «گۈل ۋە نەۋروز» داستانى. لۇتپىنىڭ تەرجىمىچىلىغى «زەپەرنامە»، «ھاشىيەتى مەتالول ئەنۋار» (نۇر-مەنبەلىرىنىڭ شەرھى). لۇتپىنىڭ پەلسەپىۋى ۋە ئىستىتىك قاراشلىرى. لۇتپى شېرىپىتىنىڭ بەدىئى خۇسۇسىيەتلىرى. يۈسۈپ سەككاكى ۋە ئۇنىڭ شېرىپىتى. (14 - ئەسىر

ئاخىرى)

ئاتايى شېرىپىتى. (15 - ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمى)

ئوتتۇرا ئەسىر تۈرك - ئۇيغۇر شېرىپىتىنىڭ يۈكسەك ئۆلچىمى

گىسى - ئەلىشىر ناۋايى. ناۋايى دەۋرى ۋە ناۋايىنىڭ ھاياتى. پائالىيىتى. ناۋايى ئەسەرلىرىنىڭ تىلى ۋە ئۇنىڭ مىللى فونىتىكىلىق خۇسۇسىيەتلىرى. ناۋايى مەسىلىسى. ناۋايىنىڭ لىرىك غەزەللىرى «چاردىۋان» (غەزەپىنۇل مائانى) ۋە «خەمسە» بەش داستانى. ناۋايىنىڭ ئىلمىي ۋە دىداكتىك ئەسەرلىرى. ناۋايىنىڭ پەلسەپە-ۋى، ئىجتىمائىي، پىداگوگىكىلىق ۋە ئىستىتىك كوزقاراشلىرى. ناۋايى شېرى تىلىنىڭ بەدىئى خۇسۇسىيەتلىرى. ناۋايى لۇغىتى. ناۋايى

ۋايدىنىڭ «خەمسە» داستانلىرىنىڭ سىدىق خۇشاھ يەركەندى تەرىپىدىن نەسرلەشتۈرۈلۈشى — «نەسىرى خەمسە ناۋايى». نا- ۋايشۇناسلىق مەسىلىلىرى.

خەلق ئېغىز ئەدىبىيات مەسىلىلىرى. «چىن تومۇر باتۇر». «ئوكتولمىشنىڭ سەرگۈزەشتىلىرى». «نەسىردىن ئەپەندى لەت- پىلىرى». «يۈسۈپ ئەخمەت ۋە بوز ئوغلان».

قوشۇمچە. سالجۇقلار شېرىپىتى. خىسراۋ دېھلۋى ۋە ئۇنىڭ «چار دەرۋىش» ئەسىرى. «چار دەرۋىش» نىڭ يەركەندىك موللا سىدىق تەرىپىدىن قىلىنغان ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى. نىزامى گەنجىۋى شېرىپىتنىڭ تەسىرى. جامى ئەسەرلىرىنىڭ تەسىرى. بابۇر ۋە «بابۇرنامە». بابۇر شېرىپىتنىڭ تىلى ۋە سەنئىتى.

يەتتىنچى قىسىم

17 - ئەسىر (سەئىدىيە) ئۇيغۇر ئەدىبىياتى

ئومۇمى ئوبزور. موڭغۇل دەۋرىنىڭ ئاخىرلىشىشى.

سەئىدى، رەشىدى، مەۋلاناخۇلقى، ئايازى غەزەللىرى. شائىرە نەفىسى. نەفىسى (ئاماننىساخان) ھەققىدىكى خاتىرىلەر. «دىۋان نەفىسى»، «سورۇلقۇلۇپ» (قەلبىلەر سوھبىتى)، «ئەخلاقى جەمىلىيە» (گۈزەل ئەخلاق).

قىدىرى ۋە «دىۋان قىدىرى». 12 مۇقامنىڭ رەتلەنىشى.

سەئىدىيە دەۋرىدىكى تۇرپان - قۇمۇل ئۇيغۇر ئەدىبىياتى.

موللا يۈسۈپ ئىبىن قادىر ھاجىنىڭ «غېرىپ - سەنەم»

داستانى. داستاننىڭ مەزمۇنى ۋە كەڭ تارقىلىشى. داستاننىڭ كې-

يېنىكى زاماندا ئوپېرا لاشتۇرۇلۇشى.

نەسىرى ئەدەبىيات. مرزا ھەيدەر كورگاننىڭ «تارىخىي رەشىدى» كىتابى. مەخمۇت جوراسنىڭ «تارىخىي رەشىدى» كىتابى. مۇھەممەت ئېلى مۇھەممەت يەركەندىنىڭ «ھەپتە مۇھەمەد - مەدان» ناملىق كىتابى (ئابابەكرى مرزا، سۇلتان سەئىدىخان، ئابدۇرېشىتخان، خوجا مۇھەممەت شىرىپ، ئابلىمىت سۇلتان قا - تارلىقلار ھەققىدىكى 366 بەتلەك لىرىك ئەسىرى). «تەزكىرى ئۆۋەيسى».

سەككىزىنچى قىسىم

18 - ئەسىر (غوجىلار دەۋرى) ئۇيغۇر ئەدەبىياتى

ئومۇمى ئوبزور. ئىجتىمائى مۇھىت ۋە دىنى ھەم دۇنياۋى (گۇماتىزىملىق) ئەدەبىيات ئارىسىدىكى كۈرەش. خەلق ئەدەبىياتى ۋە ئوردا ئەدەبىياتى. سۆيىزىم ۋە دەھىرلىك ئېقىمى. ئەخمەت يەسەۋى تەلىملىرىنىڭ تەسىرى. يەسەۋىچىلىك ۋە نەخشەۋەندىچىلىك ئېقىمى. سۆيى ئاللايار ۋە خوجا نەزەر ھۆۋەيدا ھەققىدە. ئاق تاغ - قاراتاغ كۈرىشى. ئەدەبىي تىل مەسىلىسى.

مۇھەممەت ئىمىن غوجام قۇلى خىرقىتى (1724 - يىلى ئۆلگەن) ۋە ئۇنىڭ «مۇھەببەتنامە - مېھنەتكام» (1670 - يىلى) داستانى.

رېھىم بابا مەشرەپ ۋە ئۇنىڭ ھاياتى ھەم ئەسەرلىرى. مەشرەپنىڭ ياشىغان ۋە تەربىيە كۆرگەن جايلىرى. «مۇبەدئى نۇر» ۋە «دىۋان مەشرەپ». مەشرەپ غەزەللىرىدە ئىپادىلەنگەن ئىدىئولوگىيەلىك

مەسىلىلەر. مەشرەپ شېئىرىيىتىنىڭ ئۇسلۇبى، تىلى ۋە ئاھاڭدارلىقى. مۇھەممەت سىدىق زەلىلى (پىقىرى) «كۈلىلىيات دىۋان زەلىلى» (ھىجرىيىنىڭ 1147 -، 1155 - يىللىرى) مىلادىنىڭ 1734 -، 1742 - يىللىرى يېزىلغان «سەپەرنامە» (1718 - يىمىل) داستانى. «ئىمام سادىق جەپپەرى» داستانى. زەلىلى شېئىرىيىتىنىڭ تېماتىكىسى ۋە بەدىئىي ماھارىتى.

«دىۋان نوبىتى». نوبىتىنىڭ ئابدۇراخمان خەلىپە تەرىپىدىن 1797 - يىلى كۆچۈرۈلگەن لىرىكىلىرىنىڭ بەدىئىي خۇسۇسىيىتى. نوبىتىنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك ۋە گۈزەللىكنى مەدھىيەلەش تېمىسىدىكى غەزەللىرى.

«دىۋان مەجلىسى» (1797)

ئومۇمىي باقى (18 - ئەسىر) ۋە ئۇنىڭ «پەرھات شىرىن»، «لەيلى - مەجنۇن» داستانى.

مۇھەممەت سىدىق بەرشىدى (18 - ئەسىر) ۋە «سىدىقنامە» نامەلۇم ئاپتورلار ۋە ئەسەرلەر.

— گۇمناڭ ۋە ئۇنىڭ شېئىرلىرى.

— سەيبىدى ۋە «تاھىر - زوھرە» داستانى.

— سابىر سەيپىلى ۋە «قىسسە سەيپىلى»، «بەھرەم ۋە گۈلەندەم».

— ئەندەلب ۋە «لەيلى - مەجنۇن» داستانى.

— سامائى ۋە «دىۋان سامائى».

— رىزائى ۋە ئۇنىڭ «خۇرشىد ۋە مەلىكە دىللام» داستانى.

نەسىرى ۋە تەرجىمە ئەدەبىياتلار.

مەشھۇر ئەدەبىي تەرجىمىشۇناس خامۇش موللا يەركەندى ۋە ئۇنىڭ «شاھنامە تۇركى»، «كەلىلە دىمانە تۇركى» تەرجىمە ۋە نەسىرلەشتۈرگەن كىتابى. خامۇش موللانىڭ نەسىرلەشتۈرۈش ۋە تەرجىمە قىلىش ماھارىتى.

— مۇھەممەت سادىق قەشقىرى ۋە «تەزكىرى خوجىكان (ئەزىزان)»، «زۇبەيدە تۇل ماسائىل»، «ئەسھابۇل كەپ» قاتارلىق نەسىرى ئەسەرلىرى.

توققۇزىنچى قىسىم

19- ئەسىر ئۇيغۇر ئەدەبىياتى (1)

موللا شاكىر ۋە ئۇنىڭ «زەپەرنامە» داستانى. (1802 — 1890 - يىللار) ئۇشتۇرپاندا ياشىغان.

19- ئەسىر مەشھۇر ئۇيغۇر شائىرى ئابدۇرېھىم نازارى. نازارى ئومۇر بايانى ۋە ئىجادىي پائالىيىتى. «خەمىسە نازارى»، «دارىلھاد». نازارى ئەسەرلىرىنىڭ ئىدىئولوگىيىلىك ۋە ھىكايە تىلىملىك مەزمۇنى. نازارىنىڭ تىلى ۋە نازارى شېئىرىيىتىنىڭ بەدىئىي خۇسۇسىيەتلىرى.

«دىۋان زوھۇرى» ۋە تەلەقىن.

زىيائى «مەھزۇنۇل ۋائىزىن» (قايغۇلۇق نۇتۇقلار) ئەسىرى. نورۇز ئاخۇن كاتىپ زوھرىدىن ھىكم بەگ دەۋرىدە يازغان 2400 مىسرىلىق شېئىرىي ئەسەر.

تۇردۇش ئاخۇن غەربىي ۋە «كىتاپ غەربىي». (1841 —

يىل) يازغان. «كەنىپلەر مۇسابىقىسى».

ئىمىن خوجا يار ئىمىن مۇھەممەت شەھىيارى «ئىشتىياق نامە» ئەسىرى. (بۇ شائىرمۇ غېرىپ تەخەللۇسىنى ئىشلەتكەن) موللا ئەلەم شەھىيارى ۋە لىرىك داستان «گۈل ۋە بۇلبۇل».

ئېمىر ھۇسۇيۇن سۇبۇرى (قەشقەرلىق). سۇبۇرى ناۋايى ئەسەرلىرىنىڭ ۋارىسى ۋە ناۋايىشۇناس سۇپىتىدە، ناۋايىنىڭ «مەنىتىقى تەھر» (قۇشلار تىلى) ئەسىرىنى شەرھىلەپ يازغان. «ماقالەت شەرىھى مەنتەقى تەھر»، «داستان ئىسكەندەر تەر مۇۋائىز».

بىر قاتار شائىرلار ۋە ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرى.

- موللار، پېم (18 - ئەسىر) «مۇھەببەتنامە» ئەسىرى.
- 1807 - يىلى موللايۇنۇس يەركەندى كوچۇرگەن.
- موللا سىدىق يەركەندى «نەسىرى مۇھەممەت ھۇسۇ - يۇن بەگ» (18، -، 19 - ئەسىر)
- ئەرشى ۋە «دىۋان ئەرشى» (18، -، 19 ئەسىر)
- ئابدۇكېرىم زىيائى شېبىر - داستانلىرى
- «دىۋان سادائى» (18، -، 19 - ئەسىر)
- «دىۋان قەلەندەر»
- مۇترىبان قەشقىرى ئىجادىيىتى
- «دىۋان ناقىس» مۇھەببەت ۋە مەرىپەت تېمىسى.
- سابىر ئاخۇن قوليازمىسى، «گۈلزارىنىش».
- نەسىرى ۋە تەرجىمە ئەدەبىياتلار.

موللا مۇھەممەت تومۇر قارىقاش «تەركىرشۇل رىشات»

(1818 - يىل)

- نېمىتۇللابىن ئىسىمىتۇللا (موجزى) «تارىخ مۇسقىيۇن».
- قاسىمى «تەزكىرى ئارسلانخان»
- قازى قۇززات ئەخمەت تومۇر ئاقسۇيى (موللا مەۋلانە مانو چىغرى ھىكم) تەرجىمە قىلغان «ئىسكەندەرنامە».
- موللا نىياز «تەزكىرى ئىمام زەبىھۇللا» داستانى.
- موللا ئابدۇل غاپپار: «زەپەرنامە شاھ باھادىرخان».
- يەكەنلىك موللا سىدىق ۋە ئۇنىڭ خىسراۋ دېھلىشى داستانى «چار دەرۋىش» نى تەرجىمە قىلدى.

ئونىنچى قىسىم

19 - ئەسىر ئۇيغۇر ئەدەبىياتى (2)

19 - ئەسىر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ۋە ئەدەبىيات ئوقۇ -

تۇش مەسىلىلىرى.

- نۇزۇگۇم - خەلق شائىرەسى. نۇزۇك قوشاقلىرى.
- «گولەمخان»، ئىلى ئۇيغۇرلىرى قوشاقلىرى. يەتتى سۇ ئۇيغۇر قوشاقلىرى.
- خەلق شائىرى سادىر ۋە ئۇنىڭ قوشاقلىرى.
- قۇمۇل - تۇرپان خەلق ئەدەبىياتى. قۇمۇل مۇقام قوشاقلىرى. سەلەي چاققان لەتپىسى.
- چارقىلىق، چەرچەن، كورلا خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى.
- سىيىت نوچى قوشاق - داستانى.
- باشقا تارىخىي قوشاقلار.

— ئەدەبىيات ئوقۇتۇشى، داستانكەشلىك، مەدداھلىق، ھەمداھلىق، كايەتچىلىك، سەيلى قوشاقلرى.

موللا بىلال بىمنى موللا يۇسۇپ (1823 — 1899).

«غەزەلىيات»، «كىتاپ غازات دەر مۆلكى چىن»، «نۇزۇگۇم»، «چاگمۇزا يۇسۇپخان». موللا بىلالنىڭ ئىجتىمائى كوز قاراشلىرىدىكى زىددىيەتلەر. موللا بىلال شېرىپىتنىڭ بەدى خۇسۇسىيىتى. سىپىت مۇھەممەت ھىيت مۇھەممەت قاشى (1858 —

1909). «شەرىھى شىكەستە».

پۇرقات توغرىسىدا (1858 — 1909). ئۇنىڭ 57 يىللىق ھاياتىنىڭ 32 يىلى ئوتتۇرا ئاسىيادا، 5 يىلى چەتتە، يېتىلگەن 14 يىلى (1896 — 1909) -خوتەن- يەركەندە ئۆتكەن. پۇرقاتنىڭ بۇ دەۋرىدىكى شېرىلىرى.

ئايال شائىرلار. مۇترىبە، مۇزەببەنە، سىكىنە، ئاجىزى.

بىر قاتار شائىرلار ۋە ئۇنىڭ ئەسەرلىرى.

— مۇھەممەت ئومەرى «دىۋان ئومەرى» (1850)

— ئابدۇخالىق شەھيارى ۋە ئۇنىڭ شېرىپى دىۋانى.

— ئەخمىسەتشا قارىقاش ۋە ئۇنىڭ ساتىرىك شېرىپىتى.

«ئات»، «ەبۇلەر مۇنازىرىسى».

— مەخمۇت ھىكىم بەگ (مەخسۇدى)، ھوشۇر قازى،

سىپىت ئارتۇشى، نىياز شېرىلىرى.

— فازىلى.

دىنى — ھىستىك ئەدەبىيات ئۆلگىلىرى.

— «دىۋان سامائى».

— «دىۋان سايرامى».

— «دېۋان بىنشان» (1842 - يىلقى پەيغەمبەر تەرجىمىمە - ھالى داستانى).

— «ھەجنامە». چىرىيىدە توختىسۇن خوتەنى يازغان ساياھەت داستانى.

نەسىرى ئەدەبىيات.

— موللا مۇسا سايرامى. «تارىخىي ئەمىنە»، «تارىخىي ھەدىيە».

— «مىڭ بىر كېچە» نىڭ سىراجىدىن مەخمۇت تەرجىمە نۇسخىسى.

قۇتلۇق شەۋقى ۋە ئۇنىڭ ئوغلى ئىمىر ھەسەن قازى.
ئۇلارنىڭ شېئىرى ئۇتۇقلىرى. ئىمىر ھەسەن قازىنىڭ «شاۋاز قارى ۋە قىزىلچى خېنىم» ھىكايىسى.

تەجەللى ۋە «بەرقى تەجەللى» توپلىمى. تەجەللىنىڭ غەزەللىرى ۋە «قارا» قەسىدىسى.

ئابدۇقادىر داموللا ۋە ئۇنىڭ ئەسەرلىرى. كونا دېموكراتىك مەتبۇئاتچىلىق ۋە «ئاڭ» مەجمۇئەسى، ھەپتىلىك «نەسەت ئامما» گېزىتىچىسى. ئابدۇقادىر داموللاغا زامانداش ئەدەپلەر.

كونا دېموكراتىك ئەدەبىيات نامايەندىلىرى. ئابدۇخالق ئۇيغۇر. ئەخمەت زىيائى ۋە 20 - 30 - يىللار ئارىسىدىكى ئەدەبىيات.

خاتىمە.

ئەدەبىي مىراسلارغا توغرا مۇئامىلە قىلىش مەسىلىسى.

源 泉（丛刊）（维吾尔文）

1981年第1期

新疆人民出版社出版

（乌鲁木齐市解放路306号）

新疆新华书店发行 新疆新华印刷厂印刷

850×1168毫米 32开本 15,25印张 插页1

1981年1月第1版 1981年6月第1次印刷

印数：1—12,000

统一书号：M10098·478 定价：0.86元

书号 M10098 · 478
定价 0.86元